

SOSYOLOJİK AÇIDAN İLETİŞİM-SİYASET İLİŞKİSİ

Yazar
Doç. Dr. Bekir KOCADAŞ

Editör
Doç. Dr. Yaşar KAYA

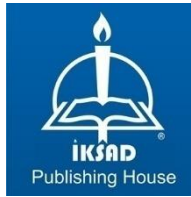
SOSYOLOJİK AÇIDAN İLETİŞİM-SİYASET İLİŞKİSİ

Yazar

Doç. Dr. Bekir KOCADAŞ

Editör

Doç. Dr. Yaşar KAYA

Copyright © 2020 by iksad publishing house
All rights reserved. No part of this publication may be reproduced,
distributed or transmitted in any form or by
any means, including photocopying, recording or other electronic or
mechanical methods, without the prior written permission of the publisher,
except in the case of
brief quotations embodied in critical reviews and certain other
noncommercial uses permitted by copyright law. Institution of Economic
Development and Social
Researches Publications®
(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)
TURKEY TR: +90 342 606 06 75
USA: +1 631 685 0 853
E mail: iksadyayinevi@gmail.com
www.iksadyayinevi.com

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.
Iksad Publications – 2020©

ISBN: 978-625-7139-27-4
Cover Design: İbrahim KAYA
September / 2020
Ankara / Turkey
Size = 16 x 24 cm

Yetişmemde ve bugünlere gelmemde elinden gelen her türlü fedakarlığı gösteren, çok kıymetli babam (1932-2017) Ahmet KOCADAŞ'ın aziz hatırasına. Mekânın cennet olsun babam.

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın meydana getirilme sürecinde her türlü destek ve danışmanlık sunan Prof. Dr. Fügen BERKAY'a teşekkür ederim. Her zaman yanımda olan ve destek veren sayın Doç. Dr. Yaşar KAYA hocama ve sayın Prof. Dr. Abdullah KORKMAZ hocama ayrıca teşekkür ederim. Bu çalışma bir master tezi formatında "Kitle İletişim Araçlarının Siyaset Kurumuna Etkisinin Analizi" adıyla başlamış, biraz geçte olsa "Kamuoyu'nun Siyasal Sistemler ile İlişkisi" bölümü de eklenerek genişletilmiş "Sosyolojik Açıdan Siyaset-İletişim İlişkisi" adıyla bilim dünyasına kitap formatında sunulmuştur.

Bütün çalışmalarında her türlü desteği sunan camiadaki hocalarıma, arkadaşlarıma ve aileme teşekkür ederim. Allah utandırmasın.

Doç. Dr. Bekir KOCADAŞ

2020

EDİTÖRDEN

Toplumsal hayatın yapıcı unsurlarından biri olarak iletişim şahıslar arası ilişki olayıdır ve kısaca denilebilir ki, bir amaca yönelik bilgi paylaşımı sürecidir. Bu süreç bir kaynak tarafından oluşturulan iletinin, çeşitli araç ve biçimlerde bir amaca ulaşmak üzere alıcıya ulaştırılmasını, süreklilik içinde yeniden üretilmesini içerir. İletişimin toplumdan topluma ve toplum içinde zamandan zamana farklılaşacağını iletişim unsurlarından çıkarabiliriz. Geçmişten günümüze iletişim biçim ve araçlarında ortaya çıkan farklılaşmalar, demografik etkenlerden teknolojik gelişmelere, siyasal sistemlerden yerleşme biçimine kadar bir dizi değişimin tesiri altında kalmıştır. Az sayıda insandan oluşan nüfus birlikleri içinde ve kısa mesafeli yüz yüze sözlü iletişimin çok gerilerde kaldığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Günümüzün çoğu zaman yüz yüze iletişimi imkânsız hale getiren nüfus ölçeği ve yerleşim biçimleri, dahası modern hayatın zorladığı çoklu ilişki ihtiyacı iletişim dünyamızı başlı başına bir inceleme/uzmanlık alanı haline getirdi. Günümüzde toplumları nitelenmek için kullandığımız, örneğin enformasyon toplumu gibi, kavramlar aynı zamanda bize iletişim çağının insanları olduğumuzu daima hatırlatır.

Siyaset de nereden hareket edersek edelim sonuçta, yönetme ile ilgili bir eylemi ifade eder ve bu haliyle şahıslar arası ilişkiyi içerir. Siyasal eylemin yönetmeye ilişkin karakteri onun amacını görece sabit kılarsa da biçim ve araçlarının farklılaşmasını engelleyemez. Siyasal eylemin toplumsal yapı ve siyasal sistem farklılıklarından etkilenmemesi düşünülemez. Siyasal eylem örüntüleri olarak siyaset kurumu; devlet,

hükümet, siyasal partiler, çıkar grupları, hükümet dışı örgütler gibi kurumları kapsar. Bu kurumların işlevleri bir ölçüde iletişim imkanlarıyla sınırlıdır dersek, günümüzde siyasal iletişimin uzmanlık alanı olarak popülerleştiği de dikkate alındığında, abartı sayılmamalıdır.

Doç. Dr. Bekir Kocadaş “*Sosyoloji Açısından İletişim-Siyaset İlişkisi*” adını taşıyan bu çalışmada iletişim ve siyaset konusunu bütün yönleriyle ele aldıktan sonra, her ikisi arasındaki ilişkiyi ortaya koyuyor. Bu haliyle eser, sosyal bilimler alanında eğitim gören öğrencilerden başka, konuya ilgi duyan herkesin yararlanabileceği bir kaynak özelliğini taşıyor.

Emeği geçenlerin amacına ulaşması dileğiyle.

Doç. Dr. Yaşar Kaya

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR	iii
EDİTÖRDEN	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

I. İLETİŞİM VE KİTLE İLETİŞİM KAVRAMLARININ SOSYOLOJİK ANALİZİ	5
1.1. İletişim Kavramının Analizi	5
1.1.1. İletişim Kavramı	5
1.1.2. İletişim Tanımları	7
1.1.3. İletişimin Unsurları	10
1.2. İletişim Sürecinin İşleyişi	11
1.2.1. Mesajın Kaynağı	11
1.2.2. Mesaj	12
1.2.3. Hedef	13
1.2.4. Geri Bildirim (Feedback)	15
1.2.5. İşaret	16
1.2.6. Simge (sembol)	17
1.2.7. Şifre	18
1.2.8. Kanal	19
1.3. İletişim Türleri	21
1.3.1. Sözlü İletişim	21
1.3.2. Yazılı İletişim	23
1.3.3. Görsel-İşitsel İletişim	25
1.3.4. Jest ve Mimiklerle İletişim	29
1.4. Kitle İletişim Araçları	36
1.4.1. Basın	36
1.4.2. Televizyon	42
1.4.3. Radyo	53
1.4.4. Diğer İletişim Araçları	53

1.5. İletişim Teorileri ve Modelleri.....	55
1.5.1. Sosyolojik Analizlerin Zeminini Oluşturan Teoriler.....	55
1.5.1.1. Aristo Modeli.....	55
1.5.1.2. Lasswell Modeli	56
1.5.1.3. Shonnon ve Weaver Modeli (Matematiksel İletişim Modeli).....	57
1.5.1.4. Karz ile Lazarfeld Modeli	58
1.5.2. Sosyolojik Modeller	59
1.5.2.1. Riley ve Riley Sosyolojik Modeli	59
1.5.2.2. De Fleur ve Ball-Rokeach Bağımlılık Modeli	61
1.5.2.3. James Halloran ve Sosyolojik Yaklaşım.....	63
1.5.2.4. Marshall McLuhan ve Teknolojik Determinizm	64
II. SİYASET KAVRAMININ SOSYOLOJİK ANALİZİ	67
2.1. Siyaset Kavramının Tahlili.....	67
2.1.1. Siyaset Kavramının Etimolojik Olarak Açıklanması	67
2.1.2. Siyaset Tanımları.....	70
2.1.3. Siyaset Kavramının Bazı Özellikleri	74
2.2. Siyasal Kültür ve Siyasal Sosyalleşme	76
2.2.1. Siyasal Kültür Tanımı.....	76
2.2.2. Siyasal Kültürün Boyutları	81
2.2.3. Siyasal Kültür Tipleri	83
2.2.4. Siyasal Sosyalleşme	84
2.2.5. Siyasal Kültür ve Siyasal Sosyalleşme.....	88
2.3. Siyasal Davranış	90
2.3.1. Siyasal Katılma	90
2.3.1.1. Siyasal Katılmanın Sosyo-Ekonomik Boyutu.....	97
2.3.1.2. Siyasal Katılmanın Psikolojik Boyutu	99
2.3.1.3. Siyasal Katılmanın Siyasal Boyutu	104
2.3.2. Siyasal Katılmanın Dereceleri	106
2.3.3. Siyasal Protesto Davranışı	114
2.4. Siyasal Propaganda	116
2.4.1. Propaganda Kavramının Açıklanması.....	116
2.4.1.1. Propagandanın Tanımları.....	119

2.4.1.2. Propagandanın Gelişmesi.....	121
2.4.1.3. Propaganda Araçları	123
2.4.1.4. Propaganda Teknikleri	126
2.4.2. Siyasal Propaganda.....	129
2.5. Kamuoyu	133
2.5.1. Kamuoyu Kavramının Açıklanması.....	133
2.5.2. Kamuoyunun Oluşması	135
2.5.3. Kamuoyu Gelişmesi	138
2.5.4. Kamuoyu'nun Siyasal Sistemler ile İlişkisi.....	140
2.5.4.1. Demokratik Sistemler	140
2.5.4.1.1. Demokrasi Tanımları.....	140
2.5.4.1.2. Demokrasinin Tarihi Gelişimi	143
2.5.4.1.3. Demokrasinin Özellikleri	145
2.5.4.1.4. Demokratik Sistemler Üzerine Bazı Açıklamalar.....	148
2.5.4.2. Totaliter Sistemler	152
2.5.4.2.1. Totalitarizm Tanımları	152
2.5.4.2.2. Totalitarizmin Özellikleri	154
2.5.4.2.3. Totaliter Sistemlerde Siyasal Katılma.....	156
2.5.4.2.4. Totalitarizm Üzerine Bazı Açıklamalar	158
2.6. Baskı ve Menfaat Grupları (Sivil Toplum Kuruluşları-STK'lar).....	160
2.6.1. Baskı ve Menfaat Grubu Kavramının Açıklanması	160
2.6.1.1. Baskı Grupları	160
2.6.1.2. Menfaat Grupları	164
2.6.2. Baskı Grubu ve Siyaset.....	166

İKİNCİ BÖLÜM

KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI-TOPLUM İLİŞKİSİ VE KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARININ SİYASET KURUMUNA ETKİSİNİN ANALİZİ

I. KİTLE TOPLUMU VE KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI İLİŞKİSİ	169
1.1. Kitle İletişim Toplumunun Oluşumu	169
1.1.1. Tarım Toplumu	169
1.1.2. Sanayi Toplumu	176
1.1.3. Kitle Toplumu	182
1.2. Kitle Toplumu'nun Özellikleri	187

1.3. Kitle İletişim Araçlarının Topluma Etkisi	190
1.3.1. Eğitime Etkisi	191
1.3.2. Siyasete Etkisi	196
1.4. Kitle İletişim Hareketleri ve İletişim Araçları İlişkisi	198
1.4.1. Kitle Hareketleri	198
1.4.2. Kitle İletişim Araçlarının Kitle Hareketlerindeki Rolü	200
II. KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI VE SİYASET KURUMUNA ETKİSİNİN ANALİZİ	203
2.1. Kitle İletişim Araçları ile Siyasal Kültür ve Siyasal Sosyalleşme Arasındaki İlişki	203
2.1.1. Kitle İletişim Araçlarının Siyasal Kültüre Etkisi	203
2.1.2. Kitle İletişim Araçlarının Siyasal Sosyalleşmeye Etkisi	206
2.2. Kitle İletişim Araçlarının Siyasal Tutum ve Davranışlara Etkisi	210
2.2.1. Kitle İletişim Araçlarının Siyasal Tutumlara Etkisi	210
2.2.2. Kitle İletişim Araçlarının Siyasal Davranışlara Etkisi	214
2.3. Kitle İletişim Araçlarının Siyasal Propaganda Aracı Olarak Kullanılması	216
2.3.1. Genel Olarak Propaganda	216
2.3.1.1. Propagandanın Tanımları	219
2.3.1.2. Propagandanın Gelişmesi	221
2.3.1.3. Propaganda Araçları	223
2.3.1.4. Propaganda Teknikleri	226
2.3.2. Siyasal Propaganda	229
2.3.2.1. Kitle İletişim Araçları ve Siyasal Propaganda İlişkisi	233
2.4. Kitle İletişim Araçları ve Kamuoyu	235
2.5. Kitle İletişim Araçlarının Baskı ve Menfaat Grupları (Sivil Toplum Kuruluşları-STK) ile İlişkisi	238
SONUÇ	242
KAYNAKLAR	254
ÖZGEÇMİŞ	268

KISALTMALAR

A.B.D.: Amerika Birleşik Devletleri

A.g.e.: Adı geçen eser

A.g.m.: Adı geçen makale

A.İ.E.: Amme İdaresi Enstitüsü

A.Ü.: Ankara Üniversitesi

Ank.: Ankara

B.Y.Y.O.: Basın Yayın Yüksek Okulu

Çev.: Çeviren

Der.: Derleyen

Fak.: Fakülte

G.H.Y.O.B.: Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu Basımevi

İ.Ü.: İstanbul Üniversitesi

İst.: İstanbul

M.Ö.: Milattan Önce

M.S.: Milattan Sonra

Matb.: Matbaa

s.: Sayfa

S.B.F.: Siyasal Bilgiler Fakültesi

S.B.F.D.: Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi

T.O.D.A.İ.E.: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü

T.s.: Tarihsiz

TV.: Televizyon

Üniv.: Üniversite

v.b.: Ve benzeri

v.s.: Vesaire

Y.O.: Yüksek Okul

Yay.: Yayın

Zik.: Zikreden

GİRİŞ

Kitle iletişim araçlarının (gazeteler, dergiler, kitaplar, radyo, televizyon, film, bilgisayar (ya da internet), telefon, telgraf, vb.) toplumlarda yaygınlık kazanması, bu araçların önemini arttırmıştır. Sanayi öncesi toplumların kullandığı iletişim araçları, günümüzde yaygın olarak kullanılan iletişim araçlarına göre tamamıyla sadeydi ve etki sahaları da oldukça dardı. Bu toplumlar güvercinden, dumandan ve mesajlar taşıyan atlılardan faydalanmışlardı. Uzun mesafeler için bu tür yöntemler kullanırken, yakın mesafeler için genellikle sözlü iletişim ile çok kısa yazılı metinlerden faydalanılmıştı. Her toplum kendi iletişim ağını oluşturmuş ve bunu en iyi şekilde kullanmıştır. Kısacası, iletişim içinde olmayan bir toplumu düşünmek imkânsızdır.

İletişim, bir “bilgi yayma” eylemidir. Fakat iletişim aynı zamanda “alma” ve “tepki göstermeyi” de içermektedir. Bu nedenle, gönderilen ileti (yayımlanan mesaj) alındığı ve bu iletiye tepki gösterdiği zaman, iletişim tek yönlü bir gönderme eylemi olmaktan çıkıp, çift yönlü bir iletişim eylemine dönüşür. İletişim sözcüğü, çift yönlü etki ve tepkiyi ifade etmektedir.

Dünyada kitle iletişim araçlarının etkili olarak kullanılması basınla başlar. Daha sonra 1930'lardan 1950'lere kadar radyonun etkili bir elektronik basın aracı olduğunu görüyoruz. Özellikle, bu dönemde radyo, siyasi iktidarların propaganda aracı olarak kullanılmış, 1950'lerden sonra televizyon, çok hızlı bir biçimde toplum hayatı içindeki yerini almaya başlamıştır.

Siyaset kurumu, en ilkel örneklerden en modern toplumlara, bütün toplumlarda görülür. Her toplumda siyasetle uğraşanlar olmuştur. Bu nedenle, siyasete katılmada her toplumda farklı derecelerde olmuştur. Siyaset, bir toplumun bütün kesimlerini ilgilendiren bir kurumdur. Siyaset, günümüze kadar birçok düşünür ve araştırmacı tarafından çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Bu tanımlar birbirinden oldukça farklıdır. Çünkü her tanımda farklı farklı kriterler göz önünde bulundurulmuştur. Yine de, genel olarak siyaseti, birbirlerine karşılıklı bağlarla bağlı bulunan insanların, birlikte yaşama amacıyla, buldukları topluma, gruba kendilerini uydurma çaba ve çalışmaları biçiminde tanımlayabiliriz.

İnsanlar arası ilişkiler her toplumda belirli şekillerde ve belirli derecelerde olabilir. Bu ilişkiler, insanlığın ilk devirlerinden beri süregelmiştir. Siyasetin temelinde de insanlar arası ilişkiler vardır.

Siyaset, bir toplumu yönetmek için gerekli olan insan gücünü de ifade eder. Toplumu yönetecek insanların belirli bir tecrübeye ve bu alanda bilgiye de sahip olması gerekir. Bu nedenle, siyasetçiler toplumu yönetmek için bazı yöntem ve tekniklere başvururlar. Çünkü insanları yönetmek için onlara ulaşmak ve onları bilgilendirmek gerekir. Bu nedenle, karşılıklı etkileşim içinde olmak için bazı araçlar kullanılır. Biz bu araçlara, “kitle iletişim araçları” diyoruz. Kitle iletişim araçları her zaman siyasetçilerin ilgisini çekmiştir. Özellikle, günümüzde siyaset ile kitle iletişim araçları yoğun bir biçimde birbirini etkilemektedir. Örneğin, siyasetçiler kitle iletişim araçlarını, propaganda aracı olarak kullanırlar ve halka düşüncelerini anlatıp,

benimsetmek isterler. Kitle iletişim araçları da, ayrı bir baskı grubu gibi çalışarak siyasal iktidara baskı yaparlar. Bu süreç, her toplumda görülür fakat farklı yoğunlukta ve derecelerde işler.

BÖLÜM 1

I-İLETİŞİM VE KİTLE İLETİŞİM KAVRAMLARININ SOSYOLOJİK ANALİZİ

1.1. İletişim Kavramının Analizi

1.1.1. İletişim Kavramı

İletişim kavramı Batı dillerinde “communication”, Türkçe de ise komünikasyon biçiminde kullanılmıştır. Türkçede komünikasyon karşılığı olarak; muhabere, munakabe, mukabele, irtibat, ulaştırma, haberleşme, iletim ve iletişim kavramları kullanılmaktadır.¹ Osmanlı Türkçesin de iletişim yerine “muhabere” (muhaberat=haberleşme, mektuplaşma) kelimesi kullanılmıştır.² Toplumdan topluma iletişim kavramının içeriği değişiklikler göstermektedir. İlâveten iletişimi ifade eden pek çok kavram olduğu da söylenebilir.

Etimolojik bakımdan iletişim, Latince “communicationem”, “communicare” (herkesin paylaşmasını sağlamak, vermek, göndermek, iletmek) fiilinin -mışlı geçmiş halinden türetilmiş eylem anlatan bir isimdir.³ İletişim, çok çeşitli isimler halinde kullanılmış olsa da, önemli olan onun ifade ettiği anlamdır. İletişim eş kavramları (muharebe, munakabe, mukabele, irtibat, ulaştırma, haberleşme, iletim, vb.) birçok kurum tarafından kullanılmaktadır. Örneğin, silahlı kuvvetlerde “muhabere birlikleri” ya da görevini “muhabereci” olarak yapan erler

¹ Şenyapılı, Önder: Toplum ve İletişim, Turhan Kitapevi Yayınları, I. Baskı, Ank., 1981, s.9.

² Develioğlu, Ferit: Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitapevi Yay., Düzenlenmiş Yeni Baskı, Ank., 1993, s.664.

³Şenyapılı, Önder: A.g.e., s.9.

mevcuttur. O halde muhabere, karşılıklı haber alıp verme; münakale, karşılıklı konuşma; irtibat, bağlantı; ulaştırma, yalnızca haberlerin ya da bilgilerin değil, her türlü mal, eşya ile insanların bir yerden bir başka yere götürülmesi⁴ ifade etmek üzere kullanılmaktadır.

İletişim için yapılan tanımlar çoktur, bunlar gelişen bir bilimin yeni anlayışlarla değişik yorumlanmasından çok kavramın farklı anlamlarda kullanılmasından doğan tanımlardır. Çok yakın zamana kadar Türkçede “haberleşme” sözcüğünün iletişim anlamında kullanılması henüz kavramsal açıklığın bile tam olarak sağlanmadığının bir işaretidir. Bugün iletişimi, -haberi de kapsayan- mesaj alışverişi olarak düşünme eğilimindeyiz. Yalnız bu alış-verişin anlık, belirli bir zaman kesintiyle sınırlı düşünülmemesi gerekmektedir. Dünden bugüne uzanan mesajlar, bugünden yarına aktarılacaktır. Bu açıdan tanımların çokluğu konusunda sadece görünüşteki dikkat çekicilik yerini daha özlü bir özelliğe bırakmaktadır. Bu iletişim konusunun da tarih kadar eski ve onun kadar insan topluluklarının da gelişimini,⁵ ilgilendirdiği gerçeğidir.

Bir insan vücudu için kan taşıyan damarlar ne kadar önemliyse, iletişim de bir toplum için o kadar önemlidir. Toplum ve onu meydana getiren örgütten tuğladan bir ev ise, iletişim de yapının yapılmasını mümkün kılan ve onu bir bütün olarak bir arada tutan harçtır. Bir evin sağlamlığı

⁴ Şenyapılı, Önder: A.g.e., s.41.

⁵ Alemdar, Korkmaz: “Tarih ve İletişim”, İletişim, A.İ.T.İ.A., Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu Basımevi, Cilt:2, Ank., 1981, s.2.

harcına bağılı ise, toplumun sağıamlığı da onun harcı olan iletişim düzeninin⁶ güçlü olması ile ölçülmektedir.

Artık iletişimin, iletilen mesajlardan ve mesajların iletilmesini sağılayan bir takım araçlardan ibaret olmadığı anlaşılmalıdır. Çünkü iletişim sistemi işin ya da iş gücünün örgütlenme biçimini, teknolojinin karakterini, eğitim sistemi “serbest zaman”ın kullanım biçimini ve toplumsal yaşamın düzenlenmesini etkilemektedir.⁷ İletişim, günümüz toplumunun en önemli gerçeğidir. Bu gerçek toplumun ve bireylerin bütün faaliyet alanlarını tamamen kuşatmıştır.

1.1.2. İletişim Tanımları

İletişim tanımları yapılırken henüz yoğun bir çaba harcanmamış, ileri sürülen ciddi problemler göz önüne alınmaksızın ve şimdiye kadar yapılan tanımlar dar bir perspektifle ele alınmış ve iletişim olarak isimlendirilip kullanılmıştır. Bu kullanımı ile *iletişim*, genellikle bir oluşun havale edilmesi, alıcı olan bir kimse ya da bir şey hakkındaki mesajın gönderilmesidir.⁸ Bu ve benzeri tanımları çoğaltmak mümkündür. Öte yandan bilim adamlarının bu alanla ilgili çalışmalarında yaptıkları tanımları bilmek gerekir. Lungberg’e göre iletişim, bir mesajın taşıdığı anlamlar dizisinin bir kimseye veya

⁶ Lunberg, A.: Sosyoloji, (Çev.: Özer Ozankaya), Işın Yayıncılık, Cilt:1, Ank., 1985, s.214.

⁷ Mc.Phal, Thomas: “Yanlış Bir Başlangıç”, Enformasyon Devrimi Efsanesi, (Der.: Yusuf Kaplan), Rey Yay., İst., 1991, s.185.

⁸ Mc.Quail, Denis: Communication Aspects of Modern Sociology, 3. Baskı, Longman, London 1983, s.2

kimselere, gönderenin niyetine uygun biçimde iletilmesi sürecidir.⁹ Diğer bir tanıma göre iletişim, belirli bir mesajın, kişi, grup ve kurumlardan oluşan iki taraf arasında değiş tokuş edilmesini temsil etmektedir.¹⁰ Başka bir tanıma göre iletişim, mesaj, mesajı gönderen ve alan olmak üzere temel üç unsuru olan ve bilgi, görgü, deneyim, duygu, görüntü, yazı veya sesin birden fazla taraf arasında¹¹ paylaşılması ile oluşur.

İletişim hakkında en genel tanım Michigal State University tarafından yapılan bir seminerde ortaya atılmıştır. Bu tanıma göre iletişim “fikir ve bilginin herkesçe aynı şekil ve değerde anlaşılır hale getirilmesi, paylaşılması ve karşılıklı etkinin sağlanmasıdır”.¹²

Yaptığımız tanımlarda iletişim, bir mesaj alış-verişi olarak ifade edilmiştir. Ancak iletişim yoluyla verilen mesajların bir de toplumsal yönü vardır. Toplum veya devleti, topluluk veya kastı, aile veya arkadaşlık derneğini, hükümet veya çeteyi lonca veya kabileyi kurmak ve sürdürmek için insanların birbirleri ile iletişim içinde olmaları zorunludur.¹³ İster hayvanlar arasında olsun, isterse insanlar arasında olsun, toplumsal örgütlenmenin ön şartlarından biride iletişimdir.

⁹ Lunberg, A.: A.g.e., s.192.

¹⁰ Sarıtaş, Mehmet: Türkiye'nin Tanıtılması, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ank., 1988, s.37.

¹¹ Demir, Ömer-Acar, Mustafa: Sosyal Bilimler Sözlüğü, Ağaç Yay., İst., 1992, s.177.

¹² Kongar, Emre: Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği, Remzi Kitapevi, 4. Baskı, İst., 1985, s.248.

¹³ Lunberg, A.: A.g.e., s.191.

Anlaşılabacağı gibi, iletişimin kurumsallaştırıcı bir özelliği de ortaya çıkmaktadır.

Tarih boyunca iletişim, yöneticilerin ilgi gösterdikleri bir mesele olmuştur. Bütün toplumlar şu veya bu şekilde bilgi akışını düzenlemek gereğini duymuşlardır. İletişimle ilgili konuların kendi başlarına önemli sayılmaya başlanması çok yeni bir gelişmedir.¹⁴ Son zamanlarda iletişim, bilimsel çalışmaların da odağı haline gelmiştir.

Dolayısıyla iletişim, insan ilişkilerinin bir zorunluluğu, ayrıcalığı, önceliğidir. İletişim kısaca, mesaj alış-verişi ise de, mesaj, malların üretimi ve dağıtımını, paranın dolaşımını, pazar ilişkileri aynı zamanda düşüncenin ve deneyimin üretimi, dağıtımını, alış-verişi iletişim demektir. İletişim, insan ilişkilerinin devam eden bir sürecinde; gerçek zaman ve gerçek uzayda yer alır, toplumsal bir olgudur. Bu nedenle onu toplumsal, ekonomik, siyasal ve tarihsel koşullar içinde anlamaya çalışmak gerekir.¹⁵ Örneğin, ilkel insanların mağara duvarlarına çizdiği kuş resminden, Afrika'daki yerli kabilelerin tamtamları, mektup, telgraf, telefon, teleks ve uydularla yapılan iletişim, fotoğraf, gazete, film, radyo, televizyon, teyp, videokaset gibi tüm iletişim yol ve yöntemleri ile dans, pantomim, simgesel giysiler sözlük ve yazılı

¹⁴ Ploman, Edward: "İletişim Devrimi Üzerine", Enformatik Cehalet, (Çev.: Nabi Avcı), Rehber Yay., Ank., 1990, s.158.

¹⁵ Alemdar, Korkmaz- Erdoğan, İrfan: İletişim ve Toplum, Bilgi Yay., Ank., 1990, s.170.

olmayan hareketlerde tüm olarak iletişim süreç ve olgusunda yer almaktadır.¹⁶

1.1.3. İletişimin Unsurları

İletişimin bilinen 126 (bu gün 200 den fazla) ayrı ve değişik tanımını inceleyen Dance ve Larson, iletişimin bir süreç olduğu üzerinde ortak bir görüş varmışlardır. İletişim her zaman için en azından üç öge gerektirir; Kaynak, mesaj ve hedef; ancak, iletişim süreci kanalları ile etki ya da işlemin de katılımıyla, beş etkenin tanımlanmasıyla gerçekleşmektedir. İletişim tarihinde süreç bir kaynağın istenen bir etkiyi yaratabilmek için hedefe iletilmek üzere mesaj üretmesi¹⁷ olarak kabul edilmektedir.

Kongar, iletişim sürecinin beş unsurdan meydana geldiğini belirtmektedir. Bunlar sırasıyla, kaynak, mesaj, kanal, alıcı ve hedeftir.¹⁸ Öte yandan, Umberto Eco da iletişim sürecinde kaynak, mesaj, kanal ve hedefin¹⁹ ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır.

En geniş biçimiyle iletişim unsurları²⁰ aşağıda belirtilenleri içerir:

Mesajın Kaynağı: Bir düşüncenin yaratıcısı veya bir mesajın geliştiricisi ve göndericisidir.

¹⁶ Aziz, Aysel: Radyo ve Televizyonla Eğitim, Ankara Üniv. Eğitim Fak. Yay., Ank., 1982, s.2.

¹⁷ Usluata, Aysel: İletişim, İletişim Yayınları, İst., 1994, s.15-16.

¹⁸ Kongar, Emre: A.g.e., s.249.

¹⁹ Eco, Umberto: “Göstergebilimsel Bir Gerilla Savaşına Doğru”, Enformasyon Devrimi Efsanesi, (Der.: Yusuf Kaplan), Rey Yay., İst., 1991, s.97.

²⁰ Lunberg, A.; A.g.e., s.193.

Mesaj: İletilecek bilgi, düşünceler, muhteva ya da konudur.

İletişimin Biçimi: Konuşma veya yazı dili, mors alfabesi, uzaktan işaretle konuşma, dumanla işaret verme, müzik, resim, jest vs.

İletişim Kanalı veya Aracı: Basılı metinler, grafik göstergeleri, plaklar, filmler, radyo, televizyon, gazeteler, internet (sosyal medya) vb.

İletişimin Hedefi: Bir mesajın gerçek veya potansiyel alıcısı, alıcılar ya da dinleyicileri.

İletişimin Amacı: İletişimin başardığı şey veya sonuçları, mesajların kullanılışıdır.

İletişimin Etkileri: İletişimin başarılması, ya da sonuçları; mesajların kullanıldıkları yerler.

1.2. İletişim Sürecinin İşleyişi

1.2.1. Mesajın Kaynağı

Kaynak, (konuşan, yazan, çizen veya beden ve yüz hareketlerinde bulunan) herhangi bir birey veya haberleşme örgütü (örneğin; gazete, yayınevi, televizyon istasyonu veya film stüdyosu) ²¹ olabilir. Basitçe söylemek gerekirse iletişim kaynak, mesaj ve alıcıdan oluşur.

Kaynak kendi mesajını kodlamaktadır.²² Yani paylaşım konusu etmek istediği bilgiyi (enformasyonu) veya duyguyu alıp, yayınlanıp,

²¹ Schramm, Wilbur: “Haberleşme Nasıl İşler”, Kitle Haberleşmesi Teorilerine Giriş, Der Yayınları, 4.Baskı, İst., 1992, s.99.

²² Schramm, Wilbur: A.g.m., s.100.

aktarabilecek bir biçim içinde ifade etmektedir. “Kafalarımızdaki görüntüler” kodlanmadıkları sürece yayınlanıp, aktarılamaz. Bunlar konuşulan sözcükler şeklinde kodlandıkları zaman, kolaylıkla ve etkinlikle yayınlanıp aktarılabilirler, ama radyo dalgaları bunları yüklenmedikçe fazla uzaklara aktarılamaz. Eğer yazılı sözcüklerle kodlanırlarsa konuşma sözcüklerinden çok daha yavaş hareket ederler, ama daha uzaklara giderler ve daha uzun zaman varlıklarını korurlar.²³

Bir kaynaktan pek çok mesaj çıkabilir, ama kesinlikle bir mesajın bir kaynağı vardır. Bu bir kişi, bir grup veya bir kurum olabilir. Kaynak, bir iletişim endüstrisinin ulusal çapta bir vericisi olabileceği gibi, küçük bir topluluğa erişen tek bir kişide olabilir. Kaynağın iletişim işindeki uzmanlığı, erişmeye çalıştığı alıcı kitlesi içindeki yeri, hangi grup veya fikirlerle ilişki halinde bulunduğu, taraflı ya da tarafsız oluşu iletişim süreci içinde, üzerinde durulan öğelerdir. Kaynağın önemi, belli bir iletişim işleminin kimin tarafından niçin başlatıldığıının anlaşılması bakımından ortaya çıkar.²⁴ Burada mesajın amacı, içeriğini belirleyen, şekillendiren kaynaktır. Bu bakımdan kaynak önemlidir.

1.2.2. Mesaj

Mesaj, iletişime konu olan ve bilgisel veya duygusal bir içerik taşıyan simge ya da simgeler kümesidir.²⁵ Mesajlar bilgi kaynağıdır, ancak bilgi değildirlir; karmaşık bir süreç sonucunda, önemsendiklerinde,

²³ Schramm, Willbur: A.g.m., s.102.

²⁴ Kongar, Emre: A.g.e., s.249.

²⁵ Demir, Ömer- Acar, Mustafa: A.g.e., s.249.

yorumlandıklarında, kullanıldıklarında ancak bilgiye dönüşürler.²⁶ Mesaj kâğıt üzerine basılmış mürekkep şeklinde olabilir. Havadaki ses dalgaları, elektrik devresindeki titreşimler, bir el sallama, havada dalgalanan bir bayrak veya buna benzer ve kolayca yorumlanabilecek bir sinyal şeklinde olabilir.²⁷ Mesajın muhtevası çok çeşitli olabileceği gibi mesajın iletişimde kullanılma biçimleri de çeşitlidir. İletişim sürecinin sağlıklı işleyebilmesi için mesajın amaçlanan hedefin dikkatini çekecek şekilde kurulması ve sunulup, dağıtılması gerekir. Mesaj, “anlamı bozmadan aktarabilecek şekilde” hem kaynağın hem de hedefin ortaklaşa sahip oldukları yaşam deneyimlerini ifade eden işaretlerle verilmelidir. Mesaj, hedefte kişilik gereksinimleri uyandırmalı ve bu gereksinmelerin karşılaşıp giderilmesinde öyle bir yol önermelidir ki bu yol, birey, kendisinden yapması istenilen tepisi (response) için harekete geçerken kendisini hangi içinde bulacaksa o gruptaki durumunu uygun düşmelidir.²⁸

1.2.3. Hedef

İletişimin ulaştığı yer hedefdir; hedef kaynaktan bağımsız olarak kendi anlamını çıkaracak kişi ya da kitledir.²⁹ Hedef, bir tek kişi de olabilir; okuyan ya da ekrana bakan birisi de olabilir veya bir tartışma grubunun, dershanedeki öğrenci grubunun, bir futbol seyircisi grubunun veya bir grubun içindeki birey olabilir. Kitle dinleyicisi dediğimiz belli ve

²⁶ Usluata, Ayseli: A.g.e., s.19.

²⁷ Schramm, Willbur: A.g.e., s.100.

²⁸ Usluata, Ayseli: A.g.e., s. 21.

²⁹ Schramm, Willbur: A.g.e., s.100.

kendine özgü bir grubun bireysel bir grubu olabilir. Örneğin, bir gazetenin okuyucusu olan bir birey veya bir televizyon istasyonunun dinleyicisi olan birey olabilir.³⁰ Günümüzde sosyal medyayı takip eden birey.

Hedef, kişi ya da kitle olarak mesajları destekleyen ya da yadsıyan tepkiler verirler. İnanmaları ya da tutum, tavır değiştirmeleri, bir ölçüde, kaynağa duydukları saygı ve güvenle orantılıdır.³¹ Kaynağın güvenilir olması iletişim sürecinin işlemlerini sağlayan en önemli faktörlerden biridir.

Gönderilen mesaj kişiyi etkilerken, onu başka bir kişi yapma gücü yoktur. Başka bir deyişle, aktif olan kişiyi pasif, pasif olan kişiyi ise aktif yapamazlar. Ancak, istekli, ilgili olan kişiler uyarılabilir ve harekete geçirilebilir. Çünkü bireyin her verilen mesajı alması değil, kendi hoşlandığı, beğendiği, ilgisini çeken mesajları seçici olarak alması asıldır. Bu mesajı algılama ve yorumlamada da kendini gösterir. Bireyin algıladığı ya da öğrendiği şey, kendi görüşlerini destekleyen mesajlardır.³² Bu nedenle hedef, kitle iletişiminde göz ardı edilemeyecek bir öneme sahiptir.

³⁰ Usluata, Aysel: A.g.e., s.21.

³¹ Aziz, Aysel: Toplumsallaşma ve Kitle İletişim, A.Ü. Basın Yayın Yüksekokulu Yay., Ank., 1982, s.53.

³² Mc. Quail, Denis- Windahl, Sven: İletişim Modelleri, (Çeviren: Mehmet Küçük Kurt), İmaj Yay., Ank., 1993, s.6.

İletişim sürecinin (kaynak-mesaj-hedef) sonunda yer alan hedef, kaynakla ortak özelliklere sahip olmalıdır. Mesajın alınması ya da hedef tarafından anlaşılması buna bağlıdır. Bu durumu bir toplum içinde düşünmekte fayda vardır. Zira iletişim süreci toplumun kültüründen etkilenir. Bu etkilenmeyi biz, hedef diye adlandırdığımız kitlelerin kaynak tarafından gönderilen mesaja karşı alınan tavırlarında görüyoruz. Örneğin; Müslüman bir toplumda domuz etinin olumlu özelliklerini öven mesajlara karşı duyulan tepkiler, o toplumun hedef kitlelerinin zihniyetine yansımaları göstermektedir.

1.2.4. Geri Bildirim (Feedback)

Feedback kavramı (geri bildirim, besleyici, yankı) iletişimcinin mesaj vermek istediği, hedefin (alıcı) mesajı alıp almadığı, almışsa tepkisinin ne olduğu hakkında bilgi temin ettiği süreci ifade eder. Böyle bir bilgi hali hazırda devam eden veya gelecekte de devam edecek olan iletişim davranışını gözden geçirme veya değiştirmeye yardım edebilir.³³

Feedback olayı, sözlü kültürün egemen olduğu toplumlardaki kadar gerçekleşmese de, gözün ve kulağın aynı anda devreye girdiği bir evreye gelmiştir. Elektronik iletişim araçlarıyla yapılmakta olan iletişim olayında feedback pek mümkün olmamaktadır.³⁴ Ancak, uzaktan sürdürülen iletişimde feedback yazarak ya da telefon, telgraf,

³³ Kaplan, Yusuf: Enformasyon Devrimi Efsanesi, Rey Yay., İst., 1991, s.3.

(x) Kod: Mesajın işaret haline dönüşmesinde kullanılan simgelerdir. İnsan dili, yüz ifadeleri, el- kol hareketleri vb. gibi.

³⁴ Usluata, Aysel: A.g.e., s.20.

faks, sosyal medya vb. aracılığında gönderilir. Yüz yüze iletişim sürecinde ise feedback anında sesli ya da sessiz kodlarla iletilir.³⁵

Feedback'ın bize mesajımızın ne şekilde yorumlanmakta olduğunu anlatacağı için iletişim sürecinde çok önemli bir yeri vardır. Bizi dinleyen kişi bizim kendisini iknaya çalıştığımız şekilde, “*evet, evet, tamam, doğrusu da bu*” diyebilir. Onaylayıcı şekilde kafa da sallayabilir. Kafasının karıştığını gösteren bir takım çizgiler ve kırışıklıklar altında belirebilir veya konuyla ilgisinin kalmadığını gösterecek şekilde, etrafa da bakınabilir. İşte bütün bunlar feedback dediğimiz şeylerdir.³⁶

1.2.5. İşaret

Mesajlar işaretlerden kuruludur. İşaret ise, kazanılmış deneyim-bilgilerden herhangi birisi yerine konulmuş bir belirticidir.³⁷ Benzetme/benzeme ile anlam kazanan ve görülebilen bir “ikon” (resim, heykel, haç, put) nedensellik ilişkisi ile anlaşılabilen bir endeks (tütün/yangın, bulutlanma/yangın, şimşek/yıldırım gibi) ya da gelenek göreneklerle öğrenilen bir simge (dil, sözcük, bayrak),³⁸ işaret kavramını içerir.

İşaret her zaman için, “obje”yi, ”obje”nin taşıdığı belirtken-uyarıların bir kısmı ile temsil eder; “obje”nin belirtken-uyarıları işaretekilerden daha etkilidir. Çünkü işaret “obje”nin kendisinin yol açabileceği

³⁵ Schramm, Wilbur: A.g.e., s.107.

³⁶ Schramm, Wilbur: A.g.e., s.104.

³⁷ Alemdar, Korkmaz-Erdoğan, İrfan: A.g.e., s.173.

³⁸ Schramm, Wilbur: A.g.e., s.104.

tepkilerin tamamına yol açamaz. Örneğin, “köpek” kelimesi, bizi görünce huylanana, gerçek bir köpek kadar telaşa kapılmamıza yol açamaz, o kadar fazla dikkatlerimizi çekemez. Bu, dilin düşük olan “şey”lerin kendileri yerine koyduğumuz bir işaretler sistemine sahip bulunuyoruz, demektir.³⁹

1.2.6. Simge (sembol-kod ‘lama’)

Kendisine “konuşan hayvan” denilen insan, benzerleri üzerinde en güçlü etkisini simgeler aracılığıyla ve özellikle dil düzenleri içinde bütünlenmiş olan kelimeler ve jestler aracılığıyla yapmaktadır. Simgesel etkileşme, insanlar arası iletişime ve grup davranışına hem yol açmakta hem de ondan doğan bu karmaşık anlamlar örgüsünün temelini oluşturmaktadır.⁴⁰ Simge iki nesne ya da bir nesneyle bir imge arasındaki ilişkiden, bağıntıdan ortaya çıkmaktadır. Örneğin; terazi adaletin simgesidir. Bütün kültürler birçok simgeye başvururlar. Bu simgeler toplumsal, kültürel bağlama göre değişirler, simge batıda siyah renkten, uzak doğuda beyaz renge dönmüştür.⁴¹ Bu gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür. İletişim yapan iki kişinin birbirlerini anlayabilmeleri için, aynı semboller-kod- kullanmaları gerekir.

Başka bir tanımda simgenin izahı şöyledir; bir şeyin gelenek, görenek ve kullanım yoluyla bir başka anlam kazanmasıdır. Örneğin; belli bir şekilde kesilmiş, boyanmış ve işaretlenmiş bir bez parçasının bayrak

³⁹ Lunberg, A.: A.g.e., s.191.

⁴⁰ Güz, Nükhet: “Halkla İlişkiler ve Dil”, İstanbul Üniv., İletişim Fak. Yay., İst., 1992- 1993, s.13.

⁴¹ Alemdar, Korkmaz-Erdoğan, İrfan: A.g.e., s.174.

olarak bir milleti, bir spor kulübünü temsil etmesi gibi.⁴² Asker selamı, sarılmak, kırmızı ve beyaz renklerin bayrağı dolayısıyla Türk milletini temsil etmesi gibi.

Simgeler (sembol) zihni kurgulardır. İnsanlara anlamlandırma araçları sağlamışlardır. Bunu yaparken de, kendileri için topluluğun sahip olduğu özel anlamları ifade etmenin yollarını da belirlemiştir. Örneğin; devlet soyut bir kavramdır, fakat jandarma veya polis, devleti simgeleştirir, dolayısıyla somut hale getirilmiştir. İnsanlar çevrelerini anlamlandırma sürecinde simgelere başvururlarken iki temel etken tarafından yönlendirilmektedir.⁴³ Bunlar:

- 1- Duygusal (emotive) etkenler;** bireyin o nesneye yönelik duyguların yönünü ve yolunu ifade etmektedir.
- 2- Bilişsel (cognitive) etkenler;** bireyde nesnenin çağrıştırdığı anlamı ifade eder yani bireyin o nesneye ait tüm bildiklerini kapsar.

1.2.7. Şifre

Şifreler, içinde işaretlerin örgütlendiği sistemlerdir. Bu sistemler kullananlar tarafından, kişiler, gruplar veya toplum tarafından, kabul edilen kurallar tarafından yönetilir. Toplumsal şifreler ve gelenek, görenekler her hangi bir kültürün ortak merkezini⁴⁴ meydana getirir.

⁴² Sarıbay, Ali Yaşar: Siyasal Sosyoloji, Gündoğan Yayınları, Ank., 1992, s.55.

⁴³ Alemdar, Korkmaz-Erdoğan, İrfan: A.g.e., s.173.

⁴⁴ Alemdar, Korkmaz-Erdoğan, İrfan: A.g.e., s.173.

Şifreler oldukça karmaşık öğrenilmiş ilişki kalıplarıdır. Basit anlamda şifreler, çeşitli durumlarda ne yapmamız gerektiğini belirten kurallar bütünüdür. Şifreler belli şeylerin, (örneğin; televizyon programında geçen olayların, konuşmaların, etkinliklerin, söylenen ve gösterilenlerin) ne anlama geldiğini gösterir. Şifreler bizim toplumsallaşma ve belli bir dünya görüşünü kazanmamızda ve korumamızda önemli rol oynarlar. Dil, öğrenilen bir şifreler sistemidir ve bu sistemde belli biçim de bu şifreleri öğrenmiş olan başkalarıyla iletişimde bulunuruz. İdeolojik şifreler yaşantımızda farklı roller oynarlar. Toplumsal rollerle ilgili şifreler toplumsal ilişkileri kurup sürdürmeyi sağlarlar. Şifreler örneğin, televizyon programının içerik bakımından nasıl düzenleneceğini, macera, polis, cinayet, savaş, casusluk, film ve kitaplarında ki içeriğin nasıl olacağını belirler.⁴⁵ Bunun yanında, ilk kullanılmaya başlandığında ortaya çıkan ve hala kullanılmakta olan telgraf, Mors Alfabesinin kullanıldığı önemli bir iletişim aracıdır.

1.2.8. Kanal

Mesajı kaynaktan alıp hedefe iletebilmek için bir kanala gerek vardır. Mesajın, kaynaktan paylaşması istenenlere ulaşmasını sağlayan bu kanala araç ya da iletişim aracı denir. Bir gazete yazınında anlatılanlar, yol açtığı yorumlar okuyucunun edindiği her türlü izlenim “mesaj”dır. Yazının yazılmasını sağlayan kaynaktır. Kanal ya da araç ise basılı

⁴⁵ Şenyapılı, Önder: A.g.e., s.42-43.

sözcükler daha doğrusu gazetenin kendisidir.⁴⁶ Yüz yüze iletişimde ‘söz’ün kendisi araçtır.

Açıkçası bir mesaj nasıl bir kanal yoluyla hedefe gönderiliyorsa, geribildirimi ya da yanıtı da alıcı durumundaki hedef kişi ya da kitleden kaynağa yine bir araç, bir kanal taşır. Mesajları taşıyan bu kanallar fiziksel (ses, hava vb.) araç⁴⁷ olma vasfı taşır.

Kongar’a göre, bu konuda en genel yaklaşım kanalları, duyu organlarına göre sınıflandırmaktadır. Kanal göze, kulağa, buruna, dile ve dokunma duyusuna erişen yollardan biri veya birkaçı olabilir. Örneğin, sinema filmi hem göze hem kulağa, parfümlü bir mektup hem göze hem de buruna hitap eder. İletişim, kanalın duyu organlarını uyurabildiği ölçüde başarılıdır. Bu nedenle olduğu kadar çok duyu organını etkileyen kanal, iletişim bakımından en uygun⁴⁸ ve en başarılı iletişim aracıdır.

Sonuç olarak, duyu organlarını etkileyen her şey bir kanal (bir iletişim aracı) olabilmektedir. Tek koşul iki ilgili arasında, kaynak ile hedef arasında bağlantı kurması ve bir araç taşınmasıdır. Ne var ki iki ilgili arasında iletişim aracı görevi yapan her hangi bir şey, başkaları için aynı görevi yapmayabilir. Belli bir zaman kesitinde iletişim aracı olarak görev yapmış her hangi bir şey bir başka zaman kesitinde aynı görevi yapamıyor olabilir.⁴⁹ İletişim kanallarının kullanılma biçimleri

⁴⁶ Usluata, Ayseli: A.g.e., s.22.

⁴⁷ Kongar, Emre: A.g.e., s.251.

⁴⁸ Şenyapılı, Önder: A.g.e., s.45.

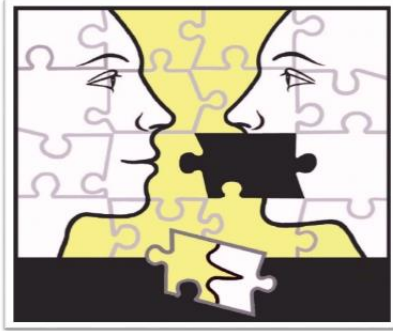
⁴⁹ Usluata, Ayseli; A.g.e., s.52.

toplumlara göre değişikliklerde gösterilebilir. Bu nedenle kanallara atfedilen değerlerde de değişmeler ya da farklılıklar olabilmektedir.

1.3. İletişim Türleri

1.3.1. Sözlü İletişim

“İletişim geri alınamaz, bir kez söylenen artık söylenmemiş sayılamaz, yalnızca değiştirilebilir,” deyiş i sözel iletişimin önemini, *sözel iletişime* gösterilmesi gereken özenin bir anlatımıdır.⁵⁰ Sözel iletişim daha ziyade Doğu Toplumlarının hâkim iletişim biçimidir. Bu toplumlarda kültür kuşaktan kuşağa sözel olarak aktarılırdı. Hala da önemli bir yere sahiptir.

(Alıntı:www.google.com)

Sözlü iletişim genel olarak en karakteristik durumunu yazının bulunuş u ve yaygınlaşmasından önceki toplum tiplerinde göstermesine rağmen, bu tür iletişimi hâkim iletişim biçimi olmaktan çıkaran matbaanın icadı

⁵⁰ Konuk, Osman: Kültür Değişmesi ve Televizyon- Televizyonun Etkileri, Malatya Uygulaması, Malatya, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 1991, s.5.

ve yaygınlaşmasıdır.⁵¹ Matbaanın kullanımı Batı toplumlarında, doğu toplumlarına göre çok daha fazla kabul görmüştür. Bu sebeple yazılı kültür ve yazma geleneği Batı toplumlarında yerleşmiştir.

Sözlü iletişimin egemen olduğu dönemlerde, kişisel ve yerel özellikler ve kimlikler daha baskındır ve iletişim, anında birebir ve yüz yüze ilişki ile gerçekleştirilebilmiştir.⁵² Bu yüz yüze iletişimin en güçlü aracı, bilginin sözel kaynağı olan konuşma, başka bir deyişle dildir. Dilin gelişmesi ile düşünceler düzenlenmiş, yeni düşünceler ortaya çıkmıştır. Dilin ortaya çıkması ile kişi bilinçlenmiş, toplumsal bir yaratık olmuştur. Dilin en önemli özelliği Chomsky için yaratıcılığı, başkalarının deyişiyle de üretkenliğidir. İnsanoğlu simgesel bir dil yaratır ve bunu kullanır; kullanırken de veriler kodlanarak iletişim araçlarıyla bir noktadan bir noktaya iletilen; verilen sözcüklerdir.⁵³ Dolayısıyla söze dayanan bir iletişim dili yani iletişim kültürü oluşmuştur.

Örneğin sözlü iletişimin hâkim olduğu dönemlerde, söz söyleme sanatının oldukça önemli ve ustalık isteyen bir iş sayıldığı, Antik Yunan ve Roma İmparatorluğu dönemlerinde hitabet, bir sanat haline gelmiştir. Yazının yaygın olarak kullanılmasına kadar geçen zaman zarfında, karşılıklı, söze dayanan iletişim biçimi egemendir.

⁵¹ Kaplan, Yusuf: A.g.e., s.3.

⁵² Usluata, Ayseli: A.g.e., s.52.

⁵³ Özkök, Ertuğrul: "Propaganda ve İletişim", A.İ.T.İ.A., Gazetecilik Halkla İlişkiler Yüksekokulu Basımevi, Ank., Cilt:1, 1981, s.141.

1.3.2.Yazılı İletişim

Antik Çağda insanlık yazının bulunmasıyla önemli bir aşama geçirmiştir. Sözlü gelenek yine simgesel çevrenin yeniden üretiminde önemli bir işlemi paylaşmaya hazırlanmaktadır. Yazılı ve sözlü araçlar, bireyler ve kuşaklar arası iletişimde etkin bir rol⁵⁴ üstlenmektedir.

(Alıntı:www.google.com)

Yazının, insanlık için en büyük yararlarından biri, bilginin gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamasıydı. İletişim açısından da unutulması, anlam değiştirilmesi mümkün olan sözlü iletişimi daha güvenilir hale dönüştürmüştür. Fakat bu kullanım biçimiyle yazının bulunup yaygınlaşması hiç de çabuk olmamıştır. M.Ö. 3000 yılından önce bu konuda gelişmeler olduğu bilinmektedir. Kayıtların tutulması amacıyla kullanılan yazı, ilk biçimiyle hiç de kullanışlı değildi. Hiyeroglif, Çivi yazısı, Hint yazısı ve Çin’de geliştirilen yazının öğrenimi yıllarca süren deneyimi gerektirmiştir. Yazı ustaları bu yüzden toplumda ayrıcalıklı

⁵⁴ Usluata, Aysel: A.g.e., s.54.

bir statü kazanmışlardır.⁵⁵ Okur-yazar olan belli bir zümre zamanla bu vasfını toplumun diğer bireyleriyle de paylaşmak zorunda kalmıştır.

Bu paylaşım eğitim kurumlarının gelişmesinin önemli bir payı vardır. Zamanla, bu eğitim kurumlarından her insanın faydalanma olanağının artması, toplumların eğitim seviyesini yükseltmiştir. Bu da yazının yaygın bir şekilde kullanılmasını sağlamıştır.

Yeterli okuma yeteneğine sahip bir kimse, yazılı malzemelere tam olarak hâkim olmak istediğinde kendi okuma hızını kendisi tayin edebilmekte, istediğinde yeniden okuyabilmekte, şema ve resimler kullanılabilir. ⁵⁶ Uzun ve zor bir süreçten sonra bir kişi okuma ve yazma becerisini kazanıyordu.

Basılı araçlar, okuyucuya sunulma zamanını seçme, yeniden sunma olanağını vermesi açısından önemlidir. Bütün diğer kitle iletişim araçları içinde azınlık görüşlerini aksettirmeye en uygun görülen araçlar yazı olanlardır ve bu gibi görüşlerin ifadesi için çıkarılan yayınlar çok yüksek bir ikna gücü taşımaktadır.⁵⁷ Bir toplumda mevcut rejime muhalif illegal grupların etkili olarak, yazılı iletişim (kitap, dergi, broşür) araçlarını kullandıkları bilinmektedir. Bu iletişim araçları televizyon, radyo gibi araçlara göre daha kullanışlı ve daha emniyetlidir.

⁵⁵ Lundberg, A: A.g.e., s.252.

⁵⁶ Klapper, Joseph: “Değişik Haberleşme Araçlarının Karşılaştırmalı Etkileri”, Kitle Haberleşmesi Teorilerine Giriş, (Zikreden: Ünsal Oskay), Der Yay., İst., 1982, s.209.

⁵⁷ Kaplan, Yusuf: A.g.e., s.3.

Yazılı iletişimde, bilgi akışı çizgisel bir örgütlenme ile gerçekleştirilmekte ve yazılı kültür mantıksal, disiplinli, akılcı bir yöntemi ve toplumsal örgütlenme biçimini öngörmektedir.⁵⁸ Sanayi devrimine kadar ve sanayi devriminden sonra da, bir süre, radyonun toplumlarda etkili bir şekilde kullanılmasına kadar, yazılı iletişim yaygın olarak kullanılmıştır. Kulağa ve göze hitap eden kitle iletişim araçları yaygın bir şekilde toplum tarafından tercih edilince, yazılı iletişim araçları da önemini yitirmeye başlamıştır. Bunun sebeplerinden biri, yazılı iletişim araçlarının maliyetlerinde meydana gelen yükselmedir. Ayrıca televizyon, radyo vb. kitle iletişim araçlarının kullanımının ve tüketiminin yazılı iletişim araçlarına göre, bireyler tarafından tercih edilmesinin sebeplerinden biri de eğitim düzeyiyle ilgilidir. Yazılı iletişim araçları genellikle okur-yazar olanlara ve bu yönde okumaya hevesli olanlara hitap ederken; radyo, televizyon gibi kitle iletişim araçlarını her kesimden eğitim düzeyi ne olursa olsun her birey tarafından yaygın olarak tercih edilmekte ve kullanılmaktadır.

1.3.3. Görsel-İşitsel İletişim

İlkel toplumlarda iletişim söze dayalıdır. Görsel ve işitsel niteliktedir. Kabile toplumunda görsel değerlere ağırlık veren, işitsel anlama dayalı bir yaşam egemendir.⁵⁹ Bu toplumlarda söze dayana bir kültür ve dolayısıyla iletişim hâkim olmuştur. Zaten yazının bulunması ve hâkim iletişim vasıtası haline gelmesi çok uzun sürmüştür.

⁵⁸ Şenyapılı, Önder: A.g.e., s.92.

⁵⁹ Özkök, Ertuğrul: A.g.e., s.140.

Sözlü geleneğe sahip bu toplumlarda bireysel tutumların benzeşmesi dış güçlerin etkisiyle sağlanmıştır. Yoksa özgür ve tasarlanmış istenç sonucu birlikte olma gibi bir durum söz konusu değildir. Bu dönemde doğaüstünün insan üzerinde büyük bir etkisi vardır. Düşünceyi etkileyen, bu güçlere katılma, bağlılık ve duygudur. Yazısız toplumlarda kullanılan etkileşim bütünüyle işitsel ve görsel araçlarla sağlanır. Topluluk bireylerinin görüşleri üzerinde etkili olmak isteyenlerin elindeki en önemli iki araç mitler ve dinsel törenlerdir. Kanılar, simgesel eylemlerin yoğun ve bilinçsiz bir biçimde kabullenmesiyle oluşur. Toplumsal denetimi sağlayan simgesel öğeler toplum bireylerine ve bir sonraki kuşağa sözlü geleneğin araçlarıyla iletilir. Danslar, ürkütücü maskeler, şarkı ve türküler çeşitli törenler genç kuşakların bu denetim ağına sokulmasında en çok kullanılan yollardır. Bütün bunların bir amacı vardır; geleneksel bir çerçevede bireyi geliştirmek ve böylece kabilenin tinsel birliğini sağlamaktır.⁶⁰ Bireyin bu şekilde kültürlenmesi ve gelecek kuşaklara aktarmasının yolu bu simgesel öğeler yoluyla olmuştur.

Geleneksel toplumlarda haber ve bilginin yüz yüze, kulaktan kulağa aktarılması, kişisel ve insan kümeleri arasında olağan bir alışverişi ve genellikle rastlantısal bir olguydu. Ayrıca, doğrudan ilişki gereği mekânsal bir kısıtlılık bulunmamaktaydı. Dolayısıyla iletişim de bulunanların sayısı da kısıtlıydı. Ortaya çıkan iletişim çoğu zaman tasarlanmayıp, başka bir etkinliğin de hemen bir tepki (feedback)

⁶⁰ Kaya, Raşit: Kitle İletişim Sistemleri, Teori Yay., Ank., 1985, s.10.

alınabilmesine karşılık, herhangi bir haber ve bilgi aktarımının gerçekleşmemesi de kurumsal olarak mümkündür.⁶¹

(Alıntı:www.google.com)

Yirminci yüzyılın ikinci yarısında icat edilen ve görsel ve işitsel anlamda kullanılan kitle iletişim araçlarından olan televizyon, evreni kişinin ayağına getiren bir araçtır. Denilebilir ki ondan önceki diğer kitle iletişim araçlarından hiç biri kişiyi olaylara bu denli tanık etmemiş, gerek ses gerek görüntü olarak, çoğunlukla anında, olay ve kişilerle karşılaştırmamıştır. Bu bakımdan televizyonun hangi amaca ağırlık verirse versin kişiyi sürekli olarak kendine baktıran bir araç olarak kabul edilmesi zorunludur.⁶² Bugün ise cep telefonları internet ve

⁶¹ Aziz, Aysel: Televizyonun Yetişkin Eğitimindeki Yeri ve Önemi, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yay., Ank., s.198.

⁶² Kaplan, Yusuf: “Öykü Anlatma ve Mit Üretme Aracı Olarak Televizyon”, Enformasyon Devrimi Efsanesi, Rey Yay., İst., 1991, s.116.

sosyal medya kullanıcılarını kendine köle yapmıştır. Bağımlılık eşliğinin çoktan aşıldığını söylemek yerinde olur.

Görsel ve işitsel kitle iletişim araçlarının yoğun bir şekilde toplumlarda kullanılmaktadır ve bunlarla iletilen mesajların tek yanlıdır. Bu tek yanlılıktan kasıt, yayını yapanların kendi çıkarları doğrultusunda bu işi yapmalarıdır. Bunun canlı örneği Körfez Savaşında CNN'nin yaptığı yayınlardır. Körfez savaşı canlı olarak yayınlanmasına rağmen, asıl olup bitenler kitlelere ulaşmamıştır. Yusuf Kaplan bu olayı, postmodern zamanların en belirgin özelliklerinden birisi olan tek yanlı bir “şov” ve bir “gösteri” olarak nitelemiştir. Oysa filmlerdeki savaşlar, Körfezdeki savaştan daha gerçekçi durmaktadır. Filmlerde her şey gözler önünde cereyan etmektedir. Filmlerdeki kahramanlar (iyiler ve kötüler) tüm çıplaklığıyla –en azından metinsel düzlemde- gözler önündedir. Oysa Körfez savaşında sunulan kahramanların niteliği konusunda tüm televizyon izleyicileri illüzyonlarla karşı karşıya bırakılmıştır. Bu olay kültür endüstrinin nedenli ürkütücü boyutlar kazanarak zihinlerimizi ve özgürlüğümüzü tehdit ettiği, dolayısıyla bizi bütünüyle bir “şiddet” olgusuyla yüz yüze bıraktığını kanıtlamaktadır.⁶³ Sosyal medya dışındaki bütün kitle iletişim araçları için bu nitelemeyi yapmak mümkündür. Sosyal medyada karşılıklı iletişim anında olabilmekte, verilen mesaj anında yanıt verilebilmektedir. Sosyal medyayı diğer iletişim araçlarından bir adım öne geçiren bu özelliği olsa gerek.

⁶³ Konuk, Osman: A.g.e., s.12.

1.3.4. Jest ve Mimiklerle İletişim

İletişim türleri içinde sözlü, yazılı ve görsel-işitsel iletişimden başka bir de jest ve mimiklerle iletişim vardır. Jest ve mimiklerle iletişimde el, kol, yüz ve vücut hareketleri bir anlamda değişik anlamlara karşılık gelecek şekilde kodlanırlar. Kültür kodlarına benzer bir şekilde her hareket kültürden kültüre farklı anlamlar taşıyabilmektedir. Kültürel boyuttaki jest ve mimikler yanında bir de evrensel jest ve mimikten bahsedilmektedir. Mim tiyatrosu da denilen “pantomima” ve sessiz sinemanın özellikle Charlie Chaplin’in ilk filmleri evrensel jest ve mimik diline örnek gösterilebilir.⁶⁴

(Alıntı:www.google.com)

Mimiğin iletişimdeki ilk işlevi bireyleri uyarmaktır. Bir konuşma sırasında, konuşan kimselerin uyardıkları coşkular genellikle yetersizdir. Böyle bir durumda, dinleyicilerde gerekli dürtü ve uyarı sağlayan ve uyarımı sağlayan ve iletişime yön veren, konuşmacının yüz ifadeleridir. Konuşmakta olan bir kimsenin niyet ve dilekleri, kullandığı

⁶⁴ Tolan, Barlas: Toplum Bilimine Giriş, Adım Yay., Ankara 1991, s.405

kelimeler kadar yüz ifadelerinden anlaşılır. Satıcılar genellikle müşterinin iki kaşının arasını hedef alarak⁶⁵ konuşmalarını yaparlar.

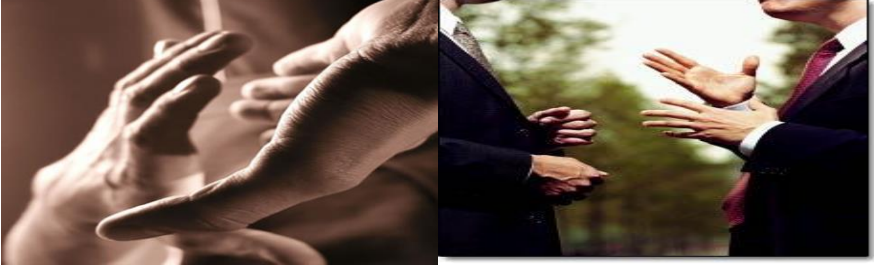

(Alıntı:www.google.com)

Jest yapan kişinin o andaki ruhsal durumunu ve niyetini anlamamıza büyük ölçüde yardım eder. Yalnız el-kol hareketleri bir bireyin psiko-fizyolojik, toplumsal veya kültürel özelliklerine bağlanabileceği gibi, davranışları ile de ilişkilendirebilir. Kültüre mal olmuş jestler, kişinin iletmek istediği düşünceyi çok daha iyi ifade eder. Vücut ve yüz hareketleriyle kuşku, onama, kayıtsızlık veya coşku gibi duygu ve düşüncelerimizi belirttiğimiz simgesel jestler, kültürel olarak belirlenmiş bir anlatım biçiminin öğeleridir. Örneğin Japonya’da birisini çağırarak için, parmaklarınızı elinizin ayası yere bakacak şekilde kendinize doğru çevirmeniz gerekecektir.⁶⁶

⁶⁵ Tolan, Barlas: A.g.e., s.405-406.

⁶⁶ Lundberg, A.: A.g.e., s.206.

(Alıntı:www.google.com)

Birlikte yaşayan insanlar, iletişimlerinde geniş ölçüde jestlere başvurumaktadırlar. Anlam verilen bütün fiziki hareketler ve duruşlar bu iletişim biçimine girmektedir. Jestler, anlamlı bir kaş kaldırmadan, kaba bir kol sallamaya kadar çok değişik biçimler gösterirler. Jestler, bazen konuşmanın yerine kullanılırlar. Sağır-dilsizlerin ya da hakemlik ve demiryolu makasçılığı gibi bazı mesleklerde zorunlu olarak da kullanılırlar. Susma yemini eden sessiz papazlar da jest dili ile konuşurlar. Bazen jestler, sözlü konuşmayı tamamlamak veya onu vurgulamak için bilinçli olarak ve büyük ustalıkla kullanılırlar. Bu, aktörler, avukatlar, büyücüler, tellallar, öğretmenler vs. gibi anlatma ve inandırma sanatlarında yetişmiş kimselerde görülür.⁶⁷ Aynı zamanda toplumda çok yaygın olarak kullanılan jestler de vardır. Bunlara birçok insan başvurabilmektedir.

İletişim araçları olarak jestler, toplumsal şartlandırmanın bir parçası olup, olağan karşılanmaktadır. İnsan jestlerinin pek çoğu son derece gelenekleşmiştir ve anlamlarını tanımlar aracılığıyla kazanırlar. Örneğin, Amerikalılar bir selamlaşma biçimi olarak el sıkışırlar.

⁶⁷ Lundberg, A.: A.g.e., s.207.

Polinezyalılar ise karşılaştıklarında arkadaşlarını eliyle yüzlerine vurarak selamlaşır. Bazı Eskimo kabilelerinde de ziyaretçiyi dostça bir biçimde karşılamamanın yolu, ellerini yaladıktan sonra önce kendi yüzüne, sonra misafirlerinin yüzüne sürmektedir.⁶⁸

(Alıntı:www.google.com)

İletişimin içerisinde yer alan kitle iletişimi, iletişim teknolojisinin ürünleri olan kitleye yönelik araçlarla yapılan kesimdir. Daha açık bir deyimle, iletişimin yazılı basın, sinema, film, radyo ve televizyonla yapılandırılmasıdır. Bu araçlar ile bir mesajın bir yerden (kişi, kurum, topluluk gibi) geniş kitlelere aktarılması işlemi ya da faaliyeti kitle iletişimi⁶⁹ çerçevesinde düşünülebilir.

Kitle iletişimi, uygarlığımızın oldukça yeni bir olgusudur. Modern iletişimi yazılı basının gelişmesi ve okumanın bireyselleşmesi ile başlatmak mümkündür. Okumanın bireyselleşmesi, ilginç bir biçimde bilgi, haber ve kültürün üretim ve dağıtımın birliktelik gerektiren (kolektif) bir çabayla gerçekleşmesinin de başlangıcı olmaktadır. Kitle iletişimi olgusuna kavuşmak için belirli ön koşulların oluşmuş olması

⁶⁸ Aziz, Aysel: A.g.e., s.2.

⁶⁹ Kaya, Raşit: A.g.e., s.2.

gerekmektedir. Bu koşulların birincisi, yazılı mesajların geniş kitlelere sunabilmek için basın tekniklerinin ortaya çıkmasıdır. İkincisi ise kitlesel olarak üretilen basılı iletişim metinlerini (gazeteleri) tüketecek bir kitlenin bulunmasıdır. Böyle bir tüketici kitlenin var olma koşullarından birisi, ürünü (gazeteyi) sürekli satın alabilecek belirli bir gelir düzeyinde bireylerin sayısının yeterli olmasıdır. Diğerisi ise, bu kitle hem okumayı olanaklı kılacak, okuma merakını artıracak, gereksinim haline getirecek bir eğitim düzeyinde bulunmalıdır, hem de okumayı sürekli kılacak toplumsal nedenler bulunmalıdır.⁷⁰

Yazılı iletişimin gelişmesi bir ölçüde kitlelere ulaşabilmeyi kolaylaştırmıştır. Fakat bu yeterli olmamıştır. Gelişen teknoloji iletişim araçlarının (televizyon, radyo, gazeteler, sinema ve bugünün vazgeçilmezi olan internet) kullanılmasını olanaklı kılmıştır. Bu iletişim araçları daha geniş kitlelere ulaşmış ve kullanım alanları da buna bağlı olarak genişlemiştir.

Görsel-işitsel nitelik taşıyan bu kitle iletişim araçları, toplum yapısının gereklerinin bir sonucu olarak, aynı mesajı aynı zamanda pek çok sayıda insana iletilebilmektedir. Böylece demokratik düzen için gerekli olduğu üzere kamusal iletişim en geniş ortak kullanım olanağına kavuşmaktadır; mesajlar toplumun büyük çoğunluğuna kolayca

⁷⁰ Ozankaya, Özer: “Türkiye’de Yığın İletişiminin Demokratik Siyasal Kültür Gelişimindeki Yeri ve Önemi”, Ankara Üniv., S.B.F. Dergisi, Cilt: XXXV, Ocak-Aralık 1980, s.161.

ulaştırılabilmekte, bireyler içinde çok az masrafla⁷¹ bunları elde etme imkânı ortaya çıkmıştır.

Kitle iletişimi, çağımızın ölçeğini büyütmüş, karar süreçlerini merkezileştirmiş, bütünleşme gereksinimini artırmış olan toplumların zorunlu iletişim sistemidir. Merkezileşen, ölçüleri dev boyutlara varan bu toplum yapısı içinde yurttaşların yönetime katılması ve mevkilerine seçilenleri denetleyebilmesi zorunlu olarak iletişim yoluyla olacaktır. Bireylerin üretici becerilerle, bilimle, sanatla beslenebilmesi de kitle iletişim araçlarıyla⁷² mümkün hale gelmiştir.

Aynı zamanda bir toplumda kitle iletişim araçlarının düzgün bir şekilde kullanımı, siyasal dengenin ve istikrarın sağlanmasında oldukça yararlı, belirgin ve etkin bir rol üstlenebilir. Kitle iletişim araçları sadece bireylerin toplumsallaşmasına yardım ettiği için değil, aynı zamanda toplumu, bütün bir insani gelişmeye yöneltmekte yardımcı olduğu için gerekli ve kaçınılmazdır.⁷³

Kitle iletişim araçları, kıtalar arası mesafeleri son derece kısaltarak adeta yok etmiş eski ulusal sınırlar ve ulusal egemenlik kavramlarının anlamlarını yitirmesine yol açmış; mekân farklılıkları ve uzaklıkları yok ederek öğrenmeyi herkes için mümkün kılan yeni eğitim teknolojilerinin gelişmesine neden olmuştur. İletişim devrimi,

⁷¹ Ozankaya, Özer: A.e.g., s.161.

⁷² Ansah A. V., Paul: “Uluslararası İletişimde Haklar ve Değerler Mücadelesi”, Enformasyon Devrimi Efsanesi, Rey Yay., İst., 1991, s.220.

⁷³ Reddi V. Usha: “Sanayinin Devrimlerinin Aşılması”, Enformasyon Devrimi Efsanesi, (Der.: Yusuf Kaplan), Rey Yay., İst., 1991, s.347.

insanların beklentilerini ve gerilimlerini artırarak kitle kültürlerinin gelişmesi ve yaygınlaşmasını sağlayarak, toplumsal ve siyasal hareketliliğe ivme kazandırmış ve toplumda bütünleşmenin gerçekleşmesine ön ayak olmuş ve gelişmiş ülkelerde enformasyon toplumunun⁷⁴ ortaya çıkışının haberini vermiştir.

Daha önce de belirtildiği gibi, kitle iletişiminde aynı mesaj, aynı anda çok sayıda alıcıya ulaştırılmaktadır. Bu önemli bir olanaktır. Ne var ki bu olumlu olanağın kötüye kullanılması olanağı da çok yüksektir. Hele kaynağın sürekli olarak egemen durumda olması, bu iletişimin kötüye kullanılması olasılığı arttırdığı ölçüde, kötüye kullanılması sonucunda doğacak zararların önem ve ölçeğini de büyötmektedir. Geniş insan yığınlarının değerlerini inanışlarını, alışkanlıklarını, yargılarını etkileme ve yürürlüktekilerden ayrımlı değer, inanış, alışkanlık ve yargılara koşullandırma olanağı sağlamaktadır. Örneğın, geniş kitleler reklamlar yoluyla tüketime koşullandırılmaktadır. Verilen mesajın tartışılmasına olanak tanımadığı için, kitlelerin sürekli olarak kaynağın paylaşılmasını, yaygınlaşmasını ve sonuçta yaygınlaşmasını istediğı mesajla karşılaşmaları sonucu, bu mesajı benimsemelerini sağlayabilmektedir. Yani, (çoğu zaman toplumdaki bir azınlık olan) iletişim kaynağının kitleleri kendi istekleri ve amaçları doğrultusunda yönlendirilmesi, biçimlendirilmesi ve bu amaca uygun düşecek bir yapıya kavuşturulması olanağını vermektedir.⁷⁵

⁷⁴ Şenyapılı, Önder: A.e.g., s.51-52.

⁷⁵ Mc. Phail L., Thomas: A.g.e., s.183-184.

Kitle iletişim araçlarının, bir sömürü aracı olarak kullanılması birçok araştırmacının dikkatini de çekmiştir. Bunlardan birisi olan Schiller, iletişimi kimin yönlendirdiği ve denetlediği sorusunu derinliğine incelemiş ve üçüncü dünyadaki iletişim sistemlerinin ve bu araçların ürettiği mesajların gerçek kaynağının biçimlendiricisinin Batı ülkeleri olduğu sonucuna varmıştır. Ayrıca hemen hemen tüm dünyadaki iletişim sanayi Batılı (genellikle Amerikalı) dev uluslararası kitle iletişim ve telekomünikasyon řirketlerinin⁷⁶ yönetiminde bulunmakta ve dolayısıyla bu şirketler tarafından kontrol edilmektedir.

Kitle iletişiminin bu şekilde kullanılması; bazı bireylerin kitle iletişim araçlarına karşı tavır almalarına neden olmaktadır. Tavırlar, aracın kendisine karşı değil de, kaynağın kendisine ve kaynağın kodladığı mesaja karşı olmalıdır. Kitle iletişim araçları, toplumun iletişim ihtiyacını gideren, toplumda düzenin sağlanmasında oldukça önemli bir rol üstlenmektedir.

1.4. Kitle İletişim Araçları

1.4.1. Basın

Kitle iletişim araçlarından olan basın (gazete, dergi, broşür, vb.) yazılı iletişim özelliği taşır. Burada esas olan, basın yoluyla belli bir kitleye ya da kitlelere hitap etme olanağının çıkmış olmasıdır.

⁷⁶ şenyapılı, Önder: A.g.e., s.53.

Belirli duygu, düşünce ve fikirlerin belli bir kaynak aracılığıyla kitlelere aktarılmasını ya da iletilmesi uzun bir zamandan ve çabadan sonra mümkün olmuştur. Kitle basının büyük çapta gelişmesi 20. yüzyılın başında toplumdaki hızlı değişme ile aynı zamana rastlar. Ulaşım ve iletişim tekniğindeki yeni buluşlar olmasaydı bu devrim gerçekleşmezdi. Politik ve sosyal engellerden başka eski tip baskı makineleri ve ulaşımın yavaşlığı da gazete satışının artmasını önlemiştir. 1814’de buharla işleyen baskı makinasının bulunmasından sonra The Time Gazetesinin ulus çapında bir güç olmasına çalışıldığı halde bu çabalar hiçbir sonuç vermemiştir. Harfler, yine Gutenberg zamanın da olduğu gibi elle diziliyordu. Bu kadar yavaş bir dizgi ve baskı tekniğiyle geniş çapta gazetecilik yapmaya imkân yoktu.⁷⁷ Gazetenin tarihi, çok eskilere dayanmakta olmasına rağmen gelişmesi de çok uzun zaman içinde, çok yavaş olmuştur.

Dünyada ilk gazete Pekin’de M.S.5. yüzyılda yayımlanmaya başlamıştır. “Tsing Pao” adını taşıyan bu gazete 1935 yılına kadar da yayınına sürdürmüştür. Avrupa’da ise, gazetenin geçmişi pek fazla geriye gitmez. Bu kıta da ilk düzenli gazeteler 1600’ler de Almanya’da yayımlanmaya başlamıştır. Kayıtlarda rastlanan en eski Avrupa gazetesi 1609 yılında yayımlanmaya başlanan Strasburg Relation’dır. İlk gazetesi London Daily Courant 1702 yılında yayımlanmaya başlamıştır.⁷⁸

⁷⁷ Avcı, Nabi: Enformatik Cehalet, Rehber Yay., Ank., 1990, s.93.

⁷⁸ Şenyapılı, Önder: A.g.e., s.53.

Sanayi Devrimiyle başlayan teknik ilerlemenin en çok etkilediği alanlardan biri de basın olmuştur. İngilizler ilk rotatif baskı makinesini bulmuştur. 1895’de Amerika’da bir firma saatte 24.000 adet 32 sayfalık gazete basan makineyi yaptı. Aynı şekilde dizgi tekniğinde⁷⁹ de bir yenilik yapılmış, *linotype* denen otomatik dizgi makinesi keşfedilmiştir.

Matbaacılıktaki gelişmeler yanında telgrafın, telefonun, daktilo makinesinin, fotoğrafın ve fotoğraf klişesinin gazetecilikte kullanımı, gazeteyi çeşitli teknolojilerden yaralanan bir araç yaparken, aynı zamanda çağdaş bir görünüm kazanmasını hızlandırmıştır. Telgraf ve telefon haberlerin çabuk ve süratli alınması işlemlerini hızlandırırken, daktilo makinesi elle haberi kaleme alma ile baskı arasındaki evreyi kısaltmıştır. 19. yüzyıl kapanıp 20.yüzyıla girildiğinde gazete, çeşitli teknolojilerin kullanıldığı bir teknolojik kurum⁸⁰ olarak toplumda kendini kanıtlamış ve böylece de kendine önemli bir yer edinmiştir.

Basın, toplumun gözü, kulağı ve uzuvları olarak hepsini okurları için ideal meslek önerileriyle günlük, haftalık gazete ve mecmualarıyla yansıtarak, halka olduğu kadar devlete ve hükümete de ışık tutarak hizmeti en büyük kültür ve hukuk yasalarıyla yapmaktadır.⁸¹ Günlük gazeteler özellikle, okuma alışkanlıklarının edinilmesinde ve devam ettirilmesinde önemli bir rol üstlenmişlerdir.

⁷⁹ Tokgöz, Oya: “Gazetecilik Yapan İletişim Araçlarında Gelişme: Elektronik Gazete”, (Seminer Tutanakları), Hürriyet Vakfı Yay., İst., 1982, s.25.

⁸⁰ Giritli, İsmet: Günümüzde Haberleşme ve Bazı Sorunları, Filiz Kitapevi, İst., 1984, s.142.

⁸¹ Guerin, Serge: “Yazılı Basın”, Medya Dünyası, (Der.: Jean-Marie Charon), İletişim Yay., İst., 1992, s.73.

Gazete, öncelikle bir duygu üreticisidir. Basın, çok şekilli bir enformasyon aysberginin su yüzüne çıkan parçasından başka bir şey değildir. Gazete bir kültür unsuru olarak, bu kültürden beslendiği için yaşamaktadır.⁸² Bu nedenle, her ülkenin layık olduğu kitle iletişim araçlarının toplumu aksettiren bir ayda olmasından bile bahsedilmiştir. Gerçekten “yazılı” ve “sesli” yayınlardan o ülkenin ekonomik gelişmesini, ulusal mizacını, siyasi rejimini, kültür seviyesini ve zevklerini bulmak mümkündür. İletişim sisteminin, o ülkenin bir nevi folkloru olduğu söylenebilir.⁸³ Basının rolü konusunda ileri sürülen iki zıt düşünce mevcuttur. Batı için basın; devletin üç kuvvetini denetleyen dördüncü bağımsız kuvvetidir. Oysa komünist dünyası için basın kitleleri devletin politikası hakkında aydınlatan bir devlet cihazıdır.⁸⁴ Esasen “Sovyet Basını” Sovyet Komünist Partisinin kitlelerin eğitim ve teşkilatlanmasında kullandığı güçlü bir araçtır. Bu itibarla Sovyet basını bir işletmecilik kolu ve kamuoyunun veya kişilerin ifade organı olmaktan ziyade merkezden yönetilen ve Sovyet Komünist Partisinin amaçlarına ulaşmasını öngören bir sosyal güçtür. Aslında Sovyetler’de “*basın özgürlüğü*” de yoktur. Zira bütün gazete ve dergiler sözde halka, gerçekte ise Sovyet Komünist Partisine aittir. Objektiflik kavramı reddedilmiş ve “kirli” bir kelime olarak algılanmıştır. Lenin, her komünistin partililik prensibinden hareket etmesini ve tarihi olayları ihtilalcı proletarya açısından değerlendirmesini şart koşmuştur.⁸⁵ Aynı

⁸² Giritli, İsmet: A.g.e., s.20-21.

⁸³ Giritli, İsmet: A.g.e., s.68.

⁸⁴ Giritli, İsmet: A.g.e., s.28.

⁸⁵ Keane, John: Medya ve Demokrasi, (Çev. Haluk Şahin), Ayrıntı Yay., İst., 1992, s.37-38.

düşünce ve hareket Çin, Küba ve Kuzey Kore gibi komünist ülkeler içinde geçerlidir.

Batı ülkelerinde ise, İngiliz Devriminden itibaren “*basın özgürlüğü*” çağrısı modern demokratik devrimin yaşamsal yanlarından biriydi. Bu çağrı Avrupa ve Amerika’da modern devlette daha laik ve demokratik bakış arayışlarını harekete geçirdi. Basın özgürlüğü, Avrupa devletleri sırf diplomatların, memurlarının ve subaylarının ihtiyaçlarını karşılamak için bile olsa, savaşlar anlaşmalar, lider değişiklikleri ve diğer siyasal olaylar hakkında askeri düzeyde de olsa haber sağlamanın önemini kabul etmişlerdir.⁸⁶

18.yüzyılın sonlarında kurulan Amerika’da başka Thomas Jefferson olmak üzere birçok lider özgür basından yanadır. Nitekim Jefferson “*hükümsüz basını, basınsız hükümete tercih ettiğini*” söylemiştir. Zira Jefferson’un anlayışına göre, halkoyuna dayanan bir ülkede iletişimin tam ve serbest akışını sağlamak gerekmektedir.⁸⁷ Hegel de basın özgürlüğünü, İngilizleri güçlü yapan belli başlı etmenler arasında saymıştır. Voltaire, İngiltere’yi özgür basının, halkın düşünmesini teşvik ettiği kendine özgü bir ülke olarak övmüştür. Montesquieu ise özgür bir basın aracılığıyla homurdanmanın ve yakınmanın İngiltere’nin despotizmin ağır ve sessiz korkusundan kurtulmasına yardımcı olduğu söylenmiştir. Basın özgürlüğü, İngiltere’nin istikrar ve kargaşa, hakikat ve yalan, gerçek ve mümkün olan arasındaki

⁸⁶ Giritli, İsmet: A.g.e., s.45.

⁸⁷ Keane, Jonh: A.g.e., s.42.

geleneksel sınırların eridiği, tam anlamıyla modern bir toplum olmasını sağlamıştır.⁸⁸

Değişik bir örnek olması bakımından Japon yazılı basının önemli bir özelliği ülkenin anayasa hükümlerine ve kurumlarına gösterdiği saygıdır. Anayasanın geleneklerini yerine getirmek için gazetelerin tarafsızlığını titizlikle korumaları gerektiği, hiç bir gazetenin belirli bir siyasal partiye veya ideolojiye bağlanmaması lazım geldiği kabul edilmekte ve bunun için gazete hisselerinin satılması yasaklanmış bulunmaktadır. Bazı ülkelerde yazılı basın “kalite ve kitle” gazeteleri adı ile ikiye ayrılmasına rağmen, Japonya’da bu ayırım kabul edilmemekte ve her gazetenin bu iki karakteri kabul ettiği görüşü benimsenmektedir.⁸⁹

Sözlü geleneğe sahip Afrika kıtasında ise, günlük basın güçsüzdür. Ülkelerin çoğunda sadece bir tek ulusal yayın vardır (Güney Afrika bunun dışındadır). Ruanda’nın tek günlük gazetesi, binde 0,1, okuyucu oranı ile 3000 adet basılmaktadır. Güney Afrika ve Asya’da (özellikle Endonezya ve Hindistan 1975’den 1986’ya kadar-gazete sayısı iki kattan fazla artmıştır) durumlar, oldukça çelişkilidir. Kuzey Amerika, Japonya ve Batı Avrupa dünyada basının gelişmiş olduğu üç bölgedir.⁹⁰ Bu gelişmişliğe rağmen Batı ülkelerinde gazete okuma gençlerde ciddi bir gerileme halindedir. Yaşlı insanlar okuyucu yüzdesinin oldukça

⁸⁸ Giritli, İsmet: A.g.e., s.94-95.

⁸⁹ Gonne, Valerie: “Günlük Basının Karmaşa Dolu Dünyası”, Medya Dünyası, (Der.; Jean-Marie Choron), İletişim Yay., İst.1992, s.159.

⁹⁰ Fillian, Patrick: “Yazılı Basının Okunması, Eğilimler ve Çelişkiler”, Medya Dünyası, (Der., Jean-Marie Choron), İletişim Yay., İst., 1992, s.74.

büyük bir kısmını oluştururken, memur ve idareciler diğer sosyo- meslek guruplarındaki insanlardan daha çok gazete okumaktadır. Kadınlara yönelik basın ise çok farklı okuyuculardan oluşan bir yelpaze, “*özel bir kesime hitap eden ya da yaygın gazete ve dergiler*” aracılığıyla seslenmektedir. Sonuçta günlük gazetelerde görece bir gerileme ve magazin alanında özellikle bir konuda uzmanlaşmış magazinlerde belirgin bir gelişme söz konusudur.⁹¹ Gazetelerin ve dergilerin tirajlarında meydana gelen artışın ve düşüşün sebeplerinden biri de radyo ve televizyon gibi görsel-işitsel iletişim araçlarına duyulan ilgidir. McLuhan ise bu durumu “*basına dayanan uygarlık, telgrafın gelişmesi ile gücünü kaybetmiş, radyo ile de egemenliğini yitirmiş ve televizyonla ölmüştür*”⁹² şeklinde izah eder.

1.4.2. Televizyon

Televizyon, “Çağdaş” toplumlardaki en yaygın ve en etkin “*kültür üretme makinesi*”dir. 19. yüzyılın ortalarında Batılı ülkelerin sanayileşmeleri tamamlanmasıyla birlikte kendini gösteren kitle kültürü olgusu, 21. yüzyılın eşiğine adımımızı atmakta olduğumuz bu günlere gelene dek geliştirilen çeşitli elektronik, kültürel dışavurum araçlarıyla birlikte yaşadığımız çağa damgasını vurabilecek güce erişmiş bulunmaktadır.⁹³

⁹¹ Alemdar, Korkmaz-Erdoğan, İrfan: İletişim ve Toplum, Bilgi Yay., Ank., 1990, s.162.

⁹² Kaplan, Yusuf: Televizyon, Ağaç Yay., 2. Baskı, İst., 1993, s.9.

⁹³ Rigel, Nurdoğan: Elektronik Rönesans, Der Yay., İst., 1991, s.18-19.

Televizyonun bulunuşuyla kitle iletişimi kavramı da önem kazanmıştır. Televizyon, göze ve kulağa hitap eden, bilginin bir alıcıda yeniden oluşturulduğu bir iletişim sistemidir. Uzak mesafelere bir merkezden sabit veya hareketli olan görüntüler gönderilmek istendiğinde, görüntüler ve ses elektriksel işaretlere çevrilir. Bu işaretler, özel antenler aracılığıyla bir vericiden atmosfere yayınlanır. Vericiler, yayına uygun alıcılar tarafından alınan elektriksel işaretleri, bu alıcıda görülebilir ve işitebilir hale getirilir. Televizyon, “*tele*” ve “*vision*” kelimelerinden oluşan “*uzaktan görme*” anlamına gelir.⁹⁴

Televizyonun halk kesimlerine, şimdiye kadar bilmedikleri, diğer iletişim araçlarından daha çok ulaştığı bir gerçektir. Televizyon, şimdiye kadar iletişim araçlarından haberdar olmayan halk kesimlerine ulaşmakta ve demokratikleşmede aktif bir unsur oluşturmaktadır. Televizyon aynı zamanda bireyler arasındaki sosyal ilişkinin nedeni olmayı becermiştir. İnsanlarla iç içe olan televizyon. Bir diyalog aracıdır.⁹⁵ Kitleli iletişim araçları içinde en son teknik buluşlarından biri olan televizyon, günümüzde gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde eğlence, haber, eğitim, kültür gibi çeşitli gereksinimlerin karşılanmasına yoğun olarak kullanılan bir araçtır.⁹⁶

Kitle iletişim araçlarına açık olma koşulu ile toplumun, toplumsal ekonomik özellikleri arasında bir ilişki görülür. Bu ilişki, araçlara açık

⁹⁴ Cerden, Nothalie Coste: “Televizyon ve Toplum”, Medya Dünyası, (Der.: Jean-Marie Choron),

İletişim Yay., İst. 1992, s.187.

⁹⁵ Aziz, Aysel: A.g.e., s.90.

⁹⁶ Aziz, Aysel: A.g.e., s.90.

olma yanında, içerikle ilgili olan “neye” açık olduğu hususlarında da önemlidir. Bireyin cinsiyeti, yaşı, eğitim düzeyi, meslek ve gelir düzeyi ile yerleşim yerinin konumu da önemli etkenlerdir. Kentsel yerleşimlerde yapılan pek çok izleyici araştırmaları genellikle çocukların, gençlerin, yaşlıların, kadınların, düşük eğitim ve gelir düzeyinde bulunanların radyo ve özellikle televizyon yayınlarına daha çok açık olduğunu ortaya koymuştur. Özellikle bu tür araştırmaların yoğun olarak yapıldığı A.B.D.’de televizyon izleyenlerin daha çok “mavi yakalılar” denilen işçi kesimi ile kadınların olduğu saptanmıştır.⁹⁷

Yaş faktörü, televizyon ve diğer iletişim araçlarını dinlemede ve izlemede farklılıklar yaratmaktadır. Yaş ile iletişim tüketiminin başlıca örnekleri aşağıdaki şekilde açıklanmıştır.⁹⁸

5-15 yaş.....TV. (yüksek)

16+ yaş TV. (düşük), Radyo, Teyp ve Sinema (yüksek)

20 yaş ve civarı..... Muntazam izlenen günlük haberler (yüksek)

(Evliler) TV. (yüksek), Sinema (düşük)

40 yaş civarı..... Radyo, TV. ve Gazete (yüksek)

60 yaş civarı.....Gazete (yüksek), 65’ten sonra düşüş var.

⁹⁷ Barrat, David: Media Sociology, Routledge, London, 1986, s.121.

⁹⁸ Aziz, Aysel: A.g.e., s.89.

Radyo (düşük), TV (yüksek), çocuklara özel
TV. Programları izlenir.

İlave etmekte fayda var ki, günümüzde sosyal medyanın özellikle genç nesil üzerinde bariz bir etkisi vardır. Aslında yukarıdaki veriler sosyal medya öncesi yani internet yaygınlaşmadan önceki durumu gözler önüne sermektedir.

Televizyon yayın türleri, görüntüye dayalı özelliğe sahip olmasından dolayı radyoya göre farklılık göstermektedir. Bu özellik, belirgin olarak film türü (sinema filmleri, dizi filmler, kısa ve belgesel filmler) yayınlarda ağırlık kazanmaktadır. Bunun yanında genel olarak tüm izleyicilere seslenen haber, müzik, eğlence, eğitim ve kültür izlenceleri de yayınlar arasında yer almaktadır. Belirli izleyici kitlesine seslenen yayınlar olarak köy ve çocuk programları sürekli olarak, televizyonun yayına başlamasından bu yana sürdürülen yayın türleridir. Kadına, gençliğe, işçiye ve diğer belirgin mesleklere göre yapılan yayınlarda ise süreklilik görülmemektedir.⁹⁹

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, yapılan bir araştırmada televizyon izleme oranının çocuklarda haftada ortalama 54 saat görülmektedir. Bu çocukların zihinsel davranmalarının alıştığımızdan farklı bir biçim almış olduğu görülür. Zira elektronik iletişim araçlarının kurduğu görüntünün gerçek yaşamdakinden farklı bir zaman

⁹⁹ Uğur, Aydın: “Zihinlerin Yeri Efendileri: Medyalar”, Enformasyon Devrimi Efsanesi, (Der.: Yusuf Kaplan), Rey Yay., İst., 1991, s.251.

ve mekân kurgulanmasına dayandığı ortadadır.¹⁰⁰ Televizyon un, çocuklar üzerinde zararlı tesirleri de olduğu belirlenmiş; bunu da üç şekilde özetlemek mümkündür. Yorgunluk, şiddet veya saldırganlık ve kültür bozulması... Fransa ve Amerika'da yapılan araştırmalara göre de; çocuklar yılda ortalama 1500 saati televizyon başında, 900 saati de okul sıralarında geçirmektedirler.¹⁰¹ Çocuklar bu durumda, toplumdan soyut, bir hayal dünyasında yaşamaya ve bu yönde beklentiler içine girmeye başlamaktadırlar.

Televizyonun çocuklar üzerindeki etkileri uzmanları telaşa düşürmüştür. Fransa'da çok sayıda çocuk doktoru ve uzmanın katılmalarıyla düzenlenen milletler arası bir kongrede televizyonun çocuklar üzerindeki tesirleri tartışılmıştır. Fransız uzmanlar şiddet dolu filmleri seyreden çocukların yanında mutlaka anne ve babalarının olması gerektiğini kaydediyorlar. Çocuklara izledikleri filmlerin mutlaka, gerçek olmadığının da anlatılması gerektiğini belirtmişlerdir.¹⁰²

Televizyon çocuklar üzerinde, yorgunluk, şiddet, saldırganlık gibi olumsuz etkilerine karşın bir de eğitici yönü vardı. Günümüzde, çocuklar televizyon var olamadan önce nasıl bir yaşamın mevcut olduğunu bilmeden dünyaya gelmektedir.¹⁰³ Televizyon hem göze hem

¹⁰⁰ Anadol, Cemal: Televizyon Yayınlarının Milli Kültüre Tesirleri, Türkiye Milli Kültür Vakfı Yay., İst., 1992, s.67.

¹⁰¹ Anadol, Cemal: A.g.e., s.176.

¹⁰² Asa Berger, Arthur: "Bir Terör Aygıtı Olarak Televizyon", Enformasyon Devrimi Efsanesi, (Der.: Yusuf Kaplan), Rey Yay., İst., 1991, s.33.

¹⁰³ Tortop, Nuri: "Radyo ve Televizyon" Halkla İlişkiler, Gazi Üniv. Basın Yayın Yüksek Okulu Matbaası, Ank., 1990, s.74.

de kulağa hitap etmesi dolayısıyla, çocukların eğitiminde dünyayı tanıma ve genel bilgiler verme yönlerinden çok ilginç bulunduğu bilinmektedir. Televizyon izleyicileri televizyonu daha uzun süre dikkatle seyretmektedirler. Böylece ekonomik ve kültürel konuların seyircilere öğretilmesi daha da kolaylaşmaktadır.¹⁰⁴

Eğitimciler, televizyona karşı çok tedbirli bir yaklaşım içinde olmuşlardır. Birçok ülke eğitim konusunda televizyonu çok ciddiye almaktadır. Büyük bir olasılıkla televizyonun bir eğitim aracı olarak en fazla geliştiği yer Japonya'dır. Bir Japon televizyon kanalı olan NHK 1989 yılında bu alana 90 milyar yenlik bir finansman tahsis etmiştir. Yine NHK'nın iki kanalından biri tamamen eğitsel yayınlara ayrılmıştır. Çocukların yüzde 94.5 'inin lise bitirme lise bitirme sınavında başarılı olduğu bu ülkede televizyon, çocuk bahçesinden üniversiteye kadar, akademik eğitimin tamamlayıcı bir parçası olarak algılanmaktadır; eğitsel programlar hayal gücünü çalıştırmayı, zorluğu ile ünlü olan disiplinlere girişi kolaylaştırmayı ve özellikle de çocuklara, günde 2-2,5 saatlerini ayırdıkları televizyon karşısında eleştiri güçlerini kullanmayı öğretmeyi hedeflemektedir. Eğitsel televizyon onları, aktif izleyiciler haline getirmeye çalışmaktadır. Yani, okulun ayrılmaz bir parçası durumundadır ve ülkenin yüzde 99'unda öğretmenler tarafından desteklenmektedir. Televizyon, son derece ucuz bir eğitim aracı olarak da değerlendirilmektedir.¹⁰⁵

¹⁰⁴ Cerdan, Natalie Caste: "Batılı Ülkelerde Eğitsel Televizyon", Medya Dünyası, (Der.: Jean-Marie Choron), İletişim Yay.,İst., 1992, s.63.

¹⁰⁵ Cerdan, Natalie Caste: A.g.e., s.64.

Güney Avrupa’da ise, Portekiz dışında, Televizyonda eğitime ayrılan zaman oldukça sınırlıdır. Diğer Batı ülkelerinin çoğunda da karşılaşılan bir okuma-yazma bilmeme sorunu olmamasına rağmen, İtalya ve İspanya resmi televizyon sistemleri, bu ihtiyacı karşılayacak bir duruma gelmişlerdir. Fransa ise, eğitsel televizyon konusunda son sıralarda yer almaktadır.¹⁰⁶

Türkiye’de ise eğitim programlarına ağırlıklı olarak devletin elinde bulunan kanallarda yer verilmektedir. Geçmiş yıllarda gerek açık öğretim gerekse okuma-yazma seferberliği sırasında aktif olarak televizyondan faydalanılmıştır. Açık öğretim programlarına televizyonda hala yer verilmektedir. Özel televizyonlarda ise böyle bir çabaya rastlamak güçtür. Özel televizyon kanalları, daha çok eğlence, film, haber ve Reality Showlara yer vermektedirler. Yayınlarını 24 saat sürdüren bu kanallar, sadece seyirci sayısını artırmak için çeşitli programlardan oluşan bir seçenek sunmaktadır. Bu sunum çok farklı şekillerde de olabilmektedir. Önceden de söylendiği gibi televizyon görsel özelliğinden faydalanılmaktadır. Bu durum oldukça sakıncalıdır. Çünkü televizyon her iki özelliğinin de kullanılması durumunda faydalı olabilen bir araçtır. Sözsüz görüntü, iletişim kopmalarına, mesajın istenildiği gibi anlaşılmasına neden olmaktadır. Diğer bir sakıncalı ise, çeşitli programlarda cinselliğin aşırı şekilde ön plana çıkarılmış olması ve bunun da sanat adına yapılıyor olması, toplumsal değerlerle çatışmayı gündeme getirmektedir.

¹⁰⁶ Şenyapılı, Önder: A.g.e., s.69.

Ayrıca televizyondaki dizi filmler eğlendirme-oyalama amacına dayalıdır; ama çok izleyici, bu filmlerde gördüklerini kişisel yaşamına ya da yaşamında uygulama çabasına girmektedir. Dizi filmler, genellikle, eğlendirirken koşullandırmaktadır. Eğitsel bir konuşma, bir belgesel ya da bir açık oturumun dolaysız içeriği, dizi filmler ölçüsünde etkili olmadığı gibi, dizi filmler ölçüsünde bir izleyici kalabalığını da ekran başına toplayamamaktadır.¹⁰⁷ Bu gibi diziler insanlara ulaşamayacakları bir dünya sunmaktadır. Bu amaca ya da hayale ulaşmak için televizyon, bugüne kadar hiçbir aracın yapmadığı şeyi yaparak hiçbir niteliği olmayan her yolu mubah sayan ve sadece tüketen bir insan tipi meydana getirmiştir. Olasılık ve gerçeklik duygumuzu çekip almıştır.¹⁰⁸

Yaşamlarında hep başarısızlık bulan kişilerin daha çok televizyon seyrettikleri de bir gerçektir. Televizyon, zekâ düzeyi, sağlık durumu, cinsel çöküntü veya şiddetin tek başına sorumlusu olamaz. Televizyon, bütün suçların rahatlıkla üzerine yıkılabildiği bir araç haline gelmiştir. Oysa uzun zaman önce teşhis edilen asıl suçlular; işsizlik, kentleşme, yaşam koşulları, eğitim ve eğlence kurumlarındaki çöküştür.¹⁰⁹ Bu iletişim aracı uzun dönemde dünyanın kültürel ve siyasi geleceğinin şekillenmesinde kapsamlı etkiler gösterecektir. Televizyon hali hazırda pek çok milli sınırı da aşmaktadır ve çok geçmeden – uydu yayınlarla-

¹⁰⁷107 Asa Berger, Arthur: A.g.e., s.56.

¹⁰⁸ Marret, François: “Televizyon Aptallaştırmaz”, Medya Dünyası, (Der.: Jean-Marie Choron), İletişim Yay., İst. 1992, s.141.

¹⁰⁹ Eslin, Martin: T.V Beyaz Camın Arkası, (Çev.: Murat Çiftkaya), Pınar Yay., İst. 1991, s.79.

daha da fazlasına muvaffak olacaktır.¹¹⁰ Uydu yayınlarıyla her yerinde aynı anda mesaj iletebilmektedir.

1.4.3. Radyo

Radyo teknik buluşunun ilk kez iletişim aracı olarak kullanılması, Amerika deniz ulaşımında önce gemiden gemiye sonraları gemiden karaya olmuştur. Daha sonraları ise bu teknik buluş “radyo telsizi” çeşitli iletişim alanlarında kullanılmaya başlanmıştır. Amerika’da bu aracın hızla yayılması, 1910 yılında “Telsiz Gemi Yasası” çıkarılarak radyo telsizi ile yapılan iletişimi düzenleyici kısıtlamalar getirilmiştir. Avrupa’da ise ilk düzenli telsiz kullanımı 1994 Almanya’da olmuştur.¹¹¹

Çok uzun zaman geçmeden, radyo yayınlarının bir kitle iletişim aracı olarak, sayısal gelişmesine bakıldığında geçen 60 yıllık süre içerisinde gerek verici istasyonlarının sayısı ve gücü, gerekse yayınların izlenmesini sağlayan alıcıların sayısında önemli gelişmeler olduğu, sayıca arttığı açıktır. Bu artışa, kitle iletişim aracının öneminin anlaşılması yanında, toplumların, sosyo-ekonomik gelişmelerinde payı büyüktür. Özellikle alıcılar yüzünden, teknik gelişmelerin etkisi vardır.¹¹²

Radyo yayınları kamu hizmeti gördüklerinden toplumun tümüne seslenmek durumundadır. Bu bakımdan yayınların içeriği farklı cins,

¹¹⁰ Aziz, Aysel: A.g.e., s.8.

¹¹¹ Aziz, Aysel; A.g.e., s.11.

¹¹² Aziz, Aysel: A.g.e., s.87.

yaş, eğitim, meslek özelliklerine göre ayrılan izleyicinin gereksinimlerini karşılayacak, istek ve beğenisine yanıt verecek şekilde düzenlenmiştir. Radyo izlenceleri, genel olarak haber, eğitim, kültür, eğlence ve tanıtım işlemlerini yerine getirecek biçimdedir.¹¹³ Radyo, bazı dönemlerde çok etkili bir şekilde kullanılmıştır.

Sanayileşmiş ülkelerde radyo, televizyondan sonra halkın kullandığı ikinci büyük enformasyon aracıdır ve yazılı basından önce gelir. Gelişme yolundaki ülkelerde ise birinci sırayı alır. Okuma- yazma bilme oranının çok yüksek olmadığı, okuma alışkanlığının yerleşmediği, gazetenin okura ulaşmadığı ve televizyonun oldukça karmaşık ve masraflı bir teknoloji getirdiği; insanlığın üçte ikisinin yaşadığı bu ülkelerde, radyo enformasyon egemenliği tek başına sürdürmektedir.¹¹⁴ Radyonun her yere taşınabilme özelliği, onun kullanılabilirliğini artırmaktadır.

Bütün uluslararası radyolar, bazen güney ve Ekvator bölgesi ülkeleriyle ilgili en doğru haberleri veren tek iletişim aracı olduklarından, üçüncü dünyada çok daha fazla dinlenmektedir. Amerika'nın sesi ya da Moskova Radyosu, BBC veya Deutsche Welle (Almanya); bunlar arasında en çok ilgi görenlerdir. UNICEF tarafından verilen rakamlara göre (dünyada yaklaşık bir milyon radyo vardır ve 4 kişiye bir radyo

¹¹³ Guibert, Edward: "Enformasyon: Radyo Programlarının Devindirici Gücü", Medya Dünyası, (Der. Jean- Marie Choron), İletişim Yay., İst., 1992, s.40.

¹¹⁴ Comoris, Elio: "Üçüncü Dünya İletişim Araçları Kralı: Radyo", Medya Dünyası, (Der. Jean-Marie Choron), İletişim Yay., İst., 1992, s.68.

düşmektedir) sanayileşmiş ülkelerde kişi başına ortalama bir radyo düşerken, bu sayı üçüncü dünya ülkelerinde on kat daha azdır.¹¹⁵

Radyo çeşitli kriz dönemlerinde oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin, 1968’de Varşova Paktı askerliğinin Prag Baharını bastırmak için Çekoslovakya’ya girişlerinden sonra bir direniş unsuru olarak ortaya çıkmıştır.1973’de Şili’de Pinochet’in gerçekleştirdiği darbeye karşı direnenlerin seslerini duyurmasına yardımcı olmuştur.¹¹⁶ Radyonun toplumu etkileme gücünün ne denli yüksek olduğunu kanıt olarak Franklin D. Roosewelt’in radyodan yararlanarak üç dönem üst üste A.B.D. başkanlık seçimlerini kazandığı gösterilmektedir.¹¹⁷ Yine 1930’larda radyonun gücünü Avrupa’da kanıtlamakta olanlar ise, Hitler ve Mussolini’dir. Mussolini 1930’larda Hearst’ün gazetelerine yazdığı yazılarına karşın, Hearst basın örgütünün aracılığıyla Amerikan radyolarından yayınlanan bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmayı Mussolini İngilizce olarak yapmıştır.

1930’larda bugüne kadar radyo, televizyonun toplum tarafından kullanılmaya başlamasına kadar etkili bir iletişim aracı olarak kullanılmıştır. Daha sonraları televizyonla birlikte etkili olarak kullanılmış ve kullanılmaya devam edilmiştir. Oldukça etkili bir iletişim aracı olan radyo, siyasetçilerin de itibar ettikleri ve sık sık

¹¹⁵ Guibert, Edward: A.g.e., s.41.

¹¹⁶ Şenyapılı, Önder: A.g.e., s.229

¹¹⁷ Usluata, Ayseli: A.g.e., s.97

kullanmak istedikleri cazip bir kitle iletişim aracı olmaya devam etmektedir.

1.4.4. Diğer Kitle İletişim Araçları

Kitle iletişim araçları, iletişimin sanayileşmiş araçlarıdır. İletişim teknolojisi verilerinin üretilmesi, dağıtımı, çoğalması, saklanması, gösterilmesi ya da alımında yardımcı olan her tür araç, kitle iletişim araçları için kullanılmaktadır. Bu araçlar mesaj gönderme ve almayı- özellikle görsel ve işitsel açıdan yaygınlaştırma işlemini görmektedirler. Mağara duvarlarına ilk resim çizişle, dumanın işaret vermede kullanımıyla, Mısırlıların savaşları önemli olayları, dinsel düşünceleri simgelerle yazmalarıyla başlayan kitle iletişimi 15. yüzyılda Gutenberg'in baskı makinesini bulmasıyla yaygınlaşmış ve hızlanmıştır. Toplum ve kültür için en önemli kitle iletişim aracı biçimi olan kitap, çok sayıda ve hızla basılmaya başlamıştır.1600'lerde ilk gazete yayımlanmıştır. 1830'larda gelişen iletişim teknolojisi, telgraf, telefon, basın, film, radyo televizyon, bilgisayar, uydu, tümleşik hizmetler sayısal şebekesi ve öteki iletişim dizgeleriyle, bugün dünyanın her köşesine yayılmış durumdadır.¹¹⁸

Kitle iletişim araçlarından olan bilgisayarlar her işe yarayan marifetli "yaratıklar" olarak, kullanım alanlarını her gün genişletmektedir. Yalnızca iş makinesi olma niteliğini çoktan aşmış, günlük hayatın her alanına müdahale etmeye başlamıştır. Bir bilgi depolama ve

¹¹⁸ Yayıla, Atilla: "Bilgi Çağı ve Bazı Sorunları", Türkiye Günlüğü, Sayı:12, Ank., 1990, s.13

çözümleme aracı olmanın yanında, iletişim aracı olarak da görev başındadır.¹¹⁹

Bilgisayar teknolojisinin yarattığı olanaklar eğitim yöntemlerinde yeni çığırılar açmıştır. Posta işlemlerinin elektronik araçlarla gerçekleştirilmesi olanaklı hale getirmiştir. İnsanların bilgilerini artırmalarını sağlayarak, ufuklarını genişletmiş ve daha anlamlı bir yaşam biçimi oluşturulmasına katkıda bulunmuştur.¹²⁰

Önemi sürekli artan ve her geçen gün hızla büyüyen, uluslararası kitle iletişim araçları alanında -uydular, doğrudan uydu ve kablolu televizyon yayınlarının yapılmasına olanak sağlayan- yeni teknolojik aygıtların geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması, Amerika'nın ve diğer Batılı ülkelerinin kitle iletişim araçlarının ürettikleri ürünlerin dünya pazarlarını işgal etmesine yol açmaktadır. Doğrudan iletişim amacıyla kullanılan 700 milyon telefonun %75'i dünyanın en zengin 9 ülkesinde bulunmaktadır. Fakir ülkeler bu 700 milyon telefonun sadece %10'una sahiptir. Fakir ülkelerin kırsal bölgelerinde 1000 kişiye birden az telefon düşmektedir. 1988'deki istatistiklere göre, 121 milyon insanın yaşadığı Japonya'daki telefon sayısı, Japonya'dan 4 kez fazla nüfusa ve 80 kat daha geniş bir yüz ölçümüne sahip olan, 50'den çok ülkeden oluşan Afrika kıtasındaki tüm telefon sayısından çok daha fazladır.¹²¹ Bu teknolojik ve ekonomik gelişmişlik farkı, kendiliğinden

¹¹⁹ Reddi V., Usha: "Sanayi Devriminin Aşılması", Enformasyon Devrimi Efsanesi, (Der. Yusuf Kaplan), Rey Yay., İst., 1991, s.348-349.

¹²⁰ Schiller, Herbert: "Dünya Ekonomik Sistemlerinin Egemenlikleri Aşındırması", Enformasyon Devrimi Efsanesi, (Der. Yusuf Kaplan), Rey Yay., İst., 1991, s.295.

¹²¹ Usluata, Ayseli: A.g.e., s.28.

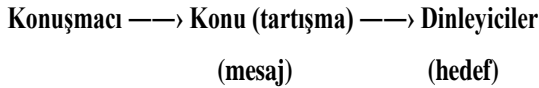
enformasyon ağının dengesiz dağılımına da neden olmaktadır. O zaman Afrika kıtasındaki ülkelerin sahip olduğu dezavantajlı durum; internet kullanımı, cep telefonu ve sosyal medya kullanımı açısından günümüzde de aynı dağılım özelliklerine sahiptir.

1.5. İletişim Teorileri ve Modelleri

1.5.1. Sosyolojik Analizlerin Zeminini Oluşturan Teoriler

1.5.1.1. Aristo Modeli

İletişim bir sanat ya da beceri, bu nedenle de bir çalışma alanı sayılması M.Ö. 5. ve 4. yüzyıllara, Platon ile Aristo'ya kadar uzanır. Aristo, Rhetorik adlı yapıtında iletişimi bir konuşmacının, bir kâtibin konuşmasında dinleyicilere sunacağı tartışmanın oluşturulması ya da biçimlendirilmesi olarak tanımlanmıştır.¹²² Bu iletişim biçiminde alıcının (dinleyicinin) mesaja vereceği tepki ya da geri bildirim dikkate alınmaz. Dolayısıyla bu model tek yönlü bir etkinliktir.

Bu klasik bakışta iletişim inandırıcı olma (ikna etme) sanatı anlamı taşımaktadır. Buna da konuşmacının mesajlarını hedeflerde (dinleyicilerde) istediği tepkileri yaratmak üzere düzenleme becerisi söz konusudur. Konuşma sanatının yanı sıra gazetecilik de iletişim

¹²² Alemdar, Korkamaz-Erdoğan, İrfan: A.g.e., s.65.

biliminin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Gazetecilik iletişiminin, kurumsal değil de uygulama yanıyla ilgilenmiştir.

1.5.1.2. Lasswell Modeli

Harold D. Lasswell'in kitle iletişim alanına katkıları “ kim, neyi, hangi kanalda, kime, hangi etkiyle söyler” formülü ile ortaya çıkar¹²³. Bu formül Lasswell'in siyaset biliminin temel sorusu olarak ortaya attığı “kim, neyi, ne zaman elde eder” paradigmasını kitle iletişim alanına uygulanmasıdır. Bu Shonnon ve Weaver'in geliştirdiklerin modelle de benzerlik göstermektedir.

Shonnon ve Weaver	Lasswel	Lasswell
.....		
Kaynak	Kim	Kim
Mesaj	Neyi	Neyi
Verici, Kanal	Hangi kanaldan	Ne zaman
Hedef	Kime	Nasıl
İletişimdeki sorunlar	Hangi etkiyle söyler	Elde eder

Lasswell, etki konusunu temel sorun olarak ele alır. Etki izleyicide iletişim sürecindeki öğeler tarafından oluşturulan, gözlenebilir ve ölçülebilir değişim olarak tanımlanır. Bu öğelerden her birinde yapılacak herhangi bir değişim etkide de değişiklik yapar. Kitle iletişim araştırmalarının çoğu Lasswell'in modelini kullanmıştır. Bu durum başka ülkeleri de etkilemiştir. Örneğin, Fransa'da 1960'lara kadar

¹²³ Alemdar, Korkmaz-Erdoğan, İrfan: A.g.e., s.62.

Lasswell'in iletişim modeli Fransız bilim çerçevesinde bir model olarak kullanılmıştır.

1.5.1.3. Shonnon ve Weaver Modeli (Matematiksel İletişim Modeli)

Shonnon ve Weaver Modeli bir yönde akan çizgisel iletişim sürecini ortaya koyar.¹²⁴

Shonnon ve Weaver'e göre iletişim bir düşünce ve mekanizmanın bir başkasını etkileyebilmesidir. Bir mekanizmanın başkasını etkileyebilmesine örnek olarak bir uçağı izleyen ve ilerdeki konumunu hesaplayan otomatik bir mekanizmanın bu uçağı kollayan füzeye yaptığı etkiyi vermişlerdir. Diğer örnekler, yazılı veya sözlü konuşma, müzik, resim, tiyatro, film, televizyon ve bütün insan davranışlarıdır. Bu modelde, bilgi kaynağı istenen bir mesajı mümkün olan diğer mesajlar arasından seçer, araç (verici) bu mesajı sinyale dönüştürür ve iletişim kanalı (kablo, hava) üzerinden alıcıya iletir. Sözlü konuşmada bilgi kaynağı beyin, ileten araç insanın ses mekanizması (vokal sistem) , sinyal bu vokal sistemin ürettiğı ses ve kanal sesin gittiğı havadır. Alıcı ileten aracın tersine iş görür: alınan sinyali mesaja çevirir, hedefe verir. Örneğın, konuşmada kulak sistemi alıcıdır. İletişim süresi sırasında sinyale bilgi kaynağı tarafından yüklenmeyen bazı şeyler eklenebilir. Bunlara "gürültü" denir.¹²⁵ Shannon ve Weaver, iletişim sisteminin soyut, sürekli ve karışık sistemler olarak üçe ayırır. Soyut sistemde

¹²⁴ Alemdar, Korkmaz-Erdoğan, İrfan: A.g.e., s.62.

¹²⁵ Alemdar, Korkmaz-Erdoğan, İrfan: A.g.e., s.62.

mesaj ve sinyal birbirini izleyen farklı simgelerden oluşur. Sürekli sistemde mesaj ve sinyal radyo ile televizyonda olduğu gibi sürekli değişir. Karışık hem sürekli hem de soyut sistemin özelliklerini taşımaktadır.¹²⁶

1.5.1.4. Karz ile Lazarfeld Modeli

Bu model, bir seçim kampanyası (1940'da yapılan A.B.D. başkanlık seçimleri) sırasında, kitle iletişim araçlarının etkisi incelenirken ortaya atılmıştır. Model bu incelemenin sonuçları üzerine yapılan daha sonraki araştırmadan sonra formüle edilerek biçimlendirilmiştir.¹²⁷

Kaynak —→ Mesaj —→ Kitle iletişim araçları —→ Görüş liderleri —→ Kamu
(Karz ile Lazarfeld Modeli)

Kitle iletişim araçlarının doğrudan etkisinin geçersizliğin nedenini araştırırken Karz ile Lazarfeld, kişilerin yüz yüze ya da kişiler arası iletişimin daha çok etkilediğini, kararsız seçmenlerin de çevrelerindeki kişilerden etkilendiklerini saptamışlardır. “ İki aşamalı akış” diye açıkladıkları kavram da “ düşüncelerin, görüşlerin radyo ve basından liderlere, onlardan da nüfusun daha az etkili kesimlerine aktığı” savunulmaktadır. Yalıtılmış, edilgen (pasif) kitlelerin alıcılıkta yanıt veren, tepki gören, etkileşim içindeki bireylerden oluştuğu savunulmaktadır.¹²⁸

¹²⁶ Mc Qual, Denis-Windahl, Sven: A.g.e., s.72.

¹²⁷ Usluata, Ayseli: A.g.e., s.36.

¹²⁸ Mc. Qual, Denis-Windahl, Sven: A.g.e., s.47.

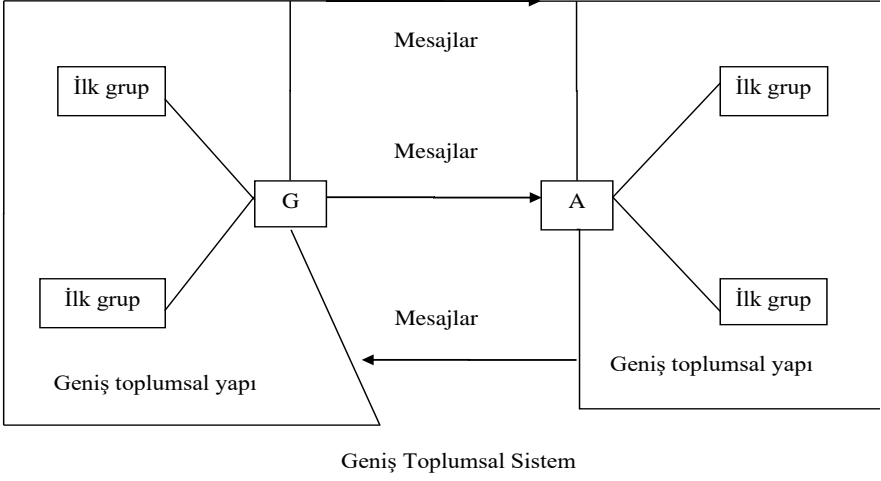
Bu gibi modeller, daha sonraki iletişim modellerinin oluşturulmasına önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bu modellerin önemi ilk olmaları yanında, yeni bir saha üzerindeki çalışmaların günümüze kadar sürmesi yol gösterici olma özelliğini taşımasıdır.

1.5.2. Sosyolojik Modeller

1.5.2.1. Riley ve Riley Sosyolojik Modeli

İlk iletişim modelleri, iletişim sürecinin sosyal bir boşluk içinde meydana geldiğini ve sosyal çevreden gelen etkinin üzerinde durulmayacak kadar önemsiz olduğu izlenimini vermiştir. Bununla beraber, insan iletişiminin gerekli şekillerdeki sosyal yapıların bir parçası olduğu yavaş yavaş fark edilmeye başlanmıştır. John W. Riley ile Mathilda Riley'in (1959) "Kitle İletişimi ve Sosyal Sistem" adlı makaleleri, gelişmede daha çok sosyolojik anlayışa doğru yaklaşımda önemli bir adımdır. Onların, amacı kitle iletişimini, toplumdaki diğer sistemler gibi ele alarak, sosyolojik bir usul içinde kitle iletişiminin analize imkân veren bir model oluşturmaktır.¹²⁹

¹²⁹ Alemdar, Korkmaz-Erdoğan, İrfan: A.g.e., s.101.

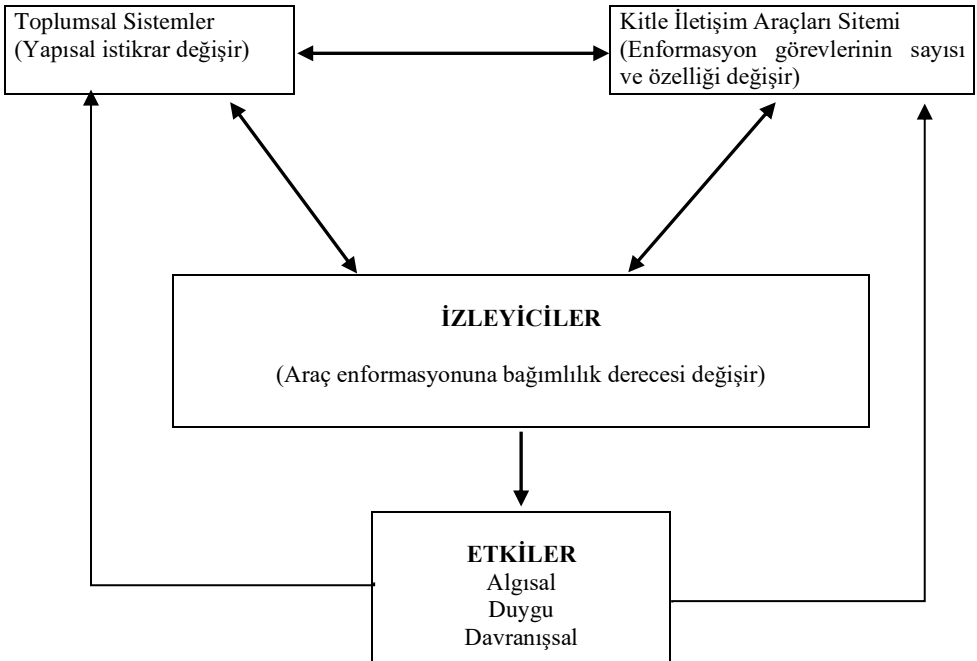

Modelde görüldüğü gibi, gönderici ve alıcı (hedef) arasındaki karşılıklı mesaj alış verişi vardır. Bu ilişki tek yönlü modele uymaz, çünkü gönderici (kaynak) ile alıcı (hedef) arasında karşılıklı bağımlılık olduğunu varsayar. Riley'lerin genelleştirdiği bu durum, gruplar arası ilişkiler olmasını zorunlu kılar. Örneğin, grupların yerel bakımdan birbirlerine yakın olması bu grupların ve üyelerinin ilişkiye girmeleri için bir neden olmasını gerektirir. Riley'lere göre, kitle iletişimden geçen sosyolojik süreçleri anlama, işleyen bir modelin formüllemesini gerektirir. Bu formül çeşitli alanlarda var olan deneysel bulguların kodlanması ve bir kuramın uygulanmasına dayanır. Böyle bir modelin ışığında hala var

olan sorunlar tanımlanabilir, incelenebilir ve aydınlığa kavuşturulabilir.¹³⁰

1.5.2.2. De Fleur ve Ball-Rokeach Bağımlılık Modeli

De Fleur ve Ball Rokeach'a göre, kitle iletişim araçlarının etkisi, toplumsal sistem, kitle iletişim araçlarının bu sistemdeki rolü ve izleyicilerin bu araçlarla ilişkileri ile belirlenir. Bu yaklaşım araçlarının etkisinin “doğum yerinin” sadece kişinin ve ya sadece toplumun doğası olduğunu belirten yaklaşımlara karşıttır. İzleyici-araç-toplum ilişkisi üçlüsünün doğası araçların halka ve topluma olan etkilerini belirlemektedir.¹³¹

¹³⁰ Alemdar, Korkmaz-Erdoğan, İrfan: A.g.e., s.116.

¹³¹ Alemdar, Korkmaz-Erdoğan İrfan: A.g.e., s.117.

Bu aydınlara göre, sanayileşmiş toplumlarda, izleyiciler, kitle iletişim araçlarına enformasyon kaynağı olarak yüksek derecede bağılırlar. İzleyicilerin araçlarla enformasyona bağıllık derecesi araç- mesajlarının izleyicilerin inanç, duygu ve davranışlarını ne zaman ve neden değiştirdiğini anlamada anahtar olan değişkenlerdir. Çağdaş toplumda araç enformasyonuna bağımlılık her yerde aynı anda olan bir durumdur. Bu durum “süpermarket”te en iyi alış verişi yapma gereksiniminden, yakın çevre dışındaki toplumsal dünya ile aşinalık kurmaya yardım edecek enformasyonu elde etme gibi daha kalıcı ve genel gereksinimlere kadar olan geniş bir alanı kapsar. Bağımlılığın çeşitli türlerinden söz edilebilir. Bir türü, kişinin toplumsal dünyasını anlama gereksinimine dayanır. Başka bir türü, bu dünyada etkili ve anlamlı bir şekilde davranma gereksiniminden doğar. Üçüncü bir tip, günlük sorunlar ve gerginlikten kaçma (fantezi-kaçma) gereksinimine dayanır. Sonuç olarak, bu tür şeylere bağımlılık güçlendikçe verilen enformasyonun izleyicinin algı, duygu ve davranış biçimlerini değiştirme olasılığı vardır. Bağımlılık, toplumda yüksek derecede değişim ve çatışma olduğu zamanlarda artmaktadır. Toplumda istikrarı korumak için işleyen güçler daima çatışma ve değişime yönelen güçlerle birlikte var olmaktadır. Bu güçlerin dağılımı zaman ve mekâna göre değişmektedir.¹³²

¹³² Alemdar, Korkmaz-Erdoğan, İrfan: A.g.e., s.98.

1.5.2.3. James Halloran ve Sosyolojik Yaklaşım

Halloran, sosyolojik yaklaşımın özelliklerini şöyle tanımlamıştır:

- İzleyiciler atomlaştırılmamalıdır, mesaj toplumsal süreçlerden soyutlanmamalıdır.
- Kaynak ve hedef genellikle birbirine bağlı karşılıklı ilişki içindedir.
- İletişim pek ender olarak, sadece tek bir yanıt üreten bir iletişim sorusudur. İletişim zaman içinde uzanan, iletişim zincirinde bir bağ olarak kabul edilmelidir. Kaynak ve hedef arasındaki ilişkinin çoğu dolaylıdır ve öteki grup üyelerden geçerek üremeye yönelir.
- İletişim sürecine katılanlar toplumsal yapıda bir konuma sahiptirler. Bu konunun toplumsal sitem içinde birbiriyle ilişkisi oldukça, kişi ya da gruptan akan iletişim rastlantısal ve ilişkisiz etkinlikler olarak değil, süre giden karşılıklı ilişki biçimi içindeki öğeler olarak görünür.¹³³

Halloran'a göre kaynak ve hedef (izleyici) yapıları, gerçekte genel toplumsal sistem içindeki "alt sistemler"dir. Bu alt sistemlerde karşılıklı iletişim, ilişkiler ve rol oynamalar vardır. Bu iki alt sistem aynı toplumun birbirine bağlı yanlarıdır. Halloran sosyolojik yönelimin 1960'ların sonlarına doğru artan bir şekilde araştırmalara yansıdığını belirtir. Ancak, sosyoloji içindeki farklılıklar, en azından sosyoloji ile sosyal psikoloji arasındaki farklılıklar kadar önemlidir. Fakat bu, o zaman (1960'larda) önde gelen bir konu değildir ve görevselci

¹³³ Alemdar, Korkmaz-Erdoğan, İrfan: A.g.e., s.99.

yönelimli olmasına rağmen, sosyolojik yaklaşım daha eleştirici bir yaklaşıma yol açmıştır. Halloran bu yeni yöntemle ilgili ilk incelemeler olarak televizyon ve suç işleme; kitle iletişim araçları ve ırkçılık gibi araştırmaları örnek göstermiştir. Bir incelemeye sosyolojik özellik katan, toplumsal kurumlar, süreç, yapı, kompozisyon, kültür ve yaşam biçimi gibi kavramlarla konulara eğilmesidir. Bunu yaparken, sorunların tanımlanması ve ilgi alanların hakkında, kitle iletişim araçları, kurumların örgütlenmesi hakkında sorular sorar.¹³⁴

1.5.2.4. Marshall McLuhan ve Teknolojik Determinizm

McLuhan, iletişim konusundaki radikal düşünceleri nedeniyle, bazı taraftarlarınca “iletişimin peygamberi” olarak bile nitelendirilmiştir. McLuhan’ın amacı, toplumların gelişmesini inceleyen sosyolojik kurumlar çerçevesinde içinde ele almak gerekir. Bu çerçeve içinde alınınca, McLuhan’ın çabası pek özgün görünmemektedir. Çünkü daha August Comte’dan başlayarak Tönnies ve Riesmann’la devam eden bir dizi düşünür toplumların gelişmesinde, bilginin iletim biçimini ve kitle iletişiminin rolünü incelemişlerdir. Ancak Mc Luhan’ın getirdiği asıl yenilik, iletişim tekniğinin önemini vurgulanması ve bunu gözleminin sağlayacağı yararları değerlendirmiş olmasıdır.¹³⁵

¹³⁴ Özkök, Ertuğrul: “McLuhan’ı Tersinden Okumak”, Yazı, Üç Aylık Kültür Dergisi, Şafak Matbaası, Ank., 1978/1, s.83.

¹³⁵ Özkök, Ertuğrul: A.g.m, s.83-84.

McLuhan, aynı mesajın, kendisinin yayılmasını sağlayan tekniğe göre bireyler üzerinde değişik etkiler yapabileceğini söyleyerek işe başlamaktır. Örneğin, aynı haberin gazete sayfasında, radyo ya da televizyon ekranında verilişi, haberi alan kişide aynı duyarlılığı ve algılama düzeyini oluşturmaz. McLuhan'ın basın, radyo, televizyon gibi sanayileşmenin ürünü olan bu araçların önemi vurgularken iletişim araştırmalarına da yeni bir boyut getirmiştir. McLuhan'ın üzerinde durduğu, insanın kendi yapıtları tarafından da etkilendiği görüşü McLuhan'a özgü bir düşünce değildir. Bergson ve Marx'dan alıntı ögeler yaklaşımını şöyle formüle etmektedir: “Mesaj, aracın kendisidir”. Bu formüle açarsak altından şu çıkmaktadır. Bir iletişim önemli olan iletmek istenen mesajın içeriği değildir. Asıl önemli olan, bu içeriğin iletilmesinde kullanılan araçtır. Makro planda alırsak, bir kültürün iletilme biçimi, bu kültürün içeriğini etkiler ve onu değiştirir. Kitle iletişim araçları, içerik karşısında yansız birer araç değildirler. Bunlar, duyma, düşünme ve davranış üzerinde etkili birer öğedirler. Sözel, yazılı, işitsel ve görsel deneyimlerimizden elde ettiğimiz alışkanlık “dış gerçekleri” ve “öteki”ni algılama biçimimiz üzerinde de kesin bir etkiye sahiptirler. Ayrıca, insanların ilişki ve eylem ölçülerini biçimlendiren ve belirleyen araçtır.¹³⁶

McLuhan iletişim teknolojisi aktif değişim gücü ve insanı pasif hedef (alıcı) olarak sunar. İnsanları yarattıkları teknolojinin tutsağı olarak görür ve gerçeği, kandırma oyunundan hiç bir zaman ayırt edebilecek yeteneğe sahip olduğunu kabul etmez. McLuhan gerçek hayattan,

¹³⁶ Alemdar, Korkmaz-Erdoğan, İrfan: A.g.e., s.159.

toplumdan söz etmez, bunun yerine “çevre” kavramını kullanır. Bu çevre insanların yarattığı ve yaptığı çevre değil, teknolojinin saptadığı, değiştirdiği ve eskiyi çöpe attığı bir çevredir. Zaman bizim bildiğimiz zaman değil, kimin yaptığı, nasıl ve neden ortaya çıktığı belirtilmeyen iletişim teknolojisinin karalaştığı zamandır. Uzay (yer) da aynı şekilde teknoloji ile yaratılmış, biçimlendirilmiştir.¹³⁷

McLuhan, kitle iletişim araçlarını, soğuk ve sıcak araçlar ayırımına tabi tutar. Yazarın bulduğu ayrıcı kıstas, iletişim biçimlerinin bilgi bakımında zenginliğe bağlı çeşitli katılma dereceleridir. McLuhan bunu da şöyle açıklamaktadır: bilgi bakımından zenginlik alıcının katılmasıyla ters yönde değişir. Bir araç, mesaj bakımından ne kadar zenginse (ne kadar çok bilgi verici mesaj taşıyorsa) o ölçüde hedefin (alıcının) katılımıyla gerek kalmaz; bu araç sıcaktır. Bir araç bilgi bakımından fakirse, o durumda alıcının katılımı artar; bu araç da soğuktur. Sıcak bir araç “*tamamlanmamış*” bir mesaj iletir. Başka bir deyişle, bu mesaj, hedefin (alıcının) algılama düzeyinde hiçbir katılma gerektirmez. Buna karşılık soğuk bir araç “*tamamlanmamış*” bir mesaj iletir. Bu mesaj, yalnızca ortaya koyucudur ve hedefin (alıcının) algılama düzeyinde bir katılma gerektirir yani hedef (alıcı) mesajı yeniden inşa eder. Bu kıstaslardan çıkarak çeşitli iletişim araçları şöyle sınıflandırmaktadır.¹³⁸

Sıcak araçlar: Alfabe üzerine kurulu her tür yazı, basılı yapıtlar, radyo, sinema (çizgi film hariç), fotoğraf.

¹³⁷ Özkök, Ertuğrul: A.g.m., s.86.

¹³⁸ Özkök, Ertuğrul: A.g.m., s.85-86.

Soğuk araçlar: Söz, ideografik yazı (işaretler ya da temsili desenler üzerine kurulu yazı- çivi yazısı gibi), çizgi film, telefon, televizyon.

II. SİYASET KAVRAMININ SOSYOLOJİK ANALİZİ

2.1. Siyaset Kavramının Tahlili

Bu kısımda, siyaset ile ilgili kavramları ve olguları ele alıp açıklamaya çalışacağız. Siyaset olgusu, insanlığın ilk ortaya çıkışından bugüne kadar uzanan bir geçmişi olan, yönetimle ilgili olarak ortaya çıkmış bir kavramdır.

2.1.1. Siyaset Kavramının Etimolojik Olarak Açıklanması

Günlük konuşmalarda sıkça kullandığımız siyaset kavramı konusunda çok çeşitli çalışmalar ve araştırmalar yapılmıştır, bu çalışmalar ve araştırmalar halen devam etmektedir. Bu kısımda, siyaset kavramının etimolojik açıklamasını yapmaya çalışacağız.

Dilimizde siyaset kelimesi yerine bazen “politika” kelimesi de kullanılmaktadır. Bu iki terim arasında, anlam bakımından hiçbir fark yoktur. Siyaset, kökeni itibariyle Arapça bir kelime olduğu halde, politika kelimesi dilimize batı dillerinden geçmiştir (İtalyanca *Politica*’dan). Politika, asıl kökü itibariyle, Yunanca bir kelimedir. Antik (eski) Yunan’da “politika” denilince Polis’e yani Şehir-Devlet’e, Site’ye ait işlemler anlaşılmaktadır. Ayrıca, “Politikos” devlet adamı (politikacı) anlamına gelmektedir. Yine aynı kökten türetilen “Politeia”

ise Devlet ya da Cumhuriyet kavramlarını karşılamaktadır.¹³⁹ Ferit Devellioğlu'nun Osmanlıca-Türkçe sözlüğünde siyaset; seyislik, at idare etme, at işleriyle uğraşma –memleket idaresi- ceza, idam cezası– politika- diplomatlık, erbab-ı siyaset; siyaset adamları, diplomatlar, meydan-ı siyaset idam cezasının tatbik edildiği meydan- kurnazca iş ve veya hareket¹⁴⁰, anlamlarına gelmektedir.

Ayrıca, Kutadgu Bilig'de siyaset bir kavram olarak, topluma, özellikle onun güçsüz kesimine hizmet etme ve onu güçlendirme amacına dönük olarak¹⁴¹ yapılan çalışmaları ele almaktadır. Yine, Eski Mısır'da aslında devlet yönetimi ile ilgili bir kavram olarak kullanılmıştır. Doğu Türk-İslam imparatorluklarında ise siyaset, uzun süre “ceza” anlamına gelmiştir. Büyük Selçuklu Veziri Nizamülmülk'ün “siyaset” adlı eserinde, saraydaki Hars Emrinden, falaka ve değnek taşıyanlardan “siyaset nedenlerinden” söz edilmektedir. Siyasetname'de Hars Emrinin görevinin siyasete yani, “ceza” düzenlemesine ilişkin olduğu belirtilmekte ve halkın padişahı çok, Hars Emrinden korktuğu özellikle belirtilmiştir.¹⁴² Burada, “siyaset” düzeninin sağlanması anlamında kullanılmıştır.

¹³⁹ Daver, Bülent: Siyaset Bilimine Giriş, Siyaset Kitapevi, Ank., 1993, s.5.

¹⁴⁰ Devellioğlu, Ferit: A.g.e., s.958.

¹⁴¹ Kezar, Aydın: Siyaset Kavramı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ank., 1987, s.168.

¹⁴² Özerlioğlu, Necdet: “Dernekler ve Siyaset”, Türk İdare Dergisi, Yıl:61, Sayı:385, Ank., 1989, s.90.

Osmanlı İmparatorluğu'nda ise siyaset kelimesi, padişahın ülke yönetimi ve politika gerekleri ile verdiği cezaları, özellikle de idam cezasını gösterdiği bilinmektedir. Kimi zaman “siyaseten katl” kimi zaman doğrudan doğruya “siyaset” denilmekle ölüm cezaları anlatılmaktadır. Bu nedenle de idam cezasının yerine getirildikleri alanlarda “siyasetgah” adı verilmektedir. Topkapı Sarayında bulunan bir çeşmeye de, bu yüzden “siyaset çeşmesi” denilmektedir. Siyaset kavramı sadece resmi yazışmalarda, fermanlarda ve Osmanlı tarihçilerinin eserleriyle değil, aynı zamanda halk dilinde, Türk Folklor ve Edebiyatında da ölüm cezası anlamında kullanılmıştır. Örneğin, ünlü halk şairi Pir Sultan Abdal'ın Sivas'ta asılmadan önce söylediği ünlü şiirindeki dörtlük şöyledir:¹⁴³

*“Hızır Paşa bizi berdar etmeden,
Açılın kapılar Şah'a gidelim,
Siyaset günleri gelip çatmadan,
Açılın kapılar Şah'a gidelim”*

Pir Sultan Abdal şiirinde siyasetin ölüm cezası anlamına geldiğini vurgulamaktadır. Başka bir olay Sultan III. Mehmet devrinde Doğancı Kara Mehmet Paşa'nın katlinde yaşanmıştır. Bir yeniçeri ayaklanmasında asker Kara Mehmet Paşa'nın kellesini isterler ve “Padişah Mehmet Paşa'yı bize tercih ederse bizde bizi seven bir şehzadeyi ona tercih ederiz” dediler. Padişah büyük bir ızdırıp ve hüznün içinde Kara Mehmet Paşa'yı feda etti. Paşa divandan kaldırılıp siyaset

¹⁴³ Özeroğlu, Necdet: A.g.m., s.91.

meydanına götürüldü ve başı kesildi.¹⁴⁴ Siyaset, idam meydanı anlamına kullanılmıştır yani bu işlerin görüldüğü yerdir.

Günümüzde, “siyaset” kelimesi idam cezası anlamında kullanılmamakta, daha çok kurnazlık, iş bilirlilik ve manevra kabiliyeti anlamlarında kullanılmaktadır. Son olarak, siyaset bilimlerinde ise siyaset, “ülke, devlet, insan yönetimi” anlamlarında kullanılmaktadır. Türk Dil Kurumunun çıkardığı Türkçe sözlüğünde ise siyaset; “politika, siyasa ve devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatıyla ilgili özel görüş veya anlayış”¹⁴⁵ şeklinde anlatılmaktadır.

2.1.2. Siyaset Tanımları

Siyaset kavramını tanımlamak, hangi toplumsal olguların siyasal nitelikte olduğunu ve dolayısıyla siyasal bilimlerin kapsamını belirlemek bakımından önemli olmakla birlikte, henüz siyasal bilimlerin üzerinde anlaştıkları bir tanım geliştirilememiştir.¹⁴⁶ Bunun nedeni, çeşitli faktörlerin ve olguların göz önünde bulundurularak, siyaset tanımları yapılmasından dolayıdır.

Siyaset, egemenlik kurma, çatışma, kontrol altına alma ve yönetme sanatı, otoriteye dayanma olarak alanlar yanında, siyaseti belli bir iktisat-dışı koşulları toplumsal çapta sağlama uğraşı¹⁴⁷ olarak alan düşüncelerde vardır. Ayrıca, siyaset, temeldeki mahiyeti ile toplumların

¹⁴⁴ Kaliç, Sabri: Tarihimizdeki Garip Olaylar, Maya Kitap Yay., İst., 2012, s.40.

¹⁴⁵ Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğü, Yeni Baskı, Cilt:2, Ank., 1988, s.1317.

¹⁴⁶ Turan, İlder: Siyaset Sistem ve Siyasal Davranış, Der. Yay., 3. Baskı, İst., 1986.

¹⁴⁷ Eroğlu, Cem: “Siyaset Kavramı Hakkında Bir Deneme”, A.Ü., S.B.F.D., Cilt: XXIX, No:3-4, Ank., 1974, s.115.

daha ahenkli bir düzene yükselmelerinin yollarını, toplum içindeki insanların daha ahenkli iktisadi ve sosyal münasebetlere yükselmelerinin yollarını, arayıp bulma faaliyetleridir.¹⁴⁸

Bir başka tanım siyaseti, iktidar etme, iktidar kullanma ve iktidarı kullanmaya katılma uğraşı olarak tanımlar. Bu verdiğimiz siyaset tanımını birçok siyaset bilimci tarafından da kullanılmaktadır. Ancak, bu tanıma göre, bütün siyasal olayların ya da siyasal türdeki insan ilişkilerinin temelinde iktidar olgusu yatmaktadır. Başka bir deyişle, siyaseti kavramsal olarak tanımlamak için, onun temelinde yatan iktidarın tanımını da yapmak gerekmektedir. İktidar ise genel olarak belli bir türdeki insan ilişkisidir ki bir kişi ya da bir grup diğer bir kişi ya da grubun kendi isteği biçiminde davranmasını sağlamaktadır.¹⁴⁹ Siyaset ve iktidar arasındaki ilişki her topluma göre değişik biçimde şekil alabilmektedir.

Siyaset, genel anlamda, toplumun yönetimiyle ilgili konuların bilgisidir. Özel anlamda ise, siyaset, erdemli toplumlarda uygulanan en yüksek sanat olarak “saadetin elde edilme yollarını” gösterir. Farabi’nin siyaset teorisindeki hareket noktası, devlet başkanlığı olup, iki statüye ayırmıştır: İlki, erdemli başkanlık, ikincisi cahil başkanlıktır. İlki hakiki mutluluğa götüren, pratikleri sağlamlaştıran başkanlığı, ikincisi ise, sahte mutluluk araçlarına bağlı olan başkanlığı ifade eder. Farabi’ye

¹⁴⁸ Savcı, Bahri; “Gençliğin Siyasal Hayata Hazırlanması”, A.Ü., S.B.F.D., Cilt:XX, No:2, Ank., 1965, s.828.

¹⁴⁹ Şeylan, Gencay: Çağdaş Siyasal Sistemler, Türkiye ve Orta Doğu A.İ.E. Yay., Ank., 1981, s.2.

göre, temel siyaset toplum birimi “Medine” yani şehir devletidir. Ayrıca, medeni olmayan topluluklar da vardır ve bunların siyasal birikimleri yoktur.¹⁵⁰ Yusuf Has Hacib’e göre ise, siyasal iktidarın başlıca görevi, halkı gözetmek üzere sivil bir yönetim kurmaktır. Ülke, kılıç ile alınır; fakat ülkeyi elde tutan kalem (yani sivil yönetim)dir.¹⁵¹ Buradan siyasetçilerin taşıması gereken özellikleri çıkarmak mümkündür. Sivil yönetim, aynı zamanda eğitilmiş, bilinçli ve alçak gönüllü insanlardan oluşmalıdır.

Ayrıca, siyasetin devlet olgusuna ilişkin bir bilim olduğunu da ileri süren araştırmacılar da vardır. Aslında bu yorum Aristo’nun siyaset bilimine bırakmış olduğu geleneksel bir yoldur. Aristo Polis’i (yani şehir devletini) en önemli aşama, toplumsal grupların tümünü, örneğin, aileyi ve cemaati sinesine taşıyan en üstün topluluk olarak tanımlamaktadır. Hayli rağbet gören bu tanım, özellikle 19. yüzyılda ulus-devlet olgusunun belirginleşmesi ve yaygınlaşmasıyla giderek güç kazanmıştır. Günümüzde, siyasal olgunun özellikle ve öncelikle devlet yapısının sınırları içerisinde gerçekleştiğine ilişkin bir genel kanaat pek tartışılmamaktadır.¹⁵² Siyasal olgunun öncelikle devlet içerisinde oluşmasına bir veri olarak bakılmaktadır.

¹⁵⁰ Şenel, Adnan: Doğu ve Batı’da Düşüncenin Temelleri, Kamer Yay., İst., 1993, s.13.

¹⁵¹ Şenel, Adnan: A.g.e., s.48.

¹⁵² Vergin, Nur: Siyaset Sosyolojisi, Filiz Kitapevi, İst., 1980, s.6-7.

Konunun başında değindiğimiz siyaset tanımlarının hareket noktasını oluşturan bazı kavramları açıklamakta fayda vardır. Örneğin, Van Dyke siyaseti, “kamuyu ilgilendiren sorunlarda kendi tercihlerini kabul ettirmek, uygulamak, başkalarının tercihlerinin gerçekleşmesini engellemek üzere çeşitli aktörlerin yürüttükleri bir mücadele”,¹⁵³ olarak tanımlamıştır. Bir başkası David Easton’dur ve siyaseti, “toplumdaki değerlerin otoriteye dayanan dağıtımı” olarak ele almıştır. Toplumda kabul edilen otoriter politikayla ve onun uygulamasıyla ilgili tüm faaliyetler, siyasetin kapsamına girer. Toplumda, politikanın belirlenmesi veya yürütülmesiyle ilgili herhangi bir faaliyette bulunan kişi siyaset alanına katılıyor demektir.¹⁵⁴

Siyaset tanımlarına devam edecek olursak, siyasetin, bir “kontrol” vasıtası olarak işleminin olduğu da ifade edilmiştir.¹⁵⁵ Bu nedenle, siyaseti bir kontroller ilişkisi olarak görmek de mümkündür. Weber’e göre ise siyaset, kişinin diğer kişiler üzerine “egemenlik” kurmasıdır. Ama bu egemenliğin türü, yapısı, yöntemleri ve kendisini meşru gösterme biçimi de önemlidir. Çünkü hiçbir iktidar sadece baskı ve şiddet üzerine kurulamaz. Weber’in, siyasal iktidarın önemli bir ögesi olan “otorite” kavramını incelerken yaptığı, geleneksel otorite, rasyonel karizmatik otorite¹⁵⁶ ayrımını ve sınıflandırması günümüze kadar intikal etmiş ve kullanılmıştır.

¹⁵³ Turan, İter: A.g.e., s.7.

¹⁵⁴ Gülmen, Yüksel: Türk Seçmen Davranışı, İ.Ü. İktisat Fak. Yay., İst., 1979, s.2.

¹⁵⁵ Sarıbay, A. Yaşar: A.g.e., s.57.

¹⁵⁶ Kışlalı, A. Taner: Siyaset Bilimi, İmge Kitapevi, Ank., 1992, s.10.

Litre ve Dictionnaire De L'Academie de ise siyaset “ bir devlet yönetme ve bu devletin dış ilişkilerini yürütme sanatı”dır. Andre Lalande, bu tanımı daha da kesinleştirerek ; “ siyaset, iktisadi ve sosyal diye adlandırılan meselelerin; adalet, yönetim, sanat, ilim öğretim, milli savunma gibi uygar hayatın diğer uğraşları karşısındaki devletle hükümeti akla getirir” demektedir. Bu uğraşların çoğunluğu günümüzde devlete bağlanmış, hiç değilse etkisine girmiştir. Fakat kökünü öteki milli meselelere salmış bir genel siyasi uğraşı bütün bunları avucunda tutup, hükmetmemektedir¹⁵⁷ ve istediği yönde gelişmesini sağlamıştır.

Son olarak, Lipson'un yaptığı siyaset tanımını incelersek, o, siyasetin, sürekli bir tartışma ortamı içinde olduğunu belirtmektedir. Bu da, siyasetin doğasından kaynaklanmaktadır. Amaçlarının belirlenmesi kişilerin, çıkarlarına ve grupların ilişkilerini yönlendirecek olan ilkeler konusunda tartışma demektir.¹⁵⁸ Araçların bulunup örgütlenmesi, iktidar için mücadele demektir. Kısacası, siyaset ve bu ilkelere ulaşma gücü üzerinde bir çatışmanın olması demektir. Fakat bu çatışmanın hiçbir zaman fiiliyata dökülmemesi gerekir.

¹⁵⁷ Bouthoul, Gaston: Siyaset Sosyolojisi, (Çev.: A. Türkay Yazıcı), Remzi Kitapevi, İst., 1968, s.11.

¹⁵⁸ Lipson, Leslie: Demokratik Uygarlık, (Çev.: H. Güllalp – T. Alkan), Türkiye İş Bankası Yay., Ank., 1984, s.235.

2.1.3. Siyaset Kavramının Bazı Özellikleri

Siyaset kavramını, günümüze kadar birçok sosyal bilimci ve düşünür, tanımlamaya ve açıklamaya çalışmıştır. Fakat bütün bu çalışmalar yapılırken sosyal bilim ve diğerleri kendi toplumlarının etkisinde kaldığı için, çalışmaların objektivitesi düşmüştür. Zira her toplumdaki siyasi faaliyetlerin kaynakları yani kültürleri farklı olduğu için, yapılan çalışmalarda bir birlik sağlanamamıştır.

Siyasetin, geniş kitlelerin günlük yaşamlarını etkilemeye başlaması, modernleşmenin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. İletişim sistemlerinin gelişmesi, ticaret hacminin büyümesi, piyasa ekonomisinin yaygınlaşması, şehirleşmenin yoğunlaşması, sanayinin hız kazanması, toplumları daha önceleri bilinmeyen ölçüde bütünleştirmiş, hükümetlerin toplumun her katına ve toplumsal yaşamın her veçhesine erişme olanaklarını da beraberinde getirmiştir. Yönetimlerin müdahale alanlarının, sözü edilen biçimde genişlemesi, yöneticilerin de yönetimi kendi tercihleri yönünde etkilemeleri, onun eylemlerini denetleme ve sınırlama isteklerini doğurmuştur. Siyasal demokrasi, yönetilenlerin yönetimi etkilemelerini, yönetimlerin de yönetilenlere karşı sorumlu tutulmalarını sağlayan bir çözüm yolu olarak geliştirilmiştir.¹⁵⁹

¹⁵⁹ Turan, İlder: Siyasal Demokrasi, Siyasal Katılma, Baskı Grupları ve Sendikalar, Türkiye Belediye İş Sendikası Yay., İst., 1987, s.20.

Son olarak, siyasal etkileşimin üç muhtemel sonuca yönelik olarak işleyebileceğini söylemek mümkündür.¹⁶⁰ Bunlar:

- a. Siyasal etkileşim, bir şahıs/grubun bir diğer şahıs/grup üzerinde yeni bir hak veya fayda elde etmesini önleyebilir.
- b. Siyasal etkileşim, bir şahıs/grubun bir diğer şahıs/grup üzerinde hâlihazırda sahip olduğu bir hak veya faydadan yoksun kalması sonucunu doğurabilir.
- c. Siyasal etkileşim, bazı şahıslara/gruplara hak veya fayda sağlarken, diğer şahıs/grupları bundan dışlayabilir.

Bu durum daha çok iktidara gelen bir partinin, iktidarın işe aldığı şahısların işten uzaklaştırılması, siyasal sistemin ortaya konması, uygulanması diğer toplumlara ters düşebilir yani ayrıldıkları noktalar vardır. Bu da toplumların, sosyal yapılarının ve bütün kurumları kapsayan kültürel farklılıklardan doğar. Bir toplumda uygulanan siyaset, mevcut sosyal yapıyla ilişki içinde olmak zorundadır. Kısacası, yapılacak siyaset tanımları ve açıklamaları ya da araştırmaları bu gibi özellikleri göz önünde bulundurarak yapılmalıdır.

2.2. Siyasal Kültür ve Siyasal Sosyalleşme

2.2.1.Siyasal Kültür Tanımı

Kültür terimini 19.yüzyılın sonunda antropologları, etnografya tarafından incelenen toplumlara özgü olan düşünce, eylem biçimleri, inançlar, değer sistemleri, simgeler ve tekniklerin tümünü anlatmak

¹⁶⁰ Sarıbay, A. Yaşar: A.g.e., s.59.

üzere kullanılmıştır. Sosyolojide, kültür kavramı, etkileşimlere yön veren senaryo ve rollerin işleyişinin daha iyi anlaşılmasına yardım eden bir kavram olarak kullanılmıştır. Kültür terimini bu anlamda ilk kez kullanılan İngiliz Antropoloğu E.B. Taylor, kültürün, ünlü ve bugün hala geçerli olan bir tanımını vermiştir; “etnografyadaki en geniş anlamında bilgi, inanç, sanat, hukuk, ahlak, töre ve tüm diğer yetenek ve alışkanlıkları içeren karmaşık bütündür.”¹⁶¹ Bu çalışmadan sonra, kültür araştırmaları hız kazanmıştır. Bu yüzden fazla kültür tanımı mevcuttur.

Kültür üzerine çalışmalar günümüze kadar taşınmıştır. Kültür tanımlarının çeşitliliği ve fazlalığı, toplumların farklı sosyal yapılara sahip olmalarından da kaynaklanmaktadır. Kültür, insanın insan tarafından tesis edilmiş ve yaratılmış olan çevresini ifade eder. Maddi ve manevi olmak üzere iki kısmı vardır. Bazı sosyologların aynı zamanda, medeniyet ismini verdikleri maddi kültür, yapılarımız, tekniklerimiz, yollarımız, üretim ve ulaştırma vasıtalarımız görülür maddi unsurlardan ibaret ve kendi eserlerimiz olan çevre şartlarımızdır. Buna mukabil manevi kültür, bir milleti millet yapan ve onun öz şahsiyetini belirleyen moral unsurlarından (yani örfler, adetler, kolektif davranışlar ve kolektif tutumlardan) meydana gelen kültür bölümüdür.¹⁶² Kültürü bu şekilde sınıflandırarak inceleyenler, bu anlamda, kültür-medeniyet ayrımını da buna dayanarak yaparlar.

¹⁶¹ Duverger, Maurice: Siyaset Sosyolojisi, (Çev.: Şirin Tekeli), Varlık Yay., İst. (T.S), s.74.

¹⁶² Vergin, Nur: Genel Siyaset Sosyolojisi, Filiz Kitapevi, İst., 1995, s.15.

Kültür tarafından kişilikli biçimlenmiş bireylerin toplumsal yaşamın her eylem alanına ilişkin ortak olarak kabul ettikleri davranış türleri de vardır. İnsanoğlunun kaderini simgeleyen doğum ve ölüm gibi olaylara karşı bireylerin nasıl bir tutum izleyeceğini kültür belirtmektedir. Bunun yanı sıra evlenme ritüelleri örf-adetler hatta iş hayatının ana hatları bile kültür tarafından koşullanmaktadır. Toplumun kolektif yaşamını büyük ölçüde belirleyen, ona yön veren siyasete karşı da kuşkusuz, bireylerin ortak geliştikleri görüşler ve beklentiler olacaktır. Siyasal olguya karşı ortak olarak benimsedikleri tutumlara tekabül eden bir dizi de davranış olacaktır.¹⁶³ Buradan hareketle, belirli bir toplumda siyasal olguya ilişkin geliştirilmiş bir kanaat ve inançlar, tutumlar, davranışlar, o toplumun siyasal kültürünü oluşturmaktadır. Siyasal kültür, mevcut toplumun unsurları üzerine kurulduğu kadar, diğer siyasal kültürlerle de ilişki içindedir.

Siyasal kültür, insanların içinde yaşadıkları topluluk ve ya toplumun yönetimiyle ilgili algı, ilgi, bilgi, değer ve eylemlerini, bu arada özellikle otorite sembolleri ve meşruluk ölçülerini, bunları etkileyen maddi-manevi şartlarını anlatmaktadır. Siyasal biçimlenme kavramıyla, bireylerin ve grupların, siyaseti grup çıkarlarını gerçekleştirmek ve korumanın aracı sayan bir anlayışa ulaşmaları yani bir siyasal ideoloji geliştirmeleri, bu yönde örgütlenmeleri, önderlik oluşturmaları ve eylemde bulunmaları anlatılmaktadır.¹⁶⁴ Yine, siyasal kültürü ele alırsak; toplumun geleneklerinin, toplum kurumlarının

¹⁶³ Vergin, Nur: A.g.e., s.130.

¹⁶⁴ Ozankaya, Özer: Köyde Toplumsal Yapı ve Siyasal Kültür, Sevinç Mat. A.Ü., S.B.F. Yay., Ank., 1971, s.1.

ruhunun, vatandaşlarının arzu ve ortak çıkarlarının, liderlerinin siyasal sitilinin yalnızca rastlantısal bir tarihi tecrübe sonucu olmayıp, anlamlı bir bütün olarak, birbirine uymaları, anlaşılır, açık bir ilişkiler ağı meydana getirmesi ile belirmektedir.¹⁶⁵ Bu ilişkiler, uzun zaman diliminde devamlı tekrarlanarak kendisine has kültür kalıplarına dönüşür.

Siyasal kültür araştırmaları yabancılar tarafından da yaptırılmıştır. Ama buna rağmen siyasal kültür araştırmaları oldukça azdır. Siyasal kültürü araştıranlar arasında Almond ve Verba'da vardır. Onlara göre siyasal kültür, siyasal eğilimleri, sistem üyelerinin o siyasal sisteme ve kendilerinin sistem içindeki rolüne karşı tutum ve değer yargılarını ifade etmektedir. Kültür kavramını, sosyal objelere karşı psikolojik eğilim karşılığında kullanırlar. Bu eğilim, siyasal sistem hakkındaki bilgilere, duygulara ve değer yargılarına dayanır. Siyasal kültürde üç tür eğilimden söz edilebilir. Daha çok ilkel toplumlarda görülen bir şefin veya kabile reisinin benimsenmesi halinde bu role karşı olan siyasal eğilimle, dini ve sosyal eğilimler birbirinden farklılaşmaktadır. Kişi, sadece sisteme ilgi duyarsa, kendini siyasal sisteme tabi olarak düşünür; fakat siyasal katılması yoktur. Üçüncü tür siyasal kültürde, kişiler her türlü siyasal ve idari yapılara ilgi gösterirler, sistem içinde aktif bir rol oynarlar. Her siyasal kültürde bu üç türden eğilim bulunabilir.¹⁶⁶ Yani, bütün kültürler, diğer kültürlerden de izler taşırlar. Bu nedenle saf bir kültür yoktur. Kültürler arası alış-veriş kültürlerinin

¹⁶⁵ Yücekök, Ahmet N.; Türkiye'de Örgütlenmemiş Dinin Sosyo-Ekonomik Tabanı, (1946-1968), S.B.F.Yay., Ank., 1971, s.39.

¹⁶⁶ Gülmen, Yüksel: A.g.e., s.44.

can damarı gibidir. Hem, kültür unsurlarını alır, onu kendi yapısına uydurur, zaten uydurmazsa o kültür unsurunu almaz, hem de kendi unsurlarını diğer kültürlerle verir.

Siyasal kültür, toplum üyelerinin siyasal nesnelere karşısındaki değerleri ve değer yönelimleriyle de, siyasal semboller hakkındaki ampirik inançlardan oluşmaktadır. Siyasal kültür, bir siyasal sistemin kolektif tarihi ile belli bir anda sistemi oluşturan bireylerin hayat tarihçelerinin ürünüdür. Köklerini bir yandan kamusal olaylardan, bir yandan özel deneyimlerden alır ve bir toplumun temel siyasal değerlerine biçim verir. Gerçi temel siyasal değerler de zamanla değişirler; ama bu değişim çok yavaş olur.¹⁶⁷ Bu değişimleri insanlar çoğu zaman fark edemezler.

Sosyal yapı ve kurumlar, kişisel değerler, tutum ve davranışlardan bağımsız olarak gerçekleştirilemez. Siyasal davranış, kültürün ve sosyalleşmenin bir ifadesi olarak belirtilmektedir. Bu ifadeye yanıt olarak, siyasal ve sosyal kurumlar oluşurlar. Siyasal sosyalleşme, siyasal kültürü oluşturur. Siyasal kültür ise, sırasıyla siyasal kurumları, siyasal kurumlar, siyasal sosyalleşmeyi etkiler ve böylece siyasal kültür üzerinde değişimler yaratır¹⁶⁸. Bütün bu etki ve tepki ilişkileri ise siyasal davranışı oluşturur.

¹⁶⁷ Huntington, Samuel P.-Domungues, Jorge I.: Siyasal Gelişme, (Çev.: Ergun Özbudun), “S” Yay., Ank., 1985, s.19-20.

¹⁶⁸ Tokgöz, Oya: “Siyasal Toplumsallaşmada Kitle Haberleşme Araçlarının Rolü ve Önemi”, A.Ü., S.B.F. Yay., Cilt: XXXIII, No:3-4, Ank., 1978, s.81.

2.2.2. Siyasal Kültürün Boyutları

Herhangi bir kültürün boyutunu, başlangıcını saptamak olanaksızdır. Ama çeşitli kültür kesimlerinin etkileşimini incelemek yani değişim sürecini incelemek, bize siyasal kültürün oluşumu hakkında bilgi verebilir.

Siyasal kültür araştırmalarında elde edilen verileri aşağıda olduğu gibi sıralamak¹⁶⁹ mümkündür. Bu alanda yapılan araştırmalar, özellikle ülkemizde oldukça yetersizdir.

- Bizlerin, toplumda bulduğumuz değerler, toplumun maddi ve manevi ihtiyaçlarından soyutlanamaz.
- Siyasal kültür, toplumsal kültürün diğer öğelerinden ve uluslararası kültür hareketlerinden soyutlanamaz; onları etkiler, aynı zamanda onlardan etkilenir. Örneğin, Osmanlı Padişahının aynı zamanda Halife olması, sultanın iradesini kutsallaştırarak siyasal sistemin desteğini arttırmıştır. Bu çerçevede içinde itaatsizlik siyasal boyut yanında, dinsel bir boyut da kazanmıştır.
- Siyasal kültürü, siyasal sistemi yönlendiren kadroların düşünceleri ve eylemleri de biçimlendirmektedir.
- Siyasal kültürü, somut tecrübeler de etkilemektedir. Kişiler, anlayışlarını inançlarını doğrulamaya tabi tutmadıkları sürece değiştirmek eğiliminde değillerdir. Hatta çoğu zaman tecrübe ile inanç arasında bir çelişki belirirse, tecrübeyi yeniden yorumlayarak, eğilimlerine uydururlar. Ancak uyumsuzluk

¹⁶⁹ Turan, İlter: Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış, Der Yay., İst., 1986, s.34-36.

devam ederse ya da inançla tecrübe arasındaki tutarsızlık çok yükse, inançlar ve anlayışlar değişebilir.

Siyasal kültür, bir toplumun maddi koşulları, toplumsal kültürün diğer boyutları, siyasal sistemi yönetenlerin tercihleri, toplumsal olaylar ve tecrübeler tarafından etkilenirler.

Siyasal kültür aynı zamanda diğer değişkenleri de belirler ve onların etkilerini üzerinde taşır. Siyasal kültür, siyasal değişkenlerin bütünü ile belirlenen ve belirleyici olarak iki yönlü bir ilişki içindedir, siyasal kültür dokusunun özel şekline bağlı olarak, bireyin siyasal davranışlarını açıklamak mümkündür. En genel anlamı ile bir toplumun siyasal kültürü, siyasal eylemin içinde yer aldığı durumu tanımlayan ampirik inançlar, değerler ve açığa vurucu semboller sisteminden ibarettir. Bu, siyasette sübjektif bir yönelimi ifade eder. Yalnız bu yaklaşımın çıkış noktası bireyin sübjektif yaklaşımı değil toplumun bütününe ait sübjektif yönelimdir.¹⁷⁰ Siyasal kültür incelemelerinde devlet, hükümet, parlamento, siyasal partiler ve baskı grupları gibi yapılardan ve kurumlardan çok, bireylerin bir kurumlar hakkında ne düşündükleri, bunlardan ne bekledikleri ve bunları nasıl algıladıkları göz önünde bulundurulmalıdır. Bu kurumlar toplumun birer parçasıdır ve o toplumun kültüründen veya bireylerinden ayrı olmamalıdır. Ayrı oldukları takdirde, o toplumun bireyleri tarafından dışlanırlar ve kabul edilmezler.

¹⁷⁰ Baykal, Deniz: Siyasal Katılma, A.Ü., S.B.F. Yay., Ank., 1970, s.128.

2.2.3. Siyasal Kültür Tipleri

Siyasal kültür ve siyasal katılma üzerine yapılan araştırmaların yeterli düzeyde olmaması, bizim hareket alanımızı oldukça kısıtlamaktadır. Ayrıca, toplumların yapılarının farklı kültürler üzerinde kurulmuş olması, bu tür çalışmaların, her toplum için geçerli olma vasfını da azaltmaktadır. Biz bu durumda Almond ve Verba'nın yapmış olduğu sınıflandırmayı göz önünde bulunduracağız. Bu sınıflandırmada kültür tipleri üçe ayrılmaktadır. Bunlar, yerel kültür, tebaa kültürü ve katılımcı kültürdür.

Yerel kültürde, yurttaşların siyasal konulara ilgisi pek azdır. Kendilerini ulusal çaptaki siyasal kurumlarla ya da sorunlarla bağlantılı olarak görmezler, bu kurumlarla özdeşleşmezler ve bu kurumları etkileyebileceklerini de düşünmezler. Ulusu ilgilendiren sorunlara çözüm getirebileceğine inanmazlar. Buna karşılık, bireyler kendi topluluklarını, köylerini aşiretleri ya da dar bir coğrafî alan kapsayan yöreleri hakkında, siyasal bakımdan hayli faal bir yaşam içerisinde olabilirler. Gelişmekte olan toplumların çoğunda ve kırsal kesimlerde bu tip bir siyasal kültür egemendir.¹⁷¹ Ayrıca bu kültür tiplerinde bireyler birbirine duygusal bağlarla bağlıdır.

Tebaa kültüründe, yurttaşlar siyasal sistemin girdileri ve çıktıları hakkında hayli bilgili bilinçlidirler. Fakat toplumsal gereksinmelerin siyasal sisteme aktarılış biçimleri konusunda bilgisizdirler ve siyasal etkinliğe sahip olduklarına inanmamaktadırlar. Yurttaşların siyasal

¹⁷¹ Vergin, Nur: A.g.e., s.132.

sistem karşısındaki tutumları edilgen ve ürkektir. Siyasal sistem, örneğin, devlet, çok soyut ve yurttaşları aşan ihtişam dolu bir olgu olarak algılanmaktadır. Katılımcı kültürde ise, yurttaşlar siyasal kurumlara karşı ilgili oldukları kadar, bunlar hakkında aynı zamanda bilgi sahibidirler. Ayrıca, siyasal sistemi etkileme gücünü de kendilerinde barındırırlar. Burada, yurttaşlar sisteme karşı tabi tutumdan daha çok, katılımcı ve etkileyici bir tutum geliştirmişlerdir.¹⁷² Bu kültür tipinde bireyler, çeşitli siyasal katılma yöntemleriyle siyasal sistemin yönünü, eylemlerini kısacası icraatlarını etkileyebilirler.

Bir başka sınıflandırmayı da psikolojik unsurları temel alarak Sarıbay yapmıştır. O’da üç tür siyasal kültür tespit etmiştir. Bunlar, yöresel, uyruk ve katılımcı siyasal kültür tipleridir.¹⁷³ Fakat bu sınıflandırmayı yaparken Almond ve Verba’dan etkilemiştir. Çünkü bu kültür tiplerinin özellikleri birbirinden pek farklı değildir. Zira hangi tip siyasal kültür yürürlükte olursa olsun, bireylerin tutumları, inanç ve değerleri ön planda tutulmaktadır.

2.2.4. Siyasal Sosyalleşme

Sosyalleşme sözcüğü, çoğu batı dilinden “socialization” olarak geçmektedir. İngilizce sözcüklerde ve kitaplarda 19. yüzyılda görünmeye başlamıştır. Aynı sözcük, kısa bir süre sonra Fransızca’da da kullanılmıştır.1890 yıllarında sosyalleşmenin yavaş yavaş kitaplarında da kullanılmaya başlandığını görmekteyiz. F. P. Giddings

¹⁷² Vergin, Nur: A.g.e., s.133.

¹⁷³ Sarıbay, Ali Yaşar: A.g.e., s.70.

1897 yılında “Toplumsallaşma Kuramı” adlı kitabını yazmıştır. O’nun anlayışına göre, topluluk içinde yaşayan kişilerde bir toplumsal karakterin veya toplumsal mantalitenin gelişmesi sosyalleşmedir.¹⁷⁴ Bu ilk çalışmada “Siyasal Sosyalleşme” kavramı henüz kullanılmamıştır.

Bu alanda, çalışmalar devam etmiştir. Harold D. Lasswell tarafından 1930 yılında yayınlanan “Psikoloji ve Politika” adlı eser, siyasal sosyalleşme olgusunu psikanalitik açıdan ele alan önemli çalışmalardan biri olmuştur. Bu yaklaşım Erik H. Erikson (1958), Lucian W. Pye (1962), Lewis S. Fuer (1969) gibi yazarlar tarafından da sürdürülmüştür. Avrupa’nın psikanalitik yaklaşımı ile A.B.D.’nin davranışçı yaklaşımını birleştirmeye çalışan Adorno ve arkadaşları 1950 yılında yayınladıkları “Otoriter Kişilik” adlı çalışmaları bu konudaki en etkili araştırmalardan biri olmuştur.¹⁷⁵ Bu konuda alan araştırması da pek yapılmamıştır.

Siyasal sosyalleşme deyimi, her ne kadar Lasswell tarafından kullanılmışsa da ondan sonra geniş bir kullanım alanı bulamamıştır. Bu konudaki çalışmaları derleyen ve sistemleşen Hyman 1959 yılında, bu terimi çalışmalarında kullanmış ve açıklamıştır. Bu tarihten sonra, siyasal sosyalleşmeyi, konu alan ve doğrudan doğruya bu kavramı kullanan çalışmalar A.B.D.’de hızla artmıştır. Amerikan siyasal bilimler derneğinin (A.P.S.A.) 1968 yılında yaptığı bir araştırmaya göre, siyasal bilimlerde uzmanlaşanlara, ana çalışma alanları

¹⁷⁴ Alkan, Türkler: Siyasal Bilinç ve Toplumsal Değişme, Gündoğan Yay., Ank., 1989, s.3.

¹⁷⁵ Alkan, Türkler: A. g. e., s.4.

sorulduğunda, siyasal sosyalleşmenin yirmi yedi alt-disiplin arasında üçüncü sırada bulunduğu görülmüştür.¹⁷⁶ Fakat bu alan daha sonraları, siyasal bilimlerin dikkatini çekmeye başlamıştır.

Günümüzde kadar devam eden çalışmalarda siyasal sosyalleşmenin birçok tanımı yapılmıştır. Bunlar içinde sosyalleşmeyi bir süreç olarak gören tanımlar çoğunluktadır. Bu tanımlara göre sosyalleşme, toplumdaki değerlerin, inançların, davranışların bireyler tarafından benimsenme sürecidir. Siyasal sosyalleşme ise, buna paralel olarak, siyasal inanç; davranış ve değerlerin bireyler tarafından benimseme süreci olarak ortaya çıkmaktadır. Dar kapsamlı tanımlarda, siyasal davranışın, değerlerin doğrudan ve açık bir süreç içinde sosyalleşen kişiye aktarılması söz konusudur. Diğer taraftan, siyasal sosyalleşmeyi çok daha geniş olarak ele alan ve belirgin biçimde sosyalleşme amacına yönelmemiş, sosyalleşme süreci içinde doğan siyasal davranışları inceleyen daha geniş kapsamlı siyasal sosyalleşme anlayışları da vardır.¹⁷⁷

Ayrıca, siyasal sosyalleşme, belli siyasal rollerin öğrenilmesi olarak da tanımlanmaktadır. Bu yönden bakılırsa, siyasal sosyalleşme bir öğrenme sürecidir ve aynı zamanda bütün sosyalleşme süreçleri içinde siyasal kültürün niteliklerini ve öğelerine belirleyen bir süreç olmaktadır. Başka bir deyişle, siyasal sosyalleşme, toplumun evrensel niteliklerini yansıtan kişisel değer, tutum ve davranışları

¹⁷⁶ Alkan, Türkler-Erkil, Doğu: Siyasal Psikoloji, Turhan Kitapevi, Ank., 1980, s.4.

¹⁷⁷ Alkan, Türkler: A.g.e., s.5.

içermektedir.¹⁷⁸ Başka bir görüşe göre siyasal sosyalleşme şöyle tanımlanmaktadır; bireyler bir grubun veya çeşitli grupların üyesi olarak doğarlar. İçinde bulunduğu grupta birey oynaması gereken ve başkalarında bekleyeceği rolleri ve grubun normlarını öğrenir. Bu öğrenme eylemine siyasal sosyalleşme demektir.¹⁷⁹ Buna örnek olarak, aileyi sosyalleşmenin bir vasıtası olarak gösterebiliriz.

Sosyalleşme süreci doğumdan kısa bir süre sonra başlayıp, kişi hayatta kaldığı sürece devam etmektedir. Ancak, kültür edinme ve değişimin insan yaşamının bazı dönemlerinde çok yoğun, bazı dönemlerinde ise yok denecek kadar az olduğunu görmek de mümkündür.¹⁸⁰ Örneğin, mevcut kültüre tepki gösteren kişiler, o kültüre öğrenmek istemeyebilir.

Siyasal sosyalleşme, yetişkinlerin siyasal davranışlarının gerisinde yer alan ve çocukluktan itibaren grup ve aile içinde öğretilen sosyal değerleri de kapsamaktadır. Bireyin belirli sosyal değerler karşısındaki muhtemel tercihlerini ve davranışlarını onun kişiliği, menfaatleri, eğitimi ve önceden edinmiş olduğu ideolojik eğilimler yanında, girdiği ve üyesi olduğu parti, kurum ve grup ile açıklamak da mümkün olabilmektedir. Bir partiye giren ve ona sadakatle bağlanan kişi, zamanla partisinin prensiplerini, politikasını –bazen aynı fikirde olmasa bile- benimsemekte ve siyasal davranışlarında partinin damgası açıkça

¹⁷⁸ Tokgöz, Oya: A.g.e., s.81.

¹⁷⁹ Erder, Nejat: “Siyasal İlimlerde Teori ve Metod Hakkında Bazı Genel Düşünceler”, S.B.F. Dergisi Ank., 1962, s.43.

¹⁸⁰ Turan, İlter: A.g.e., s.47.

görülmektedir. Bir devletin vatandaşı, bir sendikanın üyesi, bir yasama kurumunun mensubu için de durum aynıdır.¹⁸¹

Ayrıca, siyasal sosyalleşme çeşitli biçimlerde sınıflandırılabilir. Bu sınıflandırma; birincil-ikincil gruplar, bireysel-çevresel etmenler, toplumsal planlamaya; elverişli (eğitim gibi) -elverişsiz, (arkadaşlık grupları) etmenler, çocukluk çağında etkili olan- yetişkinler üzerinde etkili olan etmenler, geniş grupları aynı anda etkileyen (basın, sosyal sınıf) –bireyleri özel olarak etkileyen (aile) etmen... şeklindedir. Bu sınıflandırmaları zayıf ve güçlü yanlarıyla uzatmak mümkündür.¹⁸²

2.2.5. Siyasal Kültür ve Siyasal Sosyalleşme

Siyasal kültür, büyüklüğü ne olursa olsun, grup üyelerinin ortak inanç, prensip, amaç ve değerler sistemidir ve bu ancak grubun siyasal davranışlarından anlaşılır. Siyasal kültür, hem siyasal sistemin ortak tarihinin, hem de bu sistem üyelerinin yaşam ürünüdür. Bu nedenle, hem konuya ilişkin olaylara, hem de özel deneyimlere dayanır. Siyasal kültür adı altında toplanan bu ortak inançlar, değerler ve inançlar, değerler ve semboller (bayrak, tarih, anıt vs.) bütünü zamanla meydana gelir. İçinde buldukları siyasal toplumun düşünüş, davranış kalıplarını paylaşması, bir kişiye uygulanan öğrenme süreci siyasal sosyalleşme olarak adlandırılır ve ulusal siyasal değerlerin bir nesilden diğerine geçilmesini sağlar.¹⁸³ Bunda da hayatın ilk yıllarında ailenin

¹⁸¹ Daver, Bülent: A.g.e., s.81-82.

¹⁸² Turan, İlter: A.g.e., s.47.

¹⁸³ Gülmen, Yüksel: A.g.e., s.7.

ve eğitimin, daha sonra ise siyasal partilerin, kitle iletişim araçlarının rolü büyüktür.

Toplumsal yapı ve kurumlar, kişisel değerler ve davranışlardan bağımsız olarak gerçekleştirilemez, Siyasal davranış, siyasal kültürün ve siyasal sosyalleşmenin bir ifadesi olarak belirir. Bu ifadeye yanıt olarak, siyasal ve toplumsal kurumlar oluşurlar. Siyasal sosyalleşme, siyasal kültürü oluşturur. Siyasal kültür ise sırasıyla, siyasal kurumları, siyasal kurumlar siyasal sosyalleşmeyi etkiler ve böylece siyasal kültür üzerinde değişimler yaratır.¹⁸⁴ Bütün bu etki ve tepki ilişkileri ise davranışı meydana getirir.

Siyasal kültür, sosyal mobilizasyon sonucu olarak kendi içinde de değişme uğrayabilir. Sosyal mobilizasyon, etki sosyal, ekonomik ve psikolojik bağların aşınması veya yıkılması insanların yeni sosyalleşme ve davranış örüntüleri kabule hazır hale gelmeleri sürecidir. Sosyal mobilizasyon, bir halkı devlet, siyaset hakkında çok daha bilinçli hale getirir. Dolayısıyla, kültürün siyasallaşma eğilimi gösteren yönleri artar.¹⁸⁵ Siyasal kültürün, siyasal süreç açısından iki temel işlevi olduğu söylenebilir. İlk olarak, kültür, bazı inanç ve davranış kurallarının standartlaşması yoluyla, siyasal sürecin işleyişi kolaylaştırır. Örneğin dinin, siyasal kararların temelini oluşturması gerektiği düşüncesinin yaygın olduğu bir toplum, inanç farklarının yaratabileceği şiddetli gerilimlerden büyük ölçüde korunmuş olur. İkinci olarak, siyasal kültür, mevcut siyasal sistemin benimsenmesini, yönetmekte haklı

¹⁸⁴ Tokgöz, Oya: A.g.m., s.81.

¹⁸⁵ Huntington, Samuel P-Dominguez, Jorge I.: A.g.e., s.35.

görülmesini ve dolayısıyla devamlılığını sağlayabilmesi için bir araçtır.¹⁸⁶ Ayrıca, siyasal sistem, siyasal kültürün kendi çıkarlarını koruyacak ya da gelecekte devamını sağlayacak biçimde oluşması için çaba gösterir. Siyasal sosyalleşme fonksiyonunu yerine getiren başka bir araç da siyasal partilerdir. Bu fonksiyonla, siyasal sistemdeki rollerin öğrenilmesi, siyasal kültürün benimsenmesi ve idame ettirilmesi süreci anlatılmaktadır. Siyasal kültürün daha yerleşmiş, daha istikrarlı olduğu toplumlarda siyasal partiler bu mevcut kültürün pekiştirilmesi yönünde faaliyet gösterme eğilimindedir.¹⁸⁷ Bu faaliyet, mevcut toplumun anayasasının çizdiği sınırlar içinde meydana gelmektedir. Bazı partilerin faaliyetleri mevcut siyasal kültüre aykırı da olabilir. Bu nedenle, siyasal partilerin faaliyetleri anayasanın kontrolü altında olmaktadır. Burada mevcut anayasa, bu faaliyetlerin nasıl olması gerektiğini gösterirken aynı zamanda, siyasal partilerin faaliyetlerini denetleyen bir mekanizma görevini de yerine getirmektedir.

2.3. Siyasal Davranış

2.3.1. Siyasal Katılma

Siyasal katılma, bireyin siyasal sistem karşısındaki durumunu, tutumunu ve davranışlarını gösteren bir kavramdır. Vatandaşların, siyasal sistem karşısındaki tutumları ve davranışları çok çeşitlidir. Bazı insanlar, siyasal sistemi olduğu gibi kabul eder ve davranışlarını siyasal

¹⁸⁶ Turan, İlder: A.g.e., s.33.

¹⁸⁷ Özbudun, Ergün: Siyasal Partiler, A.Ü. Hukuk Fak. Yay., 2. Baskı, Ank., 1977, s.108.

sistemin icaplarına göre ayarlamalara çalışırlar. Bazıları da sistemi düzeltmek, değiştirmek isterler. Bir başka deyişle, insanların bir kısmı siyasal sistemle yakından ilgilenir ve ona faal olarak katılırlar (aktif vatandaşlar); bazılarının ise siyasal sisteme karşı ilgileri azdır. Bunlar siyasal sisteme pek katılmaz (pasif vatandaşlar). Son olarak da, siyasal sistemle hiç ilgilenmeyen siyasal faaliyetlere katılmayan bir grup vatandaşlar da vardır ki, bunlara apatetik veya parokial (hareketsiz vatandaşlar) denir.¹⁸⁸ Fakat gerçekte böyle bir durum pek nadir görülür. İnsanlar genellikle az da olsa, siyasal faaliyetlerle ilgilenirler.

Bir siyasal sistemde, siyasal hayata katılma eylemi ile siyasal kurumlaşma arasında uygun bir denge kurulmamışsa, ya da siyasal kurumların gelişimi ve genişlemesi siyasal hayata katılımı gelişim eğilimine ayak uydurmazsa, siyasal dengesizlik için potansiyel yaratır. Zira çok taraflı toplumun doğurduğu yeni sosyal ve siyasal grupları siyasal sistem içinde kanalize edecek kurumların gelişmemişliği, yeni güçlerde bunalıma veya yasa dışı yöntemlere başvurmaya neden olmuştur.¹⁸⁹ Ayrıca, kişilerin siyasal sistem karşısında farklı davranışlarını etkileyen sosyoekonomik, kültürel, çevresel faktörler de vardır. Gelir ve eğitim düzeyi, meslek, cinsiyet, yerleşme biçimi (köy veya şehirde oturma), kişilik yapısı gibi değişkenlerin bu konuda önemli rol oynadıkları görülmektedir. Bu alanda yapılan ampirik araştırmalar, siyasal katılma ile yukarıda sözü edilen değişkenler

¹⁸⁸ Daver, Bülent: A.g.e., s.203.

¹⁸⁹ Sağlam, Mehmet: “Siyasal Sistemde Genç Kuşakların Yeri”, Ankara Ticaret Odası Dergisi, Ank., Sayı:3, 1976, s.12.

arasında belirli ilişkilerin bulunduğunu ortaya koymuştur.¹⁹⁰ Bu değişkenler ile siyasal katılımlar arasındaki ilişkiler, toplumdaki topluma değişiklik gösterir

Siyasal katılıma, basit bir ilgiden, önderlik faaliyetine kadar çeşitli ölçülerde olur ve farklı tesirler yapar. Katılmanın “kesafeti” (az veya çok zaman ayırma, kişi hayatında az veya çok önemli olma vs. gibi şekillerde tayin edebilir) ve katılmanın tesiri (siyasi kararlara veya karar alanlara az veya çok tesir etme) birlikte kullanılabilir. Demokratik toplumlarda oy verme ve parti çalışmalarına iştirak ve bütün toplumlarda çeşitli grup faaliyetleri ile ilgili katılmanın incelenmesini kolaylaştıran, kolay müşahade edilir olaylardır.¹⁹¹

Ayrıca, siyasal katılmanın güdülerini dört ana başlıkta toplamak mümkündür. Bunlar, kişisel bağlılık, dayanışma, çıkar ve yurttaşlık duygusudur. Kişisel bağlılığa dayanan katılma, gelişmekte olan ülkelerin kırsal bölgelerinde görülür. Geniş seçmen grupları, geleneksel liderlerine karşı kişisel bağlılıkları ve bağımlılıkları sonucu, onlar tarafından siyasal katılmaya yöneltirler. Dayanışmadan doğan katılma ise, bireyin mensup olduğu sosyal gruba olan bağlılığını ve onunla dayanışmasını göstermek üzere, o grubun çoğunluğu yönünde katılma eylemlerine girişmedir. Çıkara dayanan katılma veya “araçsal katılma” seçmenin cevap verdiği maddi çıkarın ya da özendirici etkenin niteliğine göre, birçok şekiller alabilir. Yurttaşlık duygusuna dayanan

¹⁹⁰ Kapani, Münci: Politika Bilimine Giriş, Bilgi Yay., 6. Baskı, İst., 1992, s.132-133.

¹⁹¹ Erder, Nejat: A.g.m., s.41.

katılma, ahlaki yükümlülük duygusunun, görev hissinden doğan katılmadır.¹⁹² Bu yükümlülük duygusunu, devletin ve toplumun niteliği hakkında beslenen inançlardan da doğabilir. Bireylerin askerliğini yapması, vergisini ödemesi, bu tür yükümlülüğe örnek verebilir.

Siyasal katılmanın pek çok tanımı yapılmıştır. Bu tanımların bir kısmını ele alacağız. İlk olarak, siyasal katılma, toplum üyesi kişilerin (vatandaşların) siyasal sistem karşısında durumlarını belirleyen bir kavramdır. Bunu sadece seçimlerde oy kullanmaktan ibaret sanmak eksik ve yanlış bir anlayış olur. Katılma, basit bir meraktan, yoğun bir eyleme kadar uzanan geniş bir tutum ve faaliyet alanını kapsamaktadır.¹⁹³ Bir başka tanım ise, siyasal katılmayı; özel şahısların ve onların oluşturduğu daha kapsamlı birimlerin, kendilerini yöneten kadroların seçim ve eylemlerini etkilemek için giriştikleri çabaları oluşturmaktadır.¹⁹⁴ Son olarak da, siyasal katılma, her şeyden önce bireyin kendi iradesi doğrultusunda meydana getirdiği davranışlarla, siyaseti etkileme olayıdır.¹⁹⁵ Bu bakımdan, seçimlerde oy verme katılmanın sadece bir boyutunu oluşturur. Bir başka deyişle, siyasal katılma seçimlerde oy vermekten ibaret değildir. Bireylerin, siyasetle ilgili her faaliyetine kısacası bu alan içinde değerlendirmek mümkündür.

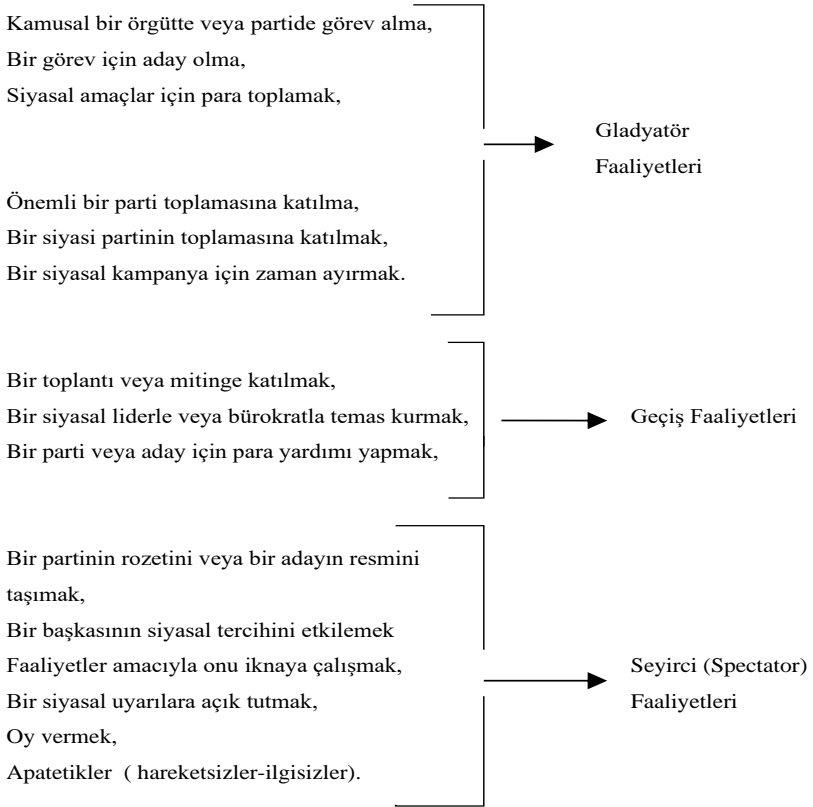
¹⁹² Özbud Propaganda ve İletişim un, Ergün: Türkiye’de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma, A.Ü., Hukuk Fak. Yay., Ank., 1975, s.5-6.

¹⁹³ Kapani, Münici: A.g.e., s.130.

¹⁹⁴ Turan, İlter: A.g.e., s.133.

¹⁹⁵ Sarıbay, A. Yaşar: A.g.e., s.34.

Buradan hareketle, siyasal katılma faaliyetlerinin hiyerarşisini yapanlardan biri de Milbrath'dır. Bu hiyerarşiyi aşağıda olduğu gibi sıralamak mümkündür.¹⁹⁶

Siyasal katılmaya bir örnek olarak, katılma ile din münasebetlerini vermek mümkündür. Kominizim içindeki din düşmanlığı tehdidinin Katolik seçmenleri sandık başına çektiği söylenebilir. Katolik değerleriyle ilişkili olan doğum kontrolünün kanunlaştırılması veya din

¹⁹⁶ Öz, Esat: Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım, Gündoğan Yay., Ank., 1992, s.41.

okullarına devlet yardımı yapılması gibi sorunlar seçimlerde söz konusu edilince de siyasal katılma yükselebilir.¹⁹⁷ Türkiye’den de buna benzer bir örnek verilecek olursak ülke nüfusunun tamamına yakını Müslüman olan bir toplumda, din düşmanlığı yapan ve bunu çığırından çıkaran kitle iletişim araçları, tek taraflı karalama ve kötüleme kampanyaları sonucu siyasal bir partinin 27 Mart 1994 yerel seçimlerinde daha fazla büyümesine sebep olmuşlardır. Bu siyasal parti, genellikle halkın dini unsurlara olan duyarlılığını kullanarak etkili olabilmektedir.

Yerel seçimlerde bu siyasal partinin aldığı oyların bir kısmı, diğer siyasal partilerin icraatlarına tepki olarak verilen olaylardır. Tepkilerini gösteren insanlar her düşünce ve her tabakadan olan insanlardır. Bunu tek sebep olarak göstermek çok doğru olmayabilir; fakat en önemli sebeplerden biridir.

Üniversite gençliğinin siyasal davranışlarını araştıranlardan biri de Nermin Abadan’dır. O’na göre, batılı üniversite gençliğinin vaziyet alışları ve siyasal ilgileri gelişmekte olan Avrupa, Asya ve Latin Amerika ülkelerinin gençliği arasında açık ve göze çarpan üniteler halinde bölünmeye sebep olmakla kalmaz; ama aynı zamanda siyasal ilgi derecesinin yoğunluğunu da tayin eder. Birinci grupta yeter alan gençlik ılımlı, hatta bir bakıma “pasif” bir davranış göstermekte, buna karşılık geçiş döneminde bulunan ülkelerin teşkilatlı ve teşkilatsız gençliği ekonomik kalkınmaya büyük önem vermekte ve beslemekte

¹⁹⁷ Lipset, S.M.: Siyasal İnsan, (Çev. Mete Tuncay), Teori Yay., Ank., 1986, s. 174-175.

olduğu aşırı siyasi ilgili sebebi ile güdülen siyaset üzerinde dahi tesir etmek davasındadır.¹⁹⁸ Üniversite öğrencilerinin siyasete katılma dereceleri ve onları katılmaya sevk eden faktörler, toplumdan topluma değişiklik göstermektedir. Hatta aynı toplumda farklı bölgelerdeki üniversite gençliğinin siyasete katılması aynı derecede değildir.

Siyasal katılmada önemle üzerinde durulması gereken konulardan biri de, kadınların siyasi faaliyetleridir. Kadınların erkeklere oranla daha tutucu oldukları, seçimlere daha düşük bir oranda katıldıkları, siyasi tercihlerinde daha duygusal koşullardan etkilendikleri, güçlü olana doğru yöneldikleri ve genellikle, kocalarına bağımlı olarak oy kullandıkları varsayımlarını çeşitli araştırmalar doğrulamıştır. Kadınların seçimlere daha düşük katılmaları, siyasi yaşama duydukları ilginin görece azlığı ile açıklanabilir. Burada bu durumun onların toplumsal rollerine yakından bağımlı olduğu da söylenebilir. Duygusal koşullarda daha çok etkilenmeleri güçlü ise sığınarak güvence ve kararlılık aramaları, kadınların çağdaş toplumlarda paylaştıkları koşulların ürünü olan durumlardır. Bilinmeyen şeyler insanları korkuturlar. Kadınlar da, neler getireceğini iyice göremedikleri değişikliklere karşı tutucu eğilimler gösterirler.¹⁹⁹ Toplumların, sosyo-kültürel yapısının kadına atfettiği değerler de siyasi katılmayı

¹⁹⁸ Abadan, Nermin: “Türk Gençliğinin Değer Yargıları ve Siyasi Davranış”, A.Ü., S.B.F.D., Cilt:XX, No:1, Ank., 1965, s.219-220.

¹⁹⁹ Kışlalı, Ahmet Taner: “Siyasal Tutumlarda Kuşak ve Cinsiyet Etkenleri” A.Ü., S.B.F.D., Cilt: XXXI, No:1-4, Ank., 1976, s.125.

etkilemektedir. Gelişmekte olan ülkelerde bu sorunların daha fazla görüldüğü söylenebilir.

2.3.1.1. Siyasal Katılmanın Sosyo-Ekonomik Boyutu

Sosyo-ekonomik etkenler, kişinin siyasal katılımıyla ilgili tutum ve davranışlarını etkilemektedir. Sosyo-ekonomik etkenlerde meydana gelen bir değişme, ilk olarak bireyin çevresini algılamasını, düşünce tarzını etkilemektedir. Böyle bir değişme, kişiye yönelen dürtülerin, mesajların değişmesine de yol açmaktadır. Örneğin bireyin eğitim düzeyi yükseldikçe, siyasal hoşgörüsü de artar, bununla birlikte, başkaları eğitim görmüş bu kişiden kendilerine siyasal çabalarda önderlik etmesini isteyebilir. Sosyo-ekonomik değişkenlerden gelir, eğitim, meslek, cinsiyet, yerleşme birimi gibi daha önemli etkenlerin siyasal katılma üzerindeki etkileri incelemek olursa, bu etkenlerin davranış üzerindeki etkileri²⁰⁰, o zaman daha iyi görülebilir.

Bir toplumda siyasal katılma düzeyi, sosyo-ekonomik statüye bağlı olarak değişme göstermektedir. Daha fazla eğitim görmüş kişiler, daha yüksek gelir sahipleri ve yüksek statülü mesleklerde çalışanlar, genellikle fakir, eğitimsiz ve düşük statülü meleklerde çalışanlara oranla daha fazla katılımcıdırlar. Ekonomik gelişme, bir toplumdaki yüksek statülü rollerin oranını yükseltir; daha çok kişi okuma-yazma öğrenir, eğitim görür, geliri artar ve orta sınıf mesleklerinde çalışmaya başlarlar. Şüphesiz, bu faktörlerin kendi aralarında çok kuvvetli korelasyonlar vardır. Ancak, araştırmaların gösterdiğine göre her

²⁰⁰ Turan, İlter: A.g.e., s.75.

faktörün, siyasal katılma düzeyinde farklı toplumlarda farklı derecelerde bağımsız bir etkisi de olabilmektedir. Gelirle, siyasal katılma arasında kuvvetli bir ilişki olduğu görülmektedir.²⁰¹ Siyasal katılmanın eğitimle ilişkisi daha fazladır.

Siyasal katılma ile bireylerce demokratik değer ve süreçlerin benimsenmesi, bunlara olan bağlılığın sürdürülmesi amaçlanmaktadır. Böylece yalnızca bireyin siyasal davranışların değil, aynı zamanda demokratik değer ve süreçlere yönelişinin etkilenmesi de söz konusu olmaktadır. Bu nedenle, katılma siyasal sisteme ilişkin yönüyle siyasal, bireyin sistem değerlerine yönelimi ve davranışları açısından da toplumsal bir içerik taşımaktadır. Şu halde bireyin genel yönelim ve davranışları ile siyasal katılım uygulamalarının amaçları arasındaki uyum, bu uygulamaların gerçekleşme derecesini de belirleyecektir²⁰², denilebilir.

Ayrıca, sosyo-ekonomik gelişme, örgüt ve derneklerin çoğalmasına ve daha çok kişinin bu gruplara katılmasına yol açmak suretiyle de katılmayı artırır. Gelişmiş toplumlarda işveren örgütlerine, çiftçi derneklerine, işçi sendikalarına, katılan bireylerin siyasete katılmaları olasılığı da bunlara üye olmayanlara oranla daha büyüktür. Siyasal katılma farklarını açıklamak bakımından, örgütsel katılmanın sosyo-ekonomik statüden daha önemli bir faktör olduğu yolunda artan kanıtlar

²⁰¹ Huntington, S. P.-Dominguez, J. I.: A.g.e., s.44.

²⁰² Uysal, Birkan: “Siyasal Katılma ve Katılma Davranışı Üzerinde Ailenin Etkisi”, TODAİE Yay., Cilt:17, Sayı:4, Ank., 1984, s.115.

vardır. Bireylerin örgütlenmiş gruplara katılmaları, büyük ölçüde, sosyo-ekonomik gelişmenin bir sonucu olarak²⁰³, ortaya çıkmaktadır.

Aileler, kendi buldukları sosyo-ekonomik düzeyine göre çocuklarını etkiler ve yönlendirirler. Bu nedenle de çocuklar ilk olarak siyasal sosyalleşme etkilerini aileden alır. Bu konuya, Özer Ozankaya²⁰⁴ ve Ergün Özbudun²⁰⁵ geniş olarak değinmektedir.

2.3.1.2. Siyasal Katılmanın Psikolojik Boyutu

Siyasal katılma ile psikoloji münasebeti çok yönlü olarak ele alınabilir. Bazı psikologlar otoriter kişilik, dogmatik kişilik gibi, psikolojik yapılar saptayarak, bunların davranış üzerine olan etkilerini incelemiştir.

Siyasal davranışı güdüleyen psikolojik etkenler üzerine yapılan bazı çalışmalar da, daha çok bireyin siyasal benliğinin ve siyasal inanç sistemi veya ideolojisinin nasıl oluştuğu üzerinde yoğunlaşan çalışmalardır. Bu tür çalışmalar, psikolojik kuramlardan yararlanarak bireyde hangi psikolojik mekanizmaların hâkim olduğu ve bireylerin bu mekanizmaları siyasal hayat içindeki davranışlarına ne şekilde taşıdığını açıklamaya yönelmektedir.²⁰⁶

²⁰³ Huntington, S.P.-Domingues, J.I.: A.g.e., s.45.

²⁰⁴ Ozankaya, Özen: Üniversite Öğrencilerinin Siyasal Yönelimleri, S.B.F. Yay., Ank., 1966, s.25.

²⁰⁵ Özbudun, Ergün: Türkiye’de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma, A.Ü. Hukuk Fak. Yay., Ank., 1975, s.78.

²⁰⁶ Sarıbay, Ali Yaşar: A.g.e., s.86.

Bireyin siyasal katılmasında ya da siyasal davranışlarında etkili olan birçok etken mevcuttur. Bunların hepsini burada incelememiz mümkün olmadığından, belli-başlı olan psikolojik etkenleri ele almaya çalışacağız. Hemen bir örnekle başlayacak olursak; siyasal davranışı etkileyen etkinlik duygusundan başlamak yerinde olacaktır. Çevrelerini etkileyebileceklerini düşünen kimseler, her türlü toplumsal faaliyete daha çok katılma eğilimi göstermektedirler. Etkinlik duygusu, salt siyasal eylemlerle ilgili değildir, kişinin çevresiyle olan ilişkilerinde rol oynamaktadır.²⁰⁷ Aynı zamanda etkinlik duygusu kişinin, topluma kendini kabul ettirmesinin de bir yoludur.

Her siyasal sistem, bünyesindeki çeşitli yapı, kurum ve ilişkilerle varlığını sürdürme gelmiştir. Bu çerçevede içinde demokratik toplumlarda siyasal partiler, çıkar grupları ve seçimler, kurum ve süreçler kadar toplumsal alt sistemin bir birimi kabul edilmektedir. Bu nedenle, bireyin (kişinin) demokratik değer ve süreçlerle bütünleşmesinde ya da onlardan uzaklaşmasında ailenin etkisinin ve bu etkinin sürekliliğinin sınanması,²⁰⁸ yerinde olacaktır. Aile, çocuğun topluma kazandırılmasında ilk aşama ya da basamaktır.

Baykal ise; kişinin siyasal davranışının iki şekilde olabileceğini ileri sürmekte, kişilerin siyasal liderlere ve partilere olan bağlanışında duygusal yönün daha ağır basma olasılığının yüksek olduğu halde, program tercihlerinde zorunlu olarak zihni yaklaşımın ön plana çıktığını söylemektedir. Kişilik yapısına göre, insanın genel yönelimi

²⁰⁷ Turan, İltar: A.g.e., s.87.

²⁰⁸ Uysal, Birkan: A.g.m., s.15.

bunlardan hangisi olarak belirleniyorsa, kişilere ve partiye bağlılık veya programın tercihi şeklinde bir siyasal davranış ortaya çıkacaktır. Duygusal yönelimi ağır basan kimseler programlara dikkat edeceklerdir.²⁰⁹ Aynı zamanda bu iki yönelimi göz önünde bulunduran kişiler de, siyasal tercihlerini ona göre yapacaklardır.

Kişinin siyasal davranışında etkili olan tutum ve kanılar, kişinin siyasal katılma faaliyetlerinde önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Tutum, belirli bir konudaki kanı ve davranışların kaynağını oluşturan, onlar arasındaki bağlantıyı ve bir anlamda tutarlılığı sağlayan bir olgudur. Kanı ise, belirli bir anda belirli bir soruya ilişkin düşüncelerdir. Kanı yönünde harekete geçildiği zaman, davranış ortaya çıkmaktadır. Tutum, belirli bir konudaki kanı ve davranışların kaynağını oluşturan, onlar arasındaki bağlantıyı ve bir anlamda tutarlılığı sağlayan bir olgudur. Kanı ise, belirli bir anda belirli bir soruya ilişkin düşünceleridir. Kanı yönünde harekete geçildiği zaman, davranış ortaya çıkmaktadır. Davranış gözlemlenebilir, kanı gözlemlenemez. Tutum, belirli bir konudaki kanı ve davranışların bütünü²¹⁰ oluşturmaktadır.

Bazı tutumlar vardır ki, değişmesi oldukça zordur. Daha çocukluğun ilk yıllarında kazanılmış olan temel tutumların değişmesi son derece güçtür. Ama daha sonraki yıllarda kazanılan ve davranışların genelini olmasa da belirli alanları ilgilendiren tutumlar ise, belirli süreçler içinde, ağır ağır değişebilmektedir. Davranışlar, belirli durumlarda kişinin gösterdiği tepkiler olduğuna göre, o tepkiler, o durumları

²⁰⁹ Baykal, Deniz: A.g.e., s.111.

²¹⁰ Kışlalı, Ahmet Taner: A.g.e., s.97.

oluşturan koşulların değişmesiyle birlikte bir değişim geçirmek zorundadırlar. Özellikle koşulların hızlı değiştiği bir çağda, değişen koşullara değişmeyen tepkiler vermek kişisel uyumsuzluk yaratmaktadır. Çoğalan bireysel uyumsuzluklar ise, giderek toplumsal sorunlara ve bunalımlara dönüşebilmektedir. Kişi, kişiliğini koruyarak, temel olmayan tutumlarını değiştirebilir.²¹¹ Tutumlar, bireyin hayatı boyunca yapacağı seçimlere yön vermekte ve etkilemektedir.

Devamlı olarak yakınılan kuşak çatışmasının temel sebeplerinden biri de, gençlerin tutum ve davranışlarıyla yaşlarının tutum ve davranışlarının, bu çatışmada önemli bir rol oynamasıdır. Bu nedenle, gençler, yaşlılara oranla, genellikle daha ilerleyicidirler. Başka bir deyişle, orta yaşlı ve yaşlı kuşaklarda belirgin eğilimler artarken, genç kuşaklarda belirgin eğilim, değişikliklerden yan olmak biçiminde ortaya çıkmaktadır. Çocukluk döneminde ve gençliğin ilk yıllarında kazanılan temel tutumların daha sonra kolaylıkla değişmediği sosyolojik bir gerçektir. Karl Mannheim gibi sosyologlar, özellikle orta yaşlı kuşakların siyasal tutumlarının anlaşılabilmesi için, onların gençlik dönemlerindeki siyasal ortamın egemen ideolojik akımların ve sorunların incelenmesi gerektiği²¹², üzerinde durmuşlardır.

Ama genellikle gençlerin ilerleyici, yaşlıların tutucu oldukları varsayımının, toplumların evrimlerinin her dönemi için geçerli sayılamayacağını öne süren toplumbilimciler de vardır. Onlara göre, bu varsayım ancak toplumların büyük kararsızlık dönemlerinde geçerlidir.

²¹¹ Kışlalı, Ahmet Taner: A.g.e., s.101.

²¹² Kışlalı, Ahmet Taner: A.g.m., s.117.

Eğer uzun kararsızlık döneminden sonra kararlı bir ortam sağlanıyorsa, yaşlıların gençlikteki solcu düşüncelerini sürdürmeleri, genç kuşakların ise, tutucu bir felsefeye bağlanmaları olanaklıdır. Diğer taraftan, sanayi toplumunda, yaşlılar çoğunlukla ihmal edilen, toplumsal olanaklardan yeterince yararlanmayan bir kesimi oluşturmaktadır. Toplumsal-ekonomik bunalımların yaşlılar üzerindeki etkisi çok fazladır. Bunalım dönemlerinin zor koşullarının, yaşlıları, köklü reformlar önerenlerin tarafına itmesi²¹³ de beklenebilecek bir gelişme olarak görülebilir.

Siyasal katılmayı etkileyen diğer bir etken de bireyin kişiliğidir. Kişiliğin oluşmasında, bireyin biyolojik-fiziksel özelliklerinin, toplumun kendisine aktardığı değerler sisteminin ve özel yaşamın öyküsünün bir bileşimidir. Kişilik, çeşitli alanlardaki tutumların bir toplamı birlikte, aynı zamanda o tutumlar arasındaki bağlantıyı ve göreliliği tutarlılığı sağlayan bir olgudur. Her toplumda belirli kişilik özelliklerinin ağır basması ise, o toplumsal yapının bireyler üzerindeki etkisinin bir sonucudur. Bu etki toplumsal kurumlar ve toplumu oluşturan diğer toplumsal bireyler aracılığıyla²¹⁴ olmaktadır. Burada, toplumsal yapıya şekil veren ve diğer toplumsal kurumları oluşturan da diğer bireyleri kendine uyduran da, o toplumun kültürüdür. Bireylerin her davranışında ve zihniyetlerinde, toplumsal kültürün damga ve izleri bulunur. Zira bireyler, yaşadıkları toplumun kültürünün birer taşıyıcısıdır.

²¹³ Kışlalı, Ahmet Taner: A.g.m., s.118.

²¹⁴ Kışlalı, Ahmet Taner: A.g.e., s.105.

2.3.1.3. Siyasal Katılmanın Siyasal Boyutu

Her siyasal sistem, siyasal sürecin bir kurallar dizisi içerisinde cereyan etmesini öngörmekte olup, siyasal yaşantıyı yasalarla düzenler. Örneğin, her sistem kimin siyasal sürece katılabileceğine, bazı durumlarda, hangi düzeylerde katılabileceğine dair koşullar getirebilir. Oy verme ve seçilme hakkı, çeşitli biçimlerde kısıtlanmıştır. Seçmen olabilmek için belirli bir yaşa gelmek gerekir, bazı siyasal sistemler, buna ek olarak, okuryazarlık belirli bir süre oy kullanılan yerde oturmuş olmak, vergi ödemek, bazı meslekleri icra etmiş olmak (askerlik gibi) benzeri koşullar aramaktadır.²¹⁵ Buna ek olarak, bazı siyasal sistemlerde ırk, yaş, eğitim, cinsiyet gibi özellikler de aranmaktadır.

Her siyasal sistem, dayalı olduğu toplumsal ve siyasal ilişkileri ve bunları haklılaştıran değerleri korumak, onlara olan bağlılığı sürdürmek için bir katılma mekanizmasına dayanmak zorundadır. Toplumsal ve siyasal modeller arasındaki farklılık, katılma olgusunu içerip içermemelerine göre değil, toplumdaki siyasal kaynak ve değerlerin dağılımındaki eşitlik ya da eşitsizliğin ölçüsüne göre belirlenmektedir.²¹⁶ Buradan hareketle, bireyin, siyasal yöneliminin ağırlık noktası, parti, siyasal kişiler ya da belirli bir program olabilir. Bazı kimselerin siyasal tercihlerini yöneltten, bunların bir partiye olan

²¹⁵ Turan, İlder: A.g.e., s.89.

²¹⁶ Uysak, Birkan: A.g.m., s.110.

bağlılıkları, bir program hakkındaki düşünceleridir.²¹⁷ Bireyin herhangi bir siyasal faaliyete yönelmesinin başka nedenleri de olabilir.

Bireyin kişisel nitelikleri ve düşünceleri yanında, bireyin dışından (siyasal çevresinden) kaynaklanan nedenler de siyasal katılma davranışının biçimi ve yoğunluğu üzerinde etkili olmaktadır. Bunlar arasında siyasal fırsat, siyasal partilerin yapısı ve aralarındaki ilişki en önemlileridir. Her siyasal rejim, yoğunluk dereceleri değişen siyasal faaliyetlerde bulunacak bireylerin kimler olacağını yasal veya siyasal sınırlamalarla belirlenmektedir. Örneğin, oy kullanma ve aday olma hakkına, siyasal parti örgütlenmesine ve çalışmalarına getirilecek sınırlamalar bu yöndeki faaliyetleri etkileyecektir.²¹⁸

Ayrıca, toplumun siyasal katılma düzeyi, otoriter rejimlerin alacağı biçimi belirlemek bakımından da önemli bir etken olarak görünmektedir. Katılmanın düşük olduğu toplumlarda otoriter rejimler, genellikle bir partiye dayanma zorunluluğu duymazlar. Otoriter rejimin kurulmasından önce yüksek bir katılma düzeyine erişmiş ve gerçek birçok parti kurma yolunun seçerler. Diğer bir deyimle, tek-parti, siyasal katılmayı rejimin amaçlarına uygun yönde kanalize edecek bir araç rolü oynar. Bu anlamda, bir tek-parti sistemi, partisiz bir rejime oranla, halkın siyasal katılmasına daha çok yer verme eğilimindedir. Dolayısıyla, katılmanın yüksek olduğu toplumlarda otoriter rejimlerinin, toplumu tamamen partisiz bir sistemle yönetmeye

²¹⁷ Baykal, Deniz: A.g.e., s.110.

²¹⁸ Öz, Esat: A.g.e., s.46.

kalkışmaları, genellikle, büyük siyasal istikrarsızlıklara²¹⁹ ve siyasal buhranlara yol açmaktadır. Bundan da anlaşılacağı gibi, siyasal katılmanın en önde gelen aracı, siyasal partilerdir.

Siyasal rejimlerde, parti bağılılığı ağır basan kimseler, birinci derecede kişilere ya da programa önem verenlere nazaran hem daha yüksek siyasal katılma göstereceklerdir, hem de siyasal katılmanın yönü devamlı değişmelere tabi olmayacaktır. Bunun sebebi, partilerin daha sürekli ve genel siyasal semboller olmasıdır. Böyle kurumlaşmış siyasal sembollerle özdeşleşmenin daha kalıcı bağılılıklara yol açacağı açıktır. Diğer tarafından, siyasal kişiler ile programlara olan bağılılığın, bunların olayların akışı içinde geçirdiği değişmeler dolayısıyla sürekli bir siyasal katılmaya yol açma olasılığı azdır.²²⁰ Demografik sistemlerde bireyler partileri daha fazla önemserler, buna örnek olarak, bireylerin tuttukları partinin rozetlerini taşımalarını gösterebiliriz. Ama istisnalar hariç olmak üzere, hiç kimse bir siyasi liderin rozetini yakasında taşımamaktadır.

2.3.2. Siyasal Katılmanın Dereceleri

Günümüz dünyasında bir siyasal sistem, varlığını devam ettirebilmek için asgari düzeyde de olsa toplumsal desteğe ihtiyaç duyar. Toplumsal desteğin en önemli göstergelerinden biri, siyasal katılma olarak tanımlanan faaliyetlerdir. Little, Sovyet Birliği ile Birleşik Amerika'daki kitle siyasal katılımını karşılaştırılan incelenmesinde,

²¹⁹ Özbudun, Ergün: A.g.e., s.27.

²²⁰ Baykal, Deniz: A.g.e., s.111.

S.S.C.B.de daha merkezileşmiş ve daha açıktan açığa olmasına rağmen, toplumsal desteğin mobilizasyonunun, her iki sistem açısından da değişmez ve yaygın bir fenomen olduğunu belirtirken, bu gerçeğe bir başka açıdan işaret etmiş olmaktadır.²²¹ Little'ın incelenmesinden sonra bu yana S.S.C.B. dağılmış olduğundan, o örneğin yerine Küba'yı koyabiliriz.

Siyasal sürecin toplumsal hayat üzerindeki etkisine ve önemine rağmen, bütün toplum üyelerinin siyasetle eşit bir biçimde ilgilenmediği görülür. Robert Dal'ın ifadesiyle söylenecek olursa; “ bireyler bir siyasi sistemin sınırları içinde anlam kazanmalarına rağmen, siyasi hayatla eşit şekilde ilgilenmezler. Bazı insanlar siyasete karşı kayıtsızdırlar, bazıları ise aktif olarak katılırlar”. Siyasi örgütlenmenin, zorunlu olarak siyasete ilgi duyan kişilerce yürütülebileceği gerçeği aynı zamanda nispeten az sayıda bireyin siyasi hayatla ve dolayısıyla iktidarla birinci derecede ilişkili olduğu anlamına gelir. Toplum bu açıdan;

- 1-) Siyasi olmayan tabaka,
- 2-) Siyasi tabaka,
- 3-) İktidar için çabalayanlar,
- 4-) İktidardakiler,

şeklinde dört ana gruba ayrılabilir.²²²

²²¹ Öz, Esat: A.g.e., s.39.

²²² Öz, Esat: A.g.e., s.42.

Bunlardan “siyasal olamayan tabaka” toplumun önemli bir kesimini oluşturur. Bazı insanlar, çeşitli sebeplerin etkisiyle siyasete karışmazlar. Bazıları siyaseti anlamsız bulabileceği gibi, bazıları da siyasal bilgisizliğin sonucu, ya da geçmiş deneyimlere bağlı olarak “katılımın anlamsızlığı”na inanmış oldukları için siyasete karışmazlar. Toplumlarda “siyasal tabaka”, diğer bir deyişle, siyasetle doğrudan veya dolaylı olarak az-çok ilgilenen insanların sayısı diğer tabakalara göre daha geniştir. Siyasetle ilgilenme açısından toplumun en küçük kesimini ise iktidar için çabalayan ve iktidar sahipleri oluşturur.²²³

Milbrath da katılma biçimleri konusunda bir tasnif yapmayı denemiş ve eylemleri yoğunluk derecesi düzeyine göre değerlendirerek, bir sıralamaya gitmiştir. Bunlar;

- 1-) İzleyici eylemler (siyasete ilgi duymak, oy vermek siyasal konuları tartışmak, seçimlerde oy verme yönünde başkalarını etkilemeyi denemek, rozet ve benzeri işaretleri takmak),
- 2-) Ana eylemler (siyasal liderlerle görüşmek ve temas kurmak, belirli bir siyasal partiye para yardımında bulunmak, siyasal miting ve toplantılara katılmak),
- 3-) Militan eylem (kampanyalara katılmak, siyasal stratejilerin belirlediği toplantılara gitmek, parti için para toplama kampanyası açmak, aday olmak, belirli bir partide resmi görev yapmak)²²⁴, şeklinde belirlenmiştir.

²²³ Öz, Esat: A.g.e., s.43.

²²⁴ Vergin, Nur: A.g.e., s.133-134.

Siyasal katılmanın alabileceği şekiller, bir toplumdaki ötekine değişme gösterse de normal olarak oy vermeyi, diğer seçim faaliyetlerini, hükümet kararlarını etkilemeye yönelik kolektif lobicilik çabalarını, örgütsel faaliyetleri, özel temaları, anomik-eylemleri veya şiddet eylemlerini içine alır. Siyasal katılma, çoğu zaman bir grup eylemdir, genellikle, sosyal sınıf, menfaat grubu, cemaat, mahalle, yüz yüze ilişkilere dayanan patron- yanaşma grubu veya hizip ve siyasal parti temeli üzerine örgütlenir. Siyasal katılmanın genel düzeyi, şüphesiz toplumdaki topluma büyük ölçüde değiştiği gibi, belli bir toplumda zaman içinde de değişme gösterir.²²⁵

Kolektif kararlar verilirken her yurttaşın, başka herhangi bir yurttaşın ifade ettiği tercih eşit ağırlığa sahip olarak işlem görecektir bir tercihi ifade etmek konusunda eşit imkânı sahip olduğu güvence altına alınmış olmalıdır. Kararlaşma aşamasındaki sonuçların belirlenmesinde, bu tercihler hesaba katılmalıdır.²²⁶ Bu nedenle de, her bireyin siyasal rejim karşısında eşit bir ağırlığa sahip olması gerekir.

Amerikalı siyaset bilimci Robert Dahl, siyasal katılmanın boyutlarını ya da derecelerini de sınıflandırmıştır. Bunlar;

- a-) İlgililik,
- b-) Önemseme,
- c-) Bilgi,

²²⁵ Huntington, Samuel P.- Dominguez, Jorge I.: A.g.e., s.43.

²²⁶ A. Dalh, Robert: Demokrasi ve Eleştiri, (Çev. Levent Köker), Yetkin Basımevi, Ank., 1993, s.137.

d-) Eylem

olarak sıralanmaktadır. İlgi, siyasal olayları izlemeyi; önemseme, siyasal olaylara önem vermeyi; bilgi, olaylar ve sorunlar hakkında bilgi sahibi olmayı; eylem ise, siyasal olaylara aktif olarak karışmayı ifade eder. Katılmanın bu dört boyutu, birbirinden kopuk, birbiriyle ilgisi olmayan tutumlar değildir. Aksine, yapılan araştırmalar, bunlar arasında yakın bir bağlantı olduğunu ortaya koymuştur.²²⁷

Şekil bir üyelik sisteminin mevcut bulunmadığı partilerde, üç katılma çemberi ayırt edilebilir. Bunlardan en geniş, yöresel ve ulusal seçimlerde partinin gösterdiği adaylara oy veren seçmenleri içine alır. İkinci çember, taraflardan meydana gelir; bu kavram müphem bir deyim olmakla beraber, gene de bir gerçeğe uymaktadır. Taraflar, bir seçmendir; fakat sadece bir seçmenden ibaret değildir; partiye karşı sempatisini gizleyemez; onu savunur ve bazen mali yönden destekler; hatta partinin yardımcı örgütlerine girer. Günümüzde çok kullanılan “para-komünist ve kripto-komünist” deyimleri, taraftarları ifade eder. Nihayet, üçüncü ve en içteki çember militanları bir araya getirir, partinin propagandasını ve genel faaliyetlerini yürütürler. Kadro partilerinin “komite üyeleri” militanlardır. Üyelere sahip olan partilerde ise bunlar son iki çember arasında yer alan dördüncü bir çember (militan çemberinden daha geniş, taraftarlar çemberinden daha dar) meydana getirir. Üyelik, sempatiden daha derin, fakat militanlıktan daha yüzeysel bir katılmayı içerir. Üyelerle, diğer üç grubun her biri

²²⁷ Kapani, Münici: Ag.e., s.131.

arasında verimli karşılaştırmalar yapılabilir, yani üyelik, iyi bir referans sistemi teşkil eder.²²⁸

Siyasal faaliyetlere katılma değişik düzeylerde ve çeşitli biçimlerde kendini göstermektedir. Bunlar arasında yoğunluk bakımından bir sıralanma, bir hiyerarşiden söz etmek mümkündür. En alt kademede, gazete, dergi, radyo ve televizyon yolu ile siyasal olayları izleme, dinleyici olarak mitinglere katılma, özel temaslarda siyasal konuları tartışma gibi faaliyetler yer alır. Bunlar, bir deyimle göre “seyirci faaliyeti” olarak nitelendirilebilir. Bu kategoriye giren insanlar, “bir nevi siyasal haber tüketicisi, siyasal sahnenin seyircisidirler”. Bunun ötesinde, orta kademede, siyasal olaylar ve sorunlar karşısında açıkça vaziyet alarak eyleme geçme söz konusu olur (gazetelerde yazı yazmak, radyoda, mitinglerde konuşmak, siyasal liderlerle görüşerek onları etkilemeye çalışmak bir partiye veya adaya para yardımıyla bulunmak gibi). Nihayet siyasal katılmanın en ileri derecesi, doğrudan doğruya olayların içine karışarak ve aktif rol alarak girilen faaliyetleri kapsamaktadır. Bir siyasal partide aktif üye olmak veya buralara adaylığını koymak, seçim kampanyalarında fiilen çalışmak gibi faaliyetler bu kategori içinde sayılabilir.²²⁹ Bu gibi siyasal katılma örnekleri çoğaltılabilir.

Deniz Baykal siyasal katılmayı ele almış ve incelemiştir. Baykal, “Siyasal Katılma” adlı eserinde, beş ülkede yapılan bir araştırmadan

²²⁸ Duverger, Maurice: Siyasi Partiler, (Çev. Ergün Özbudun), Bilgi Yay., İst., 1974, s.138.

²²⁹ Kapani, Munci: A.g.e., s.131-132.

bahsetmektedir. Beş ülke hakkında yapılan mukayeseli bir araştırma, siyasal olayları hiç takip etmeyenlerin oranlarının Birleşik Amerika’da %19, İngiltere’de %32, Almanya’da %25, İtalya’da %44 olduğunu göstermiştir. Siyasal katılmanın daha yukarı seviyede ilgi gerektiren şekillerine gelince bu oranların daha da düşeceği şüphesizdir.²³⁰

Siyasal sistemin içinde yer alan kişilerin, Baykal’a göre, siyasete karşı gösterdikleri ilgi aynı derecede değildir. Uzun mücadeleler sonucunda, demokratik ülkelerde yetişkinler için genel ve eşit oy hakkının sağlanmış olması bu bakımdan bir değişme getirmemiştir. Sadece siyasal ilginin eşit olmayan bir dağılım göstermesinin, hukuki engellerden doğmadığını ortaya çıkarmıştır. Çünkü demokratik ülkelerde hukuki imkânın sağlanmış olmasına rağmen, seçmenlerin ihmal edilemeyecek önemde bir kısmı bu yetkilerini kullanmamaktadır. Kaldı ki siyasal katılmayı seçimlerde oy vermektan ibaret sanmak eksik bir anlayışa dayanır. Siyasal hayatın gittikçe karmaşıklaşan bir nitelik kazanmasına paralel olarak, vatandaşlar bakımından etkili bir siyasal gelişmenin yakından izlenmesi, çok değişik özellikler taşıyan konularda siyasal tavırlar takınılması, tartışma, derneklere ve siyasal partilere üye olma, seçim çalışmalarında görev alma gibi siyasal eylemlere girişilmesi gerekmektedir.²³¹

Baykal’a göre, toplumsal hayatın siyasal olmayan yönlerine aktif bir şekilde katılan kimselerin, oldukça yüksek bir siyasal katılma seviyesi gösterdikleri de anlaşılmaktadır. Dernek üyesi olan kimselerin

²³⁰ Baykal, Deniz: A.g.e., s.27.

²³¹ Baykal, Deniz: A.g.e., s.27.

çeşitli alanlarda aynı zamanda aktif bir rol oynadıkları ve daha geniş bir arkadaş çevresine sahip oldukları görülmektedir. Bütün bunlar, siyasal davranışın ve dolayısı ile siyasal katılmanın diğer davranış şekillerinden farklı bir yapıya sahip olmadığını sadece onların siyasal dediğimiz belli bir alandaki tezahür şeklinden ibaret bulunduğunu destekleyici mahiyettedir.²³²

Baykal, bütün bu yazdıklarımızdan hareketle, bütün ülkelerde oy vermenin üzerindeki siyasal katılmayı üçe ayırır:

Bunları aşağıda olduğu gibi sıralayabiliriz:

- a-) Siyasal olayları izleme,
- b-) Siyasal olaylar hakkında tavır takınma,
- c-) Siyasal olayların içine karışma.

İzleme faaliyetleri, dergi, gazete, radyo, açık oturum yolu ile siyasal olayları takip etmeyi, dinleyici sıfatı ile parti kongrelerine ve mitinglere katılmayı, özel temaslarda siyasal konularla ilgilenmeyi içine alır. Bu faaliyetlerin ortak niteliği, ağırlığın siyasal hayatta haberdar olmaya yönelmiş olmasıdır.²³³ Bu şekilde, siyasal hayatın içine girilmiş, siyasal hayattan haberdar olunmuş olur. Siyasal katılmanın dereceleri toplumdan topluma değişmekte ve hatta aynı toplum içinde dahi çeşitli şekillerde ve derecelerde cereyan etmektedir.

²³² Baykal, Deniz: A.g.e., s.30.

²³³ Baykal, Deniz: A.g.e., s.33.

Bu nedenle, bütün toplumlar için siyasal katılmanın ortak niteliklerinin tespit edildiğini ileri sürmek pek doğru olmaz. Zira toplumsal yapıların farklı olması buna engel olmaktadır. Bütün toplumlar demokrasi ile yöneltilmiş olsa bile bu rejimin uygulanmasındaki farklılıklar nedeniyle, siyasal davranış ve siyasal katılma farklı şekillerde olmaktadır. Ayrıca, ileri sürülen fikirlerin uygulamalı olarak araştırılması ile çok önemli bilgiler elde edilebilir.

2.3.3. Siyasal Protesto Davranışı

Siyasal katılmanın, yasal ya da yasalara aykırı olabileceği, zaman yere göre anlam kazanabileceğine ilişkin incelemeler yapılmıştır. Bu nedenle, olağandışı katılma biçimlerini de izah etmekte fayda vardır. Kamu yetkililerine sunulmak üzere dilekçeler hazırlayarak imza toplamak, kamu siyasalarını etkilemek üzere bildirimler yayınlamak, ilk akla gelen siyasal katılma yollarıdır. Açık ya da kapalı yerlerde mitingler düzenlemek, gösteri yürüyüşleri yapmak da hemen düşünülebilecek yollar arasındadır. Bu yollar, önceden tasarlanmış olabileceği gibi, önceden tasarlanmamış ve aniden “meydana gelen” olaylar şeklinde de olabilir.²³⁴

Siyasal protesto davranışı iki grupta toplanabilir. Birincisi, legal yani yasal siyasal katılma, ikincisi illegal ya da yasal olmayan siyasal katılmadır. Legal olarak mitingler, toplantılar yapılabilir. İlegal siyasal katılmaya örnek olarak, İstanbul’da Mart 1995’te Gazi Mahallesinde meydana gelen olayları ve dünyadaki pek çok siyasal protesto

²³⁴ Turan, İlter: A.g.e., s.42.

davranışına legal (yasal) olan, boş oy vermeyi gösterebiliriz. Yasaların izin verdiği ölçüde yapılan protestolar, illegal bir hal da alabilir. Yasal olarak yapılan ve başlayan bir mitingde atılan sloganlar ve bunun sonunda meydana gelen süreçler içinde illegal bir özellik kazanabilir.

Oy vermemek de bir protestodur. Bazı ülkelerde oy vermek zorunludur yani yasalarda oy vermeyene cezalar verilmektedir. Bu durum özgürlüklerin kısıtlanması olarak gören bireyler oy vermeye zorlandığında, tercih yapmamakta yani boş oy vermektedirler.

Amerika’da yapılan çeşitli incelemelerde elde edilen verilere göre, oy vermeyenlerin oy verenlerden daha çok demokratik değerlere karşı olduğu, güçlü önderlik olmasını istediği ve radikallerle diğer azınlıklara toplumsal özgürlük tanınması eğiliminde olduklarını göstermiştir.²³⁵ Lipset’de göre oy vermeyen ve siyasal sorunlarla pek ilgilenmeyen kimseler, oy veren ve siyasal ilgileri olanlardan çok daha hoşgörüsüz ve yabancı düşmandırlar.²³⁶ Bu şekilde düşünerek; oy vermeyenlere her toplumda rastlamak mümkündür.

Oy vermeye karşı olan bir başka norm tipi de çekimser kalmayı “ burjuva demokrasisi” ne karşı bir protesto olarak örgütleyen bazı aşırı radikal gruplarda görülmektedir. 1933 İspanyol seçimlerinde, örgütlenmiş işçilerin yarısından çoğunu kapsayan İspanyol Anarko-

²³⁵ Lipset, S.M.: A.g.e., s.12.

²³⁶ Lipset, S.M., A.g.e., s.93-94.

Sendikalist Ulusal İşçi Konfederasyonu, “oy vermek, köleliği kabul etmektir” diyerek geniş bir kampanya açmıştı.

“Yarı-özgür” seçimlerde, oy vermemek bir protesto olarak muhalefetler tarafından sık sık kullanılmıştır. Bunun gibi, sunulan şıklarda hiçbirinin kabule şayan bulunmadığı Plebisitlerde de, kitle halinde oy vermeme, bazen siyasal düşüncelerini belirlemenin bir yolu,²³⁷ olarak görülmektedir.

Bundan başka, ayaklanmalar düzenlemek, çete savaşlarına girişmek, ihtilal yapmak, katliamlara girişmek, onaylanmazsa da, siyasal katılma içinde istediklerini gerçekleştirmelerinin mümkün olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu yöntemleri kullananların istediklerinde, davalarında haklı olup olmadıkları şüphesiz kişilerin değer yargılarına bağlıdır. Yasadışı siyasal katılma biçimlerinin yaygınlaşması, siyasal demokrasilerin işlemesini ciddi bir biçimde aksatmakta, bireysel özgürlüklerin kullanılmasının sınırlanmasına neden olmaktadır.²³⁸ Bunun gibi yasadışı siyasal katılmayla ilgili örnekler çoğaltılabilir.

2.4. Siyasal Propaganda

2.4.1. Propaganda Kavramının Açıklanması

Oxford sözlüğü propagandayı “bir doktrin ya da uygulamayı yaymak için desteklemek ya da tasarrufta bulunmak” olarak tanımlanmaktadır. Kelime köken olarak Latince, bahçıvanın taze bir

²³⁷ Lipset, S.M.: A.g.e., s.191.

²³⁸ Turan, İlder: A.g.e., s.43.

bitkinin filizlerinin yeni bitkiler üretmek için toprağa dikmesi anlamına gelen “propagane” kelimesinden gelmektedir. Bundan dolayı, Katolik, Kilisesince ilk kez sosyolojik anlamda kullanıldığında deyim bir anlamı, bu yolla meydana getirilmiş fikirlerin yayılmasıydı; bu fikirler kendi kendinin yerini alan fikirler değil, yetiştirilmiş olan, ya da yapay olarak meydana getirilmiş olan fikirlerdir.²³⁹ Yapay olarak meydana getirilen bu fikirler, mevcut olan amaç için propaganda yapmak maksadıyla meydana getirilirler.

Yirminci yüzyılda gelindiğinde, insanoğlu propagandayı, toplumu etkileme aracı olarak kullanılmaya başlamıştır. İçinde bulunduğumuz yüzyılda propaganda önemli bir değişikliğe uğramıştır. Propaganda son elli yılda kitlesel dağıtım araçlarına kavuşmuştur.²⁴⁰ Bu nedenle de, eskiye oranla oldukça geniş bir kesime hitap etmeye başlamış, özellikle de gücünü toplumların bunalımlı anlarında ortaya koymuştur.

Bu nedenle, propaganda kelimesi, çok kere küçültücü bir anlamda kullanılmıştır. Özgün anlamıyla propaganda, kısmen küçük ya da büyük bir gruba toplu bir başvuru işareti taşıyor olması gerçeğine rağmen bu kelime, günümüzde sık sık iyi karşılanmayan ya da kabul edilemez bir bilgiyi bir başkasına iletmek isteyen kötü niyetli bir kişinin faaliyetlerine işaret eden “beyin yıkama” deyimini ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.²⁴¹ Hans Speier propagandacıyı, mesleği konuşmak

²³⁹ Brown, J.A.C.: Siyasal Propaganda, (Çev. Yusuf Kaplan), Ağaç Yay., İst., 1992, s.11.

²⁴⁰ Özkök, Ertuğrul: A.g.m., s.141.

²⁴¹ Brown, J.A.C.: A.g.e., s.13.

olan insan olarak tanımlar. Ona göre propagandacı öğrendiği şeyi, aldığı gibi veremez, işine geldiği gibi verir.²⁴² Propagandacı, insanların gözünde güvenilmez bir kişidir. Uzak durulması ve kaçınılması gereken propagandacı, propagandasını böyle bir ortamda yapmaktadır.

Jean Marie Domenach propagandayı; “Halk oyunu etkilemek için örgütlenmiş bir kurum olarak politik propaganda, ancak yirminci yüzyılda, kendisine aynı zamanda hem eylem alanını; çağdaş kitleyi, hem de eylem yollarını; yeni haber alma ve ulaşım tekniklerini sağlayan bir evrim sonunda belirlenir”. Yazara göre, propagandacının amacı aynı kalsa bile, bugün etki gücü çok fazla artmıştır ve ayrıca “nitelik bakımından da bir atlama olduğunu söylemek” te de²⁴³ fayda vardır.

Jagues Ellul’de propagandanın gelişim sürecinde 1800’lerden sonra ortaya çıkan bir kopukluktan bahsetmektedir. Yazar, bu tarihi kopukluğu yol açan iki önemli unsurdan söz eder. İlk olarak, 19. yüzyıl boyunca çeşitli koşulların birikimi ile “çağdaş anlamda” bir propaganda ortaya çıkacaktır. Domenach gibi Ellul’de yalnızca kitlesel dağıtım araçları üzerinde durmaktadır. Sözüünü ettiğini gelişmelerle, propaganda için uygun toplumsal ve psikolojik ortamı hazırlayacak olan toplumsal, siyasal ve ekonomik gelişmelerdir. İkinci faktör ise, propagandanın kendisinin köklü bir değişikliğe uğramasıdır. 19. yüzyılın başına kadar propaganda, bir propagandacı tarafından edilgen kişiler üzerinde uygulanır. Oysa 1789 Devrimi ile birlikte bu etkileyen/etkilenen ilişkisinde meydana gelen değişme sonucunda da, propaganda,

²⁴² Özburun, s.360.

²⁴³ Özkök, Ertuğrul: A.g.m., s.142.

“propagandacının amacı” ile etkilenmek istenen kişinin “gereksinimi” arasındaki karşılaşmanın bir sonucu olmuştur. Teknik ve sosyolojik açıdan hazırlanan bu ortamda iki önemli olay çağdaş anlamda propagandayı ortaya çıkarmıştır. Bu olaylar, Birinci Dünya Savaşı ve 1917 Sovyet Devrimidir. Birincisi, öğeleri birbirinden kopuk ve geçici bir propaganda türü ortaya çıkarırken, ikincisi de, propagandayı sistemli ve sürekli bir yapıya²⁴⁴ kavuşturmuştur.

Toplumda mikro boyutlarda var olabilen bir propagandanın toplumsal bir olgu haline gelebilmesi için güncel bir konu çerçevesine yerleşmesi gerekir. Propagandayı makro düzeyde bir toplumsal olgu haline getiren en önemli etkenler, bunalımlar ve seçimler gibi toplumun bütünü etkileyen faktörlerdir.²⁴⁵

2.4.1.1. Propagandanın Tanımları

Propaganda kavramının açıklanması kısmında da az çok belirttiğimiz gibi, propagandanın oldukça çeşitli tanımları vardır. Zira propaganda kavramının açıklanması ile propaganda tanımları arasında bir paralellik de mevcuttur. (Bu kısımdaki propaganda tanımlarını bir önceki kısmın devamı ve açıklanması şeklinde de düşünebiliriz.)

Propaganda, sözlük anlamında “dağıtmak, yaymak” kökeninden üretilmiştir. Ancak, kavram yeni biçimiyle, yalnızca dağıtma ve yayma anlamının sınırlarını aşarak, “yönlendirici” bir nitelik kazanmıştır. Bu

²⁴⁴ Özkök, Ertuğrul: A.g.m., s.143.

²⁴⁵ Özkök, Ertuğrul: A.g.m., s.161.

kavram günümüzde, düşünce üzerinde baskı, onu yönlendirme, ikna etme gibi niteliklere sahiptir.²⁴⁶ Başka bir tanımında, belli çıkarları olan bireyler ya da gruplar, başkalarının kanılarını ve davranışlarını etkilemek amacıyla önceden tasarlanmış ikna ve telkin tekniklerini kullandıklarında propaganda yapmaktadırlar.²⁴⁷ Propaganda tanımlarının çeşitliliğinin nedeni, kullanılma amaçlarına ayrı ayrı tanımlarının yapılmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle, 19. yüzyıl ve sonraki zamanlarda hızlı değişimin getirdiği sorunları çözmek, toplumları yönlendirmek için kullanılmıştır.

Buradan hareketle propaganda, kamuoyu ve toplumun güdümünü etkilemek için yapılan bir harekettir. Propaganda ile varılmak istenen amaç, insanlara belirli bir düşünceyi, fikri, inancı ve davranış biçimini benimsemektir.²⁴⁸ Kimball Young propagandayı, “telkin ve psikolojik teknikler vasıtasıyla fikirlerini ve değerlerini değiştirme ve neticede de kararlaştırılmış bir çizgiye paralel olarak davranışları değiştirmek amacıyla sembollerin az ya da çok isteyerek, planlı ve sistematik olarak kullanılması”²⁴⁹ şeklinde tanımlanmaktadır. Propaganda açık olabilir, amacını açık ya da gizli tutulabilir. Psikolojik ve kültürel nitelikleri anlaşılmasa bile, sosyo-kültürel çevrede daimi bir yeri vardır.

²⁴⁶ Özkök, Ertuğrul: A.g.e, s.139.

²⁴⁷ Gürbüz, Yaşar: Siyasal Sosyoloji, Bakış Yay., İst., 1980, s.48.

²⁴⁸ Daver, Bülent: A.g.e, s.282.

²⁴⁹ Brown, J.A.C.: A.g.e., s.23.

2.4.1.2.Propagandanın Gelişmesi

Propaganda sözcüğü Avrupa’da 1622’de yaygın bir biçimde kullanılmaya başlanmıştır. Bu tarihte Papa Gregory, Roma’da “İnancın Propagandası Örgütünü” kurmuştur. Kardinallerden oluşan bir örgütün görevi, Katolikliğin ilkelerini diğer ülkelerde de yaymaktır. Papalığa bağlı bu resmi propaganda kurumu kurulduktan sonra, kilise görevlilerinin bireysel anlayıştaki çalışmaları sona ermiş; onun yerine merkezi otoritenin kontrol ve yönetiminde tek bir hareket tarzı izlenmeye başlanmıştır. Katolik olmayan ülkelerde de ayin dualarında kullanılan kitaplar ile piskoposların ve diğer kilise görevlilerinin misyonerler için hazırladıkları eserlerin biçim ve işleyişleri üzerinde merkezi bir denetime gidilmiştir. Birkaç yıllık bir dönem içinde, 1627 yılında Papa VIII. Urban, misyonerler için merkezde bir “Propaganda Koleji” kurmuştur.²⁵⁰ Buradan da anlaşılacağı gibi terimin ilk anlamı, fikirlerin düzenli olarak, tek merkezden yayılmasını içerir.

Ancak, 19. yüzyılın sonlarında çok az sayıdaki bazı siyasal bilimci, propagandanın demokrasi için potansiyel bir tehdit niteliği taşıdığını işaret etmişlerdir. Fakat 1914 yılında demokrasi için tehdit teşkil edeceği ileri sürülen propagandanın yerini, siyasetçilerin yaptıkları mücadele kitlelerinden destek sağlamak için kullandıkları rüşvet, yolsuzluk ve şiddet kullanımının aldığı görülmüştür. Yine de o dönemde propagandanın, bazı siyasal bilimciler e, çağdaş siyasetin en

²⁵⁰ Qualter, Terence: “Propaganda Teorisi ve Propagandanın Gelişimi”, (Çev. Ünsal Oskay), A.Ü, S.B.F.D., Ank., 1980, s.255.

önemli öğelerinden biri olduğu ileri sürülmüştür.²⁵¹ Fakat yine birçok siyaset bilimci için hiç duymadıkları bir kavram olmaya devam etmiştir.

Propaganda kamuoyunun oluşumu sırasında özellikle, kararsız kesimler üzerinde etkili olmaktadır. Büyük bunalım dönemlerinde ortaya çıkan kararsız ortamlarda, propagandanın etkisi ile kamuoyunun bir uçtan öteki uca kısa aralıklarla kayması olasılığı artar. Ama koşulların altüst olmadığı dönemlerde propaganda bir yandan kararsızlıkları etkilemeye çalışırken, diğer yandan da aynı görüşü paylaşanlar arasındaki dayanışmayı artırır, safların sıklaştırmasını kolaylaştırır.²⁵²

Bir şeyin propaganda olması için, öğrettiği şeyin gerçek olmasının ya da olmamasının aranılmasına gerek yoktur. Bir şeyin, propaganda olması için, propagandanın öğrettiği materyali kullanan propagandacı da okuyucu, dinleyici veya seyirci kitlelerde belirli durumlara karşı onun istediği yönde tutum değişikliği yaratma amaç ve isteğinin bulunması yeterlidir. Propaganda da öğretilen şeyler ile bu şeyler aracılığı ile etkide bulunulmak istenen tutumlar arasındaki ilişki açık ve seçik olabileceği gibi, saklı da olabilir.²⁵³ Propagandacı tutumunu ve uygulayacağı yöntemi, mevcut ortalama, karşısındaki kitleye göre bizzat belirlemektedir.

²⁵¹ Qalter, Terence: A.g.e., s.257-258.

²⁵² Kışlalı, Ahmet Taner: Siyasal Çatışma ve Uzlaşma, İmge Kitapevi, Ank., 1993, s.177-178.

²⁵³ Qualteri Terence: A.g.m., s.267.

Propaganda hedef grupların tepkilerinden yararlanmak söz konusu değildir. Tartışmaya yer verilmez. Mesajlar, sürekli olarak tekrarlanır. Mesajların doğruluğu ve yanlışlığı pek önem taşımamaktadır, önemli olan amaca uygunluktur. Bu nedenle de, her türlü istismar yapılabilmektedir. Niteliğinde totaliterlik ağır basmaktadır. Propaganda konusunda belirgin iki aşırı örnekten biri Hitler'e, diğeri Lenin'e mahsustur. Amaca ulaşmak için her türlü aracın meşru kabul edilmesi, ikisinin ortak yanını teşkil etmektedir. Ancak günümüzde, propaganda bir hayli şekil değiştirmiş, istismarın yanında makul olanı, şartlandırmanın yanında bilgilendirmeyi de ihtiva eden bir mahiyet kazanmıştır; onun bu hali, bir çeşit siyasal reklamcılığı da temsil etmektedir.²⁵⁴ Propaganda bu yönüyle de hayli rağbet görmeye başlamıştır. Bu nedenle de propaganda, tek bir bireye yönelebildiği gibi, gir guruba da yönelmektedir.

2.4.1.3. Propaganda Araçları

Herhangi bir şeyin propaganda sayılabilmesi için, böyle bir şeyin, tutumlar üzerinde kontrol kurarak belirli eylemlere yol açmayı bilinçli olarak hedef edinmiş bir kampanyanın içeriği arasında yer almış olması gerekir. Bu bakımdan, herhangi bir sözün, kitabın, afişin, dedikodunun, geçit töreninin, serginin, heykel veya tarihsel abidenin, bilimsel bir buluşun veya istatistiğin dökümünün, bunlar doğru ya da asılsız, rasyonel ya da irrasyonel de olsa, ancak tutumlar üzerinde kontrol kurmak ve böylelikle bu tutumları değiştirmek isteyen birinin izlediği

²⁵⁴ Sarıtaş, Mehmet: A.g.e., s.38-39.

bilinçli bir eylem siyasetinin gereği olarak yaratılmış veya oluşturulmuş buldukları saptanabildikten sonra, propaganda aracı veya materyali oldukları ispat edilmiş demektir.²⁵⁵ Propagandanın ilk ortaya çıktığında kullanılan araçlarla, günümüzde kullanılan araçlar, zaman içinde propagandanın amaçlarındaki değişmelere paralel olarak büyük değişmeler geçirmiştir.

Günümüzde her materyal, propaganda aracı olarak kullanılabilir hale gelmiştir. Bu nedenle, bazen propaganda amacından tümüyle bağımsız olarak yaratılan sanat ürünleri de; zamanla propaganda amacıyla kullanılabilir. Örneğin, Hitler döneminde Wagner'in yapıtları Germen geleneğinin bazı özellikleriyle mitinglerdeki kitlelerin buluşmasını sağlamak amacıyla kullanılmıştır.²⁵⁶ Buna benzer, birçok sanat eseri propaganda yapmak amacıyla kullanılmıştır.

Propaganda tek tek bireylerden çok, grupları kendisine hedef olarak seçmektedir. Fakat propagandacının faaliyetlerinin bu geniş çaplı olma özelliği, propagandanın “içsel” doğasının değil de, bu konudaki alışkanlığının bir sonucu sayılabilir. Başka bir deyişle, tek bir bireyi ikna etmeye uğraşan kişinin çalışması ile böyle bir kişinin bütün bir sosyal sınıfı ikna etmek için çalışması arasında temel bir farklılık yoktur. Ne var ki, propaganda denilince akla bu sonuncusu gelmektedir. Propagandanın toplumsal bir önemi vardır; “ulusal gençlik”, “seçmen olayları”, “emekçi sınıf” veya “ulus”un kendisi gibi büyük bir gruplar üzerinde kontrol kurmak girişiminde bulunduğu için yeterli

²⁵⁵ Qualter, Terence: A.g.m., s.279-280.

²⁵⁶ Özkök, Ertuğrul: A.g.m., s.136-137.

sayılabilecek belirli bir miktar, tam bir sayı bulunmuş değildir, böyle bir şey de yoktur. Propaganda esas olarak, az sayıdaki bireylerin büyük gruplara erişme çabasına dayandığı için “propaganda” olarak adlandırılmış ve özel bir ilgi alanı halinde gelmiştir.²⁵⁷ Bu bakımdan, en azından bir tek gözlemcinin dikkatini çeken ve toplumda geniş bir alana seslenmeye çalışan her hangi bir şeyin propaganda sayılması için yeterli bir sebep sayılabilir.

Günümüzde, propaganda araçlarında meydana gelen değişmelerin olduğundan bahsetmiştik. Bu değişimde etkili olan, teknolojinin ürünlerinin propaganda araçlarına yansımalarıdır. Teknolojinin gelişmesi ile birlikte, en azından propaganda yapılacak kitlelerin hacmi genişlemiş, etkili ise ülkelerin sınırları bile aşmıştır.

Bu nedenle de, modern iletişimasyonun gelişmesi incelenirken özellikle, basın büyük bir özenle incelenmelidir. Bunun sebebi, basında, propaganda da kullanılan bütün kitle iletişim araçları en gelişmiş ve yaygın şekilde kullanılmakta olmasıdır. Basının bu önemi, ancak günümüzde radyo ve televizyon karşısında gölgelenmeye başlamıştır. Bir zamanlar sadece entelektüel bir azınlık için önem taşıyan basın, bir seri teknik yenilikler ve 19. yüzyılda çıkarılan demokratik yasalar sayesinde en önemli iletişim aracı durumuna yükselmiştir.²⁵⁸ Teknik yenilikler basına hemen yansımıştır. Baskı tekniğindeki gelişme ile birlikte, artık bir günde milyonlarca gazete, dergi, broşür, vb. materyaller basılmaktadır. Bu nedenle de propagandacının propaganda

²⁵⁷ Qualter, Terence: A.g.m., s.280-281.

²⁵⁸ Qualter, Terence: A.g.m., s.296.

yapmak için kullanılabilceği en verimli araçları kitle iletişim araçları oluşturmaktadır.

2.4.1.4. Propaganda Teknikleri

20. yüzyılın propaganda açısından belki de en anlamlı ve en önemli özelliği, aynı mesajın aynı anda milyonlarca kişiye iletilmesi olanağının sağlanmasıdır. Propagandanın toplumda bilgi aktarma sistemi ile girdiği bu yeni ilişki herkes tarafından kabullenilmiştir. Propaganda, bir mesajlar bütünüdür ve bunun kitlelere aktarılması için bir aracın üzerine bildirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla, propagandanın yayılmasında en büyük işlevi, kitle iletişim araçları yüklenmektedir.²⁵⁹ Zira artık günümüzde kitle iletişim araçları, toplumun her kesimine rahatlıkla ulaşılabilir.

Propaganda faaliyetleri ve ikna teknikleri toplumlarla yaşittir. İnsanın örgütlü topluluklarda yaşamaya başlaması ile birlikte, liderler ve liderliğe özenenler kendilerine destek bulmak için propaganda yöntemlerini kullanmışlardır. Mısır'daki Pramidler, Roma'nın Lejyonlarındaki düzen ve gösterişlilik, Kuzey Amerika'daki kabilelerin totemlerle süslü ağaçtan sütunları, bu topluluklardaki liderlerin mistik görünümünü pekiştirmek, topluluk üyeleri, topluluğun üyesi olma duygusunu güçlendirmek, toplulukların birlik ve yaşayış biçimini sağlamlaştırmak için kullanılmış propaganda düzenekleridir. Düşmanın kendine olan güven ve cesaretini kırmak veya düşmana karşı nefret duyguları yaratmak için ihmal edilen zulüm ve gaddarlık

²⁵⁹ Özkök, Ertuğrul: A.g.m., s.143.

“masalları” en azından savaşlar kadar tarihi eski tekniklerdir. Her savaşın ardından, her iki tarafın da zulmünü ve kötülüklerini işleyen böylesi hikâyeler tarih boyunca yaygınlaşmıştır.²⁶⁰ Bunun gibi hikâyeler günümüzde bile hala, bazı toplumlara atıfta bulunarak anlatılmaktadır.

Propaganda da kamuoyunun denetlenmesi amacıyla kullanılan bir tekniktir; tıpkı aynı amaçla, klişelerin, resimlerin ve şarkıların kullanılması gibidir. Bir teknik olduğu için de ahlaki bir yönü olamaz; kendi başına ne “iyi”dir ne de “kötü”dür. Propagandanın toplumsal sonuçlarının değerlendirilmesi, o ortamın insanların değer yargılarına ve yerleşik davranış biçimlerine bağlıdır. Propagandacının amaçları gizili de olabilir açık da; “toplumun çıkarları” açısından hem yararlı, hem de zararlı olabilir. Propaganda sadece bir tekniktir ve bu bakımdan, propagandacının amacına ulaşıp, ulaşmamasına göre değerlendirilmesi gerekir.²⁶¹

Ayrıca, propagandanın güncel imajında büyük bir değişme olmuştur. Bu kelime çoğu zaman, yalancı ve bir kişi ya da grubun genellikle gizli vasıtalarla kullanılmaya teşebbüs ettiği bir yönetime işaret eden bir özellik kazanmıştır. Yüzeysel olarak bu değişmenin, yalanların, politik bahanelerin ve gaddarlık hikâyelerinin nihai sonu etkilemek için vicdansızca kullanıldığı I.Dünya Savaşı başlangıcında, propagandanın modern zamanların savaş faaliyetleri içerisinde resmen bir silah olarak kullanışıyla birlikte başlamış olduğu söylenebilir. Bu metotların savaş

²⁶⁰ Özkök, Ertuğrul: A.g.m., s.143.

²⁶¹ Gürbüz, Yaşar: A.g.e., s.48.

yılları içinde açığa çıkması, fırsatı ortaya çıktığında bazısının aynı metotları daha iyi kullanmada kararlı olan mesajlarının hayranlıklarını itiraflarının yanı sıra, hâkim galipler arasında popüler duygularda ani bir değişikliğe yol açmıştır.²⁶² Propagandacı, propagandayı nasıl yapacağını mevcut ortama ve o ortamdan etkilenen insanların duygularına, düşüncelerine hitap ediyor olması da gereklidir.

Tüm propaganda türlerinin kullandığı temel mekanizma, mevcut olan ya da olmayan herhangi bir açık delil ya da mantıklı bir delil sunmaksızın diğer kişileri belli bir inanışı kabullenmeleri için bir telkin olarak tanımlanabilir. Telkin, etkili bir silah olmakla birlikte muhtemelen, yalnızca propagandacının tasfiye ettiği şeyler propagandaya muhatap olanın zaten sahip olduğu inançlara uygun düştüğü izlenimini verdiğinde ya da, yaptığı telkin görece olarak yüzeysel muhataplarının dinleyicilerinin ne ölçüde ikna olmuş olursa olsun bir tehdit taşımadığı zamanlarda etkili olmaktadır.²⁶³

Günümüzde, konu ile ilgili yazılarda birçoğu propagandanın gelişmesi ile paralel bir gelişme olan reklamcılığın gelişmesi arasında bağlantılar olduğu görüşündedirler. Propagandacıların birçoğu konuyu reklamcılıkla uğraşanlardan öğrendikleri de bir gerçektir. Gerçekten de modern propaganda teknikleri konusunda yapılan ilk çalışmalarda, ticari olanaklardaki tecrübelerden yararlanılmıştır. Satacak mamulü olanlar, reklamcılığın her tür ve biçimini de geliştiren ilk kimseler olmuşlar, duvar afişlerini ve markaları Orta Çağ Lonca geleneklerinden

²⁶² Borwn, J.A.C.: A.g.e., s.12.

²⁶³ Brown, J.A.C.: A.g.e., s.31-32.

almışlar, okuma yazma bilmeyenlerin de anlayabilmesi için berberlerin kırmızı-beyaz şeritli silindirlerine, eczanelerin zehir ve yılan resimlerine bakarak çeşitli simgeler yaratmışlar, bültenler, haber broşürleri ve her çeşit baskılı iletişim aracından yararlanarak mallarını daha çok satmaya çalışmışlardır. Ticari reklamcılığın, bu araç ve yöntemleri belirli görüş ve düşünceleri yaymak için geniş çapta kullanılmaya başlamasından çok daha önce olmuştur.²⁶⁴ Bu nedenle de, modern dünyada en eski propaganda biçimi reklamcılık olmuştur.

Modern dünyada, reklamcılık basının gelişmesi ve ticaretin genişlemesinin sonucunda ilerlemiş propagandacıların, bugün, özellikle başta siyaset olmak üzere, başka alanlarda da kullandıkları yöntemlerin çoğu, ticari reklamcılık alanından aktarılmıştır.²⁶⁵ Buradan da anlaşılacağı gibi propagandacı, propaganda yapabilmek için, kendine en yakın ve en uygun alanlarda ustaca yararlanmaktadır. Zira reklamcılarının işi, insanlara ulaşip, onların dikkatini bir noktada toplayıp, satmak istediği mamulü en iyi şekilde tanıtarak, satmaktır. Bu nedenle de, reklamcılık alan olarak propagandaya çok yakındır.

2.4.2. Siyasal Propaganda

Siyasal propaganda, bir yönetim, bir siyasal parti veya benzeri bir kurum tarafından, kitlelerin kendisine olan davranışı gereken yönde değiştirmek için uygulanan bir propaganda türüdür. Hedefler açık ve seçik bir biçimde ortaya konmuş olmakla birlikte, belirli bir alanla

²⁶⁴ Qualter, Terence: A.g.m., s.198.

²⁶⁵ Qualter, Terence: A.g.m., s.299.

sınırlanmıştır.²⁶⁶ Kitleleri etkilemek için, yoğun olarak kitle iletişim araçları kullanılır. Bu araçlar günümüzde siyasal propaganda için vazgeçilmez bir öneme ve yere sahiptirler.

Bu nedenle, propaganda her zaman siyasaı da içerir. Siyasa, propagandacı tarafından saptanmamış olabilir. Siyasa, siyasal yapısı olan herhangi bir organizasyonun yöntemi ile ilgili kararların tamamı değil, kısa bir zaman dilimindeki şekilleridir. Zamanın geçip- gitmesi, şartların değişmesi, şartlara bağılı olarak meselelerin ve alternatiflerin değişmesi yüzünden siyasa da kendi seyri içinde dalgalanmalar gösterecektir. Propagandanın siyasası değişebilir; ama propagandanın içinde taşıdığı amaç hiç değişmeden, öylece kalmak zorundadır. Çünkü yüklediğı siyasaı en etkin şekilde hizmette bulunmalıdır.²⁶⁷ Propaganda ise bütün değişmelere rağmen içinde taşıdığı amacın değişmemesi, onu cazip bir hale getirmiştir.

Propaganda ile kitle iletişim araçları özellikle 20. yüzyılda birbirlerinden oldukça fazla yararlanmışlardır. Birçok siyasetçi, propaganda yapmak için kitle iletişim araçlarını kullanmış ve geniş kitlelere ulaşmıştır. Örneğin, Hitler'in seçimleri kazanmasında ve iktidara gelmesinde radyonun çok önemli bir rolü olmuştur.

Önceki bölümlerde de bahsettiğimiz gibi, I. Dünya Savaşı'ndan sonra gazeteler ve dergiler yanında, sözlü iletişimi gerçekleştiren ve bir kitle

²⁶⁶ Tolan, Barlas: A.g.e., s.467.

²⁶⁷ Lerner, Daniel: "Propagandada Etkinlik", Kitle Haberleşme Teorilerine Giriş, (Çev.: Ünsal Oskay), Der Yay., İst., 1992, s.267.

iletişim aracı olan radyo yaygınlık kazanmıştır. Radyo ve yazılı basın, II. Dünya savaşı öncesinde ve savaş sırasında Almanya’ da Hitler, İtalya’ Mussolini gibi siyasal önderler tarafından yurttaşların duygularını kamçulamak için propaganda amacı ile kullanılmıştır. Bu durum onlar, bir yandan propagandaya yeni bir görünüm kazandırırken, diğer yandan kitle iletişim araçlarının siyasal etkilerinin neler getirebileceği çığırını açmışlardır.²⁶⁸ Kitle iletişim araçlarından yazılı basını ve radyoyu kendi siyasal propagandasını yapmak için ilk defa kullanılan faşist rejimler olmuştur.

Hitler için propaganda amacıyla kullanılan temalar önemli değildi ve sık sık değişebilirdi. Önemli olan halkı harekete geçirmektir. Bu amaçla o, bilinçlerden çok bilinçaltına sesleniyordu. Bütün gösteriler inceden inceye düzenleniyor, hiçbir rastlantıya yer bırakılmıyordu. Hitler, “garip bir irade”nin kitlelere egemen olması için en uygun zamanın akşam saatleri olduğuna bile dikkat etmiş ve bunu kullanmıştır.²⁶⁹ Hitler’in bu konudaki en büyük yardımcısı Göbells’dir.

Hitler’in propagandası kesintisizdir. Hitler ve partisi her yerde hazır ve nazırdır. Sokakta, işyerinde, evlerde ve hatta yatak odalarının duvarlarında bile Hitler vardır. Gazeteler, radyo ve televizyon sürekli bir biçimde aynı şeyleri yinelemektedir. Rus yazarı Çakotin’in de dediği gibi, bireylerin bilinçaltına şu mantık yerleştiriliyordu: “ Hitler tek ve gerçek güç demektir. Mademki Hitler’le beraber sokaktaki insan olarak ben de, eğer ezilmek istemiyorsam onunla birlikte olmalıyım”.

²⁶⁸ Tokgöz, Oya: A.g.m., s.79.

²⁶⁹ Kışlalı, Ahmet Taner: A.g.e., s.182.

Yine Çakotin'e göre; Pavlov'un zil sesini duyunca ağzı sulanan köpek deneyinde olduğu gibi, kitlelerde kitleler de koşullu refleksler geliştirilmiştir.²⁷⁰ İnsanlar, kurtuluşlarını ancak Hitler'in peşinden gitmekle olacağına inandırılmışlardır. Onlara, kesinlikle başka alternatifler sunulmamıştır.

Bununla birlikte, Hitler'ci propagandanın temel ilkelerinin birisi de, halka düşünme fırsatı bile bırakılmamasıdır. Halk düşünmemeli, kendisi yerine düşünenleri duygularıyla benimsemelidir. İnsanların düşünmesini engellemek için bir gün Yahudi sorunu, bir gün komünist barbarlığı, başka bir gün de dış sorunlar gündeme getirilmiştir. Bu konulardan birisiyle ilgili propaganda aniden durabilir ve beklenmedik bir anda yeniden başlayabilirdi.²⁷¹ Bu nedenle Hitler'ci propaganda, halkın Hitler'i sevmesini değil, ondan etkilenmesini, onun elinde bir araç ya da bir robot olmasını sağlamaya yöneliktir. Diğer insanlar Hitler'in yanında her zaman ikinci sınıf vatandaş statüsüne sahiptir.

Kısaca söyleyecek olursak, siyasal propaganda en önemli deneyimini II. Dünya Savaşı öncesinde ve savaş sırasında yaşamıştır. Bu dönemde, propaganda ve kitle iletişim araçları iyi niyetle kullanılmamıştır; ama buna bakarak siyasal propagandaya her zaman olumsuz yaklaşmak gerekir. Siyasetçiler iyi şeyler yapmak için de propagandaya başvurabilirler. Fakat gerçekte, siyasetçiler için propaganda bir araçtır ve amaca ulaştırılacak en önemli yollarda birisidir.

²⁷⁰ Kışlalı, Ahmet Taner: A.g.e., s.183.

²⁷¹ Kışlalı, Ahmet Taner: A.g.e., s.183.

2.5. Kamuoyu

2.5.1. Kamuoyu Kavramının Açıklanması

Kamuoyu kavramını açıklamaya geçmeden önce kamuoyunun tanımının yapılmasında fayda vardır. Kamuoyu, belli bir zamanda, belli bir tartışmalı sorun karşısında, bu sorunla ilgilenen kişiler grubuna veya gruplarına hâkim olan kanaattir.²⁷² Bir başka tanım ise, kamuoyu iki şekilde tanımlanmaktadır. Geniş anlamda kamuoyu, halkı ilgilendiren bir mesele hakkında, belirli bir zamandaki “genel yargı” ya da ortak kanaattir. Bu tanım ilk yapılan tanımla benzer özellikler taşımaktadır. Dar anlamda kamuoyu, basın, radyo, televizyon gibi kitle iletişim araçlarıyla ya da konuşarak veya fısıltı ile açıklanan ve çok defa bazı sosyal grupların (sendika, dernek gibi) ve seslerini duyuran kişilerin, siyasal otoritelere (hükümete, parlamento vb.) izhar (belirlemek, göstermek) ettikleri fikirlerin bir ortalama sırasındır.²⁷³ Kamuoyunun oluşmasında özellikle de günümüzde kitle iletişim araçlarının büyük fonksiyonu olmuştur. Zira bu araçlar olmadan kamuoyunu düşünmek, imkânsız gibidir. Çünkü halkın istediğini mevcut yönetime vb. yerlere duyuran kitle iletişim araçlarıdır.

Terim olarak “kamuoyu” biraz yanıltıcıdır. Bu terim sanki bir “kamu” ve onun da bir “oy” varmış gibi bir izlenim yaratmaktadır. Oysa gerçekte böyle bir şey söz konusu değildir. Kamuoyu deyince, toplumun hemen bütün yetişkin üyeleri (kamu) tarafından paylaşılan bir ortak düşünce, bir kanaat (oy) akla gelmemelidir. Toplumun tümünü

²⁷² Kapani, Münici: A.g.e., s.47.

²⁷³ Daver, Bülent: A.g.e., s.251.

kapsayan ve oy birliğini ifade eden böyle bir “kanaat bloğu” sosyolojik gerçeklere aykırı düşmektedir. Kamu (public) terimi, belli bir sorun hakkında, fikir ve kanaat sahibi olan kişilerden meydana gelen bir grubu veya grupları ifade eder. Başka bir deyişle, sosyolojik anlamda “kamu terimi”, “grup” karşılığında kullanılmaktadır.²⁷⁴

Kamuoyu teriminin tarihi gelişimine baktığımızda, onu 15. yüzyıl kadar geri götürmek mümkündür. Rönesans’la başlayan, Reformla devam eden ve gelişen, Kamuoyu kavramının oluşma sürecinin ancak dört yüz yıl sonra Osmanlı Devleti’nde Tanzimat’la algılanmaya başlamış olduğu bilinmektedir. Nasıl, Avrupa’da Rönesans’tan sonra ancak üç yüz yıllık bir gelişme sonucu dinamik bir kamuoyu oluşabilmiş ve her bireyin toplumdaki rolü kabul edilmişse, Osmanlı Tanzimat’ın ilanının ertesi günü bilinçli bir kamuoyunun var olması kuşkusuz beklenmemesi gereken bir durumdur. Ayrıca, Osmanlı Devleti de “Efkârı Amme” kavramını ilk olarak ortaya koyan Mustafa Reşit Paşa olmuştur.²⁷⁵

Günümüzde gelişmiş demokrasilerde kamuoyunun önemi son derece büyüktür. Örneğin, bir davanın görülmesi ya da bir grev sırasında, kamuoyunun lehte veya aleyhte ilan edilen bir tutum içinde olduğu görülmektedir. 1935 yılında ilan edilen ve Habeşistan’ı İtalya’ya terk etmeyi öngören Laval-Hoare planı İngiliz kamuoyunun ve dünya kamuoyunun tepkisiyle karşılaşmıştır. Demokrasilerde hükümetler, partiler, sendikalar, iş çevreleri, kamuoyuna karşı hassastırlar ve

²⁷⁴ Kapani, Münci: A.g.e., s.46.

²⁷⁵ Koloğlu, Orhan: “Kamuoyu, Tanzimat, 21. Yüzyıl”, İst. Üniv. İletişim Fak. Yay., İst., 1992-1993, s.36.

tutumlarını kamuoyunun tepkisine göre ayarlanmaktadır.²⁷⁶ Böylece, kamuoyu bazı meslekler karşısında bir hakem, bir “vicdan” olmaktadır.

Buradan hareketle, kamuoyunun baskısına dayanmanın oldukça zor olduğunu da söyleyebiliriz. Bu baskı bazı hallerde siyasal yöneticileri acele ve yanlış karar almaya itebilir. Teknisyenler, maliyeciler, ekonomistler, idareciler hatta yargıçlar da kamuoyunun baskısını hissedebilirler. Herhangi bir konuda kamuoyu oluştuğunda, ağırlığını herkese hissettirir. Kamuoyunun baskısı, mücadelesini hissettirene kadar devam edebilir.

2.5.2. Kamuoyunun Oluşması

Kamuoyu, toplumsal iletişim süreci içinde oluşmaktadır. Kamuoyunun oluşmasında toplumsal bireylerin sahip oldukları kanıların da etkisi vardır. Kanıların en yakın ya da en temel nedenleri, bireylerin gördükleri, işittikleri veya okudukları şeylerdir. Bir yürüyüşü seyretmek, bir siyasal konuşmayı dinlemek ya da oy kullanmak bir kanının oluşmasını ve ifade edilmesini sağlayabilmektedir.²⁷⁷ Ayrıca kamuoyunun ortaya çıkışında rol oynayan faktörleri aşağıda olduğu gibi sıralamak²⁷⁸ da mümkündür:

a) Halk Egemenliği Kavramı: Halkın egemen olduğu görüşü modern çağlarda kamuoyunun önemini artırmıştır. Eskiden egemenlik Tanrı’da, kralda, aristokraside toplanmış sayılıyordu.

²⁷⁶ Daver, Bülent: A.g.e., s.254.

²⁷⁷ Gürbüz, Yaşar: A.g.e., s.40.

²⁷⁸ Daver, Bülent: A.g.e., s.255.

Egemenliğin halka verilmesi halkın kanaatlerinin, siyasal alandaki düşüncelerinin önem kazanmasına yol açmıştır.

b) *Kitle Eğitimi:* Gelişmiş ülkelerde eğitim imkânları ile birlikte okuma-yazma oranının artması, kitap, dergi ve gazetelerin çoğalması, halkın siyasal konular hakkında bilgi edinmesine ve kanaat sahibi olmasına yol açmıştır.

c) *Modern Ulaştırma ve İletişim Araçları:* Yapılan yollar, geliştirilen motorlu araçlar, uçak, otomobil vb. ulaşımı son derece kolaylaştırmıştır. Bugün bir haber, bir yerdeki olay bu sayede süratle yayılmakta ve dağılmaktadır. Modern iletişim araçları, radyo, telefon ve televizyon sayesinde halk olan biteni çok kısa bir süre içinde öğrenmek imkânına sahiptir. Bunun yanında, sinema, tiyatro vb. araçların kamuoyu oluşturmadaki rolleri de küçümsenmemelidir.

Ayrıca, 18. yüzyıldan önce, kamuoyunun düşüncesinin ne olduğu önemli değildi ve kamunun görüş bildirme yolları kapalıydı. Siyasaları belirlemede de etkin değildi. Siyasal eşitliğin gücü ve bireycilik, 18. yüzyılın teknik ve ekonomik değişimleriyle iki katına çıkmıştır. Bu durum, daha önceleri suskun ve sessiz olan kamuoylarının giderek artan bir bölümünün, yönetimin siyasetini etkilemede etkili olacağı anlamını taşımaktadır. Kamuoylarının siyaseti etkilemeye başlamaları ile ne düşündükleri de önemli olmaya başlamıştır.²⁷⁹

²⁷⁹ Arat, Ümit: “Demokrasilerde Kamuoyunun Oluşumu İçin Gerekli Koşullar”, İst. Üniv. İletişim Fak. Yay., İst., 1992-1993, s.41-42.

Kamuoyu çoğunluğunun kanısını yansıtabileceği gibi, bazı durumlarda da yansıtabilir. Azınlığın kararlı olduğu bir biçimde benimsendiği bir görüş, çoğunluğun gevşek olarak benimsediği bir görüşe ağır basabilir. Bu gibi durumlarda, kamuoyu azınlığın etkisi altında oluşur. Ama ne olursa olsun, kamuoyu siyasal yaşamda kendisini, siyasal bir güç gibi hissettirir ve duyurur. Ulusal düzeyde ya da uluslararası düzeyde olsun, demokratik bir rejimde olsun, baskı rejimlerinde olsun hükümetleri etkilemektedir ve siyasal kararların yönlendirmesinde rol oynar.²⁸⁰ Ayrıca kamuoyunun oluşmasında ve çeşitli propaganda tekniklerinin de rolü giderek artış göstermektedir.

Kitle iletişim araçlarıyla büyük kitlelere ulaşma onları etkilemek ve belli bir konuda kamuoyu oluşturmak mümkündür. Bunun dışında, bir de dar çevrelerde oluşan kamuoyları vardır. Bu çevrelerde etkili olanlar ise “kamuoyu önderleri” dir. Kitle iletişim araçlarının yaymak istedikleri düşünceleri ve bilgileri alıp yorumlayan ve başkalarına aktaran onlardır. Gelişmiş ülkelerde bile var olan bu durum, özellikle gelişmekte olan ülkelerde çok fazla görülür. Öğretmen, muhtar, imam, ağa, şeyh vb. kişilerin aldıkları bilgileri kendi eğilimlerine göre süzgeçten geçirdikten sonra, kırsal kesim insanına aktardıkları da bilinen bir gerçektir.²⁸¹ Kişilerin, kitle iletişim araçlarının yaymak istedikleri mesajları almaları ve yorumlamaları zorlaştıkça, bu gibi kaniya da kamuoyu önderlerinin etkisi de, genellikle bir artış göstermektedir.

²⁸⁰ Kışlalı, Ahmet Taner: A.g.e., s.171.

²⁸¹ Kışlalı, Ahmet Taner: A.g.e., s.173.

2.5.3. Kamuoyu Gelişmesi

19. yüzyılın başlarında, bazı nedenlerden dolayı ortaya çok özel bir kamuoyu kavramı çıkmıştır. Bu nedenlerden biri, kamuoyunun siyasal yaşam üzerindeki etkinliği konusunda bir parça romantik bir görüşün yaygınlaşmasıdır. Örneğin, Napolyon, “kamuoyu her şeyi belirler” diyebilmiştir. İkinci bir neden kamuoyunun işleyiş yasalarının anlaşılmasında çok yardımcı olabilecek psikoloji, sosyoloji, antropoloji gibi bilimlerin henüz gelişmelerinin ilk evrelerinde olmalarıdır. Üçüncü de hükümetlerin, halk arasında, açıkça ortaya konulan siyasal eleştiriler üzerindeki sansüre yavaş yavaş gevşemeye başlamalarıdır. İngiliz “pub”ları ve Fransız “cafe” ve “salon”ları, çeşitli konuların halk arasında tartışıldığı yerler olarak, Yunan pazarlarının ve Roma tiyatrolarının yerini almışlardır. Ayrıca, kamuoyunun iktidarı etkileme gücüne hayat verecek olan araçlar da ortaya çıkmıştır.²⁸² Medeni hakları ve özgürlükleri koruyan anayasalar, seçimler, oy sandığı ve sorumlu hükümetin bütün diğer organ ve kurumları, kamuoyunun iktidarı etkilemesinin bir yolu olarak ortaya çıkmıştır.

Ayrıca, bu gelişmelerden sonra, 19. yüzyılda artık kamuoyları, sitemli bir inceleme alanına da kavuşmuşlardır. Bu arada temel hak ve özgürlüklerin gerçek anlamda yaygınlık kazanmaları, kamuoyunun gücünü artırırken siyasal iktidarı sınırlandırma ve yasaları denetleme kamuoyunun bir işlevi haline gelmiştir. Kamuoyunu bilgilendiren ve yansıtan basın da farklı bir görev üstlenirken, doğal olarak sorumluluğu

²⁸² Gürbüz, Yaşar: A.g.e., s.34

da artmıştır. Tüm toplumsal ve siyasal sorunların kamuoylarına ulaşabildikleri yeni yapılanmada da, kamuoyu mutlak değerlerini kazanmıştır.²⁸³

Yukarıda da değinildiği gibi, Batı demokrasilerinde kamuoyunun temsilcisi olarak, genellikle bağımsız ve özgür basın kabul edilir. Basının kamuoyu konusundaki görevi iki yönlüdür. Basın hem kamusal iradeyi açıklayan bir araç ve kamu iradesinin ağız olduğu kadar, aynı zamanda kulağıdır.²⁸⁴ Zira basın, kamuoyunun tanışmış olduğu ve ondan yararlandığı ilk kitle iletişim aracıdır. Bu aracın en güçlü olduğu dönemlerde, kamuoyunun gelişmesi de hızla devam etmiştir.

Ayrıca, kamuoyunun içeriği, büyük ölçüde çevresindeki kültürce belirlemektedir. Bu içerik, kamuoyu meydana getiren bireylerin geçmişteki ve şimdiki deneyimlerinin de etkisi vardır. Kültür, bireyin benimseyeceği ya da kabul etmeyeceği basmakalıp düşünceleri, mitleri, efsaneleri ve ideolojileri üretmektedir.²⁸⁵ Bir toplumun kültürü, kamuoyunun gelişmesinde ve oluşma biçiminde etkili olmaktadır. Kamuoyunun gelişme süreci, kültürden kültüre farklılık göstermektedir. Bu nedenle de kamuoyu her toplumda tarihi gelişimini farklı zaman dilimlerinde tamamlamış ya da tamamlamaya çalışmaktadır.

²⁸³ Arat, Ümit: A.g.m., s.42

²⁸⁴ İçel, Kayıhan: Kitle Haberleşme Hukuku, Beta Yay., İst., 1990, s.93

²⁸⁵ Gürbüz, Yaşar: A.g.e., s.39

2.5.4. Kamuoyunun Siyasal Sistemler ile İlişkisi

2.5.4.1. Demokratik Sistemler

2.5.4.1.1. Demokrasi Tanımları

Eski Yunan’da “demos”: halk ve “kratos”: otorite demektir. İkisinin birleşmesinden “demokrata” sözü meydana gelmiştir. Buna göre, demokrasi “halk idaresi” anlamına gelmektedir. Tarih boyunca demokrasi, doğrudan demokrasi, yarı doğrudan demokrasi, temsili demokrasi, liberal demokrasi, sosyal ve ekonomik demokrasi ve modern demokrasi gibi muhtelif şekiller altında gelişmeler göstermiştir.²⁸⁶

Demokrasi sözcüğünün günümüzde adeta sihirli bir anlam taşıdığı; siyasal sisteme ilişkin en yüce insan idealini temsil ettiği ileri sürülebilir. Bununla beraber, günümüzün dünyasında “demokrasi” kavramının tanımında bir birlik olduğu söylenemez. Örneğin, bir takım düşünür ve siyaset adamlarına göre gerçek demokrasi, günümüzün gelişmiş batı ülkelerinde uygulanan demokrasinin gerçek olmadığını, çünkü sonunda yine bir sınıf diktasına dayandığını ileri sürmektedir. Asya-Afrika ve Latin Amerika’nın bazı-gelişmekte olan ülkelerinde siyasal önderler, otoriter rejimler o ülkelere özgü demokrasi olarak tanımlamaktadırlar. Başka bir deyişle, demokrasi kuramı değişik toplumsal sistemlerde değişik içerikler taşıyarak karşımıza

²⁸⁶ Kuzu, Burhan: “Demokrasi-Resmi İdeoloji-Sivil Toplum”, Gündüz Ökçün Armağanı, S.B.F.D. Yay., Cilt:47, Sayı:1-2, Ank., 1992, s.336.

çıkılmaktadır. Demokrasi sözcüğünün değişik yapıları toplumlarda değişik biçimlerde yorumlanması farklı tarihsel gelişimlerin sonucudur.²⁸⁷

Bu çerçevede demokrasi; yurttaşlarından aldığı yetkiyi, yine yurttaşlık haklarının çizdiği sınırlı çerçevede içinde, bir başka deyişle, demokratik bir biçimde, kullanma hakkına sahip tek iktidarın bulunduğu bir siyasal sistemdir.²⁸⁸ Olaya bir de, kurumsal üst yapının altında yatan temel eğilimler açısından bakılırsa, aslında demokrasi, her şeyden önce siyasal toplum içinde yer alan çeşitli dünya görüşlerine mensup olan bütün kişi ve grupları, bütün farklı kimlikleri kucaklayan, ama onların hiçbirisiyle özdeş olmayan bir ortak platformun adıdır. Başka bir deyişle, demokrasi, barışa bir toplumsal “birlikte varoluş” rejiminin gerçekleşmesini ifade eder, bir ideolojiyi veya dünya görüşünü ifade etmez. Demokrasinin bir ideolojiyle özdeşliği yoktur. O özünde ideolojisiz olmak zorundadır.²⁸⁹

Ayrıca, demokrasi bir devletin otoritesi altında yaşayan bütün kişilerin iradelerinin gerçek ve serbest belirtilmesi şeklinde olmalıdır. Devlete düşen iş, bu iradeler belirtilip ne oldukları öğrenildikten sonra hangi iradenin çoğunlukta olduğunu tespit edip herkese tanınan ve herkes için güvence altında bulunan haklara ve hürriyetlere saygı ilkesi içinde o

²⁸⁷Şeylan, Gencay: Çağdaş Siyasal Sistemler, Türkiye ve Orta Doğu A.İ.E.Yay., Ank., 1971, s.36.

²⁸⁸Saybaşı, Kemal: “Demokrasi, Türk Demokrasisi ve Demokratikleşme”, Sosyo-Politik Yaklaşım, Sayı:1, Şubat-Mart 1993, s.5.

²⁸⁹Erdoğan, Mustafa: “Demokrasi, Laiklik, Resmi İdeoloji”, Türkiye Günlüğü, Sayı:29, Temmuz-Ağustos 1994, s.114.

iradeyi yerine getirmektedir. Hiç şüphe yok ki, bunlar, hürriyet ile otoritenin bağdaşmalarını sağlamak için zorlu bir çabayı gerçekleştirmektedir. Demokrasi, salt bir çoğunluk yönetimi olarak tanımlansa bile yine de demokratik bir rejimde azınlık haklarının çoğunluğa karşı konulması ilkesinden vazgeçilemez.²⁹⁰

Aristoteles Politika adlı eserinde, “egemen olan halktır” demektedir. Buradan anlaşılacağı gibi demokrasi, sözcük anlamı olarak, halk tarafından yönetim demektir.²⁹¹ Başka bir tanımda ise demokrasi bütün hakları ve güçleri halkın kullandığı yönetim sistemi,²⁹² olarak tanımlanır. Bu nedenle her yurttaş, oy verme ve halkın çıkarlarına hizmet edecek bir hükümet kurma hakkına sahiptir. Herkesin, medeni, siyasi ve ekonomik hürriyeti güvenlik altına alınmalıdır.

Lipset’e göre demokrasi, yönetimin görevlerini değiştirmek için anayasaya uygun düzenli olanaklarını sağlayan bir siyaset sistemi ve nüfusun olabildiğince geniş kısmının, siyasal iktidar için yarışmalar arasında bir seçme yaparak önemli kararları etkilemesine izin veren bir sosyal mekanizma diye tanımlamaktır.²⁹³

Schumpeter’e göre de demokrasi, halkın (halen “halk” ve “hükümranlık etme” terimlerinin herhangi bir açık anlamda) hükümranlık etmesi demek değildir ve bu anlama gelmez. Demokrasi, yalnız halkın

²⁹⁰Kuzu, Burhan: A.g.m., s.47.

²⁹¹A. Dahl, Robert: Demokrasi ve Eleştirileri, s.133.

²⁹²Aron, Raymond: Demokrasi ve Totalitarianizm, Kültür Bakanlığı Yay., İst., 1976, s.376.

²⁹³Lipset, S. M.: Siyasal İnsan, (Çev.: Mete Tuncay), Teori Yay., Ank., 1986, s.25.

kendilerini idare edecek kimseleri kabul etme ya da reddetme fırsatına sahip olması²⁹⁴ olarak tanımlanmaktadır. Weber ise demokrasi ile bürokrasi arasında ilişki kurmuştur. Demokrasi ile bürokrasi arasında temel bir çelişki vardır, çünkü demokratik işlemlerin geliştirilmesi için mecburi olan soyut hukuki düzenlemeler yeni ve katılaştırılmış bir tekelin yaratılmasını içermektedir (bürokratik resmiyetin denetiminin yayılması). Demokratik hakların yayılması bürokratik merkezileştirmenin büyümesini talep ederken, bürokratik merkeziyetçiliğin gelişmesi demokratik hakların artmasını talep etmektedir.²⁹⁵

2.5.4.1.2. Demokrasinin Tarihi Gelişimi

Tarihsel açıdan demokratik rejimler Yunan sitelerinde ve tip bakımından Yunan sitelerine benzeyen sosyal topluluklarda ortaya çıkmışlar ve doğrudan demokrasi biçimini almışlardır.²⁹⁶ Bu bedenle, o dönemde henüz temsili sistem bilinmiyordu; ayrıca nüfus az olduğu için temsili demokrasiye gitmek zorunluluğu da yoktur. Bu sebeple, doğrudan demokrasi uygulanmıştır. Fakat o dönemde Yunanistan'da uygulanan demokrasi esirlere ve kölelere, diğerlerine verile demokratik haklar vermediği, ayrıca kadınlara oy verme hakkı tanımadığı için, bu dönem demokrasisine, söylenenin aksine, gerçek anlamda demokrasi

²⁹⁴Schumpeter, Joseph A.: Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi, (Çev.: Rasim Tınaz), Karlık Yay., İst.,1977, s.243.

²⁹⁵Giddins, Anthony: Max Weber Düşüncesinde Siyaset ve Sosyoloji, (Çev.: Ahmet Çiğdem), Vadi Yay., Ank.,1992, s.14.

²⁹⁶Duveger, Maurice: Siyasal Rejimler, (Çev.: Teoman Tunçdoğan), Sosyal Yay., İst.,1986, s.16.

denilemez. Sormadan Yunan şehir sitelerinin ortadan kalkması neticesinde bu demokrasi akımı da durmuştur. Yıkılan demokrasinin yerine aristokrasi geçmiştir. Bu ise, ülkeyi en seçkin kimselerin yönetmesi esasına dayanmaktadır.²⁹⁷

Demokrasi felsefesi, özgürlüğün ve eşitliğin erdemlerine büyük önem verir. Bu ikisinin bağlantılı olduğu da varsayılabılır; çünkü insanlar özgür oldukları takdirde kendi bireyselliklerini ortaya koyacaklardır ve bundan çeşitlilik doğacaktır. Bireyler için geçerli olan şey, kurdukları birlikler içinde geçerli olacaktır. İnsanlar bir araya gelme özgürlüğüne sahip oldukları, katılma ya da katılmama seçimini serbestçe yapabildikleri takdirde, örgütlenme olarak ortaya çıkan sonuç, sayı ve karmaşıklık açısından göz kamaştırıcı olacaktır. Bu en açık biçimiyle parti siyaseti alanında görülebilir. Demokrasiyi kavramak için siyasetini anlamak gerekir. Bundan başka her şeyi ipuçları taşırlar. Bir parti siyasetine baktığımızda toplumun aynadaki yansımalarını görürüz; ayna biraz bozuk, çevresi de biraz dar bile olsa, elde edilebilecek en net görüntü budur.²⁹⁸ Günümüzde demokrasinin yaşayabilmeleri çok partili bir hayatın olmasına bağlıdır. Bu nedenle demokrasilerde, her kesimden bireyler partiler yoluyla siyasal hayata katılırlar ve bu yolla siyasal düzende kendilerinin temsil edilmesini sağlarlar.

²⁹⁷Kuzu, Burhan: A.g.m., s.336.

²⁹⁸Lipson, Leslie: Demokratik Uygarlık, (Çev.: H. Güllalp-T. Alkan), Türkiye İş Bankası Yay., Ank., 1984, s.167.

Siyasal katılmanın yüksek seviyede olabilmesi için bazı iletişim kanallarının açık olması gerekir. İşte, bunlardan biri oy verme yoluyla bir partiyi desteklemekle olmaktadır. Demokrasi, insana hitap eden bir düzeni öngörür.

2.5.4.1.3. Demokrasinin Özellikleri

Demokrasi, çağdaş dünyanın hâkim siyasi doktrindir. Bu bakımdan hemen her ülke, kendi siyasi rejiminin “demokratik” olduğunu ileri sürmektedir. Hürriyetçi demokratik rejim özellikleri; ülkeden ülkeye bazı değişiklikler göstermekle beraber, bu rejimin vazgeçilmez askeri şartı olarak kabul edilmesi gereken bazı unsurları da vardır. Bunların en önemlileri: Siyasi sistemdeki temel siyasal karar organlarının genel oya dayanan serbest seçimlerle oluşması; serbestçe örgütlenen siyasi partiler arasında eşit şartlarla yürütülen iktidar yarışması ve tüm vatandaşların temel hak ve hürriyetlerinin tanınmış ve hukuki güvence altına alınmış olmasıdır. Şu halde milli egemenlik, serbest seçimler, çok partili siyasi hayat ve hürriyet ortamı, klasik demokrasinin askeri koşulları²⁹⁹ olarak ortaya çıktığı görülmektedir.

Bütün rejimler gibi demokrasiler de, yöneticilerin yani özel otoriteye sahip olan ve başkalarına meşru emirler verebilen kimselerin varlığına dayanmaktadır. Demokratik yöneticileri, demokratik olmayanlardan ayıran nokta, göreve nasıl geleceklerini belirleyen genel kurallar ve onları hareketlerinden sorumlu tutan uygulamalardır. Demokraside,

²⁹⁹Kuzu, Burhan: “Demokrasi Gereklere ve Demokrasimizin Bazı Çıkmazları”, Sosyo-Politik Yaklaşım, Sayı:1, Şubat-Mar, 1993, s.9.

devlet hayatı, topluma bağlı olan ve devlet gücü tarafından desteklenen kolektif kuralların yapılmasını içermektedir. Onun içeriği, demokrasilerde kamu ve gönüllü değişim, kolektif ihtiyaçlar ve bireysel tercihler arasında daha önceden var olan farklılıklara bağlı olarak büyük olarak değişimler gösterir.³⁰⁰

Ayrıca, demokrasinin sadece yönetim kaynaklarına ulaşmayı amaçlayan rekabeti içerdiğini düşünmek yanıltıcıdır. Karmaşık toplumlarda demokrasi, bireylere ve toplumsal guruplara, kendilerini güçlendirmek ve oldukları veya olmak istedikleri gibi kabul edilme olanağı veren koşulların varlığını da gerektirmektedir. Yani, bu toplumlarda demokrasi, bireysel ve kolektif anlamlandırma süreçlerinin kabul edilmesini ve özerkliğini gerektirmektedir.³⁰¹

Dahl'a göre demokrasi fikri ve pratiği, özgürlük, insani gelişim ve paylaşılan insani çıkarların korunması ve geliştirilmesi ile ilgili değerler tarafından haklılaştırıldığı ölçüde üç tür eşitliği de gerekli kılmaktadır. Bunlar, tüm insanların doğal ahlaki eşitliği; yetişkin insanların kendileri için neyin en iyi olduğunu belirlemek bakımından kişisel özerkliğe hak kazanmış olduğu varsayımında ifade edilen eşitlik ve bunların uzantısı olarak, demokratik sürecin ölçütleri tarafından tanımlandığı haliyle yurttaşlık arasındaki siyasal eşitlik³⁰² olarak izah edilebilir.

³⁰⁰Kuzu, Burhan: "Demokrasi-Resmi İdeoloji-Sivil Toplum", Gündüz Ökçün Armağanı, S.B.F.D. Yay., Cilt:47, sayı:1-2, Ank.,1992, s.234.

³⁰¹Melucci, Alberto: "Toplumsal Hareketler ve Günlük Hayatın Demokratikleşmesi", Sivil Toplum ve Devlet, (Çev.: Levent Köker), Ayrıntı Yay., İst., 1993, s.281.

³⁰²A. Dahl, Robert: A.g.e., s.395.

Lipson, bir siyasal sistemin demokratik olup olmadığının ölçütlerini şu şekilde tespit etmiştir:³⁰³

1. Her yurttaşın yalnızca bir oya sahip olduğu genel bir oy hakkı aracılığıyla, iktidar halkın elinde olmalıdır.
2. En az iki büyük parti, makul aralıklarla yer alan dürüst seçimlerde, adaylarını ve programlarını halkın seçimine sunmalıdır.
3. Toplum, her üyesinin insan haklarını güvence altına almalıdır. Bunların arasında, konuşma, yayınlama ve başkalarıyla birlik olma özgürlüğü yanı sıra yasadışı tutuklamalara ve dürüst bir yargıdan geçmeden mahkûm olmaya karşı korunmada yarar alır.
4. Kamu politikası halkın çıkarına yönelik olmalı ve herkesin toplumsal ve ekonomik güvencini yükseltmeye çalışmalıdır.
5. Devlet, etlin bir önderlik ile sorumlu bir eleştiriye açıklık arasındaki dengeyi sağlamalıdır. Bu yolla görev başındakiler sürekli olarak yasama organındaki karşıtları ile yüzleşmek zorunda kalırlar ve bütün yurttaşlar da bağımsız bir yargı organına başvurmak olanağına sahip olurlar.

Bunun gibi, demokrasinin özelliklerini daha da uzatmak mümkündür. Zira bu konuda birçok yazar ve düşünür, demokrasi üzerinde birçok fikir ileri sürmüşlerdir.

³⁰³Lipson, Leslie: Demokratik Uygarlık, s.236-237.

2.5.4.1.4. Demokratik Sistemler Üzerine Bazı Açıklamalar

Demokratik siyasal sistemin ancak ekonomik ve toplumsal yönden belli bir aşamaya ulaşmış toplumlar için geçerli olacağı söylenir. Bu batılı sosyal bilimcilerin dilinde plüralist hale gelmiş toplum ya da Marksistlerin diliyle kapitalist üretim biçiminin egemen olduğu toplumdur. Tabii bütün plüralist ya da kapitalist yapıya sahip toplumlarda siyasal sistemin demokrasi olacağı söylenemez; bu toplumlarda yapısal koşullar el vermemişse faşizm niteliğinde siyasal rejimler egemen olurlar. Gelişmekte olan ülkeler sınıfsal belirlenmenin kesinlikle ortaya çıkmadığı toplumlar olup; aynı zamanda hızlı bir ekonomik kalkınma terimiyle adlandırılacak yapısal bir değişim içerisindedirler.³⁰⁴

Batının büyük ülkeleri arasında cumhuriyetçi monarşinin girmediği aşağı yukarı yalnız Japonya ve İtalya var diyebiliriz. Bunlar aynı zamanda demokrasiyi benimseyen ülkelerin en yenileridir. Demokratik sistemin, çok gelişmiş liberal ülkelerde yaygınlaşması daha çok 1945'den sonra meydana gelmiş yeni bir olaydır, fakat sistem olarak ortaya çıkması daha eski bir tarihe dayanır. Amerika Birleşik Devletleri'nde demokrasi 1787 Anayasası ile doğmuştur. Büyük Britanya'da 19.yüzyıl da değişik bir biçimde yerleşmiştir. 1799'da ise Napolyon onu Fransa'ya öyle bir üslupla belirlemiştir ki 5.Cumhuriyet

³⁰⁴Şaylan, Gencer: Türkiye'de Kapitalizm, Bürokrasi ve Siyasal İdeoloji, V Yay., Ank., 1986, s.192.

de izlerine rastlamak mümkündür.³⁰⁵ Bundan başka Cumhuriyetlerde meşruiyet prensibi seçimlerdir. Dolayısıyla, siyasal liderler birer parti lideridirler. Hükümet, bütün vatandaşları değil, fakat en fazla çoğunluğu temsil eden insanlar tarafından idare edilebilir.³⁰⁶ Kısaca, siyasal bir partinin hükümet kurabilmek için seçimlerde oy kullanan seçmenin büyük oranda desteğini almış olmalıdır.

Bir toplumun demokratik olarak nitelendirmek için birçok limitler vardır. Bu limitler başında, toplumun “temel hak ve özgürlüklere sahip olması” ve “temel hak ve özgürlüklerin yazılı belgelerde (anayasalarda) yer alması” gelir. Bu da yetmemekte, devletin bu temel hak ve özgürlüklere dokunmaması ve üstelik bazılarının gerçekleşmesinde olumlu katkıda bulunması gerekmektedir.³⁰⁷

Bunun gibi özgürlüklerin anayasalarda yer alması için, aynı zamanda halkın da, isteklerde bulunması ve mevcut yönetimleri zorlaması gerekir. Bunun için de, insanların belirli bilinç seviyesinde de olması gerekir.

Günümüzde modern demokratik toplumlarda vatandaşların karşısına çıkan sorunlar gittikçe daha teknik ve karmaşık bir nitelik kazanmaktadır. Zaten artık onlar da bilgi ve kavrayışlarını aşan bu

³⁰⁵Duverger, Maurice: Seçimle Gelen Krallar, (Çev.: Necati Erkurt), Kelebek Yay., İst., 1986, s.12.

³⁰⁶Aron, Raymond: Sınıf Mücadelesi, (Çev.: Erol Güngör), Kültür Bakanlığı Yay., Ank., 1973, s136.

³⁰⁷Akgüner, Tayfun: “Halkla İlişkiler ve Hukuk”, İstanbul Univ. İletişim Fak. Dergisi, İst., 1992-1993, s.1.

sorunlar üzerinde doğrudan doğruya karar almaya çağrılmamakta, sadece karar alacak olanları seçmekle yetinmektedirler. Günümüzün “partiler demokrasisinde” ise, seçmen kitlesinin parti olaylarının ve programların saptanmasında söz sahibi oldukları ileri sürülemez. Bu durumda seçmenlerin rolü, partilerce katılıp kendilerine sunulan aday listeleri arasında bir tercih yapmaktan ibaret kalmaktadır.³⁰⁸

Demokrasinin gelişmesinde İngiltere de göz önünde bulundurulmalıdır. İngiltere’de demokrasi, ideolojik kaynağını, asırlar boyunca devam eden, kademeli bir gelişime dayanan teamüllerden almaktadır. Kralın, parlamentosuz idare etme haklarının kaldırılması ile mutlak monarşiden meşruti monarşiye geçmeyi gerçekleştiren ve parlamenter bir rejime doğru yürüyüşün başlangıç noktası olan, 1688 ihtilali teamüller üzerinde büyük bir değişiklik icra etmiştir. Dolayısıyla, Batı ideolojisi üzerinde, bu tarihi olayın tesiri büyük olmuştur.³⁰⁹ İngiltere’nin kara Avrupa’sının dışında olması nedeni ile diğer ülkelerden etkilenmesi biraz daha güçtür. Bu da, bazı uygulamaların istikrarlı bir şekilde devam etmesini sağlamıştır.

Günümüzde “klasik demokrasi” örnek olarak alınmaktadır. Bu demokrasi tipi batı Avrupa ülkelerinde gelişmiş ve olgunlaşmış olan demokrasiyi temsil etmektedir. Bu tip demokrasi şöyle doğmuştur: Avrupa’da feodalite yıkılıp merkezi krallıkların kurulmasından sonra,

³⁰⁸Kapani, Münci: Politika Bilimine Giriş, s.138.

³⁰⁹Çam, Esat: Batı Demokrasisinde Siyasal İktidar ve İktisadi İktidar, İst. Üniv. İktisat Fak. Yay., İst.,1966, s.39.

krallıkların güçlenmesi aristokrasi-burjuvazi çekişmesine yol açmıştır. Bu deneme ilk defa İngiltere’de başlamıştır. Burjuvazi, krallık otoritesini sınırlamaya kalkışmış ve neticede “milli egemenlik” teorisi ortaya atılmıştır. Bu şekilde devlete ait her türlü egemenliğin millete ait olduğu savunularak “klasik demokrasi” sistemi kurulmuştur. Temsili demokrasiler, hükümet şekillerine göre, parlamenter sistem, meclis hükümeti sistemi ve başkanlık sistemi gibi değişik hükümet sistemleri şeklinde uygulamada görülmektedir. Fakat hükümet şekillerini demokrasinin bir alt ayrımları biçiminde değerlendirmek yanlış olur.³¹⁰ Temsili demokrasi ile 18.yüzyılda, önce Amerika sonra Fransız devrimleri İngiliz geleceğinin çabalarını sürdürmek büyük ülkelere uygulanabilecek yeni bir demokrasi biçimi oluşturmuşlardır. Yurttaşların tümü yönetime kişisel olarak katılmadıklarından, aralarından temsilciler seçerek Ulusal Meclise göndermeleri temsili demokrasiyi meydana getirmiştir.³¹¹ Temsili demokrasi sistemi iki temel değişiklik geçirmiştir. Genel oyun kabulü ve örgütlenmiş siyasal partilerin doğuşudur. Yönetenler, yönetilenlerin belli bir bölümü, genellikle de en zenginler tarafından seçildiğinden (sınırlı oy) demokrasi uzun süre kısmen uygulanmıştır. Demokratik ilklerin baskısıyla, seçmen kitlesi giderek genişlemiştir. 1848’den sonra Fransa, oy hakkını kaldırmış ama cinsiyet koşulunu korumuştur. Ancak 20. yüzyılda ülkelerin çoğunda, kadınlara da oy hakkının tanınmasıyla seçimler tam anlamıyla genelleşmiştir. Ne var ki, hemen hemen bütün sömürgelerde bugün bile, ırk ayrımı yapılması, seçmen kitlesini bu

³¹⁰Kuzu, Burhan: “Demokrasi-Resmi İdeoloji-Sivil Toplum”, s. 337.

³¹¹Duverger, Maurice: Siyasal Rejimler, s.17.

deniz ötesi ülkelerde geniş ölçüde daralmaktadır.³¹² Her ne kadar kadınlar oy hakkını kazanmış olsa da, daha birçok ülkede kadınlar hükümetlerde çok az bir oranda etkili olmakta ve temsil edilmektedirler.

2.5.4.2. Totaliter Sistemler

2.5.4.2.1. Totalitarizm Tanımları

Totalitarizm terimi, 1930'ların sonu ve 1940'ların başında siyaset bilimi sözlüğüne girişinden bu yana yaygın olarak, “reel sosyalist” rejimlerle Hitler rejimini ve Nazileri eş saymanın bir amacı olarak kullanılmıştır.³¹³ Bu terim, birçok düşünür tarafından da bu şekilde kullanılmıştır.

O halde totalitarizm, halkın yaşayışını yakından denetleyen, onlara medeni sosyal, siyasi ve ekonomik hürlük tanımayan, diktacı zalim bir yönetim şeklidir. Kominizm ve faşizm totaliter yönetimin örnekleridir.³¹⁴ Totalitarizmin bulunduğu toplumlarda, totaliter zorbalık ve yeni ihtilal esasında ortaya çıkan yeni sınıfın egemenliği, toplumun tüm üyelerinin kanlarının ve alın terlerinin altında aktığı bir boyunduruk haline gelmiştir. Özel ihtilalci biçimler gerici biçimlere dönüşmüştür.³¹⁵ Bu durum komünist rejimler içinde geçerlidir.

³¹²Duverger, Maurice: A.g.e., s.17-18.

³¹³Tormey, Simon: Totalitarizm, (Çev.: A. Yılmaz-O. Akınhay), Ayrıntı Yay., İst., 1992, s.7.

³¹⁴Aron, Raymond: Demokrasi ve Totalitarizm, s.379.

³¹⁵Djilas, Milovan; Yeni Sınıf, (Çev.: Sedat Umran), İstanbul Kitabevi, İst.,1982, s.92.

Tormey, totaliter rejimdeki açık rıza ya da itaat, hiçbir zaman elit ya da lideri tatmin etmediğini söylemektedir. Burada istenen şey, insanların bütünüyle yeni bir değerler sistemine ve bütünüyle yeni bir inançlar kümesine girmelerini zorunlu kılan bir etkin katılım biçimidir. Yani, böylesi toplumların dokusuna işlemiş olan terör, yalnızca itaati sağlamakla kalmaz, bireyi egemen ideolojinin dünya görüşünü benimsemeye de zorlamaktadır. Bu nedenle de, totaliter bir sistem, insanların boyun eğdirilmekle kalmayıp, beyinlerinin de yıkıldığı bir sistemdir. Sisteme asıl damgasını vuran şey, rejimin halk üzerinde denetim sağlamaktaki, başarısının kabul edilışıdir.³¹⁶

Totaliter Partilerin doğuşu, Batıda Örgütlenmiş dinlerin zayıflayışına denk düşmektedir. Gerçi, son yıllarda Avrupa’da, gerek Katolik Kilisesi gerek Protestan cemaatleri içinde dinsel düşünüşün bir Rönesansına tanık olunmaktadır; buna paralel olarak, “aydın” sınıflar arasında da bir din duygusunun uygulamakta olduğu açıkça fark edilebilir. Ancak, kitleler arasında dinsizliğin yayılışı, yüzyıllardır durmadan devam etmektedir; bugün özellikle işçi sınıfı arasında, gerçek dinsel kaygıların hemen hemen hiç yeri yoktur. İşte, totaliter partiler de, en büyük gelişmeyi, halk kitleleri ve işçi sınıfı içinde kaybetmişlerdir. Rusya ve Almanya gibi dinsel zihniyetin derine işlenmiş olduğu ülkelerde, bu partiler, mükemmelliğe erişmişlerdir. Her şey, kitlelerin dinsel inançlar olamadan yaşanamayacağını, dolayısıyla geleneksel dinlerin zayıflamasının zorunlu olarak yeni dinlerin doğuşuna yol açtığını göstermektedir. Geçen yüzyılın büyük

³¹⁶Tormey, Simon: A.g.e, s.16.

Pozitivistlerinin yani Auguste Comte ile Saint-Simon'cuların da bu fikre yakın oldukları da görülmektedir.³¹⁷ Totaliter sistemlerin oluşmasının ardında, yukarıda da bahsedildiği gibi büyük düşünürler vardır. Bu sistemler, bir oluşum sürecinin sonucu olarak ortaya çıkmışlardır.

2.5.4.2.2. Totalitarizmin Özellikleri

Batılı liberal demokrasilerde yaşayan insanlar (totaliter olduğu iddia edilen sistemlerde genellikle görüldüğü gibi) tek bir adaya oy verme uygulamasının son derece akıldışı bir davranış biçimi olarak görmektedirler. Oy kullanma fikrini cazip kılan şey halka kendisini kimin yöneteceğini seçme hakkı vermenin istenir bir şey olduğunun kabul görmesidir. Bu, hiçbir insan grubunun, örneğin, hiçbir sınıfın yönetilenlerin rızası olmadan işleri yürütme hakkına sahip olmadığına da kabul görmesidir. Oysa totaliter rejimlerde yapılacak bir tercih yoktur. İstenen sadece, oy pusulasında kimin ismi varsa ona oy vermektir. Buradaki sav, böylesi bir eylem yapılamasının o eylemi yapan kişinin koşullandığını açıkça gösterdiği şeklindedir.³¹⁸

Buradan hareketle söylenebilir ki totaliter ideoloji, evreni bütünüyle açıklama iddiasında olan, tutarlı ve sistemli bir dünya görüşüdür. Totaliter partiler ideolojiyi, bireysel temsil partilerindeki ile kıyaslanamayacak derecede önemli bir rol oynamakta, ideolojinin sertliği ve kapsayıcılığı, parti üyelerine ancak pek dar bir bağımsız

³¹⁷Duverger, Maurice: Siyasal Partiler, s.176.

³¹⁸Tormey, Simon: Totalitarizm, s.18.

düşünce ve eylem alanı bırakmaktadır. Totaliter ideolojinin, her noktası birbirine sıkı sıkıya bağlı tutarlı bir bütün teşkil etmesi, parti üyelerinin bu ideolojiyi tümüyle kabul etmelerini zorunlu kılmaktadır. Totaliter partilerin mutlak bir oy ve eylem birliği üzerinde ısrarla durmalarının sebebi de budur. Gerçekten, bireysel temsil partilerinde doktrin farklarına hoşgörü gösterilesi ne kadar normal ise, totaliter partilerde bunların yasaklanması o derece doğaldır. Bu çeşit partilerde ideolojinin bütünlük ve tutarlılığını, dolayısıyla partinin birliğini feda etmeksizin doktrin ayrılıklarına izin vermeye imkân yoktur.³¹⁹

Aron totaliter sistemlerin beş ögesinin bulunduğunu söylemektedir. Bunları şöyle sıralamak mümkündür:³²⁰

- Totaliter olay, politika faaliyeti tekeline bir partiye tanıyan rejimde kendini gösterir.
- Tekelci bir partiye, bir ideoloji, ruh ve güç vermektedir. Partinin mutlak bir iktidar tanıdığı bu ideoloji, dolayısıyla devletin resmi gerçeği kesilir.
- Bu resmi gerçeği yaymak için, devlet de kendine kuvvet vasıtaları tekeli ve inandırma vasıtaları tekeli olarak iki tekel tanımaktadır. İletişim vasıtalarını, radyo, televizyon ve basını devlet ve onu temsil edenler yönetmektedirler.

³¹⁹Özbudun, Ergün: Siyasal Partiler, A.Ü. Hukuk Fak.Yay., II. Baskı, Ank., 1977, s.75.

³²⁰Aron, Raymond: Demokrasi ve Totalitarizm, Kültür Bakanlığı Yay., İst., 1976, s.284-285.

- Ekonomik ve mesleki işlerin çoğu devletin buyruğu altındadır ve her hangi bir biçimde bizzat devletin parçası olurlar. Devlet ise ideoloji birbirinden ayrılmaz oldukları için, ekonomik ve mesleki işlerin çoğu resmi gerçeğin rengini taşımaktadır.

-Artık, her şey devletin işi, her iş ideolojiye bağlı olduğundan, ekonomik ve mesleki bir işte yapılan bir hata, aynı zamanda ideolojik bir hata olur. Bundan, bireylerce yapılması ihtilali olan bütün hataların politikleştirilmesi, ideolojik bir şekilde sokulması ve sonuç olarak hem polisiye, hem ideolojik olan bir terör doğar.

-Böylece, totalitarizmin tanımlanmasında, ya partinin tekeli, ya ekonomik hayatın devletleştirilmesi, ya da ideolojik terör esas olarak görülebilir. Bütün bu unsurlar birleştirici ve gerekleri tamamıyla yerine getirildiği takdirde, totaliter olay tam olmaktadır.

2.5.4.2.3. Totaliter Sistemlerde Siyasal Katılma

Totaliter tek-parti sistemlerinde halkın parti ve diğer kitle örgütleri aracılığıyla siyasal sürece etkin ve yoğun bir şekilde katılımı teşvik edilmektedir. Bu ülkeler de seçimlere katılma oranlarının diğer ülkelere göre çok yüksek olduğu görülmektedir. Sistemin yermeye ve kurumlaşmaya başlamasıyla birlikte, partinin ve devletin toplumu mobilize etme yeteneğinin geliştiği söylenebilir. Bu gelişmenin paralelinde "Giderek daha çok sayıda insan" resmi siyasal süreç" e

katılmış veya katılmaya zorlanmıştır.³²¹ Katılımın yüksel oranda olması çoğunlukla zorlayla olmaktadır.

Çağımızda demokratik rejimler gibi totaliter sistemler de geniş ölçüde halka dayanma iddiasında ve zorunluluğundadır. Halk unsurunu, her iki yönetim sisteminde de temel unsur haline gelmiştir. Bu bakımdan, halkın siyasal hayata katılması olayı ile bu gün totaliter sistemlerde de karşılaşmaktayız. Üstelik bu olay, yaygın ve yoğun bir biçimde kendini göstermektedir. Buna rağmen demokratik rejimlerde ki siyasal katılma ile totaliter rejimlerdeki katılma arasında önemli farklar bulunmaktadır. Her şeyden önce, bu ikisi arasında bir temel nitelik yöntem farkı da bulunmaktadır. Demokrasilerde katılmanın kişisel düzeyde veya çeşitli sosyal grupların siyasal dengede temsil edilmesi çerçevesinde kendini göstermesi karşılık, totaliter rejimlerde katılma toplumsal ölçüde kitlelerin “seferber edilmesi” aracı olarak ortaya çıkmaktadır.³²² Kitlelerin bu şekilde yöneticiler tarafından seferber edilmesi, mevcut ideolojiyi yaymak ve destek sağlamak için bilinçli olarak yapılmaktadır.

Buradan hareketle, totaliter ideolojiler ile liberal demokrasilerin ideolojileri arasında pek ortak yanlarının olmadığını söyleyebiliriz. Liberal demokrasiler fikir ve argümanların açık, çoğulcu bir ortamda özgürce ortamda konulabilmeksizin ürünüyken, totaliter ideoloji

³²¹Öz, Esat: Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım, s.53.

³²²Kapani, Münci: Politika Bilimine Giriş, s.141.

genelde, iktidar hırsları yüzünden en uç tutumları benimsemeye sürüklenmiş tek bir adamın ya da oldukça seçkin bir zümrenin “kendiliğinden tepkisi”dir. Totaliter ideolojiyi, eleştirel bir kamuoyunca açılması zorunluluğu ve geniş bir kamuoyu desteği elde etme gereksinimi gibi yumuşatıcı unsurlara da sahip değildir. Sıkı sıkıya kenetlenmiş ve fanatik denecek ölçüde gayretkeş bir harekete ait olan totaliter ideoloji, eleştirilere ve ılımlılığa kapalıdır. Bir kez insan mutluluğunun gizinin keşfedildiği ileri sürülünce, artık muhalefete ya da alternatif seçeneklerin ifade edilmesine yer verilmez. Her şey ve herkes cennetin kurulması uğruna seferber edilmelidir.³²³ Bu düşünce, bir noktada totaliter ideolojinin ihmal kaynağıdır. Zira ideolojiler bireylere büyük idealler vaat ederek yaşamlarını sürdürürler.

2.5.4.2.4. Totalitarizm Üzerine Bazı Açıklamalar

Totalitarizm kurumlarının belli bir şekilde düzenlenerek işletilmesi ya da belli sisli bir egemenlik biçiminin uygulanması olarak kavranışı, özgül bir düşünce çerçevesi olarak totalitarizm kavramıyla bütünlenmesi gereken bir yaklaşımdır. Nazi Almanya’sı ve Stalin dönemindeki Sovyetler Birliği örneklerinin gösterdiği gibi, totaliter egemenliğin ortaya çıkmasına ve sürmesine neden olan şey, totaliter bir idealin peşinde koşulmasıdır. Bu idealde bütün insanlar aynı fikirdedir. Totalitarizm, birinin söylediği şeylere ya da sürdürmeyi istediği pratiklere saygı duyulmadığı zaman ortaya çıkmaktadır. Her şeyin şimdi nasıl olduğunu ve gelecekte nasıl olacağını kesinkes bildiğini

³²³Tormey, Simon: Totalitarizm, s.32.

sanmanın sonucudur.³²⁴ Zira diğer insanların düşünceleri, bu sistemde o kadar da önemli değildir.

Totaliter tek parti sistemine ikinci dünya savaşı sonrasında yaygınlaşan sosyalist tek parti rejimlerindeki ve özellikle Sovyetler Birliğindeki uygulamalar yakınlaşır. Yakınlaşır çünkü “en totaliter devlette bile monolitik birlik eksik bir biçimde gerçekleşir.” Yine de bu devletlerde ideolojinin ve partinin belirleyiciliği ve kapsayıcılığı, diğer tek parti rejimlerine göre daha fazladır. Uzun bir tek parti deneyiminin bulunması ve partinin yerleşik ve yaygın bir örgüte sahip olması kitleleri mobilize etmede önemli bir katkı sağlamıştır. Bu açıdan siyasal katılımın anlamı ve yoğunluğu da diğer rejimlere göre bazı temel farklılıklara sahip olmuştur.³²⁵

Totaliter sistemler üzerindeki tartışmalar çok yönlü olarak devam etmektedir. Bu tartışmalara katılanlardan Kolokowski; “totaliter rejimlerden söz ettiğimiz zaman, aklımızda, mükemmelliğe erişmiş sistemler değil, daha çok, mükemmelliğe erişmek, bütün insani iletişim kanallarını yatmak ve kendiliğinden ortaya çıkan bütün toplumsal yaşam biçimlerinin kökünü kurutmak için sonu gelmez bir çabaya girişen sistemler vardır” demektir. Michael Walzer’de; “totalitarizmin cinayetler dışında asla dikkate değer bir başarısı yoktur. Totalitarizm yeni bir erkek ve yeni bir kadın üretmez; yeni bir dil yaratmaz; hükmettiği insanların coşkusunu diri tutamaz ya da bağlı oldukları en

³²⁴Tormey, Simon: Totalitarizm, Ayrıntı Yay. İst.,1992, s.9.

³²⁵Öz, Esat: Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım, s.52.

temel şeyleri değiştiremez. Totaliter zorlama öylesine aşırı bir inatçılık örneğidir ki bozguna uğramaya mahkûmdur”,³²⁶ demektedir.

Gerçekten, totalitarizm özellikle günümüze göre bir rejim değildir. Çünkü eğer bir rejimin veya yönetim sisteminin temelinde insani değerler bulunmuyorsa adı ne olursa olsun, o yönetim biçimi zorbalık ve baskıcı bir yönetim haline gelir. Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda söylenebilir ki, insana değer veren ve onu yücelten rejim, insanların duygu ve düşüncelerini rahatlıkla ifade edebildikleri, yönetimin her kademesine aktif olarak katılabildikleri ve siyasi katılmayı kısıtlamayan aksine teşvik eden rejim ya da siyasal sistem uzun ömürlü olmaktadır. Bu saydığımız nitelikler totalitarizmde olmadığı için, ömürleri oldukça kısa ve etkinlik sahaları da oldukça kısıtlı kalmıştır.

2.6. Baskı ve Menfaat Grupları*

2.6.1. Baskı ve Menfaat Grubu Kavramının Açıklanması

2.6.1.1. Baskı Grupları

Demokrasininin siyasal bünyesinin, bir unsuru olup, genellikle, siyasal kararların alınmasına sebep olan hususu temsil etmektedirler. Batı demokrasisinde, fert ile devlet arasında birleştirici, halka vazifesini ifa eden siyasi partilere, toplum içinde ele alınması icap eden menfaatleri gösterme bakımından, baskı grupları yardımcı bir rol oynamaktadır.³²⁷

³²⁶Tormey, Simon: Totalitarizm, s.15.

* Yeni adıyla “(Sivil Toplum Kuruluşları-STK)”.

³²⁷ Çam, Esat: Batı Demokrasisinde Siyasal İktidar ve İktisadi İktidar, s.26.

Bu kısa girişten sonra, baskı grubunun tanımını da yapmak yerinde olacaktır.

Baskı gurupları, ortak menfaatler etrafında birleşen ve bunları gerçekleştirmek için siyasal otoriteler üzerinde etki yapmaya çalışan örgütlenmiş gruplar olarak tanımlanabilir. Bu tanımdaki menfaat kavramının taşıdığı ağırlık dolayısıyla baskı grupları bazen “menfaat grupları” olarak da adlandırılmaktadırlar. Bu nedenle, her menfaat grubu bir baskı grubu değildir. Bu iki terimi eş anlamda doğru olmaz. Aradaki başlıca fark bir davranış ve yöntem farkı olarak kendini göstermektedir. Bir menfaat grubu ancak siyasal karar merkezleri üzerinde çeşitli yollardan sistemli bir etkileme faaliyetine giriştiği zaman baskı grubu haline gelmektedir. Buradan hareketle “etkilenme” faktörü, baskı grubunu niteleyen temel faktör sayılmaktadır.³²⁸

Bunun yanında baskı grupları yerine çıkar grupları terimi de kullanılmaktadır. Çıkar terimi, maddi yararları savunduğu kadar, manevi değerleri de korumayı kapsamaktadır.

Çıkar grupları ancak sorumluların, kendi dilek ve isteklerini başarıya ulaştırmak için, hükümet üzerinde nüfuzlarını kullanmaya başladıkları anda baskı kuruluşu haline dönüşecektir. Örneğin, üreticiler sendikası alıcıların kendi üyeleri arasındaki dağılımını kendi olanaklarıyla düzenleyip denetirse çıkar grubu gibi davranmış olur bir çıkar grubu, kamu güçlerinden ayrı mesleğe yeni elemanların girişini düzenleyen bir

³²⁸ Kapani, Münici: A.g.e., s.193-194.

yasa çıkarmalarını istemeye kalkışırsa baskı grubu haline gelmektedir.³²⁹

İlter Turan'a göre baskı grupları, siyasal iktidarı etkilemeyi amaçlayan her türlü insan topluluğu olarak tanımlanmaktadır. Bir Pazar yerinde fiyatları yüksek bulan vatandaşın, fiyatları iyi denetlemediği için belediye zabıta kulübesi önünde yürüyüş yaparak onları göreve davet etmesi, bu tanım çerçevesinde bir baskı grubudur³³⁰ İlter Turan baskı gruplarını, anomik, doğal ve örgütlenmiş baskı grupları olarak üçe ayırmaktadır.

- *Anomik Baskı Grupları*; Bir olay ya da duruma anlık tepki olarak oluşur. Bu tür baskı grupları, örgütten yoksun bir şikâyeti dile getirmekle beraber ne yapılması gerektiği konusunda belirgin fikri olmayan, kısa sürede dağılan topluluklardır, dolayısıyla da pek etkin olmazlar.

- *Doğal Baskı Grupları*; resmi ya da tüzel bir kimliği olmayan, toplumda kendiliğinden oluşan, zaman zaman siyasal süreci etkilemeye dönük eylemlerde bulunan bu tür topluluklara doğal baskı grupları adı verilmektedir. Devlet kurumları birer baskı grubu olarak faaliyette buldukları zaman, bunlara kurumsal baskı grubu adı verilir.

³²⁹ Meynaut, Jean: Politika Baskı Grupları, (Çev.: Semih Tiryakioğlu), Varlık Yay., İst., 1975, s.89.

³³⁰ Turan, İlter: Siyasal Demokrasi, Siyasal Katılma, Baskı Grupları ve Sendikalar, s.45.

- *Örgütlenmiş Baskı grupları* ise siyasal demokrasilerde vazgeçilmez bir yeri olan baskı grubu türüdür ve belirli bir grubun amaç ve isteklerine hizmet etme amacıyla kurulan gönüllü kuruluşlardır. Bunlara, dernekleşmiş ya da örgütlenmiş baskı grupları denilmektedir. Daha önceki gruplardan farklı olarak örgütlenmiş baskı grupları toplumda kendiliğinden oluşan ya da var olan nesnelere bağlıdır. Bireyin inisiyatiflerine bağlı olarak gelişirler, üyelerin ilgisi ve desteği devam ettikçe faaliyette bulunurlar ve etkili de olabilmektedirler.³³¹

Baskı grupları ister partililer ister devlet kurumları olsun, siyasal kurumlar nezdinde üyelerinin isteklerini, tercihlerini ve çıkarlarını temsil ederler. Çoğu siyasal demokraside, yasama ve yürütme kurumları, belirli bir konuda, bir eylemde bulunacakları zaman o konuyla ilgili örgütlenmiş baskı gruplarının temsilcilerini davet ederek görüşlerini alırlar. Keza baskı grubu liderleri basın ve kamuoyu nezdinde de gruplarının sözcülüğünü, tanıtımını üstlenirler.³³²

Seçim kampanyaları baskı gruplarının siyasetçiler üzerinde etki yapma olanağını buldukları en uygun alanlardan biridir. Üyelerinin sayısına ya da mali güçlerine dayanarak, bu gruplar yapabileceklerine inandıkları hizmetler karşılığında en yüksek bedeli elde etmeye çalışırlar. Bu destek, belki de düşünüldüğünden çok daha sınırlıdır. Fakat milletvekili olmak isteyen bireyler, bütün bu isteklere rağmen siyasete girerler. Bu

³³¹ Turan, İlter: A.g.e., s.46.

³³² Turan, İlter: A.g.e., s.47.

yüzden de bol keseden vaatlerde bulunurlar.³³³ Baskı grupları, hükümet organlarının dışında yer alırlar. Ama amaçlarını gerçekleştirmek için de onları etkilemeyi düşünür. Katiyen, onların yerine geçmeyi düşünmezler.

2.6.1.2. Menfaat Grubu

Bir menfaatin müştereken takibi için teşkilatlanmış bir gruba, menfaat grubu denir. Menfaat grubu, toplumun bugünkü durumuna ait olmamakla birlikte sosyal teşkilatlanmanın, tipik bir modern şeklidir. Menfaat grubu, insanların çok defa doğdukları andan itibaren ister istemez dâhil oldukları cemaatten farklı olarak kendi arzu ve iradeleri ile girdikleri, bizzat kurmuş oldukları bir teşkilat tipidir.³³⁴

Menfaat gruplarını, benzer menfaatler ve umumi menfaatler (veya müşterek menfaatler) olmak üzere A. Kurtkan Bilgiseven ikiye ayırmaktadır: Benzer menfaatler, birer birer (yani özel olarak) herkesin kendisine ait olmak üzere sahip olunan menfaatlerdir. Örneğin, öğrencilere verilen burslar bunlara benzer menfaatler sağlamaktadır. Çünkü burs alan her öğrenci aynı imkânlardan yararlanmaktadır. Fakat burslar öğrencilere ayrı ayrı verilir. Buna rağmen, umumi menfaatler fertten ayrı ayrı değil, fakat hep beraber (parçalanmaksızın) paylaşılan veya iştirak edilen menfaatlerdir. Buna, yine eğitimle ilgili bir örnek vermek istersek, ders programının veya öğretim metotlarının ıslahı ile

³³³ Maynaud, Jean: A.g.e., s.93.

³³⁴ Bigiseven, Amiran Kurtkan: Genel Sosyoloji, Fizik Kitapevi, 4. Baskı, İst., 1986, s.11-12.

sağlanan menfaati öğrencilerin umumi menfaati olarak gösterebiliriz.³³⁵
Her konuda menfaat grubu oluşturmak da mümkündür.

Baskı ve menfaat gruplarının kökeni çok eski devirlere kadar gitmektedir. Ama bu organize grupların büyük sayılara ulaşması ve etkilerinin artması 20. yüzyıla ait olan bir gelişmedir. Bu gelişmeyi toplumdaki büyük değişmelere bağlayacak olursak, bu değişmelerin temelinde ihtisaslaşma, işbölümü giderek artan üretimin dağılımını çıkar farklılaşmasını buluruz. İhtisaslaşma, karşılıklı dayanışmayı gerektirdiği ve dayanışmanın da kaçınılmaz olarak sürütüşmeyi doğurduğu düşünülürse 20. yüzyılın çatışmacı modern toplumlarında baskı gruplarının belirli çıkarları savunmadaki önemleri daha da iyi anlaşılmaktadır.³³⁶ Bu toplumlarda ilişkilerin temelinde karşılıklı çıkarlar vardır. Bu nedenle de, baskı ve menfaat gruplarının gelişmesi ve mevcut siyasal sisteme kabul ettirilmesi eskiye oranla günümüzde daha kolay olmaktadır.

Bu nedenle baskı ve menfaat grupları, siyasal iktidarı çeşitli yollardan etkilemeye çalışırlar; hatta çoğu zaman seçim sürecine de karışarak, kendi görüşlerine yakın aday veya partileri oylarıyla, propaganda araçlarıyla veya mali yardımlarıyla desteklerler. Fakat siyasal partilerden farklı olarak kendi adları altında aday göstermezler. Üstelik partilerin fonksiyonlarının hemen tümü siyasal nitelikte olduğu halde,

³³⁵ Biliseven, Amiran Kurktan: A.g.e., s.25.

³³⁶ Yücekök, Ahmet N.: Türkiye'de Örgütlenmiş Dinin Sosyo- Ekonomik Tabanı (1946-1968), S.B.F. Yay., Ank., 1971, s.49.

menfaat gruplarının siyasal olmayan (örneğin mesleki nitelikte) birçok fonksiyonları da vardır.³³⁷

Her siyasal sistemde ya da her ülkede baskı ve menfaat grubu farklı etkiler altında oluşmaktadır. Bu nedenle mevcut kültür de, grupların şekillenmesinde ve oluşmasında etkili olmaktadır. Örneğin, İngiltere'deki bir baskı ve menfaat grubu ile Türkiye'deki birçok yönden birbirinden ayrılabilir. Zira en azından olaylara tepkileri, isteklerin elde edilmesi için başvurulan yöntemler dahi, birbirinden oldukça farklı olabilmektedir.

2.6.2. Baskı Grubu ve Siyaset

Toplumun siyasal yapısını meydana getiren örgütler arasındaki ve idare edilenle edilenler arasındaki ilişkileri tayin eden resmi mekanizmanın, modern devlette, bir sürü gönüllü kuruluşla takviye edilmesi gerekmektedir. Bu gönüllü kuruluşlar yalnızca üyelerinin taleplerini resmi otoritelere ulaştırma görevini yüklenmeyecek fakat onları kabule zorlayıcı baskı da icra edebileceklerdir. Bu anlamda bir baskı grubu küçük ya da büyük siyasal, yada siyasal olmayan, kırsal çıkarları ya da metropol çıkarları destekleyen bir örgüt, etkileme sahası bakımından da mahalli, bölgesel ya da ulusal olabilir. Fakat baskı grubu bir siyasi parti değildir. Çünkü ulusal ya da mahalli seçimlerde kendi namına aday göstermez. Yalnızca bir ya da birden fazla siyasal partiyi kendi savunduğu çıkarı benimsemesi bakımından etkilemeye çalışır.³³⁸ Bunu

³³⁷ Özbudun, Ergün: A.g.e., s.3-4.

³³⁸ Yücekök, Ahmet: A.g.e., s.49.

da siyasal parti örgütünün dışında kalarak yapar. Hatta bazı baskı grupları amaçlarına ulaştıkları zaman, genellikle dağılıp giderler.

Baskı grupları, kendi toplumsal tabanlarının çıkar ve görüşlerini de dile getirirler ve siyasal karar organlarına iletirler. Uyuşabilecek nitelikleri birleştirip, ortak hedeflere dönüştürme işlevi ise, siyasal partilere aittir. Yalnızca tek bir çıkar ya da inanç grubuna dayalı, bir baskı grupları gibi işleyen partilere kolaylıkla rastlamaz. Bu nedenle de, baskı grupları ile siyasal partileri, özellikle çoğulcu demokrasilerde birbirlerinin işlevini tamamlayan, kolaylaştıran kurumlar olarak görmek gerekmektedir. İşbölümü geliştikçe farklılaşan toplumun farklı gereksinimleri, böyle bir süreçle tabandan tavana doğru yansır ve siyasal kararlara dönüşür. Farklı çıkar ve görüşlerin dile getirilmesindeki denge, toplumsal barış ve dolayısıyla siyasal rejimin sağlıklı işlemesi koşullarındandır. Baskı gruplarını susturmak isteyen yönetimler, giderek toplumsal patlamalara ve baskı rejimlerine yol açarlar.³³⁹ Baskı grupları vb. toplumsal grupları, toplumların istikrarlı bir şekilde devamını sağlayan önemli unsurlardır.

Baskı grupları, kendileri ile ilgili siyasal kararları, ya doğrudan ya da kamuoyu aracılığıyla dolaylı olarak etkilemeye uğraşırlar. Doğrudan etkileme çabaları, daha seçim kampanyası sırasında başlayabilir. Bir baskı grubu, kendi davasını destekleyeceğini peşin olarak açıktan vaad eden bir adayın seçimine yardımcı olabilir. Bir meslek grubunun kendi

³³⁹ Kışlalı, Ahmet Taner: A.g.e., s.224.

üyelerinden bazılarının parlamentoya seçilmelerine destek olması da bu çerçevede içinde değerlendirilebilir.³⁴⁰

Bazı yazarlara göre baskı grupları politika (siyaset) sürecinde çok büyük güce ve etkiye sahiptirler. Bu görüşte olanlar, baskı grupları için “görünmez hükümet”, “üçüncü meclis”, “anonim imparatorluk” gibi adlandırmalar yaparlar. Eleştiriler, genellikle baskı gruplarının kendi dar ve özel çıkarları peşinde koştukları ve bunların da çoğu zaman toplumun yararı ile bağdaşmadığı noktasında toplanır. Öte yandan, bu grupların siyasal partiler gibi seçmen kitlesi karşısında sorumlu olmadıkları, tutum ve davranışları hakkında hesap verme durumunda bulunmadıkları belirtilmektedir. Böyle olunca da, sorumsuz bazı grupların siyasal kararların alınışında etkili olmaları gibi demokratik yönetim bakımından normal ve sağlıklı sayılamayacak bir durum ortaya çıkmaktadır. Ayrıca baskı gruplarının perde arkasında bir takım gizli “karmaşık” işler çevirdikleri kanısı da oldukça yaygındır.³⁴¹ Bu durumu, baskı grubunu oluşturan bireylerin hepsine mal etmek doğru olmaz. Çünkü gizli kapaklı bir işin yapılması için, baskı grubunun bütün üyelerinin bu gizliliğe sadık kalması gerekir. Gizli yapılan bir işi ne kadar çok kişi bilirse, o işin gizliliği de riske atılmış olur. Ancak, bu gizli ve karmaşık işleri baskı grubu liderleri yapabilirler. Onlar, siyasal partilerle veya siyasal mekanizmayla ilişkiye girebilir ve baskı grubunun düşünce ve davranışlarını yönlendirebilir.

³⁴⁰ Kışlalı, Ahmet Taner: A.g.e., s.226.

³⁴¹ Kapani, Münici: A.g.e., s.208-209.

İKİNCİ BÖLÜM

KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI-TOPLUM İLİŞKİSİ VE KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARININ SİYASET KURUMUNA ETKİSİNİN ANALİZİ

I. KİTLE TOPLUMU VE KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI İLİŞKİSİ

1.1. Kitle İletişim Toplumunun Oluşumu

Kitle toplumuna geçmeden önce, kitle toplumuna kadar olan, toplumsal safhaları da ele alıp inceleyeceğiz. Bu toplumların sosyo-kültürel, siyasal ve teknik değişmelerine değineceğiz. Bu kısmı, tarım toplumu, sanayi toplumu ve kitle toplumu olarak, üçe ayıracağız.

1.1.1. Tarım Toplumu

Tarım toplumunun oluşmasında etkili olan, bu toplumu karakterize eden belli başlı unsurlardan söz etmek gerekir. M.Ö. 5000 yıllarında ortaya çıkan ve yaklaşık olarak 16. yüzyıl ile 18. yüzyıla kadar süren toplumları “tarım toplumu” kavramı ile tanımlamak mümkündür. Ama yine de verilen bu tarihler kesin ve net olarak tespit edilmiş değildir.

Birçok yazar bu konuda farklı tarihler vermektedir. Örneğin Toffler, bu toplumun M.Ö.8000 yıllarında başlayıp, 1650-1750 yıllarına kadar yeryüzüne tek başına egemen olduğunu belirtmektedir. Toffler ayrıca bu toplumu birinci dalga toplumu olarak tanımlar. Tarım toplumunda insanların birçoğu küçük topluluklar halinde yaşamakta ve avlanmayla,

meyve toplamakla, hayvancılıkla geçinmekteydiler.³⁴² Tarım devrimi başlamış ve yavaş yavaş bütün yeryüzüne yayılarak köyleri, ekili toprakları ve yeni bir yaşam biçimini oluşturmuştur.

Tarım toplumunda değişim çok yavaş olmaktadır. Bunun da birçok sebebi vardır. Ulaşım ve iletişim yavaş olması örneğin, bir toplumdaki yeniliğin başka bir toplum tarafından aylarca ve hatta yıllarca sonra öğrenilmesi, karşılıklı iletişimin ve buna bağlı olarak değişimin yavaş olmasına sebep olmuştur.

Tarım toplumunun ilk dönemlerinde halkın büyük bir çoğunluğu, küçük topluluklar halinde ve her yerden soyutlanmış topluluklar halinde yaşayan köylüler oluşturmuştur. Bu köylüler, ancak ölmeyecek kadar ve efendilerini memnun edecek kadar üretilip, kıtı kıtına yaşamaktadırlar. Elleri besin maddelerini uzun süre saklamalarını sağlayacak olanaklarla, malların uzak pazarlara taşınması için gerekli olan yollar da olmadığından, üretimi artırdıkları takdirde fazlasının derebeyine gideceğini çok iyi bildiklerinden, uyguladıkları teknolojiyi geliştirmek ya da üretimi artırmak için bir neden görmemişleridir.³⁴³ Bu ortamda insanların gelecekte bekledikleri de sınırlıdır. İletişim düzenli değildir. Bu nedenle de uzun ömürlü siyasi birlikler ve güçlü bir sosyo-kültürel ortam oluşturulamamıştır.

³⁴² Toffler, Alvin: Üçüncü Dalga, Altınlar Kitaplar Yay., İst., 1981, s.32-33.

³⁴³ Toffler, Alvin: A.g.e., s.64.

Tarım toplumlarının ekonomisi özellikle tarıma dayanmaktadır. Ama bunun yanında savaşlardan elde edilen ganimetler ve ufak çaplı da olsa bölgesel ticari faaliyetlere de rastlanmaktadır. Nüfusun büyük bir çoğunluğu kırsal alanlarda yaşamakta olup, şehir nüfusu oldukça azdır. Tarım toplumlarının hepsi aynı düzeyde ya da seviyede değildirler. Tarımda uygulanan metodlar, bilgi derecesi, kullanılan araçlar ve teknikler aynı değildir. Olaylar karşısındaki tutumları ve tepkileri dahi aynı değildir. Bu nedenle belki de tarım toplumunu benzerlikleriyle değil de farklılıklarıyla tanımlamak gerekir.

Batıdaki tarım toplumunun karakteristik unsurlarından biri de küçük tarım işletmeleridir. Lordlara karşı yükümlülükleri dışında kendilerinin ve ailelerinin geçimini sağlamak uğruna tabiat şartları ile mücadele eden küçük tarım üreticilerinin yavaş yavaş yüzyıllar boyu geliştirdikleri bazı yeni teknik ve metotları, Ortaçağ tarımında önemli bir ürün artışına bir unsur olarak görev yapmasına yardımcı olmuştur.³⁴⁴ Ürün fazlasının toplanması ve ekonomik bir güç halinde başka alanlara aktarılması oldukça uzun bir zaman diliminde meydana gelmiştir. Ayrıca, bu gücün ekonomik hayatta kullanılması ve geliştirilmesi ya da büyütülmesi daha sonraları teknik gelişmelerle birlikte daha geniş alanlara yayılmaya başlaması ile ekonomik hayat canlanmıştır.

Tarım toplumlarında, küçük köylü toplulukları genelde siyasal zorunluluklardan ziyade ekonomik gereksinmeden dolayı kendi yörelerine bağlı içe dönük bir yaşam sürmüşlerdir. Belirli bir yörenin

³⁴⁴ Türkoğan, Orhan: Türkiye'nin Sanayileşmesi, Töre-Devlet Yay., Ank., 1981, s.40.

halkı aynı dil kökenine sahip olsa da –çoğu durumlarda böyle olmayabilir- bir tür kültürel dalgalanma hemen lehçe ve diğer farklılıklara yol açmıştır. Bu toplumsal düzeyde, hiç birinin veya neredeyse hiç kimsenin, kültürel ortaklığın yerleşmesinde bir çıkarı yoktur. Devletin vergi toplama, barışı sağlama dışında hiçbir şeyle ilgisi yoktur.³⁴⁵ Devlet zayıftır, çünkü topluluklar arasında ne bir iletişim sağlayabilmiş ne de otoritesini tam manasıyla kurabilmiştir. Bu durumda devletin faydalanması gereken ve yapması gereken görevleri de mahalli idareciler (derebeyleri) yerine getirmiştir.

Bu nedenle, tarım toplumlarının siyasal birimleri büyüklük ve tür açısından muazzam farklılıklar gösterir. Bunları kabaca iki türe veya iki kutba ayırabiliriz. Bunlardan ilki, yerel özerk topluluklar, ikincisi ise büyük imparatorluklardır. Bir tarafta oldukça yüksek siyasal katılım oranı ve ancak orta düzeyde eşitsizlik olan ve kendi meselelerini halleden şehir devletler, kabile grupları, köylü toplulukları vb. birimler, diğer tarafta da belli bir noktada yoğunlaşmış bir gücün denetimindeki büyük ülkelerdir.³⁴⁶ Buradaki siyasal biçim, merkezi hâkim otorite ile birlikte yasayan yarı özerk birimler şeklinde görünmektedir.

Tamamen gelişmiş bir tarım toplumunda iş bölümünün daha karmaşık olduğu görünmektedir. Böyle bir tarım toplumunda iş bölümünün daha karmaşık olduğu görünmektedir. Böyle bir tarım toplumunda uzmanlıklar arasındaki mesafeler daha fazladır. Ayrıca, olgunlaşmış bir tarım toplumunun bazı uzmanlık dalları aşırıya da kaçabilmektedir.

³⁴⁵ Gellner, Ernest: Ulusal ve Ulusçuluk, İnsan Yay., İst., 1992, s.32.

³⁴⁶ Gellner, Ernest: A.g.e., s.39.

Şöyle ki, bu uzmanlık dalları, ömür boyu süren, çok uzun bir zaman alan ve çok erken yaşlardan başlayarak insanların kendilerini hasrettiği ve diğer ilgi alanlarından vazgeçmelerini gerektiren bir eğitimin meyveleridirler.³⁴⁷ Bu toplumlardaki iş bölümünde, meslekler çok çeşitli uzmanlık dallarına ayrılmamıştır. Meslekler, çıraklık, kalfalık ve ustalık evrelerinden sonra edinilmektedir. Bu da uzun süre aynı mesleği sürdürmekle olmaktadır.

Tarım toplumlarında insanlar mesleklerini yaparken çeşitli yardımcılardan faydalanırlar. Bu yardımcılar, el aletleri olabileceği gibi, evcilleştirilmiş hayvanlar da olabilmektedir. Bu dönemde, bitki ve hayvanların evcilleştirilmesi, insanoğluna iki önemli enerji kaynağı sağlamıştır. Örneğin, hayvanlar, taşımada ve ziraatta tarlayı sürmek için kullanılmıştır. Ayrıca, hayvanların beden sıcaklığından ısınmada, süt ve etinden besin, dışkısından gübre ve yakacak olarak yararlanılmış, evcil hayvanların derisinden, kılından ve tüyünden giyim eşyası ve dokuma yapılmıştır. Tarım dönemi boyunca insanoğlu, kullanıldığı doğal ve evcil enerji kaynaklarının randımanını da artırmaya çalışmıştır.³⁴⁸ Yine biliyoruz ki, 13. yüzyılda İngiltere’de dokuma tezgâhları su değirmenlerinden elde edilmiş mekanik enerji kullanılarak çalışılmıştır.

Bir tarım toplumunda meydana gelen gelişmeler, teknik yenilikler yavaş yavaş da olsa diğer tarım toplumlarına da yayılmıştır. Bu teknik gelişmeleri sanayi devriminin ilk şekli gibi görmek de mümkündür. Sanayi devrimi, her ne kadar her alanda üretimi artırmak için olmuşsa

³⁴⁷ Gellner, Ernest: A.g.e., s.58.

³⁴⁸ Güvenç, Bozkurt: İnsan ve Kültür, Remzi Kitapevi, İst., 1979, s.204-205.

da, tarım toplumundaki bu gelişmeler de hayati bir öneme sahiptir. Bu nedenle, bu teknik gelişmeler belki de sanayi devriminin ilk habercileriydi. Ama teknik gelişmeler çok hızlı bir yayılma imkânına sahip olmadığından toplumsal yapılar üzerinde pek fazla değişiklikler oluşturmamıştır. Avrupa bile bu değişimin etkileri ancak 400 yıllık bir süre sonra kendini göstermiştir³⁴⁹. Aslında buradaki en önemli mesele, topluluklar arasındaki iletişimin yetersiz olması ya da yavaş işlemesidir. Kültürel ilişkiler, her zaman gelişmelerin ve teknik yeniliklerin yayılmasında önemli bir rol oynar. Ayrıca, bu ilişkiler sayesinde bilgi aktarımı da olduğundan yeni yeni gelişmelerin ve teknik yeniliklerin doğmasını sağlayıcı bir öneme sahiptir.

Bu dönemdeki toplumlar, üretimin sınırlı olması yüzünden, kaynaklarının çok büyük bir kısmını ziraata ayırmak zorunda kalmışlardır. Zirai sistem de düşey gelişme bakımından nispeten dar ufuklu bir sosyal hiyerarşi meydana getirmiştir. Bu nedenle, aile ve klan bağları sosyal organizasyonda büyük rol oynamıştır. Bu toplumların kıymet sistemleri genellikle uzun vadeli kadercilik diyebileceğimiz bir istikamete göre ayarlanmıştır; yani bir kimsenin torunlarına bırakabileceği imkânlar kendi dedeleri zamanındaki imkânlardan daha geniş değildir.³⁵⁰ Yine de bu uzun vadeli kaderciliğe rağmen, birçok insan hayatı boyunca kendi imkânlarını geliştirme fırsatını bulmuştur.

³⁴⁹ Drucker, Peter: Kapitalist Ötesi Toplum, İnkılâp Kitapevi, İst., 1994, s.39.

³⁵⁰ Rostow, R.W: İktisadi Gelişmenin Merhaleleri, (Çev.: Erol Güngör), Kalem Yay., İst., 1980, s.19.

Tarım toplumlarında, siyasi iktidarın cazibe merkezi genellikle toprağa sahip olanlar veya kontrol edenlerin ellerinde kalmakta, yani iktidar merkeziyetini kaybetmektedir. Böyle bir merkezi siyasi idare mevcut olduğu zaman, mahalli sınırları aşan görüşmelere sahip bulunan ve geniş menfaatler peşinde koşan arazi sahipleri arkalarındaki sivil memurlar ve askerlerle bu idare üzerinde zaman zaman değişen fakat genellikle de derin olan tesirler yapmışlardır.³⁵¹ Gerçekten, Ortaçağ Avrupası'nda feodalite dediğimiz siyasi yapı, toprak hâkimiyeti üzerinde kurulmuş mahalli bir idari sistemdir. Hâkim olunan topraklar üzerinde hakka sahip derebeyleri merkezi yöntemi de etkileri altına almıştır. Örneğin, bir derebeyi topraklarını sattığında, köylüleri de satmış oluyordu.

Son olarak, bazı sosyologlarca tarım toplumunu sınıflandırmak için çalışmalar da yapılmıştır. Modern ve geleneksel ayrımları batılı sosyologların “ileri- geri kalmış” ya da “gelişmiş-az gelişmiş” gibi kavramlarla toplumlara bakarak geliştirdikleri bir takım teoriler olup, geleneksel ya da modernlik öncesi toplumların özelliği diye sıralananların genellikle batı feodalitesinden alınmış özellikler olduklarını söylemekte fayda vardır. Sosyolojide ve antropolojide ilkel toplum teriminin birçok eleştiriye uğraması üzerine “geleneksel toplum” teriminin yeğlenmesi de gösteriyordu ki, geleneksel toplum “bu sosyologların, içindeki gelenek”in toplumunu bir bütün olarak beslediği ve damarlarına kutsal (ilahi) olanı zerk ettiği ve değerlerini O'nun rengine boyadığı bir toplumdan çok ilkel, farklılaşmamış, gelişmemiş

³⁵¹ Rostow, R.W.: A.g.e., s.20.

kategorilerine sığdırmak istenen bir toplum tipidir.³⁵² Bu sınıflandırmayı daha da genişletmek mümkündür. Biz burada, bu toplumda hâkim unsur tarım (ziraat) olduğu için, tarım toplumu olarak ele aldık. Zira sanayi toplumunda da, topluma hâkim olan unsur “sanayileşme” olgusu olduğu için bu toplumunu da sanayi toplumu olarak ele aldık.

1.1.2. Sanayi Toplumu

Sanayi devrimi ve sanayi toplumunun oluşumu hakkında günümüze kadar birçok fikir ileri sürmüştür. Bu fikirler, sanayi toplumuna değişik açılardan yaklaşmaktadır. Ama ortak olan noktaları da yok değildir. Örneğin, sanayi toplumu, sanayi devrimi ve onun tartışılmaz etkili ile birlikte ortaya çıkmıştır.

Sanayi devrimi ile birlikte toplumlarda değişimler de başlamıştır. Sanayi toplumlarında, manevi, siyasi ve iktisadi kuvvetler birbirinden ayrılmıştır. Kuvvetler birbirinden ayrılınca, bu kuvvetleri ellerinde tutanlar arasında da bir rekabet başlamıştır.³⁵³ Bir kısım düşünürce göre, sanayinin ortaya çıkardığı toplumsal yaşam, bir ilk neden değil sanayi devrimin bir sonucudur.³⁵⁴ Sanayi toplumları bu gelişmelerden etkilenmiştir. Şehirler büyümüş, yaşam şartları ve üretim şekilleri değişmiştir. Örneğin, kırsal alandan şehre doğru göç almıştır.

³⁵² Armağan, Erdoğan: Gelenek, Ağaç Yay., 1992, s.70.

³⁵³ Aron, Raymond: Sınıf Mücadelesi, (Çev.: Erol Güngör), Kültür Bakanlığı Yay., Ank., 1973, s.134.

³⁵⁴ Nabi, Avcı: Enformatik Cehalet, Rehber Yay., Ank. 1990, s.54.

Bununla birlikte sanayi toplumunun oluşmasında önemli faktörler de vardır. Sanayi devrimiyle birlikte üretim yapmıştır. Meslekler bölünmüş yani çeşitli uzmanlık dalları ortaya çıkmış, bu alanlarda mühendisler ve planlamacılar ortaya çıkmıştır. Ayrıca sanayi toplumu bilgi üzerine inşa edilmiştir.³⁵⁵ Bilgi birikimi yeni icraatların yolunu açmıştır. İcatlar ise, sanayi toplumunun motor gücünü oluşturmuştur. Zira yeni icatlarla birlikte üretim biraz daha artmıştır. Artık sanayi toplumunda şehirle kırsal alan arasındaki kopukluk yavaş yavaş kampanyaya başlamıştır. Örneğin, yazılı yayınlar artmış, telgraf ile önemli haberler anında bir yerden başka bir yere aktarılmıştır. Ulaşım, yollarının yapılmasıyla daha da kolaylaşmıştır. Demir yolları bu dönemin en önemli ulaşım ağlarını oluşturmuştur.

Sanayi toplumlarının başka özellikleri de mevcuttur. Sanayi toplumlarının gelişme kanunu, “topraktan fabrikaya, fabrikadan büroya” ifadesiyle de anlatılmaktadır. Toplumların sanayi toplumuna dönüşümü, aktif nüfusun tarımdan sanayiye, sonra her ikisinden hizmet sektörüne akışını esas alarak izah etmekte mümkündür.³⁵⁶ Gerçekten sanayi devrimiyle birlikte şehirlerde de nüfus oldukça artmıştır. Şehre gelen bu insanların beklentileri farklı sebeplerden kaynaklanmıştır.

Sanayi devriminin oluşmasında etkili olan bir sınıf vardır ki o da burjuvazidir. Burjuvazinin gelişmesi, daha başlarda İngiltere, Fransa ve Almanya gibi ülkelerde gelişmesi farklı süreçlerde olmuştur. Bu farklılık, ülkeden ülkeye değişen milli kültür ve felsefi düşünce

³⁵⁵ Dura, Cihan: Bilgi Toplumu, Kültür Bakanlığı Yay., Ank., 1990, s.28-29.

³⁵⁶ Dura, Cihan: A.g.e., s.31.

ayrıntılardan doğmuştur. Örneğin, İngiltere’de burjuvazinin kolayca üstünlük sağlayabilmesi daha 17. yüzyılın ortalarında yönetime ağırlığını hissettirmesi, asillerle burjuvazinin arasındaki gerginliğin, Kara Avrupası’ndan daha önce çözümlenmesine dayanmaktadır.³⁵⁷ Burjuvazinin kendini kabul ettirmesiyle birlikte, İngiltere’de kralın otoritesi bugünkü haliyle duruma getirebilmek için ayrıca soylularla iş birliği de yapılmıştır. Elllerinde büyük sermayeleri bulunduran bu sınıf aynı zamanda sanayi devriminin de ilk destekleyicileridir.

Ayrıca, 17. yüzyıl sonunda ve 18. yüzyılın başında Batı Avrupa’da dünya pazarlarının tek taraflı genişlemesi ve bu pazarlar için yapılan rekabetin getirdiği dinamizm içinde modern ilmin buluşları ziraat ve sanayide yeni üretim fonksiyonlara aktarılmasıyla başladığı zaman, bu hazırlık şartları belirli bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Fakat Ortaçağ’ın yıkılmasındaki bütün faktörler, tabii kaynakları, ticaret imkânları, sosyal ve ekonomik yapısı bakımından en müsait olan İngiltere bu hazırlıkları tam manasıyla tamamlayan ilk ülke olmuştur.³⁵⁸ İngiltere’yi Fransa, Almanya ve İtalya gibi Kara Avrupası ülkeleri izlemiştir.

18. yüzyılın ikinci ve 19. yüzyılın ilk yarısında iktisadi ve endüstriyel değişmelerin, daha önceki yüzyıllarla kıyaslanamayacak kadar hızlı olduğu ve buhar kuvvetinin kara ve deniz vasıtalarında olduğu gibi, imalat sanayide de büyük bir başarı ile tatbik edildiği dikkati çekmektedir. Yine 1830 yıllarında meydana gelen olaylar

³⁵⁷ Alkan, Ahmet Turan: Doğu ve Batı Karşısında Cemil Meriç, Akçağ Yay., Ank., 1993, s.155.

³⁵⁸ Rostow, R.W.: A.g.e., s.21.

incelendiğinde, sanayinin son derece önemli bir şekil değişikliğine uğradığı da saptanmıştır.³⁵⁹ Sanayideki değişimle birlikte zihniyetlerde de değişimler olmaya başlamıştır.

18. yüzyılda henüz teorik sınırlar pek çok belli olmamakla birlikte “sonsuzca dek süren bir ilerleme” fikri, kurulan tüm felsefelerin vazgeçilmez bir ilkesi durumuna gelmiştir İnsan aklının merkeze alındığı bir düşünce atmosferi içinde “ilerleme” anahtar bir terimdir ve bizatihi insan aklının da ilerlediği düşüncesi hâkimdir. Sanayi devrimiyle birlikte oluşan düşünce atmosferi, din ve Tanrı kavramlarını gittikçe fazlalaşan bir ilgisizliğin ve hatta inkarın sonucu olarak devre dışı bırakmış, böylece ilerleme fikri daha çok genel maddeci ve pragmatik (faydacı) isteklere işlerlik kazandırmak üzere ön plana çıkarılmaya başlanmıştır.³⁶⁰ İlerleme fikri, bu dönem itibariyle söylenecek olursa, sosyal hayatın her alanına nüfus etmiştir. Bu nedenle toplumların, sosyo-kültürel yapılarında çok etkili tesirlerde bulunmuş, birçok kurunu toptan değişmesine neden olmuş, yeni kurumların ortaya çıkmasında da etkili olmuştur.

Ayrıca, sanayi devrimi kültür bir takım değişmelerin maddi hayatta yansımalarına da yol açmıştır. İnsanların tabiata, dünyaya, insana karşı görüşlerinde meydana gelen büyük gelişmeler bu devrimin doğmasına sebep olmuştur.³⁶¹ Yine sanayi devriminin doğmasında etkili olan keşif

³⁵⁹ Tuna, Orhan-Yançıntaş, Nevzat: Sosyal Siyaset, Der Yay., İst., 1981, s.161.

³⁶⁰ Kutluer, İlhan: Modern Biliminin Arkaplanı, İnsan Yay., İst., 1985, s.102.

³⁶¹ Güngör, Erol: Kültür Değişmeleri ve Milliyetçilik, Ötüken Yay., 3.Baskı, İst., 1989, s.37.

ve icraatlar, sanayi devriminden sonra da durmamış aksine daha hızlanarak devam etmiştir.³⁶² Bunlardan elektriği ve telefonu da sayabiliriz. Her ikisi de çok önemli etkilerde bulunmuş, toplumların günümüze kadar vazgeçemedikleri en önemli ihtiyaçları olmuştur.

Bütün bu söylenenler dikkate alındığında, sanayi devriminin yaratıcı zekânın gelişmesiyle birlikte başladığını söylemekte mümkündür. Kuzey Avrupa ve İngiltere’de yaratıcı zekâ daha ziyade öğretim masraflarının ve yükte ağır pahada hafif malları taşıma masraflarının azalmasına yönelmiştir. İşte bu devirde insanların tek gayesi işi azaltmak ve üretimi çoğaltmak olan icatçı fikirlere yeni bir kıymet atfetmeye başlamışlardır. Çok daha sonraları sanayi devrimini yapacak olan başlıca icatların temelinde böyle bir kıymet değişmesi de yer almıştır.³⁶³ Sanayi toplumu, kendiliğinden sürekli bir büyüme ile beslenen ve buna dayanan tek toplumdur. Bu nedenle de, büyümenin sürekli bir gelişmeye yol açması beklenir. Tahmin edileceği gibi ilerleme ile sürekli gelişme kavramı ve idealini yaratan ilk toplum da yine sanayi toplumdur.

Sanayi devrimiyle birlikte oluşan yeni toplum yapısı gündeme yeni sorunların gelmesine de sebep olmuştur. Sanayileşme sürecinin ilk dönemlerinde, söz konusu değişim ve gelişmeden fazlası ile yararlanabilen sosyal kesimler yanında bundan yeterli derecede yararlanamayan oysal (oy deposu) kesimlerde ortaya çıkmıştır. Belli bir

³⁶² Temiz, Mustafa: Bilgi Toplumu, Seha Neşriyat, İst., 1991, s.63.

³⁶³ Nef, John: Sanayileşmenin Kültürel Temelleri, (Çev.: Erol Güngör), Milli Eğitim Basımevi, İst., 1986, s.79.

kesimin hızla zenginleşmesi yanında günde 12-16 saat boğaz tokluğuna çalışan ve hiçbir iş güvencesi olmayan kitleler oluşturmuştur.³⁶⁴ Böylece sanayileşmenin ilk yüzyılında, ikili bir sosyal yapı ortaya çıkmıştır. Daha sonraları “beyaz yakalılar” dediğimiz orta sınıfın orta sınıfın ortaya çıkmasıyla birlikte toplum üçlü bir tabakalaşma özelliği göstermeye başlamıştır.

Toplumları sınıflandırırken kullanılan kriterlerden biri de basitten bileşiğe geçiş kriterleridir. Durkheim’e göre modern toplum, iş bölümünden doğan bir “organik” dayanışma toplumdur yani uzlaşma, tamamlanma ve bağlanma toplumu şeklinde bürünmüştür. Bu nedenle de, iş bölümünün gelişmesi, toplumlarda köklü dönüşümlere sebep olmuştur. Gittikçe hassaslaşan iş bölümü neticesinde mekanik dayanışma üzerinde kurulu toplumdaki, organik dayanışma üzerine kurulu topluma³⁶⁵, yani sanayi toplumuna geçilmiştir. Bu iki toplum arasındaki temel farklılık, düzen olgusundan, sosyal teşkilatlanma prensibinden kaynaklanır. Sosyal dayanışma, kolektif bilincin bir eseridir. Mekanik dayanışmalı toplumlarda iş bölümü çok az gelişmiştir. Buna karşılık ise, organik dayanışmalı toplumlarında yani sanayi toplumunda iş bölümü geliştiği için daha olgun ve daha ileridir.

Her ne kadar Durkheim bu toplumsal sınıflandırmasını yapmışsa da günümüzde bile bunu bütün toplumlara uygulamak mümkün gibi görülmemektedir. Fakat bu sınıflandırma Avrupa için doğru olabilir.

³⁶⁴ Erkal, Hüznü: Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme, Türkiye İş Bankası Yay., Ank., 1994, s.5.

³⁶⁵ Dura, Cihan: A.g.e., s.29-30.

Zira Batı Avrupa’da sanayi toplumu kendine özgü bir sosyal ve ekonomik bir sürecin ürünüdür. Bu nedenle, bütün toplumlar aynı süreçten geçmemiştir. Bu toplumların gerisinde sadece Ortaçağ’da Avrupa’nın kendi içine kapandığı dönemde gelişen olgular değil, bu dönemden 19. yüzyıla kadar geçen zaman aralığı içinde ortaya çıkan değişimlerin de büyük bir etkisi olmuştur.³⁶⁶ Bu nedenle, sanayi toplumu içinde geçmişin yani önceki toplum olan tarım toplumunun izlerini de görmek mümkündür. Zira değişme ve gelişmelerle birlikte, tarım toplumunun sosyo-kültürel yapı özelliklerinden bazıları da sanayi toplumuna taşınmıştır. Örneğin, önceki toplum bir tarım toplumu olduğu için, kırsal alanlarda yaşayan insanlar bazı davranışları yöntem ve teknikleri uzun bir süre devam ettirmişleridir.

1.1.3. Kitle Toplumu

Kitle toplumu, sanayi devriminin bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve toplumları değişik şekillerde etkilemiştir. Önce kitle kavramının açıklanmasını yapmak yerinde olacaktır.

Kitle kavramı sözcüklerde, insan topluluğu olarak tanımlanmaktadır. İnsanlardan oluşan kitlelerden, kalabalık, çokluk ve yığın deyimleriyle de yakın bir anlam birliği mevcuttur. Ancak hemen belirtelim ki, kitle kavramının kabul görmüş bir tanımı da yoktur. Bu kavramı kullanan kişinin amacına göre, kitleye bir anlam yüklemektedir. Örneğin,

³⁶⁶ Berkay, Fügen: Köy-Şehir İlişkileri ve Bu İlişkilerin Ülkemizdeki Görünümü, (Çev. Yayınlanmamış Doçentlik Tezi), İst. Üniv. Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, İst., 1981, s.56.

siyasetçi için kitle; seçim döneminde oy isteyeceği kişiler, pazarlamacı için müşterileri, Avrupalı sömürgeciler için ise kitle Süveyş Kanalı'nın doğusunda veya Ekvator'un öte yakasında yaşayan sanayileşmemiş cahil insanlar topluluğu demektir.³⁶⁷ Kitlenin sınırları da çizilememiştir. Kitle toplumu oluşması çok değişik faktörlerin etkilerine de bağlanmaktadır. Bu nedenle kitle kavramının içeriğindeki bulanıklığın ve ideolojik yükün bir başka nedeni de, 1789 'dan dan sonra ihtilal-öncesini zorunlu kıldığı ittifakların bozulup yeniden kurulması, bu karmaşa içinde ortaya çıkan toplumsal sınıfların ve çıkar gruplarının sınırlarındaki belirsizliktir. Daha sonra çıkan bilimsel, teknolojik, demografik, siyasal ve toplumsal dönüşümlerde dikine ve enine toplumsal hareketliliği olabildiğince artırarak, bu belirsizliğin üstüne tuz biber ekmişleridir. Ayrıca, 19. yüzyıl liberalizminin de kitle kavramını kendi programı doğrultusunda farklı anlamlar yüklediğini görüyoruz.³⁶⁸ O halde kitlenin geçmişini Fransız İhtilaline kadar geri götürmek mümkündür.

Fransız İhtilali ile başlayıp 19. yüzyılda gelişen sosyal, kültürel, teknolojik ve sanayiye ilişkin şartların bir ürünü olarak kitle olgusunu ortaya çıktığını görüyoruz. Bu dönemin başlıca şartları da önemlidir. Nüfus artışıdaki hız Malthus'a felaket tellallığı yaptıracak kadar büyüktür. Kırsal kesimde şehre göç oldukça artmıştır. Teknik değişme ve makine, insan emeğinin, madeni enerji kaynakları, biyolojik kaynakların, fabrika organizasyonu aile üretiminin yerini almıştır. Bu

³⁶⁷ Yeniçeri, Özcan: "Kitle Kültürünün Dayanılmaz Egemenliği", Türkiye Günlüğü, Sayı:22, Ank., 1993, s. 133.

³⁶⁸ Avcı, Nabi: A.g.e., s.13.

değişim her alanda kendini göstermiş ve hissettirmiştir. Artık tüketim için üretim, pazar için üretimle; küçük atölyeler fabrikalarla, ataerkil aile çekirdek aile ile, baskıcı ve diktacı siyasal yapı demokratik bir yapıyla yerini değiştirmeye başlamıştır. Bu sebeptendir ki geçmiş büyük yüzyıllar arasında 19. yüzyılın bu güne kadar ki insanlık tarihinde “en çok değişen yüzyıl” olduğu her türlü tartışmanın dışında tutulmuştur.³⁶⁹ Gerçekten dünya tarihini hiçbir devrinde, dünyanın tablosu 19. yüzyılda olduğu kadar kısa bir zaman içinde değişmemiştir. Bu değişim her yerde ve her sahada olmuştur.

Kitle toplumunun bütün bu şartları göz önünde tutarak açıklamak yerinde olur. Büyük ölçüde sanayileşmiş, şehirleşmiş, iş bölümünde uzmanlaşmış ve yönetimi tamamen bürokratikleşmiş bir toplumsal ortamda kitle iletişim araçlarının tek yönlü baskısı yalnızlaşan kimlik değiştiren cemaat bağları ve dinsel kimliklerini kaybeden, bu yüzden de basmakalıp değerleri benimsemek zorunda kalan kitle kültürü ve kitle davranışıyla tamamlanabilecek bireylerden oluşan toplumu,³⁷⁰ kitle toplumu olarak tanımlamak mümkündür.

Kitle iletişim araçlarının kitle toplumunun oluşumundaki etkilerini, hala tartışılmaktadır. Günümüzde Amerikan toplumunun ne mutlak anlamda bir kitle toplumu ne de bir kamular toplumu olduğu söylenebilir. Kitle toplumu terimi de, kamular toplumu terimi de ancak aşırı örnekler için kullanılabilir terimlerdir. Her iki aşırı örnek de

³⁶⁹ Yeniçeri, Özcan: A.g.e., s.133.

³⁷⁰ Demir, Ömer-Acar, Mustafa: Sosyal Bilimler Sözlüğü, Ağaç Yay., İst., 1992, s.211.

realitenin ancak bazı yanlarını göstermektedir. Fakat ne olursa olsun, bunların birer soyutlama olduğu unutulmamalıdır. Toplumsal gerçek, daima bu iki aşırı örneğin bu iki soyutlamanın bir alaşımı şeklindedir.³⁷¹

Bir toplumun kamu toplumu mu yoksa kitle toplumu mu olduğunu gösteren en belirgin özellik toplumdaki hâkim iletişim biçimidir. Kamulardan oluşan bir toplumda, en önemli iletişim biçimi tarafından görüş, düşünce ve kanatlar eşit koşullarda ifade edilebildikleri bir tartışma ortamı iletişimidir. Kitle iletişim araçları ise, böyle bir toplumda birincil kamuları birbirine bağlayarak toplumdaki tartışma ortamını genişletmek ve canlı tutmakla görevlidirler. Kitle toplumunda ise, hâkim iletişim biçimi, eşit tartışmanın dışında biçimsel iletişim araçlarıyla yapılan ve kamuyu sadece bir kitle iletişim tüketicisi ve kendisine verilenlerin alıcısı sayılan kitle iletişimidir. Kamu, bu kitle iletişim araçları kendisine ne veriyorsa sadece onları öğrenebilme durumundadır.³⁷² Bu nedenle de denilebilir ki, kitleyi, kitle iletişim araçlarının dışında bir yerde aramak boşunadır.³⁷³ Zira kitle iletişim araçları bu kadar güçlü olmadığı dönemlerde bile dönemlerde bile kitleleri sınırlı bir şekilde de olsa etkilemiştir. Örneğin, basının ve radyonun güçlü olduğu dönemlerde Almanya da Hitler, daha önce de dediğimiz gibi bu araçları kullanarak kitleleri istediği gibi yönlendirmiş, propagandasını bu araçlarla yapmıştır.

³⁷¹ Mills, Wright: İktidar Seçkinleri, (Çev.: Ünsal Oskay), Bilgi Yay., İst., 1974, s.422.

³⁷² Mills, Wright: A.g.e., s.425.

³⁷³ Baudrillard, Jean: Sessiz Yığınların Gölgesinde ya da Toplumsalın Sonu, (Çev. Oguz Adanur), Ayrıntı Yay., İst., 1991, s.25.

Kitle toplumu bugünkü toplumlarda da gözlemek mümkündür. Kitle toplumunu günümüzde, örgütlenme ve işleyiş biçimiyle Amerikan toplumundaki gelişmelerde görüyoruz. Kitle iletişim araçları, Amerikan toplumunun bir kitle toplumuna dönüşmesine başlıca etken olmuş; hatta daha önemlisi, servet ve iktidar sahibi seçkinlerin en önemli iktidar araçlarından biri haline gelmiştir. Gerçekten günümüzde, Amerikan toplumundaki kitle iletişim araçlarının sahipleri ve üst yöneticilerinin ya iktidar seçkinlerinden olduğu ya da iktidar seçkinlerinin en değerli “hizmetkârları” arasında yer aldıkları görünmektedir.³⁷⁴ Bu genellemeyi genişletmek mümkündür. Artık, uydu yayınları ve gelişmiş bilgisayar ağlarıyla iletişim daha da kolaylaşmıştır. Kitle iletişim araçları sayesinde dünya küçülmüş ve ulusal sınırlar fiziki olmasa da sosyo-kültürel yönden ortadan kalkmıştır.

Kitleleri istedikleri gibi kullanmak ya da yönlendirmek eğiliminde bulunanlar, kitle iletişim araçlarının gücünü artık kabul etmişlerdir. Zaten, bunu kabul ettikleri için de bu araçları kontrol altına almak istemektedirler. Çünkü kitleleri kontrol etmek daha kolaydır. Bunu yaparken, kitleleri kontrol altında tutabilecek kadar bilgi verir. Ama her zaman ve her toplumda olduğu gibi, verdiklerinden kat kat fazlasını geri alırlar. Aslında, bu olay, her iki tarafın da vazgeçmeyecekleri bir durumdur, herhalde, bu durum hep böyle devam edecektir.

³⁷⁴ Mills, Wright: A.g.e., s. 442.

1.2. Kitle Toplumunun Özellikleri

Kitle toplumunun sanayi devriminin bir ürünü olduğunu belirlemiştik. Kitle olgusu çok eskiden beri bilinmesine rağmen, ancak 19. yüzyılda etkili olarak ortaya çıkmaya başlamıştır.

Kitle toplumunu açıklamak isteyen sosyal bilimcilerde, bu konuda ortak bir paydayı yakalamak çok zordur. Genellikle kitle kavramını olumsuz şekliyle ele almış olan düşünürler çoğu zaman onu küçümsemişlerdir. Kitle toplumu amaçsız, ilgisiz ve hiçbir forma bağlı olmayan bireylerin tesadüfen bir araya gelmeleri ile oluşmaktadır. Kitle toplum, aslında kitle adamlarının kantitatif (sayısal) toplamıdır. Zevklerde, dünya görüşlerinde, hatta sosyal tercih ve kararlarında yeknesak ve standart bir yapıyı ortaya koyarlar. İnsanların çoğunun kendi fikirleri de yoktur.³⁷⁵ Aslında burada bahsedilen kitlenin sürü içgüdüsüyle hareket ettiğini de söylemek mümkün gibi görünmektedir.

Hatta kitlelerin bir sürü gibi görüldüğü dönemler de olmuştur. Örneğin Hitler, kitleleri aşağılayarak “boş kafalı koyun sürüsü”, “tecessüm etmiş budalalık” gibi ifadelerinde ve insanlığın kitle halinde “tembel, korkak, kadınca, hissi ve makul düşünceden mahrum” olarak görmektedir.³⁷⁶ Bu görüşü, İtalya’da Mussolini’de de görmek mümkündür.

³⁷⁵ Yeniçeri, Özcan: A.g.e., s.134.

³⁷⁶ Dawris, Robert B.: Dünyayı Değiştiren Kitaplar, (Çev.: Erol Güngör), Ötügen Yay., 2. Baskı, İst., 1994, s.174.

Bu dönemin siyasetçileri kitleleri aşağılamış olsalar da kitlelerin etkilerinden de bahsetmek gerekir. Kitleler her zaman şekilsiz, yapısızdır ve kendileri dışında sürüp siyasetten habersizdirler. Bu karışmazlık ve vurdumduymazlığa sahip olmalarına rağmen, kitlelerin siyasal olguları iki şekilde etkilediğini görüyoruz. İlk olarak, bireylerin çalışma ve öncülüğünden doğan eylemler en silik bir buluş bile derin değişmelerin tohumlarını atabilir. Toplumları değiştiren buluşların çoğunu kanuni yetkilerden uzak kişiler meydana çıkarmıştır. İkinci olarak, kitleler bilinçsiz bir şekilde kolektif itişleri beslemektedirler. Bu itişler, belirli bir eylem şekillerine dökülen canlandırma ve düşünceler kurarlar.³⁷⁷ Kitleler her ne kadar ve çoğunlukla değişik kaynaklar tarafından etkilenseler de az da olsa onların da etkili oldukları durumlar vardır.

Kitlelerin özellikleri üzerinde duran düşünürlerden biri de Wringht Mills'dir. Mills, kitle toplumunun özelliklerini³⁷⁸ şöyle sıralamaktadır:

1. Başkalarının fikir, düşünce ve kanatlarını dinleyen pek çok, buna karşılık kendi fikir, düşünce ve kanatlarını ifade edebilenler pek az; tamamen bir soyutlama ve aslında toplama bireyler yığını durumuna indirgenen kamu kitle iletişim araçlarınınca etkilenip biçimlendirilmektedir.
2. Kitle iletişiminin örgütlenme biçimi bireylerin anında ve etkinliklere yanıtta bulunmalarına olanak bırakmaktadır.

³⁷⁷ Bouthoul, Gaston: A.g.e., s.82-83.

³⁷⁸ Mills, Wright: A.g.e., s.425.

3. Kamuoyunun oluşumundan sonra, kamuoyunun kendini realize etmesi için kamuoyunun girişmesi gereken eylemler, bu eylem kanallarını örgütleyen ve kontrolü altında tutan resmi makamlarca ya da iktidar çevrelerince denetlenmektedir.

4. İktidar kurumları karşısında kitleleşmiş kamunun bağımsızlığı kalmamaktadır. İktidar kurumlarının ve resmi makamların görevlisi olan kimseler kitleler üzerinde açık ya da örtülü yollardan nüfuzda bulunmakta, kişilerin karşılıklı ve özgür tartışma yoluyla kamuoyunu yaratabilme özgürlükleri daha oluşmadan önlemek istendiği ve önlendiği görülmektedir.

Kitle toplumlarında görülen bu özellikler, aynı zamanda kitle içinde yer alan bireylerin de bazı özelliklere sahip olduğunu bize göstermektedir. Kitle içinde yer alan bireylerin özelliklerini de sıralamakta da fayda vardır. Bu özellikleri³⁷⁹ aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

1. Davranışlarında anormallik esastır. Kitle adamı, bireysel davranış ve kişisel özelliklerini herkesi cezbeden ve içgüdü karakterlerindeki tutkuların kolektif seli altında geriye atarlar.
2. Kitle içindeki birey oldukça duygusaldır. Aklın yerini duygusallık, heyecanlar ve içgüdüler almaktadır.
3. Kitle adamının davranışları üzerinde akli kontrol mevcut değildir. Kitle içine giren bireylerin akli, gruptakilerin en alt seviyesine düşmektedir. Kitleye katılan bireyler, ne olursa olsun

³⁷⁹ Yeniçeri, Özcan: A.g.e., s.135.

kendisini en aşağı zeka seviyesindeki bireylerin düzeyine ayak uyduracak, sürüklenerek mantıktan da kontrolden de çıkacaktır.

4. Kişisel sorumluluk, kitle içine giren bireyde yok olmaktadır. Herkesin kişisel tutkularının denetimini yitirdiği kitle içinde, bireyler de sorumluluk duygularını kaybederler. Yani, herkesin gözlerinin kr olduğu yerde kitle içinde görenlerin bir kısmını da şaşı olma zorunluluğu duyarlar.

Kitle içine giren bireyler çevrenin etkisinden çok, girdikleri çevrenin etkisinde kalırlar.

Kitle toplumunun günümüzdeki en iyi göstergelerinden biri de, kitle iletişim araçlarının etkinliğinin her geçen gün biraz daha artmasında aramak gerekir. Artık, insanlar işten arta kalan zamanlarını kitle iletişim araçlarının egemenliği altında geçirmektedirler. Çünkü bu araçlar insanların yerine hem düşünüyor, tartışıyor, araştırıyor ve hem de karar veriyorlar.

1.3. Kitle İletişim Araçlarının Topluma Etkisi

Kitle iletişim araçlarının topluma etkilerini iki örnek kurum olarak inceleyeceğiz. Bunlardan biri eğitim, diğerisi ise siyaset kurumudur.

1.3.1. Eğitime Etkisi

Öncelikle eğitimin tanımına ve açıklamalarına yer vermek yerinde olur. Zira, toplum açısından eğitim bir kurum teşkil etmektedir ve günümüzde fonksiyonları itibariyle gerçekten çok önemli bir yere sahiptir.

Eğitim çeşitli fikirler ve ideolojiler etkisi altında, oldukça fazla kişiler tarafından tanımlanmış ve açıklanmıştır. Bütün bu şartlar altında eğitim; tabiatın, sosyal kurumların ve diğer insanların bizim zekâmız veya irademiz üzerinde icra etmeye muktedir oldukları tesirden ibarettir. Tanımı bu derece geniş bir şekilde ele aldığımız zaman kanunlar, siyasi idare şekilleri, üretim teknikleri gibi içinde yaşadığımız toplumun kurumlarından gelen etkiler de eğitim sürecini oluşturur ve bu bir eğitimidir. Bundan başka iklim ve toprak şartları gibi coğrafi çevre tesirlerinin dahi görgü ve tecrübe yolu ile bize kazandırdığı bilgileri eğitim konusuna dahil etmemiz gerekmektedir. Fakat böyle bir tanım ya da bir tanım ya da tarif, insanlardan gelen tesirlerle, eşyalardan gelen tesirleri aynı isim altında bir araya getirilmesi bakımından çok geniştir.³⁸⁰ Eğitime çevreden gelen tesirler olduğu kadar da eğitimin de çevreye tesirleri vardır.

Eğitim, toplumlara değişik şekillerde ve değişik zamanlarda etkilerde bulunmuştur. Eğitim, insanları yalnızca bilgilendirmeyi değil, daha bütüncül bir formasyon kazandırmayı, yalnızca düşünce alanında değil,

³⁸⁰ Bilgiseven, A. Kurtkan: Eğitim Sosyolojisi, Türk Dünyası Araştırma Vakfı, İst., 1987, s.14.

fiziksel, ahlaki (hatta cinsel), toplumsal, sivil olarak da mükemmelleştirmeyi hedeflemektedir.³⁸¹ Bu nedenle eğitim, bilgi edinme, ruh, beden ve hatta gerçek bir vatandaşlık bilinci formasyonu anlamlarına da gelmektedir.

Eğitim aynı anda mevcut kültürün genç nesillere aktarılmasında ve onlara öğretilmesinde önemli bir rol de oynamaktadır. Eğitim sırasında bu davranışların kazandırılmasında öğretmenler aracı görevini üstlenirler. Öğretmenlerin önceden kazanmış oldukları bilgi, tutum ve beceriler yani bilişsel, duyuşsal ve psikomotor davranışlar aktarılır.³⁸² Artık, çağımızda bilginin önemi artmıştır. Bu nedenle eğitimin önemi de buna paralel olarak artmaktadır.

Belki, bundan üç yüz sene önce eğitim- öğretim elit tabakanın imtiyazıydı. Sanayi devriminden sonra özellikle eğitim büyük önem kazanmıştır. Çünkü çeşitli iş kollarında eğitilmiş insanlara ihtiyaç duyulmuştur. Günümüzde de gelişmenin yine en önemli unsuru bilgi ve bilginin ürettiği yüksek teknolojiyi hazmedebilecek, kullanılabilecek kapasitedeki insan gücüdür. Hızlı ve yoğun bir eğitim faaliyetini hem bilgiyi edinmeyi hem de onu kullanacak insanları yetiştirmeyi mümkün kılmaktadır. Bu sayede gelişmekte olan ülkelerin gelişme şansı artmakta, hatta bu ülkeler daha önceden gelişmiş ülkelerle rekabet

³⁸¹ Dollot, Lovis: Kitle Kültürü ve Bireysel Kültür, (Çev. Özlem Nudralı), İletişim Yay., İst., 1990, s.52-53.

³⁸² Çilenti, Kamuran: “Eğitim Teknolojisi Açısından Kitle İletişim Araçlarının Eğitime Etkisi”, Kitle İletişim Araçları ve Eğitim Sempozyumu, Ank. Üniv. Eğitim Bilimleri Fak., Ank., 1985, s.73.

edebilecek hale gelmektedir.³⁸³ Ama gelişmekte olan ülkeler daha rekabete girmeden, bu ülkenin yetişmiş elemanlarına el atmaktadırlar. Zaten, bu insanların çoğunluğu eğitimini gelişmiş ülkelerde görmektedirler. Bu nedenle, gelişmiş ülkeler yetiştirdikleri bu elemanları daha ülkelerine dönmeden istihdam ederler.

Günümüzde, eğitim-ğretim faaliyeti uzun bir zaman diliminde olmaktadır. Her ülkede eğitim faaliyetine rastlamaktadır. Bu faaliyet ekonomik yönden zengin ülkelerde daha yaygındır ve daha ileri bir seviyeyi göstermektedir. Eğitimin refah ekonomilerine sahip ülkelerdeki ileri seviyesi bu ülkelerde tekniğin daha mükemmel hale gelmesini temin edecek bir takım yeni keşif ve icatlara yol açmaktadır. Teknikteki bu ilerleme ise kullanılmayan zamanı daha da arttırarak eğitim ve yenilik imkânlarını daha da hızlandırmaktır. Bu hızlı gelişmelere uyabilen ülkeler, teknolojiye ve ilimde öncülük kazanarak bir defa zenginleştikten sonra, kendilerine daha fazla zaman ayırabilmek için, iş gücünü başka ülkelerden satın almaya dahi muktedir olabilenlerin kaderi, insanın yaşayabilmek için çalışmak mecburiyetinde olmasından doğan tabiat kaidesinin zorlayıcı tesiri altındadır.³⁸⁴ Bu gibi durumları değerlendirmeyen yani gelişmesini tamamlayamayan ülkeler her zaman ülke dışına g verirler.

Günümüzde eğitim ile teknoloji arasındaki ilişki; eğitimin teknolojisinin temel öğesi olan bilgiyi saklayıp, gelecek kuşaklara aktarması, teknoloji üretimini ve tüketimini sistemleştirip güdülemesi

³⁸³ Yayla, Atilla: A.g.e., s.16.

³⁸⁴ Bilgiseven, A. Kurktan: A.g.e., s.47.

biçiminde ortaya çıkmaktadır. Buna karşılık da teknolojinin etkinliği artırıcı bir öge olarak eğitim sürecinde katıldığı gözlenmektedir. Eğitim ve teknoloji arasındaki bu karşılıklı ilişkiyi bir türlü iletişim olarak görmek de olasıdır.³⁸⁵ Bu nedenle de artık, insanlar edebiyatı, dili, tarih şuuru vb. sözlü şahsi kaynaklardan değil, fakat git gide formel eğitim yoluyla ve kitle iletişim araçlarıyla öğrenmekteydi.³⁸⁶ Gerçekten de kitle iletişim araçları eğer amaçlara uygun bir şekilde kullanılırsa, eğitimde vazgeçilmez bir öneme sahip olur.

Kitle iletişim araçlarından eğitimde, özellikle yetişkin (yaygın) eğitimde yararlanılmaktadır. Önceleri yazılı basın kanalı, radyonun bulunuşu ile radyo kanalı, sinema ve film tekniklerinin gelişmesi ile sinema kanalı, son buluşlarından biri olarak kabul edilen televizyonun kamu yararına sunuluşundan sonra da televizyon, eğitimde kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra yetişkin eğitiminde, gerek kalkınmış gerekse kalkınma çabası içinde olan ülkelerde deneyimleri yapılmış ve bu deneyimlerin ışığında sürdürülmektedir. A.B.D., Kanarya, Japonya, İngiltere, Fransa gibi toplumsal kalkınma süreçlerini tamamlamış ülkelerde televizyondan yetişkin eğitiminde ya da genelde eğitim alanında faydalanılmaktadır. Eğitim yayınlarında gelişen teknik buluşlar alanında, diğer ülkelerde yararlanan yöntem ve tekniklerden haber verme, bu konularda eğitime

³⁸⁵ Açıkalın, Aytaç: “Kitle İletişim Araçlarının Yükseköğretimde Kullanımı”, Kitle İletişim Araçları ve Eğitim Sempozyumu, Ank. Üniv. Eğitim Bilimleri Fak., Ank., 1985, s.26.

³⁸⁶ Güngör, Erol: Türk Kültürü ve Milliyetçilik, Ötüken Yay., 7. Baskı, İst., 1989, s.216.

çok fazla faydası olmaktadır.³⁸⁷ Kitle iletişim araçları ile eğitiminin kurallarını mevcut toplumun siyasal iktidarı belirlemektedir.

Eğitim için kullanılan bütün kitle iletişim araçları ile diğer araç ve gereçler, eğitimin bütün gelişmeleri yakından takip etmesi için gereklidir. Ama bugünkü eğitim sistemine karşı olanlardan biri de Ivan Illich'dir. Ona göre, bir beceri, toplumsal kaynakları har vurup harman savurarak kazanan kişiyi yeğleyen bir ayırım sistemidir. Okul kurumunun kalkması insanı yalnızca okuldaki yaşantısında yetersiz diye dışlanmaktan korumak yoluyla bile ruhsal yönden yararlı olabilir.³⁸⁸ Fakat Illich'in bu eleştirisi bugün için bir haksızlık gibi görünmektedir. Çünkü bugün, eğitim kurumları her türlü aracı amaçlarını gerçekleştirmek için kullanabilmektedir.

Teknolojinin oldukça geliştiği toplumlarda, okullar giderek daha büyük oranda, bilgisayar, televizyon, film, video ve ses bantları kullanmaya zorlanacaktır. Öğretmen giderek daha çok denetçi ve akıl hocası durumuna gelecektir.³⁸⁹ Her geçen gün gelişen teknoloji, okullar ve öğrenme biçimlerimiz üzerinde çok derin etkiler yaratacaktır. Örneğin, televizyonla eğitim aynı zamanda öğretmenler için de bir okul sayılır. Zira bilgilerini tazeler ve geliştirirler. Kitle iletişim araçlarıyla eğitimin en önemli faydalarından biri de, kırsal kesimdeki gençlerin mevcut koşullarına göre yetiştirilmesini sağlamaktır. Böylece, işsizlik, göç gibi

³⁸⁷ Aziz, Aysel: A.g.e., s.31.

³⁸⁸ Illich, Ivan: Okulsuz Toplum, (Çev. Bedirhan Üstün), Birey ve Toplum Yay., Ank., 1985, s.18.

³⁸⁹ Drucker, Peter: Yeni Gerçekler, (Çev.: Birtane Karanacı), Türkiye İş Bankası Yay., Ank., 1991, s.255.

bazı sorunlarda çözümlenebilir. Ama kitle iletişim araçlarının belki de en önemli faydası, okulların çevre ile ilişkilerinin daha sağlıklı bir hale gelmesinde etkili olmaktadır.

1.3.2. Siyasete Etkisi

Kitle iletişim araçlarının özellikle günümüzde birçok kurumu etkilediği bilinmektedir. Tabii olarak etkilenme olayı karşılıklı olmamaktadır. Kitle iletişim araçları gelişmiş ülkelerde herhangi bir konu için rahatlıkla kamuoyun oluşturmaktadır ve mevcut siyasi yönetimi böylece etkilemektedir. Ama bu durumu geliştirmekte olan ülkelerde gözlemek güçtür. Çünkü yöneticiler kitle iletişim araçlarını genellikle kendi çıkarlarını korumak için kullanırlar.

Kitle iletişim araçlarının münasebet içinde oldukları kurumlardan biri de siyaset kurumudur. Son yıllarda yapılan araştırmalarda, kitle iletişim araçlarının, siyasal bilincin oluşturulmasında katkıda bulunabileceği doğrulanmıştır. Kitle iletişim araçlarının, artık çocuklar ve gençler için birincil siyasal bilgi alma kaynağı olabileceği de kesinlikle bilinmektedir.³⁹⁰ Bu görüşü destekleyen bazı araştırmaların bulgularından söz etmek yerinde olacaktır. İlk araştırma 1968 Amerikan Başkanlığı ön seçimleri sırasında Wisconsin Eyaletinde bazı lise iki, lise üç sınıf öğrenciler üzerinde yapılmıştır. Bu alan araştırmalarının bulgularına açık kalmalarının siyasal bilgi edinme yönünden kitle iletişim araçlarını fazlasıyla izleyen gençlerin 1972 yılında A.B.D.'de Watergate skandalı hakkında, ertesi bahar kitle

³⁹⁰ Tokgöz, Oya: A.g.m., s.84.

iletişim araçlarını daha az izleyenlere oranla daha fazla bilgi sahibi oldukları saptanmıştır. New York kentinde ortaokul öğrencileri üzerinde yapılan başka bir araştırma ise kitle iletişim araçlarının birincil bilgi alma kaynağı olduğu kanıtlanmıştır. Çocukların %83'ü Amerika Başkanı, %85'i Amerikan Başkan Yardımcısı, %59'u Amerikan Kongresi, %50'si Yüksek Mahkeme hakkında bilgilerini kitle iletişim araçlarından aldıklarını belirtmişlerdir. Bu anılan iki çalışmada da televizyonun önemi çocuklarca açıklanmıştır.³⁹¹ Zira televizyon en çok çocuklara hitap etmektedir. Çünkü çocuk programları çocukları etki altına alacak şekilde hazırlanmaktadır.

İlk olarak, siyaset ile kitle iletişim araçları ilişkisi basın yoluyla ortaya çıkmıştır. Aydınlanma çağı ile başlayan siyasi ve ekonomik doktrinler, basılı kitle iletişim araçlarının etkinliği ile yaygınlık kazanabilmiştir. Avrupa'da görülen bu gelişmeler, kitle iletişim araçlarının toplumları özellikle iki amaç için eğittiği anlaşılmaktadır. Bunlardan ilki din eğitimi, ikincisi ise siyasi eğitimidir. Siyasi eğitim ile toplumlar, ülke yöntemlerinin demokratik kurallara kavuşturulması, totaliter rejimlerin yerini demokrasilerin alması yönünde etkilenmiştir. Ayrıca, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi millet- devlet birliği inancının geliştirilmesi ile derebeylikler ortadan kaldırılmıştır. Siyasi eğitimin zamanla yaygınlaşarak değişik doktrinlerle toplumlara yön vermeye çalıştığını görmekteyiz.³⁹² Bu olgu, sanayi devrimi ile oldukça fazla önem kazanmıştır. Çünkü sanayi devrimleriyle birlikte kitle iletişim

³⁹¹ Tokgöz, Oya: A.g.m., s.85.

³⁹² Erdem, Salih: "Basın ve Kitle Eğitimi" Kitle İletişim Araçları ve Eğitim Sempozyumu, Ank. Üniv. Eğitim Bilimleri Fak., Ank., 1985, s.51.

araçlarının sayısında bir artış olmuş, kısa bir zaman diliminde yazılı iletişime, söz ve görüntü yani radyo ve televizyon eklenmiştir. Her birinin çok etkili olduğu dönemler olmuştur. Örneğin, 1930 ve 1940'lı yıllara kadar basın, 1940 ve 1960'lara kadar radyo ve günümüzde de televizyon etkisini sürdürmektedir.

1.4. Kitle İletişim Hareketleri ve İletişim Araçları İlişkisi

1.4.1. Kitle Hareketleri

Kitle toplumunun sanayi devriminden sonraya ortaya çıkmaya başladığını belirtmiştik. Ancak, kitle olgusunun eylem planında yol açacağı en büyük karışıklık 20.yüzyılda ortaya çıkmaktadır. Bu yüzyıllarda özellikle batıda demokrasinin yerleşip, evrensel oy ilkesinin yaygınlaşmasıyla oy verecek insanlar üzerinde büyük bir araştırmaya giren bütün siyasal partiler kitle olgusunu koşulsuz bir biçimde kabul etmeye başlamışlardır. Hatta genel eğilim olarak çoğulcu demokrasiyi benimsemiş sosyal demokrat ve sosyalist partiler bile kendilerini kitle partileri olarak nitelemekten kaçınmamışlardır. Oysa eylem planında kitleye bu tür yaklaşım toplumbilimsel planda birçok karışıklıkların ortaya çıkmasına yol açmaktadır.³⁹³ Siyasal partilerin kitleleri potansiyel oy deposu olarak görmeleri sonucunda, bu partiler, kitle partisine dönüşmüş onları peşlerinden her yöne sürüklenmişlerdir.

Oysa demokratik esasa dayalı partiler ile hangi anlamda olursa olsun “militan” esasına dayalı bir insan tipi arasında bir çelişki vardır. Çünkü totaliter eğilimli partilerin yöneldiği toplumsal örgütlenme biçimleri ile

³⁹³ Özkök, Ertuğrul: Kitlelerin Çözülüşü, Tam Yay., Ank., 1985, s. 84.

demokratik eğilimli ve çoğulculuğa inanmış sosyalist ve sosyal demokrat partilerin yöneldikleri toplumsal örgütlenme aynı değildir. Sosyal demokrat partilerin yöneldikleri toplumsal örgütlenme aynı değildir. Sosyal demokrat partilerin son 20 yıldaki en büyük yanılgılarından birisi bu farkı yeterince dikkate almamaları olmuştur. Çünkü kitle içinde, kişiliğini kaybetmiş yalnızlığa terk edilmiş bir insan yitirdiği bu kimlik duygusunu totaliter eğilimli kitle hareketleri içinde kazanmaya hazır bir duruma sahiptir. Toplumsal planda büyük bir gizil güç halinde yatan bu eğilim, toplumsal konjonktürlerle birleştiği zaman 1930'lu yıllar Almanya'sında olduğu gibi büyük bir kitle hareketine dönüşebilmektedir.³⁹⁴ Kitle hareketlerinin, genellikle toplunda bireylerin, toplumsal bir kimlik edinemedikleri dönemlerde yaşandığı görünmüştür.

Ayrıca, bireylerin yaratıcı güçlerinin kaybolması oranında kitle hareketine katılma eğilimleri de gittikçe artar. Bireyin faydasız benliğinden kaçıp kurtulma amacı kitle hareketlerine katılması için en önemli sebebi olmuştur. Kitle hareketlerine dâhil olmadan önce bireyin sahip olduğu grup bağlarından kurtulması gerekir. Kitle hareketine katılmaya en uygun kişi, kendini, küçük, anlamsız ve yoksul yönlerini maskelemek üzere, içine karışacağı ve içindeki kişiliğini eriteceği bir topluluktan yoksun olan bağımsız kişidir. Aile, toplum ve vatan bağlarının zayıfladığı ve çöküntü halinde olduğu bir yerde kitle hareketlerinin başarı şansı oldukça yüksek olur. Büyük kentlere akan insan seli arkasında çileli bir mazi ve kendini bu maziye bağlayan

³⁹⁴ Özkök, Ertuğrul: A.g.e., s.85.

geleneksel değerleri bırakır. Adeta yörüngesinden fırlamış insan atomları, taşımaktan utandıkları kültürlerini sayfa gibi atmaya ya da unutmaya hazır halde bulunurlar. Böylece, kitle kültürünün repertuvarında harekete hazır malzeme bolluğu ve doluluğu gözle görülür ölçüde artar.³⁹⁵ Kırsal kesimden gelenlerin doldurduğu kentlerde, aynı zamanda, sosyal yapı sorunlarının da hızla artmakta olduğu görülmektedir.

1.4.2. Kitle İletişim Araçlarının Kitle Hareketlerindeki Rolü

Kitlelerin hareketlerinde etkili olan kitle iletişim araçları, toplumların her yanını bir aę gibi sarmıştır. Aslında, kitle iletişim araçları dünyayı bir aę gibi sarmıştır. Bu ortamda kitleleşme eğilimi gittikçe artmaktadır. Kitle toplumu, 20. yüzyılın ikinci yarısında dünyayı küçülten, fiziki mesafenin anlamsızlığını ortaya çıkartan teknolojik gelişmelerin sonucudur. İletişim ve ulaştırma teknolojisindeki baş döndüren yeniliklerden, bilgisayar kullanımının yaygınlaşması, televizyon, video, telsiz kullanımının tabii bir olay haline gelmesi, sözlü-yazlı basındaki hızlı gelişmeler ve buluşlar aę gibi bütün toplumları sarmıştır. Buna paralel olarak, büyük şehir bölgelerinin nüfusu adeta yutması kitleleşmeye sebep olmuş, yeni sosyal çevrede yeni bir takım değerlerin kazanılması kitle iletişim araçlarının da yardımıyla sağlanmıştır. Böylece, etkinliğinin ne kadar süre devam edeceği şimdilik bilinmeyen, yerleşik kültürle yer yer çelişebilen, yaşama tarzını etkileyen yeni değerler bu geniş kitleleri yönlendirir hale gelmiş, adeta ortak mesajlar

³⁹⁵ Yeniçeri, Özcan: A.g.m., s.134.

(sanata, musikide, siyasette ve sosyal ilişkilerde) alınıp verilebilmiştir.³⁹⁶ Şehirleri dolduran kırsal yörelerden gelen insanların mevcut ortamı tanımalarında, onlara kitle iletişim araçları yardımcı olmuştur.

Sanayi devrimi ile birlikte başlayan yeni icatlar, kitle iletişim araçları ve iletişim alanında büyük patlamalara yol açmıştır. Bir yandan yoğunlaşan kitle hareketleri diğer yandan toplumları bir örümcek ağı gibi saran kitle iletişim araçları ve yeni yapılanma biçimleri, insanlar arası ilişkileri temelden sarsmıştır. Böylece, 20. yüzyılın başında “kitle toplumu”, “kitle insanı” ve bunların dünya görüşü, felsefesi, inanç ve değerlerini belirleyen kitle kültürü ortaya çıkmıştır.³⁹⁷

Kitle iletişim araçları, bireyler üzerinde etkili olmakla bazı çok önemli değişmelere neden olmuştur. Diğer bir gerçek ise, bireylerin bütün düşünce ve davranışlarında kitle iletişim araçlarına önem vermeye başlamalarının görülmesidir. Bu nedenle, kitle iletişim araçları dış dünyayı algılamamızda filtre görevi üstlenmekle kalmayıp, bizi kendimize bile istediği gibi yansıtıp benimsetebilmektedir. Ne olduğumuzu, ne olmamız gerektiğini, dışa karşı nasıl bir görüntü vermemiz icap ettiğini tayin eden hep kitle iletişim araçlarıdır. Kitle iletişim araçları, kitle propagandası yoluyla, halka kedi kendilerine gitgide daha az düşünmeyi, muhakeme etmeyi ve konuşmayı önerirken, iletişim araçlarının sundukları daha çok kabul etmeyi öğretir (Örneğin,

³⁹⁶ Erkal, Mustafa: İktisadi Kalkınmanın Kültür Temelleri, Yenilik Basımevi, İst., 1991, s.135.

³⁹⁷ Yeniçeri, Özcan: A.g.m., s.133.

Hitlerin radyoyu bir propaganda aracı olarak kullanması). İnsanlar zihinlerini sabahtan akşama kadar bir büyü gibi saran, istediği değerleri yücelten, onaylamadığı değerleri öldüren iletişim araçlarına sahiptir. Sorokin, biraz daha ileri giderek demokrasiyi, “iletişim araçlarının irat ettiği şey” olarak tanımlamıştır. Kitle iletişim araçları istediği gerçekleri, ortaya koyar, dönüştürür ve de değiştirir³⁹⁸ birkaç haftalık bir basın çalışması halinde, herkes gerçeği kabul etmeye başlar. Kitlelerin eğitilmesi ise kitleleri televizyonun ve basının güç alanına sokmak olarak yorumlanabilir.

Kitle iletişim araçlarının, toplumlarının kitleleşmesindeki rolü oldukça eleştirilmiştir. Kitle iletişim araçları, toplumsal çevreler üzerinde etkide bulunarak, bunların zayıflamasına bireylerin toplumsal grup üyeliklerinin çözülmesine neden olmakla suçlanmaktadır³⁹⁹. Günümüze kadar olan süreçte, kitle iletişim araçlarının etkileri göz önünde bulundurulursa, özellikle art niyetli kişilerin elinde olduğu düşünülmürse (Hitler, vb.) kitleleri harekete geçirmek ve yönlendirmek mümkün olabilmektedir.

³⁹⁸ Yeniçeri, Özcan: A.g.m., s.135.

³⁹⁹ Özkök, Ertuğrul: A.g.e., s.95.

II. KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI VE SİYASET KURUMUNA ETKİSİNİN ANALİZİ

2.1. Kitle İletişim Araçları ile Siyasal Kültür ve Siyasal Sosyalleşme Arasındaki İlişki

Bu bölümde kitle iletişim araçlarının siyasal kültüre etkisini ve diğer kurumlarla olan ilişkilerini inceleyeceğiz. Ayrıca, kitle iletişim araçlarıyla siyasal kültürün etkileşiminin yönünü, sınırlarını ve şiddetini belirlemeye çalışacağız.

2.1.1.Kitle İletişim Araçlarının Siyasal Kültüre Etkisi

Kitle iletişim araçlarının birer kültür taşıyıcısı ve aktarıcısı oldukları da kabul edilmektedir. Bu araçların etkileri ülkelerin sınırlarını aşmıştır. Gelişen teknoloji de araçları daha güçlü ve daha etkili hale getirmiştir. Örneğin, uydu yayınlarıyla, Amerika'daki ya da Avrupa'daki bir futbol karşılaşmasını anında izleme olanağı ortaya çıkmıştır. Artık, fiziki mesafeler bu araçlar sayesinde küçülmüştür. Ayrıca, günümüzde hemen her evde bir radyo ve televizyon vardır.

İnsanlar, birçok olayı kitle iletişim araçlarından takip etmektedir. Bu nedenle, kitle iletişim araçlarıyla, önce bir dünya imajı çizilir, ardından da çizilen bu imaj hakkında ne düşünülmesi gerektiği kitlelere empoze edilir. Bir başka deyişle, üzerinde düşünülecek dünya, bu dünya hakkında düşünülebilecek ve düşünme biçimleri de, çıkar sahibi insanlar tarafından tayin edilir ve devamlı suretle yönlendirilir. Artık, yakın çevremiz ve yüz yüze iletişimde bulunduğumuz insanlar hakkında, sahip olduğumuz bilgiler dışında, dünya hakkında bütün

bildiklerimiz veya bildiğimizi sandıklarımız, bize günlük gazeteler, haftalık dergiler, radyolar ve televizyon gibi kitle iletişim araçlarından aktarılmakta ve benimsetilmektedir⁴⁰⁰ ya da benimsetmek için büyük çaba göstermektedir.

Bunun yanında, televizyon, kitle iletişim aracı olması dolayısıyla, çok sayıda davaya konu olmuştur, özellikle de onu seyretmeyenlerin açtıkları davalarda televizyon, kişileri aptallaştırmak ve köleleştirmekle, seçimlerde şartlandırmakla, yeryüzünün “Amerikalılaşmasına” yol açmakla suçlanmaktadır.⁴⁰¹ Yukarı da belirtildiği gibi, kitle iletişim araçları ve özellikle günümüzde televizyon, ülkelerin sınırlarını aşmış, yayın yapan ülkelerin birer kültür temsilcisi olmuşlardır. Özellikle de bunu, moda akımlarının temsil ettiğini görmekteyiz.

Kitle iletişim araçları katılcı demokrasilerde, katılmayı artırıcı bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira yapılan siyasal kampanyalar, seçim propagandaları bireyleri katılmaya çağırırlar. Bu şekilde, kitle iletişim araçları etkili bir şekilde kullanılmaktadır.

Bu nedenle de, kitle iletişim araçlarıyla siyasal hayat, dolayısıyla da siyasal kültür arasında özellikle sıkı bir ilişki vardır. Siyasal kültür, bir ulusun siyasal hayatına dair, o ulus bireylerinin tutum, inanç ve duygularının bütünü tarafından oluşmaktadır. Siyasal hayatın

⁴⁰⁰ Huxley, Aldous: “Ekranların Arkasında Kimler Var”, Enformatik Cehalet, (Der. Nabi Avcı), Rehber Yay., 1990, s.180.

⁴⁰¹ Cerdan, Nathalie Coste: “Televizyon ve Toplum”, Tartışmalı Bir Rol, Medya Dünyası, (Der. Jean- Marie Choron), İletişim Yay., İst., 1992, s. 183.

oluşmasında diğer sosyal kurumların ve dolayısıyla toplumun genel kültürünün de etkisi vardır. Bir toplumun siyasal hayatını ve siyasal kültürünü, o toplumun genel kültüründen ayrı bir kültür olarak düşünmek doğru olmaz. Zira siyasal hayatın siyasal kültüre göre şekillendiğini de görmekteyiz. Bireylerin siyasal hayata katılımları dahi farklılık göstermektedir.

Bütün dünyada her çeşit akım, televizyondan ve kitle iletişim araçlarından yararlanmak için çaba gösterirler. Özellikle televizyon, seyircide, siyasal konulara karşı bir ilgi uyandırmaktadır. Televizyona bakmadan önce siyasal konularla pek ilgilenmemiş olan kişiler bile kendilerini, televizyonda parti liderlerini, hükümet üyelerini göre göre, parlamento tartışmalarını, parti toplantılarını izleye izleye siyasal hayatın içinde bulunurlar. Seçimler gelince de sandık başına gidip oylarını kullanırlar.⁴⁰² Kitle iletişim araçları, bu fonksiyonlarından dolayı hem siyasetçiler hem de halk tarafından büyük ilgi görürler. Ayrıca, iki taraf arasında “köprü” vazifesi de görmektedirler.

Böylece, insanlar kitle iletişim araçları sayesinde -geleneksel toplumun çevreden soyutlanmış havasında kendileri pek ilgilendirmemiş olan birçok konu da görüş sahibi olarak ülkelerinin siyasal hayatına katılırlar.⁴⁰³ Televizyonda hazırlanan haber programları, örneğin, “Tarafsız Bölge”, “5N1K” ve “Gündem” vb. gibi tartışma programları,

⁴⁰² Topuz, Hıfzı: Televizyon, Radyo, Basın ve Afişle; Seçim Savaşları, Milliyet Yay., İst., 1977, s.177.

⁴⁰³ Lerner, Daniel; “Çağdaşlaşma Sürecinde İletişim İşlevi” Enformatik Cehalet, (Der. Nabi Avcı), Rehber Yay., Ank., 1990, s.213.

halkı, siyaset hakkında bilgilendirir. Aynı zamanda siyasal kültür, siyasetle uğraşanların ya da siyaset yapanların yaşam tarzına da yansır. Çünkü halkın siyasetçilerden beklentileri, istekleri vardır. Siyasetçi, bunu bildiği için, o beklenti ve istekler doğrultusunda görünmeye gayret eder.

Gelişmiş ülkelerde genellikle siyasetçilerin kullanmak istedikleri kitle iletişim aracı televizyondur. Çünkü televizyonda her zaman için ön plana çıkan görüntüdür, peşinden ise ses gelir. Son on yıllarda dünyaya birçok siyasetçi televizyonun bu özelliğini kullanarak iktidara gelmiştir. Kısaca, siyasal kültürü insanlara tanıtılan ve onu insanlara anlatan ve öğreten kitle iletişim araçları olmuştur.

2.1.2. Kitle İletişim Araçlarının Siyasal Sosyalleşmeye Etkisi

Sosyalleşme, yaşam boyu devam eden bir öğrenme “süreç”ini ifade eder. Kağıtçıbaşı'nın ifadesiyle sosyalleşme; “insan yavrusunun toplumunun bir üyesi haline gelmesidir”, yani ailenin, akrabalık ve komşuluk düzeyinin, şehir ve köyünün ve nihayet ulusun bir parçası olduğunu öğrenmesidir. Büyümekte olan çocuk, etrafındakilerle etkileşim sonucu, onlarınkine benzer davranışları geliştirir.⁴⁰⁴ Siyasal sosyalleşme de çocukluk dönemiyle birlikte başlar.

Buradan hareketle siyasal sosyalleşme, toplumsal siyasal çevre ile birey arasında yaşam boyu süren, dolaylı ve doğrudan etkileşim sonucunda, bireylerin siyasal sistemle ilgili görüş, davranış, tutum ve değerlerinin

⁴⁰⁴ Kağıtçıbaşı, Çiğdem: İnsan ve İnsanlar, Evrim Yay., İst., 1988, s.245.

gelişmesidir⁴⁰⁵ çocuk veya genç bu değerleri, çeşitli gruplar içinde ya da araçlar yardımıyla öğrenir.

20. yüzyılda yoğun olarak ortaya çıkan kitle iletişim araçlarının sosyalleşme sürecinde önemli bir yeri vardır. Bireyin gerek çocukluk ve erginlik, gerekse yetişkinlik dönemlerinde bu kanallarla da sosyalleştiği kabul edilmektedir. Gerçekte, kitle iletişim araçlarının özelliklerinin belirlediği bu durum, bu etmenin ne tam olarak birincil kümeler içerisinde, ne de tam olarak ikincil kümelerde içerisinde yer almasına olanak vermektedir. Birincil kümelerde görülen yüz yüze ilişki, değişik biçimlerde ve tek yönlü olarak, kitle iletişim araçlarında görülmektedir. Bu yönden kitle iletişim araçlarının doğal olarak, birincil kümeler (aile gibi) düzeyinde bir sosyalleşme etmeni olduğu söylenemez. İkincil küme etmeninin etkili bir sosyalleşme sağlamaları için “araç” olarak kullanılmaktadır. Çünkü ikincil kümeler, sayısal olarak geniş gruplar olduklarından, küme üyeleri arasında zorunlu bağlılık ve uyum sağlayabilmek için yalnızca kişisel ilişkilere bağlı kalınmaz. Etkili bir sosyalleşme sağlayabilmek için kişisel olmayan denetimlere, dolaylı iletişime ve “bürokratik” örgüte gereksinim vardır. Radyo, televizyon, gazete dergi gibi kitle iletişim araçları ikincil kümelerin etkinliğini gidermektedir. Ama yine de kişisel olmayan ikincil kümelerin eksikliğini gidermektedir. Ama yine de kişisel olmayan ikincil kümelerin etkinliğini koruma çabalarında kullanılan araçlardır. Kitle iletişim araçlarının toplumsal önemi bu ortam içinde

⁴⁰⁵ Alkan, Türker-Ergil Doğu: A.g.e., s.7.

meydana çıkmaktadır.⁴⁰⁶ Kısacası, kitle iletişim araçlarını ikincil kümeler kullanmaktadır. Bu ikincil kümeler içinde siyaset kurumu da vardır. Kitle iletişim araçlarından en fazla siyasetçiler ve onların güdümünde olan kişiler faydalanmaktadırlar.

Kitle iletişim araçlarının siyasal sosyalleşme aracı olarak kullanılması çok eskilere kadar da götürülebilir. Ama bizim açımızdan önemli olan siyasal sosyalleşmede etkili bir biçimde kullanıldığı dönemdir. Bireylerin, siyasal hayata katılmaları ve yönde davranışlarda bulunmalarının temelleri, ailede verilen ilk bilgilerde başlamaktadır. Bu katılım, oy verme ve çeşitli siyasal dernek ya da partilere üye olmakla devam eder. Bu gibi faaliyetlere (oy verme hariç) genellikle bireyler soğuk bakarlar. İşte bu durumda da, kitle iletişim araçları devreye girer ve siyasetle ilgili bilgilendirmeyi yapar.

Günümüzde artık aşağı-yukarı bütün ülkelerde siyasal sosyalleşme aracı olarak radyo ve televizyon kullanılmaktadır. Ayrıca, radyo ve televizyon bireyin siyasallaşmasına, siyasal bilgi edinmesine ve katılmasına olan etkisi ile ilgili olarak yapılan kurumsal ve ampirik çalışmalarda, bu durumun, bireyin genel sosyalleşme sürecinden farklı olmadığını ortaya koymuştur. Radyo ve televizyona açık olma ile siyasal bilinçlenme, demokratik sürece katılma arasındaki ilişki, bu açıklığın derecesine göre değişmektedir. Ancak radyo ve televizyonun

⁴⁰⁶ Aziz, Aysel: A.g.e., s.20-21.

bireyin siyasal yönelimlerini tüm olarak değiştirmesi değil, var olan yönelimlerini, eğilimlerini güçlendirmesi söz konusudur.⁴⁰⁷

Bireyin demokratik sürece katılması ve demokrasinin yerleşmesi için siyasal sosyalleşme sürecinin istikrarlı bir biçimde işlemesi gerekir. Siyasal sosyalleşmenin az olduğu toplumlarda, demokrasinin tam olarak yerleşmediği ve siyasal katılımın ise oldukça az olduğu görülmektedir. Bu gibi durumlarda siyasal katılım, örneğin, oy verme yasal olarak zorunludur. Oysa burada esas olan, bireyin siyasal hayata kendi istek ve arzularıyla katılmalarıdır. Siyasal sosyalleşmenin tam olarak gerçekleşmediği toplumlarda, halktan bir tepki gelmediği için de, yönetimi ellerinde bulunduran siyasilerin icraatları despotluğa kadar varılabilir. Genellikle, bu gibi ülkelerde ya da toplumlarda kitle iletişim araçları iktidarı ellerinde tutanların kontrolleridir. Zaten onlar da, halkın siyasal konularda bilinçlenmeleri veya bilgilenmeleri için çaba göstermezler. Kitle iletişim araçlarını ise, iktidarlarını sağlamlaştırmak ve halkı uyutmak için kullanılırlar, ya da kendi iktidarlarının haklılık sebeplerini anlatmak için bu araçları yoğun olarak kullanılırlar. Bu yayınların ortak yanı halkı tepkisizleştirmeye ve beyinlerini yıkamaya yönelik olmalarıdır.

Günümüzde bilim ve teknikteki gelişmeler çok hızlı bir şekilde gerçekleşmektedir. Bu gelişmeler, toplumlara da yansiyarak sosyal değişmelerin olmasını sağlamıştır. Bütün bu değişmeler aynı zamanda toplumun siyasal düşüncesine yansımıştır. Bu hızlı değişimi, insanların

⁴⁰⁷ Aziz, Aysel: A.g.e., s.56-57.

birçoğu takip edemez. Ancak, kitle iletişim araçlarını takip ederek haberdar olunabilir. Sosyal değişmenin yönü ve şiddeti, aynı zamanda siyasal sosyalleşmenin de yönüne ve şiddetine tesir eder.

2.2. Kitle İletişim Araçlarının Siyasal Tutum ve Davranışlara Etkisi

2.2.1.Kitle İletişim Araçlarının Siyasal Tutumlara Etkisi

Önemli birçok toplumsal davranışın arkasında tutumlar bulunmaktadır. Bu yüzden, psikologların çoğu tutum incelemelerinin sosyal psikolojinin en önemli sorunu olduğunu düşünür. İnançlar gibi tutumlar da, temel psikolojik süreçlerle eylem arasında geçiş sağlayan bütünler olarak görülebilir. Tutumu şöyle tanımlayabiliriz. Tutum; “bireyin kendi dünyasının bir yönüyle ilgili, güdülenme, algılama, coşku ve tanıma süreçlerinin devamlı bir örgütlenmesidir.⁴⁰⁸

Tutum adını verdiğimiz sürekli örgütün konusu en çok belirli şartlar altında bir amaç niteliği gösterir, bireyi eyleme iter, bireyde bir coşkuya yol açar. Nitekim büyük bir zenci aleyhtarlığı tutumuna sahip olan bir Güneyli (A.B.D.’nin Güney Eyaletleri halkından biri) bir zenciyi görünce ancak belli şartlar varsa nefret veya korku duyabilir. Oysa yine bu aynı güneyli, bir berber dükkânında oturur ve ayakkabılarını bir zenciye boyatırken ondan korkması veya nefret etmesi için herhangi bir sebep yoktur. Tutumun itici bir güç olduğunu söylemekle, derin bir tutuma sahip bir kimsenin tutumunun konusu olan nesneyle her

⁴⁰⁸ Krech, David- S. Crutchfeld, Richard: Sosyal Psikoloji, Türk Siyasal İlimler Derneği Yay., Ank., 1967, s.176.

karşılığında gergin bir hale gireceği söylenmiş olmamaktadır. Bu sonucun doğru doğmaması, bu nesnenin algılandığı duruma bağlıdır.⁴⁰⁹ Tutumlar, her insanda aynı şekilde de oluşmayabilir.

Tutumlar çeşitli şekillerde oluşurlar ve birbirinden farklılıklar gösterirler. Tutumlar, önem ve dışa vurulma bakımından birbirinden ayrılırlar. Burada da bu iki nitelik arasında bir korelasyon yoktur. Tutumların dışa vuruşlarına bakmanın bir yolu da farklı tutumların farklı “eşikleri” bulunduğunu düşünmektedir. Tutumların konuları ancak belirli şartlar altında bir istek haline geldiğine göre, hangisinde bu şartlar diğerine göre daha kolaylıkla karşılanırsa o tutum daha çok dışa vurulur. Bu şartları nispeten daha az karşılayabilen bir tutum daha az dışa vurulur. Bu tutumların her ikisi de birey bakımından önemli ve kuvvetli olabilirler. Örneğin, bir kimsede çok dışa vurulan bir siyasi tutumla, az dışa vurulan bir dini tutum bulunabilir. Bu dini tutum kendisini ancak belirli etkin olaylar ortaya çıktığı zaman dışa vurur-cennet veya cehennemın çok canlı bir tasviri karşısında bağlı bulunduğu din kötülendiği, hakarete uğradığı zaman dini tutum, önemli bir tutumsa bu şartlar altında geri kalan hayatını da etkileyebilecek bir harekete girişebilir. Öte yandan, aynı önemdeki siyasi tutumu; “zihninde en üst yeri” işgal edebilir ve hemen her siyasi durumda kendini gösterebilir; çünkü bu siyasi tutum son derece dışa vurulan bir tutumdur.⁴¹⁰ Tutumlar dışa vurulduklarında da davranış haline gelir. Bazı tutumlar daha az dışa vurulduğunda, davranışa da daha az bir oranda yansır.

⁴⁰⁹ Krech, David-S. Crutchfeld, Richard: A.g.e., s.177.

⁴¹⁰ Krech, David- S.Crutchfeld, Richard: A.g.e., s.177-178.

Geçmiş deneyimler tarafından biçimlendirilen tutumlar, gelecekteki siyasal davranışlar üzerinde de önemli etkilere sahip olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, bireylerin öğrenerek eylemde bulunmaları kadar, eylemde bulunarak öğrenmeleri de mümkün olmaktadır.⁴¹¹ Tutumların oluşmasında birçok faktörün etkili olduğu görülmektedir.

Tutumları inceleyen ve araştıranlardan birisi de Gordon W. Allport'dur. Allport bu kavramı “bireyin bütün objelere karşı göstereceği tepkiler ve durumlar üzerinde direktifte bulunan veya dinamik bir nüfuz icra eden, deney ve bilgilerle organize olan ussal ve sinirsel bir (davranışta bulunmaya) hazır durma” olarak tanımlanmıştır.⁴¹² Tutumlar, davranışların bir ön pozisyonudur da demek mümkündür.

Tutumlar ender olarak kişisel niteliktedir; çoğunlukla, en büyük sadakatle bağlı bulunduğumuz gruplarımızdan alınırlar. Yaş, cinsiyet ve çeşitli kişilik karakteristikleri bireyin üye olacağı grupların mahiyetine ve bu üyeliğin derece ve daimiliğine çok fazla etkide bulunurlar. Kazanılmış veya istenerek kazanılmış olan bireysel denemeler veya aile üyeliği ya da ikametgâh topluluğu yüzünden kazanılmış olanlar da grup üyeliğinin belirlenmesine etki ederler. Bu, grup kazanılmasında sırf psikolojik olan faktörlerin etkinliğinin şu grup yerine bu grubun seçilmesi üzerinde etken olduğu görüşüne yöneltmiştir. Psikolojik faktörler grupların seçilmesinde, az veya çok

⁴¹¹ Sarıbay, Ali Yaşar: A.g.e., s.69.

⁴¹² Hartley, Eugene: “Tutumlar ve Kanatlar”, Kitle Haberleşmesi Teorilerine Giriş, (Çev.: Ünsal Oskay), Der Yay., İst., 1992, s. 11-12.

yoğunlukta, bu gruplara tepkide bulunulmasında ve belli bir ölçüde, belki de, bu işi değişikliklere uğratmakta etkindirler.⁴¹³

Bireylerin, siyasal tutum ve davranışlarının oluşumunda rol oynayan deneyimlerinin başında, siyasetle doğrudan ilgili olanlar gelir. Örneğin, bireyin ailesinden başlayarak karşılaştığı otorite ile ilgili ilişkilerin, onun siyasal tutumunun benimsenmesinde özel bir yeri vardır. Otoriter bir babanın oğlu, demokratik tartışmalara ve demokrasinin gerektirdiği hoşgörüyü az yatkın olacaktır. Otoriter bir yönetimi, babanın yerini tutacak bir önderin tartışılmaz üstünlüğünü tercih edebilecektir. Kendisi eline yetki geçireceği zaman da, otoriter bir yönetim biçimini benimseyecektir. Kendisi üstlerine koşulsuz boyun eğmek durumunda olan kişi, bu bağımsızlığını unutabilmek için, kendinden aşağıda olanları ezmek eğilimi taşıyabilir. Bir çavuş, bölük komutanından genellikle daha sert ve hoşgörüsüzdür.⁴¹⁴

Son olarak, kitle iletişim araçları ile tutumlar arasındaki ilişkiler göstermiştir ki, kısa dönemli seçim kampanya ve araştırmalarında kitle iletişim araçlarının siyasal tutumları ve fikirleri değiştirme etkisi azdır. Fakat bu durum 1960'larda değişmeye başlamış ve 1970'li yılların ortalarına gelindiğinde Amerika, İngiltere ve Avrupa'daki araştırmalar yeni öğeleri dikkate almaya başlamıştır. Hükümete güven, siyasal adayların sorunlarla ilgili görüşlerinin seçmenler tarafından nasıl algılandığı, konuların önemi, oy vermeye gitmedeki tutumlar, öteki parti adaylarının tutumları gibidir. Bunun yanında, kültürel göstergeler

⁴¹³ Hartley, Eugene: A.g.e., s.41.

⁴¹⁴ Kışlalı, Ahmet Taner: A.g.e., s.100.

ve gündem hazırlama gibi yeni modellerle siyasal tutumları n değişimine eğilen dar çerçeveden çıkılıp, siyasal iletişimi daha kapsamlı bir şekilde tanımlanmaya ve buna göre incelemeler yapılmaya başlanmıştır.⁴¹⁵ Aslında, kitle iletişim araçlarının tutumlar üzerindeki etkisi çok ayrıntılı bir şekilde araştırılmamasına rağmen, kitle iletişim araçlarının etkileri toplumsal çevreden soyutlanamayacak bir “manyetik alan” içinde gerçekleşmektedir.⁴¹⁶

2.2.2. Kitle İletişim Araçlarının Siyasal Davranışlara Etkisi

Davranışlar, organizmanın belli uyarılar karşısında göstereceği tepkilerdir. Çevreden gelen uyarılar, organizmanın algılama süzgecinden geçtikten sonra davranışı etkiler. Organizmanın ise, katılma, öğrenme ve sosyalleşme yolu ile çevreye bağlı iki kolu vardır. Organizmadaki inançlar, tavırlar ve ihtiyaçlar bazı yönelimler şeklinde ortaya çıkarak, algılanmış uyarılarla birlikte davranışa yol açar. Davranış ise, kaynağına geriye dönerek ya da sıkıntıya sokarak etkileyebilir. Böylece, davranış sadece organizmanın kapalı bir birim şeklinde kendi içinde işleyişinin bir sonucu değil, organizma ile çevre arasındaki karşılıklı etkileşimin ortaya çıkardığı bir üründür.⁴¹⁷

Organizmanın daha sonraki bir hareketi için vereceği karar, çevreden gelen uyarılarla, o zaman aralığı içindeki organizmanın sahip olduğu belirli ön yönelim şekli arasındaki etkileşimin bir fonksiyonu

⁴¹⁵ Alemdar, Korkmaz-Erdoğan, İrfan: A.g.e., s.148.

⁴¹⁶ Özkök, Ertuğrul: A.g.e., s.316.

⁴¹⁷ Tokgöz, Oya: Siyasal Haberleşme ve Kadın, Sevinç Matbaası, Ank., 1979, s.15.

olacaktır. Başka bir deyişle, tepki gösterme organizma için bir karar vermeden başka bir şey değildir. Örneğin, oy verme, bir karar verme işlemi olarak organizmanın gösterdiği tepkidir. Bu bakımdan kişinin genel olarak davranışlarının taşıdığı özellikler siyasal davranışlar içinde söz konusudur.⁴¹⁸ Aslında, siyasal katılma hem bir siyasal davranış gösterisi hem de bir karar verme işlemidir.

Kitle iletişim araçlarının herhangi bir siyasal olgu üzerinde tepki oluşturması ve bireyleri bu yönde harekete ya da davranışa geçirmesi bilinen bir gerçektir. Toplumsal iletişim süreci, günümüzün bir özelliği olarak, kitle iletişim araçları ile gerçekleşen kitle iletişim süreci, siyasal sürecin temel bir ögesi olarak yer almaktadır. Siyasal sistem, toplumsal yaşamın çok geniş bir bölümünün düzenlenmesi demektir. Bu düzenlenişte, iletişim olgusu önemli bir yer sahibidir. Çünkü siyasal yaşamı belirleyen bir çaba olarak, iktidara ulaşma çabasının iletişim süreci yoluyla aktarılıp, öğrenilmesi gerekmektedir. Siyasal sistem de varlığını korumak, sürdürmek – ya da karşıtları onu karşıtları onu değiştirebilmek için- iletişim olanaklarını kullanmak zorundadır.⁴¹⁹ Kitle iletişim araçları özellikle bugün, siyasal faaliyetlerde çok önemli bir yere sahiptir.

Kitle iletişim araçlarının kullanımıyla, yönetenlere, egemenlere yani siyasal iktidarı kullananlara, yönetilenlerin davranışlarını etkileme ve denetleme yeteneği sunulmaktadır. Bunun tersi de doğrudur yani kitle iletişim araçlarının kullanımı siyasetin (siyasal olguların) daha geniş

⁴¹⁸ Tokgöz, Oya: A.g.e., s.16.

⁴¹⁹ Kaya, Raşit: A.g.e., s.25.

kitlelerle buluşmasını da sağlayabilir. Böylece toplumsal iletişim siyasal katılımı artırarak, iktidar tabanının değişme ya da genişlemesinin aracı olabilir.⁴²⁰

Son yıllarda Batı’da en çok tartışılan konulardan biri olan seçim öncesi anketleri, kitle iletişim araçlarının etkileri bakımından ilginç bir örnektir. Seçime giren partiler arasında çok küçük oy farklarının bulunduğu durumlarda, kitle iletişim araçlarıyla yayınlanan anket sonuçları hangi partiye çoğunluk veriyorsa, oylarda o tarafa bir kaymadan söz edilmektedir.⁴²¹ Gerçekte bütün anketler kararsız bireyleri etkilemek, tuttukları partinin seçimleri kazanamayacağı ve böylece oylarının boşa gideceği hissini vermek için yayınlanır. Zaten, çoğu zaman yapılan bu anketlerin gerçeği yansıtmadığı da bilinmektedir.

2.3. Kitle İletişim Araçlarının Siyasal Propaganda Aracı Olarak Kullanılması

2.3.1. Genel Olarak Propaganda

Oxford sözlüğü propagandayı “bir doktrin ya da uygulamayı yaymak için desteklemek ya da tasarrufta bulunmak” olarak tanımlamaktadır. Kelime köken olarak Latince, bahçıvanın taze bir bitkinin filizlerinin yeni bitkiler üretmek için toprağa dikmesi anlamına gelen “propagane” kelimesinden gelmektedir. Bundan dolayı, Katolik Kilisesince ilk kez sosyolojik anlamda kullanıldığında deyim bir anlamı, bu yolla

⁴²⁰ Kaya, Raşit: A.g.e., s.26.

⁴²¹ Özkök, Ertuğrul: A.g.e., s.316.

meydana getirilmiş fikirlerin yayılmasıydı; bu fikirler kendi kendinin yerini alan fikirler değil, yetiştirilmiş olan, ya da yapay olarak meydana getirilmiş olan fikirlerdir.⁴²² Yapay olarak meydana getirilen bu fikirler, mevcut olan amaç için, propaganda yapmak maksadıyla meydana getirilirler.

Yirminci yüzyıla gelindiğinde, insanoğlu propagandayı, toplumu etkileme aracı olarak kullanmaya başlamıştır. İçinde bulunduğumuz yüzyılda propaganda önemli bir değişikliğe uğramıştır. Propaganda son elli yılda kitlesel dağıtım araçlarına kavuşmuştur.⁴²³ Bu nedenle de, eskiye oranla oldukça geniş bir kesime hitap etmeye başlamış, özellikle de gücünü toplumların bunalımlı anlarında ortaya koymuştur.

Bu nedenle, propaganda kelimesi, çok kere küçültücü bir anlamda kullanılmıştır. Özgün anlamıyla propaganda, kısmen küçük ya da büyük bir gruba toplu bir başvuru işareti taşıyor olması gerçeğine rağmen bu kelime, günümüzde sık sık iyi karşılanmayan yada kabul edilemez bir bilgiyi bir başkasına iletmek isteyen kötü niyetli bir kişinin faaliyetlerine işaret eden "beyin yıkama" deyimini ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.⁴²⁴ Hans Speier propagandacıyı, mesleği konuşmak olan insan olarak tanımlar. Ona göre propagandacı öğrendiği her şeyi, aldığı gibi vermez, işine geldiği gibi verir.⁴²⁵ Propagandacı insanların

⁴²² Brown, J.A.C.: A.g.e., s.11.

⁴²³ Özkök, Ertuğrul: A.g.m.,s. 141.

⁴²⁴ Brown, J.A.C.: A.g.e., s.13.

⁴²⁵ Speier, Hans: "Psikolojik Savaş Hakkındaki Düşüncelerin Yeniden Değerlendirilmesi", (Çev. Ünsal Oskay), Kitle Haberleşme Teorilerine Giriş Der Yay., İst., 1992, s.360.

gözünde güvenilmez bir kişidir. Uzak durulması ve kaçınılması gereken propagandacı, propagandasını böyle bir ortamda yapmaktadır.

Jean Marie Domenach propagandayı; "Halk oyunu etkilemek için örgütlenmiş bir kurum olarak politik propaganda, ancak yirminci yüzyılda, kendisine aynı zamanda hem eylem alanını; çağdaş kitleyi, hem de eylem yollarını; yeni haber alma ve ulaşım tekniklerini sağlayan bir evrim sonucunda belirlenir". Yazara göre, propagandanın amacı aynı kalsa bile, bugün etki gücü çok fazla artmıştır ve ayrıca "nitelik bakımından da bir atlama olduğunu söylemekte" de⁴²⁶, fayda vardır.

Jacques Ellul'de propagandanın gelişim sürecinde 1800'lerden sonra ortaya çıkan bir kopukluktan bahsetmektedir. Yazar, bu tarihi kopukluğa yol açan iki önemli unsurdan söz eder. İlk olarak, 19. Yüzyıl boyunca çeşitli koşulların birikimi ile "çağdaş anlamda" bir propaganda ortaya çıkmıştır. Domenach gibi Ellul'de yalnızca kitlesel dağıtım araçları üzerinde durmaktadır. Sözünü ettiğim birikim, kitlesel dağıtım araçlarını ortaya çıkaracak olan teknik düzeydeki gelişmelerle, propaganda için uygun toplumsal ve psikolojik ortamı hazırlayacak olan toplumsal, siyasal ve ekonomik gelişmelerdir. İkinci faktör ise, propagandanın kendisinin köklü bir değişikliğe uğramasıdır. 19. Yüzyılın başına kadar propaganda, bir propagandacı tarafından edilgen kişiler üzerinde uygulanır. Oysa 1789 Devrimi ile birlikte bu etkileyen/etkilenen ilişkisinde meydana gelen değişme sonucunda da propaganda, "propagandacının amacı" ile etkilenmek istenen kişinin

⁴²⁶ Özkök, Ertuğrul: A.g.m., s.142.

"gereksinimi" arasındaki karşılaşmanın bir sonucu olmuştur. Teknik ve sosyolojik açıdan hazırlanan bu ortamda iki önemli olay çağdaş anlamda propagandayı ortaya çıkarmıştır. Bu olaylar, Birinci Dünya Savaşı ve 1917 Sovyet Devrimidir. Birincisi, öğeleri birbirinden kopuk ve geçici bir propaganda türü ortaya çıkarırken, ikincisi de, propagandayı sistemli ve sürekli bir yapıya,⁴²⁷ kavuşturmuştur.

Toplumda mikro boyutlarda var olabilen bir propagandanın toplumsal bir olgu haline gelebilmesi için güncel bir konu çerçevesine yerleşmesi gerekir. Propagandayı makro bir toplumsal olgu haline getiren en önemli etkenler, bunalımlar ve seçimler gibi toplumun bütünü etkileyen konjonktürlerdir.⁴²⁸

2.3.1.1.Propagandanın Tanımları

Propaganda kavramının açıklanması kısmında da az çok belirttiğimiz gibi, propagandanın oldukça çeşitli tanımları vardır. Zira propaganda kavramının açıklanması ile propaganda tanımları arasında bir paralellik de mevcuttur. (bu kısımdaki propaganda tanımlarını bir önceki kısmın devamı ve açıklaması şeklinde de düşünebiliriz.)

Propaganda, sözlük anlamında "dağıtmak, yaymak" kökeninden türetilmiştir. Ancak, kavram yeni biçimiyle, yalnızca dağıtma ve yayma anlamının sınırlarını aşarak, "yönlendirici" bir nitelik kazanmıştır. Bu kavram günümüzde, düşüce üzerinde baskı, onu yönlendirme, ikna

⁴²⁷ Özkök, Ertuğrul: A.g.m., s.143.

⁴²⁸ Özkök, Ertuğrul: A.g.m., s. 161.

etme gibi niteliklere sahiptir.⁴²⁹ Başka bir tanımında, belli çıkarları olan bireyler ya da gruplar, başkalarının kanılarını ve davranışlarını etkilemek amacıyla önceden tanımlanmış ikna ve telkin tekniklerini kullandıklarında propaganda yapmaktadırlar.⁴³⁰ Propaganda tanımlarının çeşitliliğinin nedeni, kullanılma amaçlarına göre ayrı ayrı tanımlarının yapılmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle, 19. Yüzyıl ve sonrası zamanlarda hızlı değişimin getirdiği sorunları çözmek, toplumları yönlendirmek için kullanılmıştır.

Buradan hareketle propaganda, kamuoyunu ve toplumun güdümünü etkilemek için yapılan bir harekettir. Propaganda ile varılmak istenen amaç, insanlara belirli bir düşünceyi, inancı ve davranış biçimini benimsetmektir.⁴³¹ Kimball Young propagandayı, "telkin ve ilgili psikolojik teknikler vasıtasıyla fikirleri ve değerleri değiştirme ve neticede de kararlaştırılmış bir çizgiye paralel olarak davranışları değiştirmek amacıyla sembollerin az ya da çok isteyerek, planlı ve sistematik olarak kullanılması"⁴³² şeklinde tanımlamaktadır. Propaganda açık olabilir, amacını açık ya da gizli tutabilir. Psikolojik ve kültürel nitelikleri anlaşılmasa bile, sosyo-kültürel çevrede daima bir yeri vardır.

⁴²⁹ Özkök, Ertuğrul: A.g.m., s. 139.

⁴³⁰ Gürbüz, Yaşar: A.g.e., s. 48.

⁴³¹ Daver, Bülent: A.g.e., s. 282.

⁴³² Brown, J.A.C.: A.g.e., s. 23.

2.3.1.2.Propagandanın Gelişmesi

Propaganda sözcüğü Avrupa'da 1922'de yaygın bir biçimde kullanılmaya başlanmıştır. Bu tarihte Papa Gregory, Roma'da "İnancın Propagandası Örgütünü" kurmuştur. Kardinallerden oluşan bu örgütün grevi, Katolikliğin ilkelerini diğer ülkelerde de yaymaktır. Papalığa bağlı bu resmi propaganda kurumu kurulduktan sonra, kilise görevlilerinin bireysel anlayıştaki çalışmaları sona ermiş; onun yerine merkezi otoritenin kontrol ve yönetiminde tek bir hareket tarzı izlenmeye başlanmıştır. Katolik olmayan ülkelerinde ayin dualarında kullanılan kitaplar ile piskoposların ve diğer kilise görevlilerinin misyonerler için hazırladıkları eserlerin biçim ve işlevleri üzerinde merkezi bir denetime gidilmiştir. Birkaç yıllık bir dönem içinde, 1627 yılında Papa 8. Urban, misyonerler için merkezde bir "Propaganda Koleji" kurmuştur.⁴³³ Buradan da anlaşılacağı gibi terimin ilk anlamı, fikirlerin düzenli olarak, tek merkezden yayılmasını içerir.

Ancak, 19. Yüzyılın sonlarında çok az sayıda bazı siyasal bilimci, propagandanın demokrasi için potansiyel bir tehdit niteliği taşıdığını işaret etmişlerdir. Fakat 1914 yılında demokrasi için tehdit teşkil ettiği ileri sürülen propagandanın yerini, siyasetçilerin yaptıkları kitlelerden destek sağlamak için kullandıkları rüşvet, yolsuzluk ve şiddet kullanımının aldığı görülmüştür. Yine de o dönemde propagandanın, bazı siyasal bilimcilerce, çağdaş siyasetin en önemli öğelerinden biri

⁴³³ Qualter, Terence: A.g.e., s. 255.

olduğu ileri sürülmüştür.⁴³⁴ Fakat yine birçok siyaset bilimci için hiç duymadıkları bir kavram olmaya devam etmiştir.

Propaganda kamuoyunun oluşumu sırasında özellikle, kararsız kesimler üzerinde etkili olmaktadır. Büyük bunalım dönemlerinde ortaya çıkan kararsız ortamlarda, propagandanın etkisi ile kamuoyunun bir uçtan öteki uca kısa aralıklarla kayması olasılığı artar. Ama koşulların alt üst olmadığı dönemlerde propaganda bir yandan kararsızlıkları etkilemeye çalışırken, diğer yandan da aynı görüşü paylaşanlar arasındaki dayanışmayı artırır, safların sıkıştırılmasını kolaylaştırır.⁴³⁵

Bir şeyin propaganda olması için, öğrettiği şeyin gerçek olmasının ya da olmamasının aranılmasına gerek yoktur. Bir şeyin, propaganda olması için, propagandanın öğrettiği materyali kullanan propagandacıda okuyucu, dinleyici veya seyirci kitlelerde belirli durumlara karşı onun istediği yönde tutum değişikliği yaratma amaç ve isteğinin bulunması yeterlidir. Propagandada öğretilen şeyler ile bu şeyler aracılığı ile etkide bulunulmak istenen tutumlar arasındaki ilişki açık ve seçik olabileceği gibi, saklı da olabilir.⁴³⁶ Propagandacı tutumu ve uygulayacağı yöntemi, mevcut ortama, karşısındaki kitleye göre bizzat belirlemektedir. Propagandada hedef grupların tepkilerinden yararlanmak söz konusu değildir. Tartışmaya yer verilmez. Mesajlar, sürekli olarak tekrarlanır. Mesajların doğruluğu ve yanlışlığı pek önem taşımamaktadır, önemli olan amaca uygunluktur. Bu nedenle de, her

⁴³⁴ Qualter, Terence: A.g.e., s 257-258.

⁴³⁵ Kışlalı, Ahmet Taner: A.g.e., s.177-178.

⁴³⁶ Qualter, Terence: A.g.e., s.267.

türlü istismar yapılabilmektedir. Niteliğinde totaliterlik ağır basmaktadır. Propaganda konusunda iki aşırı örnekten biri Hitler'e, diğeri Lenin'e mahsustur. Amaca ulaşmak için her türlü aracın kabul edilmesi, ikisinin ortak yanını teşkil etmektedir. Ancak günümüzde, propaganda bir hayli şekil değiştirmiş, istismarın yanında makul olanı, şartlandırmanın yanında bilgilendirmeyi de ihtiva eden bir mahiyet kazanmıştır; onun bu hali, bir çeşit siyasal reklamcılığı da temsil etmektedir.⁴³⁷ Propaganda bu yönüyle de hayli rağbet görmeye başlamıştır. Bu nedenle de propaganda, tek bir bireye yönelebileceği gibi, bir gruba da yönelmektedir.

2.3.1.3. Propaganda Araçları

Herhangi bir şeyin propaganda sayılabilmesi için, böyle bir şeyin, tutumlar üzerinde kontrol kurarak belirli eylemlere yol açmayı bilinçli olarak hedef edinmiş bir kampanyanın içeriği arasında yer almış olması gerekir. Bu bakımdan, herhangi bir sözün, kitabın, afişin, dedikodunun, geçit töreninin, serginin, heykel veya tarihsel abidenin, bilimsel bir buluşun veya istatistik dökümünün, bunlar doğru ya da asılsız, rasyonel ya da irrasyonel de olsa, ancak tutumlar üzerinde kontrol kurmak ve böylelikle bu tutumları değiştirmek isteyen birinin izlediği bilinçli bir eylem siyasetinin gereği olarak yaratılmış veya oluşturulmuş buldukları saptanabildikten sonra, propaganda aracı veya materyali oldukları ispat edilmiş demektir.⁴³⁸ Propagandanın ilk ortaya çıktığında kullanılan araçlarla, günümüzde kullanılan araçlar, zaman içinde

⁴³⁷ Sarıtaş, Mehmet: A.g.e., s.38-39.

⁴³⁸ Qualter, Terence: A.g.m., s.136-137.

propagandanın amaçlarındaki değişmelere paralel olarak büyük değişmeler geçirmiştir.

Günümüzde her materyal, propaganda aracı olarak kullanılabilir hale gelmiştir. Bu nedenle, bazen propaganda amacından tümüyle bağımsız olarak yaratılan sanat ürünleri de; zamanla propaganda amacıyla kullanılabilir. Örneğin, Hitler döneminde Wagner'in yaptıkları Germen geleneğinin bazı özellikleriyle mitinglerdeki kitlelerin buluşmasını sağlamak amacıyla kullanılmıştır.⁴³⁹ Buna benzer, birçok sanat eseri propaganda yapmak amacıyla kullanılmıştır.

Propaganda tek tek bireylerden çok, grupların kendisine hedef olarak seçmektedir. Fakat propagandacının faaliyetlerinin bu geniş çaplı olma özelliği, propagandanın “içsel” doğasının değil de, bu konudaki alışkanlığın bir sonucu sayılabilir. Başka bir deyişle, tek bir bireyi ikna etmeye uğraşan kişinin çalışması ile böyle bir kişinin bütün bir sosyal sınıfı ikna etmek için çalışması arasında temel bir farklılık yoktur. Ne var ki, propaganda denilince akla bu sonuncusu gelmektedir. Propagandanın toplumsal bir önemi vardır; “ulusal gençlik”, “seçmen oyları”, “emekçi sınıf” veya “ulus”un kendisi gibi büyük gruplar üzerinde kontrol kurmak girişiminde bulunduğu için yeterli sayılabilecek belirli bir miktar, tam bir sayı bulunmuş değildir, böyle bir şey de yoktur. Propaganda esas olarak, az sayıdaki bireylerin büyük gruplara erişme abasına dayandığı için “propaganda” olarak

⁴³⁹ Özkök, Ertuğrul: A.g.m., s.136-137.

adlandırılmış ve özel bir ilgi alanı haline gelmiştir.⁴⁴⁰ Bu bakımdan, en azından bir tek gözlemcinin dikkatini çeken ve toplumda geniş bir alana seslenmeye çalışan her hangi bir şeyin propaganda sayılması için yeterli bir sebep sayılabilir.

Günümüzde, propaganda araçlarında meydana gelen değişmelerin olduğundan bahsetmiştik. Bu değişimde etkili olan, teknolojinin ürünlerinin propaganda araçlarına yansımalarıdır. Teknolojinin gelişmesi ile birlikte, en azından propaganda yapılacak kitlelerin hacmi genişlemiş, etkileri ise ülkelerin sınırlarını bile aşmıştır.

Bu nedenle de, modern iletişim teknolojilerinin gelişmesi incelenirken özellikle, basın büyük bir önemle incelenmelidir. Bunun sebebi, basında, propagandada kullanılan bütün kitle iletişim araçları en geniş ve yaygın şekilde kullanılmakta olmasıdır. Basının bu önemi, ancak günümüzde radyo televizyon karşısında gölgelenmeye başlamıştır. Bir zamanlar sadece entelektüel bir azınlık için önem taşıyan basın, bir seri teknik yenilikler ve 19. Yüzyılda çıkarılan demokratik yasalar sayesinde en önemli iletişim aracı durumuna yükselmiştir.⁴⁴¹ Teknik yenilikler basına hemen yansımıştır. Basın tekniğindeki gelişme ile birlikte, artık bir günde milyonlarca gazete, dergi, broşür, vb. gibi materyaller basılmaktadır. Bu nedenle de, propagandacının propaganda yapmak için kullanabileceği en verimli araçları kitle iletişim araçları oluşturmaktadır.

⁴⁴⁰ Qualter, Terence: A.g.m., s.280-281.

⁴⁴¹ Qualter, Terence: A.g.m., s.296.

2.3.1.4. Propaganda Teknikleri

20. yüzyılın propaganda açısından belki de en anlamlı ve en önemli özelliği, aynı mesajın aynı anda milyonlarca kişiye iletilmesi olanağının sağlanmasıdır. Propagandanın toplumda bilgi aktarma sistemi ile girdiği bu yeni ilişki herkes tarafından kabullenilmektedir. Propaganda, bir mesajlar bütünüdür ve bunun kitlelere aktarılabilmesi için bir aracın üzerine bindirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla, propagandanın yayılmasında en büyük işlevi, kitle iletişim araçları yüklenmektedir.⁴⁴² Zira artık günümüzde kitle iletişim araçları toplumun her kesimine rahatlıkla ulaşabilmektedir.

Propaganda faaliyetleri ve ikna teknikleri toplumlarla yaşıttır. İnsanın örgütlü topluluklarda yaşamaya başlaması ile birlikte, liderler ve liderliğe özenenler kendilerine destek bulmak için propaganda yöntemlerini kullanmışlardır. Mısır'daki Piramitler, Roma'nın lejyonlarındaki düzen ve gösterişlilik, Kuzey Amerika'daki kabilelerin totemlerle süslü ağaçtan sütunları, bu topluluklardaki liderlerin mistik görünümünü pekiştirmek, topluluk üyelerindeki, topluluğun üyesi olma duygusunu güçlendirmek, toplulukların birlik ve yaşayış biçimini sağlamlaştırmak için kullanılmış propaganda düzenekleridir. Düşmanın kendine olan güven ve cesaretini kırmak veya düşmana karşı nefret duyguları yaratmak için ihmal edilin zulüm ve gaddarlık “masalları” en azından savaşlar kadar tarihi eski tekniklerdir. Her savaşın ardından, her iki tarafında zulmünü ve kötülüklerini işleyen böylesi hikâyeler

⁴⁴² Özkök, Ertuğrul: A.g.m., s.143.

tarix boyunca yaygınlaşmıştır.⁴⁴³ Bunun gibi hikâyeler günümüzde bile hala, bazı topluluklara atıfta bulunarak anlatılmaktadır.

Propaganda da kamuoyunun denetlenmesi amacıyla kullanılan bir tekniktir; tıpkı aynı amaçla, klişelerin, resimlerin ve şarkıların kullanılması gibidir. Bir teknik olduğu için de ahlaki bir yönü olamaz; kendi başına ne “iyi”dir ne de “kötü”dür. Propagandanın toplumsal sonuçlarının değerlendirilmesi, o ortamın insanların değer yargılarına ve yerleşik davranış biçimlerine bağlıdır. Propagandacının amaçları gizli de olabilir açık da; toplum çıkarları açısından hem yararlı hem de zararlı olabilir. Propaganda sadece bir tekniktir ve bu bakımdan, propagandacının amacına ulaşip, ulaşamamasına göre değerlendirilmesi gerekir.⁴⁴⁴

Ayrıca, propagandanın güncel imajında büyük bir değişme olmuştur. Bu kelime çoğu zaman, yalancı ve bir kişi ya da grubun genellikle gizli vasıtalarla kullanılmaya teşebbüs ettiği bir yönleme işaret eden bir özellik kazanmıştır. Yüzeysel olarak bu değişmenin, yalanların, politik bahanelerin ve gaddarlık hikâyelerinin nihai sonu etkilemek için vicdansızca kullanıldığı 1. Dünya Savaşı başlangıcında, propagandanın modern zamanların savaş faaliyeti içerisinde resmen bir silah olarak kullanılışıyla birlikte başlamış olduğu söylenebilir. Bu metotların savaş yılları içinde açığa çıkması, fırsatı ortaya çıktığında bazısının aynı metotları daha iyi kullanmada kararlı olan mesajlarının hayranlıklarını ihtilaflarının yanı sıra, hâkim galipler arasında popüler duygularda ani

⁴⁴³ Qualter, Terence: A.g.m., s.257.

⁴⁴⁴ Gürbüz, Yaşar: A.g.e., s.12.

bir değişikliğe yol açmıştır.⁴⁴⁵ Etkili bir propagandanın, mevcut ortama ve o ortamdan etkilenen insanların duygularına, düşüncelerine hitap ediyor olması de gereklidir.

Tüm propaganda türlerinin kullandığı temel mekanizma, mevcut olan ya da olmayan her hangi bir açık delil ya da mantıki bir delil sunmaksızın diğer kişileri belli bir inanış kabullenmeleri için telkin olarak tanımlanabilir. Telkin, etkili bir silah olmakla birlikte muhtemelen, yalnızca propagandacının tavsiye ettiği şeyler propagandaya muhatap olanın zaten sahip olduğu inançlarına uygun düştüğü izlenimi verdiğinde ya da, yaptığı telkin görece olarak yüzeysel muhataplarının dinleyicilerinin ne ölçüde ikna olmuş olursa olsun bir tehdit taşımadığı zamanlarda etkili olmaktadır.⁴⁴⁶

Günümüzde, konu ile ilgili yazarlardan birçoğu propagandanın gelişmesi ile paralel bir gelişme olan reklamcılığın gelişmesi arasında bağlantılar olduğu görüşündedirler. Propagandacıların birçok konuyu reklamcılıkla uğraşanlardan öğrendikleri de bir gerçektir. Gerçekten de modern propaganda teknikleri konusunda yapılan ilk çalışmalarda, ticari olanaklardaki tecrübelerden yararlanılmıştır. Satacak mamulü olanlar, reklamcılığın her tür ve biçimini de geliştiren ilk kimseler olmuşlar, duvar afişlerini ve markaları Orta Çağ Lonca geleneklerinden almışlar, okuma yazma bilmeyenlerin de anlayabilmesi için berberlerin kırmızı-beyaz şeritli silindirlerine, eczanelerin zehir ve yılan resimlerine bakarak çeşitli simgeler yaratmışlar, bültenler, haber

⁴⁴⁵ Brown, J.A.C.: A.g.e., s.12.

⁴⁴⁶ Brown, J.A.C.: A.g.e., s.31-32.

broşürleri ve her çeşit baskılı iletişim aracından yararlanarak mallarını daha çok satmaya çalışmışlardır. Ticari reklamcılığın, bu araç ve yöntemleri belirli bir görüş ve düşünceleri yaymak için geniş çapta kullanılmaya başlamasından çok daha önce olmuştur.⁴⁴⁷ Bu nedenle de, modern dünyada en eski propaganda biçimi reklamcılık olmuştur.

Modern dünyada, reklamcılık basının gelişmesi ve ticaretin genişlemesinin sonucunda ilerlemiş propagandacıların, bugün, özellikle başta siyaset olmak üzere, başka alanlarda da kullandıkları yöntemlerin çoğu, ticari reklamcılık alanından aktarılmıştır.⁴⁴⁸ Buradan da anlaşılacağı gibi propagandacı, propaganda yapabilmek için, kendine en yakın ve en uygun alanlardan ustaca yararlanmaktadır. Zira reklamcılarının işi, insanlara ulaşip, onların dikkatlerini bir noktada toplayıp, satmak istediği mamulü en iyi şekilde tanıtarak, satmaktır. Bu nedenle de, reklamcılık alan olarak propagandaya çok yakındır.

2.3.2. Siyasal Propaganda

Siyasal propaganda, bir yönetim, bir siyasal parti veya benzeri bir kurum tarafından, kitlelerin kendisine olan davranışını gereken yönde değiştirmek için uygulanan bir propaganda türüdür. Hedefler açık ve seçik bir biçimde ortaya konmuş olmakla birlikte, belirli bir alanla sınırlanmıştır.⁴⁴⁹ Kitleleri etkilemek için, yoğun olarak kitle iletişim

⁴⁴⁷ Qualter, Terence: A.g.m., s.198.

⁴⁴⁸ Qualter, Terence: A.g.m., s.299.

⁴⁴⁹ Tolan, Barlas: A.g.e., s.467.

araçları kullanılır. Bu araçlar günümüzde siyasal propaganda için vazgeçilmez bir öneme ve yere sahiptirler.

Bu nedenle, propaganda her zaman siyasaı da içerir. Siyasa, propagandacı tarafından saptanmış olabilir. Siyasa, siyasal yapısı olan her hangi bir organizasyonun yönetimi ile ilgili kararların tamamı değil, kısa bir zaman dilimindeki şekilleridir. Zamanın geçip-gitmesi, şartların değişmesi, şartlara bağılı olarak meselelerin ve alternatiflerin değişmesi yüzünden siyasa da kendi seyri içinde dalgalanmalar gösterecektir. Propagandanın siyasası değişebilir, ama propagandanın içinde taşıdığı amaç hiç değişmeden, öylece kalmak zorundadır. Çünkü yüklendiğı siyasaya en etkin şekilde hizmette bulunmalıdır.⁴⁵⁰ Propaganda ise bütün değişmelere rağmen içinde taşıdığı amacın değişmemesi, onu cazip bir hale getirmiştir.

Propaganda ile kitle iletişim araçları özellikle 20. Yüzyılda birbirinden oldukça fazla yararlanmışlardır. Birçok siyasetçi, propaganda yapmak için kitle iletişim araçlarını kullanmış ve geniş kitlelere ulaşmışlardır. Örneğın, Hitler'in seçimleri kazanmasında ve iktidara gelmesinde radyonun çok önemli bir rolü olmuştur.

Önceki bölümde de bahsettiğimiz gibi, I. Dünya Savaşı'ndan sonra gazeteler ve dergiler yanında, sözlü iletişimi gerçekleştiren ve bir kitle iletişim aracı olan radyo yaygınlık kazanmıştır. Radyo ve yazılı basın, 2. Dünya Savaşı öncesinde ve savaş sırasında Almanya'da Hitler, İtalya'da Mussolini gibi siyasi önderler tarafından yurttaşların

⁴⁵⁰ Lernel, Daniel: A.g.m., s.267.

duygularını kamçılar için propaganda amacı ile kullanılmışlardır. Bu durumda onlar, bir yandan propagandaya yeni bir görünüm kazandırırken, diğer yandan kitle iletişim araçlarının siyasal etkilerinin neler getirebileceği çığırını açmışlardır.⁴⁵¹ Kitle iletişim araçlarından yazılı basını ve radyoyu kendi siyasal propagandasını yapmak için ilk defa kullanan faşist rejimler olmuştur.

Hitler için propaganda amacıyla kullanılan temalar önemli değildi ve sık sık değişebilirdi. Önemli olan halkı harekete geçirmektir. Bu amaçla o, bilinçlerden çok bilinçaltına sesleniyordu. Bu gösteriler inceden inceye düzenleniyor, hiçbir rastlantıya yer bırakılmıyordu. Hitler, “garip bir irade”nin kitlelere egemen olması için en uygun zamanın akşam saatleri olduğuna bile dikkat etmiş ve bunu kullanmıştır.⁴⁵² Hitler’in bu konudaki en büyük yardımcısı Göbells’dir.

Hitler’in propagandası kesintisizdir. Hitler ve partisi her yerde hazır ve nazırdır. Sokakta, işyerinde, evlerde ve hatta yatak odalarının duvarlarında bile Hitler vardır. Gazeteler radyo ve televizyon sürekli bir biçimde aynı şeyleri yinelemektedir. Rus yazarı Çakotin’in de dediği gibi, bireylerin bilinçaltına şu mantık yerleştiriliyordu: “Hitler tek ve gerçek güç demektir. Mademki Hitler’le beraber sokaktaki insan olarak bende, eğer ezilmek istemiyorsam onunla birlikte olmalıyım”. Yine Çakotin’e göre; Pavlov’un zil sesini duyunca ağzı sulanan köpek deneyinde olduğu gibi, kitlelerde koşullu refleksler geliştirmiştir.⁴⁵³

⁴⁵¹ Tokgöz, Oya: A.g.m., s.79.

⁴⁵² Kışlalı, Ahmet Taner: A.g.e., s.182.

⁴⁵³ Kışlalı, Ahmet Taner: A.g.e., s.183.

İnsanlar, kurtuluşlarının ancak Hitler'in peşinden gitmekle olacağına inanmışlardır. Onlarla, kesinlikle başka alternatifler sunulmamıştır.

Bununla birlikte, Hitlerci propagandanın temel ilkelerinin birisi de, halka düşünme fırsatı bile bırakılmamasıdır. Halk düşünmemeli, kendisi yerine düşünenleri duygularıyla benimsemelidir. İnsanların düşünmesini engellemek için bir gün Yahudi sorunu, bir gün komünist barbarlığı, başka bir gün de dış sorunlar gündeme getirilmiştir. Bu konulardan birisiyle ilgili propaganda aniden durabilir ve beklenmedik bir anda yeniden başlayabilir.⁴⁵⁴ Bu nedenle Hitlerci propaganda, halkın Hitler'i sevmesini değil, ondan etkilenmesini, onun elinde bir araç ya da bir robot olmasını sağlamaya yöneliktir. Diğer insanlar Hitler'in yanında her zaman ikinci sınıf vatandaş statüsüne sahiptir.

Kısaca söyleyecek olursak, siyasal propaganda en önemli deneyimini 2. Dünya Savaşı öncesinde ve savaş sırasında yaşamıştı. Bu dönemde, propaganda ve kitle iletişim araçları iyi niyetle kullanılmamıştır, ama buna bakarak siyasal propagandaya her zaman olumsuz yaklaşmamak gerekir. Fakat gerçekte, siyasetçiler için propaganda bir araçtır ve amaca ulaştıracak en önemli yollardan birisidir.

⁴⁵⁴ Kışlalı, Ahmet Taner: A.g.e., s.183.

2.3.2.1. Kitle İletişim Araçları ve Siyasal Propaganda İlişkisi

Kitle iletişim araçlarının siyasal propaganda aracı olarak kullanılması ve bunun etkisinin farkına varılması 20. yüzyılda gerçekleşmiştir. Daha doğrusu, kitle en ücra köşelerine kadar ulaşmak mümkün olmuştur.

Siyasi iktidarlar veya iktidara gelmek isteyenler, kitle iletişim araçlarına büyük önem vermişler, bu araçları ellerinde tutmaya ve amaçları doğrultusunda kullanılmaya çalışmışlardır.

Propaganda, bir bireyin veya grubun, başka bireylerin veya grupların tutumlarını belirleyip, biçimlendirmek, kontrol altına almak veya değiştirmek için, kitle iletişim araçlarından yararlanarak ve bu bireyin veya grupların belirli bir durum veya konumdaki tepkilerinin, kendi amaçlarına uygun tepkiler şeklinde olacağına umarak giriştikleri bilinçli bir faaliyettir.⁴⁵⁵ Propagandacı, tek bir birey ya da grup olabilir.

Propaganda faaliyetinde en önemli unsurlarından biri propagandacıdır. Propagandacının kullanacağı teknikler ve yöntemler propagandacının amacına ulaşmasında önemli bir rol üstlenir. Ayrıca, propagandacı için bir takım psikolojik düzenler ve teknikler alabildiğine yararlıdır. Örneğin, bir kalabalığı sabahleyin, belli bir fikre çevirmeye girişilmemelidir. Koyu ışıklar faydalıdır ve akşam vakti insanlar yorulunca, direnme gücü azalınca, “heyecanlarını tamamıyla teslim almak nispeten kolaylaşır. Kalabalık tesir altına almak için, Nazi

⁴⁵⁵ Qualter, Terence: A.g.m., s.279.

rejiminde olduğu gibi, geçit merasimleri ve ihtişamlı gösteriler düzenlenmiştir”.⁴⁵⁶ Hitler’in propaganda tekniğinde en yüksek prensip, “büyük yalan” prensibidir. Ona göre, yalanın büyüklüğü ona inanılmasını sağlayan başlıca faktörlerden biridir. Hitler’e kitlelerin ilkel basitliği içinde, büyük bir yalan, ufak bir yalandan daha etkili olur. nk kitleler kk yalan söylerler; fakat büyük yalan söylemekten çok utanırlar.

Kitle iletişim araçları, genellikle siyasal iktidarın, egemen ahlakın ve egemen ekonomik sistemin propagandasını yaparlar. nk bu araçlar, tüm dünyada ya siyasal iktidarın ya da büyük sermayenin elinde bulunmaktadır.⁴⁵⁷ Fakat kitle iletişim teknikleri geliştikçe, toplumda örgütlenme düzeyi ve çalışma arttıa propaganda da yaygınlaşmıştır. Bu nedenle, propagandanın sadece siyasal boyutlarının bulunduğunu söylemek de yanlış olur. Propaganda, toplumsal yaşamın her alanında görülmektedir.⁴⁵⁸ nk propaganda toplumunun her kesimine hitap etmek ister. Örneğin, siyasetçilerinin seçim propagandalarında, toplumun her kesimine ulaşarak, insanlara yaptıkları veya yapacakları icraatı anlatmalarını için, propaganda araçlarına yani bir bakıma kitle iletişim araçlarına çok iş düşmektedir.

⁴⁵⁶ Dawns, Robert B.: Dünyayı Değiştiren Kitaplar, (ev. Erol Güngör), Ötüken Yay., 2. Baskı, İşt., 1994, s.174.

⁴⁵⁷ Oktay, Ahmet: Toplumsal Değişme ve Basın, Bilim, Felsefe, Sanat Yay., İşt., 1987, s.116.

⁴⁵⁸ zkk, Ertuğrul: “Propaganda ve İletişim ağdaş Bir Mitoş”, İletişim Dergisi, Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Y.O. Yay., Cilt:1, Ank., 1981, s.136.

Günümüzde, kitle iletişim araçlarından televizyon, siyasal propaganda yapmak amacıyla siyasetçiler tarafından yoğun olarak talep edilir olmuştur. Televizyon ilk olarak yapılan kampanyalar, çok pahalıya gelmiştir. O yıllarda, partiler ne kadar varlıklı olursa olsun, ancak 2,3 dakikalık ekran kiralamakla yetiniyorlardı. Amaç, bağımsız seçmenleri kazanmak ve karşı partiye oy verme eğiliminde olan seçmenleri kendi yanlarına çekebilmektedir. Yoksa partiler, kendi üyelerine, kendi yandaşlarına televizyon aracılığı ile seslenmeyi hiç amaçlamamışlardır. Artık, televizyonun seçim kampanyalarında oynayabileceği rol belli olmuştur. New York Times gazetesinin başyazarı James Reston 30 Ekim 1958'deki bir yazısında şöyle diyordu: "Eskiden seçmenler adayların ne düşündüklerini ve söyleyeceklerini merak ederdi. Şimdi ise herkes adayların ne düşündüklerini ve söyleyeceklerini merak ederdi. Şimdi ise herkes adayların televizyondaki görüntüsü merak ediyor..."⁴⁵⁹ Televizyon görüntü ön plana çıkartılmış, fikir arka plana atılmıştır.

2.4. Kitle İletişim Araçları ve Kamuoyu

Kamuoyunun siyaset bilimi açısından başlıca önemi, onun siyasal karar alma sürecini etkileyen bir faktör oluşunda kendini gösterir. Hemen her toplumda- siyasal sistemi ne olursa olsun- iktidarı ellerinde bulunduranların uyguladıkları siyaset konusunda, yönetilenlerin

⁴⁵⁹ Topuz, Hıfzı: A.g.e., s.12.

düşünce ve kanaatleri az veya çok (sistemin demokratik veya otoriter olma niteliğine göre) bir ağırlık taşır.⁴⁶⁰

Bir kitle iletişim aracı olarak gazete, daha ilk icat edildiğinde kamuoyu oluşturan bir araç olarak tanımlanmıştı. Gazetede her gün haber ya da köşe yazısı yazan birisinin, farklı zevklere, toplumsal sınıflara, eğitim gruplarına sahip olan kişilerce, yani tüm ülkedeki insanlarca okunduğu andan itibaren, yazarın özgürlüğü hemen orada sona ermektedir. Çünkü yazılan yazının ya da haberin içeriği yazar tarafından değil, aracın teknik ve toplumbilimsel karakteristikleri tarafından belirlenmektedir.⁴⁶¹ Her kitle iletişim aracına toplumda çeşitli derecelerde önem verilir. Bu nedenle de, örneğin, radyo ile televizyonun ya da gazetenin verdiği mesajlar, halk tarafından çeşitli şekillerde yorumlanmaktadır.

Siyasal iktidarlar kamuoyundan gelen istek ve baskılara duyarlıdırlar. Bazen yoğunlaşan baskılara ister istemez boyun eğmek zorunda kalabilirler. A.B.D’de Watergate Skandalından sonra Başkan Nixon’nun baştaki bütün direnmelere rağmen, kamuoyunun artan tepkisi karşısında istifa etmek zorunda kalışı, kamuoyunu “*iktidarları yapan ve yıkan bir güç*” olarak görme eğiliminde olanları haklı çıkararak tipik bir örnek sayılır. Bu konuda başka bir örnek de, 1956 yılında Süveyş harekâtı fiyaskosundan sonra, İngiltere’de Anthony Eden hükümetinin basında yürütülen kampanya sonucunda istifaya zorlanmasında görülebilir. Kamuoyunun siyasal karar organları

⁴⁶⁰ Kapani, Münici: A.g.e., s.146.

⁴⁶¹ Eco, Umberto: A.g.m., s.94.

üzerindeki etkisi, yukarıda da belirttiğimiz gibi, kesinlikle ölçülemese bile, bu etkinin varlığı ve geçerliliği tartışma götürmeyen bir olgudur. Yasama organı, kanunların yapılması sırasında, kamuoyunu oluşturan gruplarca kendisine yöneltilen istekleri göz önünde bulundurma gereğini duyacaktır. Yürütme organı da, aynı şekilde kara ve tercihlerinde bu istek ve kanaatleri hesaba katmak durumunda kalacaktır. Ayrıca, kamuoyu olarak ağırlığını duyuran grubun kanaat ve isteklerine yabancı kalan kararlar, toplum içinde etkinlik dayanıklılık yönünden zayıf kalmaya mahkûmdur.⁴⁶²

Kitle iletişim araçlarının kamuoyu oluşturma düşüncesinin temelinde, bu konular hakkında halkın görüşlerinin kitle iletişim araçlarının verdikleriyle anlamlı bir şekilde etkilendiği varsayımı bulunur. Bunun en önemli nedenlerinden biri, kitle iletişim araçlarının kamuoyunu ilgilendiren konularda halkın en önde gelen enformasyon kaynağı olmasıdır. Fakat kitle iletişim araçları, bütün geçekleri olduğu gibi yansıtmazlar. Böyle olunca da, kitle iletişim araçlarında ön plana çıkarılan ve sık sık üzerinde durulan konuların izleyiciler tarafından önemli olarak kabul edileceği düşünülür. Daha açık bir ifadeyle, kitle iletişim araçlarının konulara verdiği öncelikler, izleyiciler tarafından öğrenilir.⁴⁶³ Böylece de, kitle iletişim araçlarının öncelikleri halkın öncelikleri haline gelir.

⁴⁶² Kapani, Münici: A.g.e., s.157.

⁴⁶³ Alemdar, Korkmaz-Erdoğan, İrfan: A.g.e., s.146.

Bernard Cohen'e göre, kitle iletişim araçları, her zaman insanlara neyi düşünmeleri gerektiğini söylemede başarılı olmayabilirler; fakat kitle iletişim araçları şaşırtıcı şekilde, izleyicilerinin üzerinde düşünülebileceğini başarılıdırlar. Ayrıca, gündem koyma ve gündem saptama işlevi bakımından araştırmalar temelini, öncü kitle iletişim araştırmacılarının yazılarından almaktadır. Walter Lippman daha 1922 yılında yazdıklarında, kitle iletişim araçlarının kamusal sorunlar hakkındaki algılarımızı biçimlendirmek bakımından oynadığı role işaret etmiştir. Robert Part 1925 yılında, toplum içinde konuşulan konular hakkında basında çıkan haberlerin sunumunun etkilerinden söz ederken, Harold Lasswell, kitle iletişim araçlarının "gözetim" işlevi üzerinde durmuştur. Willbur Schramm 1957 yılında kitle iletişim araçlarının, insanlara çevrelerindeki olayları tahmin edebilme bakımından yardımcı olduğuna değinmiştir.⁴⁶⁴

2.5. Kitle İletişim Araçlarının Baskı ve Menfaat Grupları ile İlişkisi

Kitle iletişim araçlarıyla baskı ve menfaat grubu arasındaki ilişki, iki yönlüdür. İlk olarak kitle iletişim araçlarının baskı ve menfaat gruplarına olan etkileri, ikinci olarak ise, baskı ve menfaat gruplarının kitle iletişim araçlarını kullanılması biçiminde ele alabiliriz.

Kitle iletişim araçları toplumda, iletişim fonksiyonunun yerine getiren araçlardır. Bu nedenle, kitle iletişim araçları halk ile siyasi iktidar arasındaki iletişimi de sağlar. Baskı ve menfaat grupları da, toplumdaki

⁴⁶⁴ Tokgöz, Oya: A.g.m., s.89.

birçok gruptan sadece birisidirler. Baskı grubunun faaliyetleri sonucunda, toplunda siyasal seçenekler oluşmaktadır ve kamuoyu eğitilip aydınlatılmakta ve toplumsal gerilim yaratan konular tartışılıp uzlaşma sağlanmaktadır.⁴⁶⁵ Ayrıca, baskı gruplarının resmi makamlar, nezdinde her zaman için müdahalelerde bulunmaktadırlar ve demokratik rejimin kökünden değiştirilmedikçe, bu türlü girişimleri yasaklamak, hatta sınırlamak bile olanaksız görünmektedir. Baskı grupları, böyle girişimlerde bulunarak, resmi kararlar üzerine baskı yapmak ve hükümetin işleyişine kendi çıkarları doğrultusunda yön vermek isterler.⁴⁶⁶

Kitle iletişim araçlarının gücünü anlayan toplumların siyasi iktidarları, bu araçlara oldukça fazla ilgi gösterirler. Kitle iletişim araçları ile sürekli ilgilenilmesine neden olan unsurlar üç sınıfta toplanabilir. Başka televizyon olmak üzere, kitle iletişim araçlarının ikna gücüne inanma parlamenter sistemdeki demokratik toplumlar için müzakerelerin sağlanması gerekliliği ve kamuoyu oluşturabilmek için düşünceler, eylemler ve olaylar üzerine “reklam” içeriklerin iletişim ya da formasyon olmak üzere özel icraatların gerçekleştirilmesinde kitle iletişim araçlarının etkililiğine duyulan inançlarıdır.⁴⁶⁷ Bu nedenle de hükümetler kitle iletişim araçlarını sürekli olarak kontrollerinde tutmak isterler.

⁴⁶⁵ Turan, İlder: A.g.e., s.49.

⁴⁶⁶ Maynaud, Jean: A.g.e., s.52.

⁴⁶⁷ Charon, Jean Marie: “Kamu Politikaları ve Mevzuat”, Medya Dünyası, (Der. Jean- Marie Charon), İletişim Yay., İst., 1992, s.241.

Kitle iletişim araçları, fonksiyonları itibariyle ele alındığında bizzat kendisi de baskı grubu niteliğini taşırlar. Kitle iletişim araçlarının etkili bir baskı grubu oluşturması, halka çok hızlı bir biçimde ulaşmasından dolayıdır. Günümüzde, televizyon, radyo olmayan ev yok gibidir. Bu iki araç, baskı gruplarının da en fazla tercih ettikleri, kitle iletişim araçlarının çeşitli baskı gruplarıyla olan doğrudan veya dolaylı ilişkileri de, bunu göstermektedir.

Başka bir konu da, baskı gruplarının, kitle iletişim araçlarını, amaçlarını gerçekleştirmek için kullanılmak istemeleridir. Kuşkusuz, baskı grupları kitle iletişim araçlarına her günkü istediklerini, görüşlerini bildiren malzemeyi göndermektedirler. Ayrıca, baskı gruplarının, bu belgelerin tümünü ya da bir bölümünü parasız yayınlattıkları da görülmektedir. Ancak, durum her zaman böyle olmaz. Herhangi bir konuda çıkarı olanların düşüncelerinden “esinlenmiş” yazıların yayınlanması, sistemli bir kampanyanın düzenlenmesi gibi daha esaslı ve daha masraflı yöntemlere başvurulduğu da olur. Bu hizmetlerin karşılıklarının ödenmesi ise çeşitli biçimlerde olur. Doğrudan doğruya para verme, ya da bir gazeteye veya dergiye abone olma, ticari reklam dağıtımını gibi biçimlerde de olabilir.⁴⁶⁸ Baskı grupları, kitle iletişim araçlarından herhangi birinin denetimini, dolaylı ya da dolaysız olarak kendi elinde tuttuğu zaman, bütün bu işler daha kolay olur.

⁴⁶⁸ Meynaud, Jean: A.g.e., s.62.

Kitle iletişim araçlarını, teşkilatlı baskı grupları (TÜSİAD, MÜSİAD, Türk-İş, vb.) da kullanılırlar. Ayrıca, bu derneklerin ve sendikaların kendilerine mahsus kitle iletişim araçları da vardır ve bu araçlar kullanılırlar. Bu dernek ve sendikalar, kendilerine ait olan kitle iletişim araçlarını kullanarak, kendi çıkarları doğrultusunda hem kamuoyu oluştururlar, hem de bu yolla siyasi iktidara baskı yaparlar.

SONUÇ

İnsanoğlu, içinde yaşadığı çevrenin her toplumda ve çağda iletişime ihtiyaç duymuştur. En az iki kişi arasında başlayan karşılıklı etkileşim sonucunda bireylerin anlayabilmek için kullandıkları araçlar ve bunun karmaşıklaşan niteliklerini, iletişim gereksiniminden doğmuştur.

Bir insan vücudu için kan taşıyan damarlar ne kadar önemliyse, iletişim de bir toplum için o kadar önemlidir. Bir yaklaşıma göre, toplum ve onu meydana getiren örgütler bütünüyle tuğladan yapılmış bir ev ise, iletişim de bu evin yapılmasını mümkün kılan ve onu bir bütün olarak bir arada tutan bir harçtır.

İletişim sadece, iletilen mesajlar ve mesajların iletilmesini sağlayan araçlardan ibaret değildir. İletişim hakkında yapılan en genel tanım şöyledir: “Bilginin herkesçe aynı şekil ve değerde anlaşılır hale getirilmesi, paylaşılması ve karşılıklı etkinin sağlanması”.

Bu anlamda iletişim dilimizde bir kavram olarak “communication” sözcüğünün karşılığı olarak girmiştir. Ancak, “communication” sözcüğü günümüzde daha çok bilgi ve düşüncelerin yazılı ve sözlü olarak aktarılması, yayılması eylemini anlatmak için kullanılmıştır. İletişim, insan ilişkilerinin devam eden bir sürecidir, gerçek zaman ve gerçek uzayda yer alır, üstelik eksiksiz toplumsal bir olgudur. Bu nedenle onu toplumsal, ekonomik, siyasal ve tarihsel koşullar içinde anlamaya çalışmak gerekir. Örneğin, İlkel insanların mağara duvarlarına çizdiği resimlerden başlayarak, mektup, telgraf, telefon, teleks ve uydularla yapılan iletişikle televizyon, radyo, gazete gibi tüm

iletişim yol ve yöntemleri ile dans, pandomim, simgesel giysiler gibi sözlü ve yazılı olmayan hareketler bile bütünüyle iletişim süreç ve olgusu içinde yer almaktadır.

Ayrıca, kaynak, mesaj, kanal, hedef ve feedback (geri bildirim) iletişim süreci içinde yer alan temel unsurlarıdır.

Kaynak, bir iletişim endüstrisinin ulusal çapta verici olabileceği gibi, küçük bir topluluğa erişen tek bir kişi de olabilir.

Mesaj, iletişime konu olan bilgisel ve duygusal bir içerik taşıyan simgeler kümesidir.

Kanal, mesajların hedef kitleye ulaşmasını sağlayan kitle iletişim araçlarının tümüdür.

Hedef, iletişimin ulaştığı yer anlamındadır. Hedef, kaynaktan bağımsız olarak, mesajdan sonra kendi anlamını çıkaracak kişi ya da kitledir.

Feedback süreci, sözlü iletişimin egemen olduğu toplumlarda anında, sesli ya da sessiz kodlarla gerçekleştirilir. Günümüzde kullanılan iletişim araçları ise mesafeleri kısaltmıştır. Yüz yüze olmasa da yazarak ya da telgraf, telefon, faks gibi araçlarla feedback süreci işlemektedir.

Sözlü iletişimin hâkim olduğu dönemlerde, söz söyleme sanatının oldukça önemli ve ustalık isteyen iş sayıldığı Antik Yunan ve Roma dönemlerinde hitabet bir zanaat haline gelmiştir. Çünkü söz yalnızca bir iletişim aracı olmayıp aynı zamanda ikna gücüne de sahiptir. Sözlü

iletişimi, hâkim iletişim biçimi olmaktan çıkararak, yazının yaygın olarak kullanılması, matbaanın icadı ve yaygınlaşmasıdır.

Yazılı iletişimde, bilgi akışı çizgisel bir örgütlenme ile gerçekleştirilmekte ve yazılı kültür mantıksal, disiplinli, akılcı bir yöntemi ve toplumsal örgütlenme biçimini öngörmektedir. Yazılı iletişim, radyonun toplumlarda etkili olarak kullanılmaya başlamasıyla eski önemini yitirmesine rağmen, sanayi devriminden sonra bir süre daha kullanılmıştır. Kulağa ve göze hitap eden kitle iletişim araçları genel bir kabulle toplum tarafından tercih edilince, yazılı iletişim önemini yitirmeye başlamıştır. Radyo ve televizyon gibi kitle iletişim araçlarını, eğitim düzeyi ne olursa olsun her kesimden insan tercih etmiş ve kullanılmıştır.

Biz çalışmamızda, kitle iletişim araçlarını dört ana başlık altında ele aldık. Bunlar basın, radyo, televizyon ve diğer kitle iletişim araçlarıdır.

Bütün bu tarihi gelişim süreçleri ve toplumlara etkileri değişik zamanlarda ve çeşitli şekillerde olmuştur. İlk olarak ortaya çıkan gazeteler, okur-yazar kesimine hitap etmekteydi. Bu nedenle, etki alanları oldukça dardı. Daha sonra radyonun ortaya çıkmasıyla birlikte, yazılı basının etkisi daha da azalmıştır. Televizyonun ortaya çıkıp, hem görsel hem de işitsel olarak toplumlarda etkili olmaya başlaması ile birlikte, radyo ve basının etki alanı sınırlanmıştır. Ancak, bu araçlar (yazılı basın ve radyo) hiçbir zaman önemini yitirmemiştir.

Çalışmamızda iletişim modellerinin gelişmesi bir süreç içinde ele alınmış ve incelenmiştir. Bu modeller içinde ilk olarak Aristo'nun iletişim modellerini ele almıştık. Bu model, iletişimi, tek yönlü bir etkinlik olarak tanımlanmıştır. Lasswell'in iletişim modeli ise, kitle iletişim sürecini “kim, neyi, hangi kanaldan, kime, hangi etki ile söyler” formülle ortaya konmuştur. Ayrıca, Lasswell etki konusunu temel sorun olarak ele almıştır. Kitle iletişim alanında yapılan araştırmalarda Lasswell'in iletişim modeli kullanılmıştır.

Shannon ve Weaver iletişim modeli ise tek yönlü bir iletişim modeli olmakla birlikte, bu modele diğerlerinden farklı olarak “gürültü kaynağı” eklenmiştir. Katz ve Lazerfeld, kişilerin yüz yüze ya da kişilerarası iletişimde daha çok etkilendiğini, kararsız kişilerin de çevrelerindeki kişilerden etkilendiklerini saptamışlardır. “İki aşamalı akış” diye açıkladıkları kavramda, “düşüncelerin, görüşlerin radyo ve basından liderlere, onlardan da nüfusun daha az etkili kesimine aktığı” savunulmuştur.

Sosyolojik teoriler, iletişim olayını, bir toplum içinde işleyen bir sistem olarak görürler. Bu teoriler, kaynak ile alıcı (hedef) arasında karşılıklı mesaj alış-verişi olduğunu savunurlar. Bu teoriler içinde en fazla ilgi çeken ve tartışılan Marshall McLuhan'ın ileri sürdüğü fikirlerdir. O'na göre, bir mesaj, bir mesajın yayılmasını sağlayan tekniğe göre bireyler üzerinde değişik etkiler yapar. Yani, her kitle iletişim aracı, toplumda değişik şekillerde tesirde bulunur. McLuhan burada aracı ön plana çıkarmıştır. Kısacası, O'na göre, “araç mesajın kendisi”dir.

Kitle iletişim araçlarının en fazla ilişki içinde olduğu kurumlardan birisi de siyaset kurumudur. Siyasal genel anlamda, siyaset toplumun yöntemiyle ilgili konuların bilgisidir. Siyaseti, egemenlik kurma ve otoriteye dayanma olarak alanlar yanında, siyaseti belli bir üretim biçiminin varlığı ve gelişmesi için gerekli olan iktisat dışı koşulları toplumsal çarpa sağlama uğraşı olarak alan düşünceler de vardır. Ayrıca, siyaset toplum içindeki insanların daha ahenkli iktisadi ve sosyal münasebetlere yükselmelerinin yollarını arayıp bulma faaliyetidir.

Siyasetin geniş kitlelerin günlük yaşamlarını etkilemeye başlaması, modernleşmenin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. İletişim sistemlerinin gelişmesi, ticaret hacminin büyümesi, piyasa ekonomisinin yaygınlaşması, şehirleşmenin yoğunlaşması, sanayileşmenin hız kazanması toplumları daha önceleri bilinmeyen ölçülerde bütünleştirmiş, hükümetlerin toplumun her katında ve toplumsal yaşamın her yanına ve her yönüne erişme olanaklarını da beraberinde getirmiştir.

Toplumun kolektif yaşamını büyük ölçüde belirleyen, ona yön veren siyasete karşı, bireylerin ortak olarak geliştirdikleri, görüşler ve beklentiler vardır. Siyasal olguya karşı ise yine, toplumun ortak olarak benimsediği tutumlara karşılıklı olan bir dizi davranış olacaktır. Buradan hareketle, belirli bir toplumda siyasal olguya ilişkin geliştirilmiş olan kanaatler, inançlar tutum ve davranışlar o toplumun siyasal olguya ilişkin geliştirilmiş olan kanaatler, inançlar tutum ve davranışlar o toplumun siyasal kültürünü oluşturur. Siyasal kültür

üzerinde değişmeler meydana gelir. Bu etki ve tepki ilişkisi ise siyasal davranışı oluşturur.

Siyasal sosyalleşme, yetişkinlerin siyasal davranışlarının gerisinde yer alan ve çocukluktan itibaren grup ve aile içinde öğretilen sosyal değerleri de kapsamaktadır. Siyasal sosyalleşmede, hayatın ilk yıllarında ailenin ve eğitimin, daha sonra ise siyasal partilerin ve kitle iletişim araçlarının rolü büyüktür. Bu siyasal sosyalleşme sonucunda oluşan siyasal katılma, basit bir meraktan, yoğun bir eyleme kadar uzanan, geniş bir tutum ve faaliyet alanını kapsamaktadır.

Bir toplumda siyasal katılma düzeyi, sosyo-ekonomik statüye bağlı olarak değişme göstermektedir. Eğitim düzeyi yüksek olan kişiler, daha yüksek gelir sahipleri ve yüksek statülü mesleklerde çalışanlar, genellikle, geliri, eğitim seviyesi ve mesleki statüsü düşük olan fertlere oranla daha fazla katılımcıdırlar.

Ayrıca, siyasal katılmada psikolojik etkenler de önemli bir rol oynar. Örneğin, çevrelerini etkileyebileceklerini, denetleyebileceklerini düşünen kimseler, her türlü toplumsal faaliyete daha çok katılma eğilimi göstermektedirler.

Siyasal sürecin toplumsal hayat üzerindeki etkisine ve önemine rağmen, bütün toplum üyelerinin siyasetle aynı oranda ilgilenmediği görölmüştür. Bazıları siyasete karşı kayıtsızdırlar, bazıları ise aktif olarak katılırlar. Siyasete katılma, yasal yollarla ya da yasal olmayan yollarla olabilir. Bunun dışında, siyasal katılma, zaman ve yere göre farklı anlamlar kazanabilmektedir. Bu nedenle, olağandışı katılma

biçimlerine değinilecek olursa, dilekçe hazırlayarak imza toplama, bildirimler yayınlama, mitingler yapma, yürüyüşler düzenleme ilk akla gelenler arasındadır. Bu tip protesto davranışlarının bazıları yasal sınırlar içinde olabileceği gibi (boş oy verme), yasal sınırları aşıp illegal (yasal dışı) katılma yoluna başvurulması çoğu zaman, bu yolları kullananların demokratik süreç içinde isteklerini gerçekleştirmelerinin mümkün olmamasından kaynaklanmaktadır.

Demokratik sistemlerde gerçekleştirmeyen bu istekler kamuoyuna propaganda yolu ile anlatılmakta ve benimsetilmeye çalışılmaktadır. Propaganda, kamuoyunun oluşumu sırasında özellikle kararsız kesimler üzerinde etkili olmaktadır. Günümüzde propaganda, II. Dünya Savaşı'ndaki kullanım alanına göre, bir hayli şekil değiştirmiştir ve istismanın yanında makul olanı, şartlandırmanın yanında bilgilendirmeyi de ihtiva eden bir mahiyet kazanmıştır. Bu nedenle, propaganda tek bir bireye yönelebileceği gibi, bir gruba da yönelmektedir.

Propaganda, kamuoyunun denetlenmesi amacıyla kullanılan bir tekniktir. Bir teknik olduğu için de ahlaki bir yönü yoktur. Propagandanın toplumsal sonuçlarının değerlendirmesi insanların değer yargılarına ve yerleşik davranış biçimlerine bağlıdır. Bu nedenle, propagandanın, amacına ulaşıp ulaşmamasına göre değerlendirilmesi gerekir.

Siyasal propaganda ise, yönetim, siyasal parti veya benzeri bir kurum tarafından kitlelerin kendisine karşı olan davranışını, gereken yönde değiştirmek için uygulanan bir propaganda yapmak için kitle iletişim araçlarını kullanmış ve geniş kitlelere ulaşmışlardır. Kısaca siyasal propaganda, siyasetçiler için amaçlarına ulaşmada etkili bir araçtır ve kamuoyunu denetlemelerini sağlar.

Kamuoyu, belli bir zamanda, belli bir tartışmalı sorun karşısında, bir sorunla ilgilenen kişiler grubuna veya gruplarına hâkim olan kanaatlerdir. Kamuoyunun oluşmasında, kitle iletişim araçlarının etkisi çok fazladır. Çünkü halkın istediğini mevcut yönetimine duyuran kitle iletişim araçlarıdır. Batı demokrasilerinde kamuoyunun temsilcisi olarak genellikle bağımsız ve özgür basın kabul edilir. Basının kamuoyu konusundaki görevi iki yönlüdür. Basın, hem kamusal iradeyi açıklayan bir araç ve hem de kamusal iradeye yön veren bir motor durumundadır.

Kamuoyunun içeriği, büyük ölçüde çevresindeki kültürce belirlenmektedir. Kamuoyu her toplumda tarihi gelişimini, farklı zamanlarda tamamlanmış ya da tamamlamaya çalışmaktadır. Bu durum, toplumların gelişmişlik düzeyiyle de yakından ilgilidir.

Kamuoyunun oluşumunda etkili olan diğer bir unsur da baskı gruplarıdır. Batı demokrasilerinde baskı grupları, fert ile devlet arasında birleştirici, halka vazifesini ifa eden siyasi partilere toplum içinde ele alınması icap eden menfaatleri göstermesi bakımından yardımcı bir rol oynamaktadır. Baskı grupları, ortak menfaatler etrafında birleşen ve

bunları gerçekleştirmek için siyasal otoriter üzerinde etki yapmaya çalışan örgütlenmiş gruplar olarak tanımlanabilir.

Baskı grupları, ister partiler ister devlet kurumları olsun, siyasal kurumlar nezdinde üyelerinin isteklerini, tercihlerini, tercihlerini ve çıkarlarını temsil ederler. Oysa menfaat grupları, bir menfaatin müştereken takibi için teşkilatlanmış bir gruptur.

Baskı grupları, kendi toplumsal tabanlarını çıkar ve görüşlerini dile getirip, siyasal karar organlarına iletirler ve uyuşabilecek nitelikleri birleştirirler. Bu ortak düşünceleri, hedefe dönüştürme işlevini siyasal partiler yaparlar.

Günümüz demokratik sistemlerinde, siyaset kurumu üzerinde, baskı gruplarının, o toplumun kültürünün ve kitle iletişim araçlarının etkili olması, modern toplumların bir özelliğidir. Günümüzün modern toplumları, kitle toplumunun niteliklerini kendi içinde barındırmaktadır.

Toplumlar, kitle toplumu halini alana kadar iki aşamadan geçmiştir. Bu iki aşamayı, Tarım Toplumu ile Sanayi Toplumu oluşturmuştur. Ayrıca, bu toplumların sınıflandırılması, sosyo-kültürel, siyasal ve teknik değişmeler yönünden yapılmıştır.

Tarım toplumunda meydana gelen sosyal oluşumlar, oldukça uzun bir zaman dilimi içinde meydana gelmiştir. Bunun sebebi, tarım toplumundaki değişimin çok yavaş olmasından dolayıdır. Sosyal değişimdeki bu yavaşlık ulaşımın ve iletişimin daha basit yöntemlerle

sağlanıyor olmasındandır. Tarım toplumunda ortak görülen bir özellik de ekonomilerin tarıma ve ufak çaplı bölgesel ticarete dayanmasıdır. Nüfusun büyük çoğunluğu kırsal alanlarda yaşamlarını sürdürmektedir ve şehir nüfusu da oldukça azdır.

Bu ortak özellikleri göz önünde bulundurduğumuzda, bütün tarım toplumlarının aynı seviyede olduklarını söylemek güçtür. Tarımda uygulanan metotlar, bilgi derecesi, kullanılan araçlar ve teknikler her tarım toplumunda farklı farklı düzeylerde. Olaylar karşısındaki tutumları dahi birbirinden farklıdır. Bu nedenle, tarım toplumları benzerlikleriyle değil, farklılıklarıyla tanımlanmalıdır.

Bir takım toplumunda meydana gelen gelişmeler ile teknik yenilikler yavaş yavaş da olsa diğer tarım toplumlarına da yayılmıştır. Bu teknik gelişmeler, sanayi devriminin ilk habercisi olmuştur.

Sanayi toplumu, sanayi devrimi ile birlikte ortaya çıkmıştır. Bu toplum tipinde manevi, siyasi ve iktisadi kuvvetler birbirinden ayrılmıştır. Yaşam şartları, üretim şekilleri değişmiş, şehirler büyümüştür. Ayrıca, sanayi toplumu bilgi üzerine inşa edilmiştir. İcatlar, sanayi toplumunun motor gücünü oluşturmuştur. Zira yeni icatlarla birlikte üretim biraz daha artmıştır. Artık, sanayi toplumunda şehirle kırsal alan arasındaki kopukluk yavaş yavaş kapanmaya başlamış, yayınlar artmış, yolların iyileştirilmesi ile ulaşım daha da kolaylaşmıştır. Demiryolları bu dönemin en önemli ulaşım ağını oluşturmuştur.

Sanayi toplumunun gelişme kanunu; “topraktan fabrikaya, fabrikadan büroya” ifadesiyle anlatılmaktadır. Toplumların, sanayi toplumuna dönüşümü, aktif nüfusun tarımından sanayiye, sonra her ikisinden hizmet sektörüne akışı ile izah edilebilir. Kitle toplumu ise, sanayi devriminin bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve bu durum değişik şekillerde etkilenmiştir.

Büyük oranda sanayileşmiş, iş bölümünde uzmanlaşmış ve yönetimi tamamen bürokratikleştirmiş bir sosyal ortamda kitle iletişim araçlarının tek yönlü baskısı, yalnızlaşan, kimlik değiştiren, cemaat bağları ve dinsel kimliklerini kaybeden ve bu yüzden de basmakalıp değerleri benimsemek zorunda kalan kitle kültürü ve kitle davranışıyla tanımlanabilecek bireylerden oluşan toplumu, kitle toplumu olarak tanımlamak mümkündür.

Kitle toplumunun günümüzdeki en belirgin özelliği, kitle iletişim araçlarının her geçen gün biraz daha yaygın bir kullanım alanı kazanmaya başlamasıdır. Artık, insanlar işten arta kalan zamanlarını kitle iletişim araçlarının egemenliği altında geçirmektedirler. Çünkü bu araçlar neredeyse insanların yerine düşünmekte ve tartışmakta, araştırmakta ve karar vermektedirler.

Kitle iletişim araçlarının etkileri iki kurum üzerinde daha yoğun olarak görülmüştür. Bunlar, eğitim ve siyaset kurumlarıdır. Eğitim alanında, kitle iletişim araçlarından özellikle de yetişkin eğitiminde (yaygın eğitiminde) yararlanılmaktadır. Önceleri yazılı basın, daha sonra radyo, sinema ve film tekniklerinin gelişmesiyle sinema ve son buluşlardan

biri olarak kabul edilen televizyonun kamu yararına sunulduğundan sonra televizyon, eğitimde kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle, II. Dünya Savaşı'ndan sonra yetişkin eğitiminde, gerek kalkınmış gerekse kalkınma çabasında olan ülkelerde kitle iletişim araçları etkili bir şekilde kullanılmaktadır.

Kitle iletişim araçlarının ilişki içinde olduğu diğer bir kurum ise siyaset kurumudur. Siyaset ile kitle iletişim araçları ilişkisi ilk olarak basın yoluyla ortaya çıkmıştır. Ayrıca, siyasi ve ekonomik doktrinler basılı kitle iletişim araçlarının etkinliğiyle yaygınlık kazanabilmiştir. Bu olgu, sanayi devrimiyle birlikte oldukça fazla önem kazanmıştır. Çünkü sanayi devrimiyle birlikte kitle iletişim araçlarının sayısında bir artış olmuş, kısa bir zaman diliminde yazılı iletişime, sözlü ve görüntülü iletişim araçları olmuş, kısa bir zaman diliminde yazılı iletişime, sözlü ve görüntülü iletişim araçları yani radyo ve televizyon eklenmiştir. Son yıllarda yapılan araştırmalar da, kitle iletişim araçlarının siyasal bilincin oluşturulmasında katkıda bulunabileceği doğrulanabileceği doğrulanmıştır. Artık, kitle iletişim araçlarının çocuklar ve gençler için birincil siyasal bilgi alma kaynağı olabileceği bilinmektedir.

Sanayi devrimi ile yoğunlaşan yeni icatlar, kitle iletişim alanında da gelişmelere neden olmuştur. Bir yandan yoğunlaşan kitle hareketleri, diğer yandan toplumları çevreleyen kitle iletişim araçları ve yeni sosyal yapılanma biçimleri, insanlar arası ilişkiler temelinden sarsmıştır. Böylece, 20. yüzyılın başında, kitle toplumu-kitle insanı ve bunların dünya görüşünü, felsefesini, inanç ve tutumlarını belirleyen kitle kültürü ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

- A. Dalh, Robert: Demokrasi ve Eleştiri, (Çev. Levent Köker), Yetkin Basımevi, Ank., 1993.
- Abadan, Nermin: “Türk Gençliğinin Değer Yargıları ve Siyasi Davranış”, A.Ü., S.B.F.D., Cilt:XX, No:1, Ank., 1965.
- Açıkalin, Aytaç: “Kitle İletişim Araçlarının Yükseköğretimde Kullanımı”, Kitle İletişim Araçları ve Eğitim Sempozyumu, Ank. Üniv. Eğitim Bilimleri Fak., Ank., 1985.
- Akgüner, Tayfun: “Halkla İlişkiler ve Hukuk”, İstanbul Unv. İletişim Fak. Dergisi, İst.,1992-1993.
- Alemdar, Korkmaz- Erdoğan, İrfan: İletişim ve Toplum, Bilgi Yay., Ank., 1990.
- Alemdar, Korkmaz: “Tarih ve İletişim”, İletişim, A.İ.T.İ.A., Gazetecilik ve Halkla ilişkiler Yüksek Okulu Basımevi, Cilt:2, Ank., 1981.
- Alemdar, Korkmaz-Erdoğan, İrfan: İletişim ve Toplum, Bilgi Yay., Ank., 1990.
- Alkan, Ahmet Turan: Doğu ve Batı Karşısında Cemil Meriç, Akçağ Yay., Ank., 1993.
- Alkan, Türkler: Siyasal Bilinç ve Toplumsal Değişme, Gündoğan Yay., Ank., 1989.
- Alkan, Türkler-Erkil, Doğu: Siyasal Psikoloji, Turhan Kitapevi, Ank., 1980.
- Anadol, Cemal: Televizyon Yayınlarının Milli Kültüre Tesirleri, Türkiye Milli Kültür Vakfı Yay., İst., 1992.

- Ansah A. V., Paul: “UluslarArası İletişimde Haklar ve Değerler Mücadelesi”, Enformasyon Devrimi Efsanesi, Rey Yay., İst., 1991.
- Arat, Ümit: “Demokrasilerde Kamuoyunun Oluşumu İçin Gerekli Koşullar”, İst. Üniv. İletişim Fak. Yay., İst., 1992-1993.
- Armağan, Erdoğan: Gelenek, Ağaç Yay., 1992.
- Aron, Raymand: Sınıf Mücadelesi, (Çev.: Erol Güngör), Kültür Bakanlığı Yay., Ank., 1973.
- Aron, Raymond: Demokrasi ve Totalitarizm, Kültür Bakanlığı Yay., İst., 1976.
- Asa Berger, Arthur: “Bir Terör Aygıtı Olarak Televizyon”, Enformasyon Devrimi Efsanesi, (Der.: Yusuf Kaplan), Rey Yay., İst., 1991.
- Avcı, Nabi: Enformatik Cehalet, Rehber Yay., Ank., 1990.
- Aziz, Aysel: Radyo ve Televizyonla Eğitim, Ankara Üniv. Eğitim Fak. Yay., Ank., 1982.
- Aziz, Aysel: Televizyonun Yetişkin Eğitimindeki Yeri ve Önemi, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yay., Ankara.
- Aziz, Aysel: Toplumsallaşma ve Kitle İletişim, A.Ü. Basın Yayın Yüksekokulu Yay., Ank., 1982.
- Barrat, David: Media Sociology, Routledge, London, 1986.
- Baudrillard, Jean: Sessiz Yığımların Gölgesinde ya da Toplumsalın Sonu, (Çev.Oguz Adanur), Ayrıntı Yay., İst., 1991.
- Baykal, Deniz: Siyasal Katılma, A.Ü., S.B.F. Yay., Ank., 1970.

- Berkay, Fügen: Köy-Şehir İlişkileri ve Bu İlişkilerin Ülkemizdeki Görünümü, (Çev. Yayınlanmamış Doçentlik Tezi), İst. Üniv. Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, İst., 1981.
- Bigiseven, Amiran Kurtkan: Genel Sosyoloji, Fizik Kitapevi, 4. Baskı, İst., 1986.
- Bilgiseven, A. Kurtkan: Eğitim Sosyolojisi, Türk Dünyası Araştırma Vakfı, İst., 1987.
- Bouthoul, Gaston: Siyaset Sosyolojisi, (Çev.: A. Türkay Yazıcı), Remzi Kitapevi, İst., 1968.
- Brown, J.A.C.: Siyasal Propaganda, (Çev. Yusuf Kaplan), Ağaç Yay., İst., 1992.
- Cerdan, Natalie Caste: “Batılı Ülkelerde Eğitsel Televizyon”, Medya Dünyası, (Der.: Jean-Marie Choron), İletişim Yay., İst., 1992.
- Cerdan, Nathalie Coste: “Televizyon ve Toplum”, Tartışmalı Bir Rol, Medya Dünyası, (Der. Jean- Marie Choron), İletişim Yay., İst., 1992.
- Cerden, Nothalie Coste: “Televizyon ve Toplum”, Medya Dünyası, (Der.: Jean-Marie Choron),
- Charon, Jean Marie: “Kamu Politikaları ve Mevzuat”, Medya Dünyası, (Der. Jean- Marie Charon), İletişim Yay., İst., 1992.
- Comoris, Elio: “Üçüncü Dünya İletişim Araçları Kralı: Radyo”, Medya Dünyası, (Der. Jean-Marie Choron), İletişim Yay., İst., 1992.
- Çam, Esat: Batı Demokrasisinde Siyasal İktidar ve İktisadi İktidar, İst. Üniv. İktisat Fak. Yay., İst., 1966.
- Çam, Esat: Batı Demokrasisinde Siyasi İktidar ve İktisadi İktidar.

- Çilenti, Kamuran: “Eğitim Teknolojisi Açısından Kitle İletişim Araçlarının Eğitime Etkisi”, Kitle İletişim Araçları ve Eğitim Sempozyumu, Ank. Üniv. Eğitim Bilimleri Fak., Ank., 1985.
- Daver, Bülent: Siyaset Bilimine Giriş, Siyaset Kitapevi, Ank., 1993.
- Dawns, Robert B.: Dünyayı Değiştiren Kitaplar, (Çev. Erol Güngör), Ötüken Yay., 2. Baskı, İst., 1994.
- Dawris, Robert B.: Dünyayı Değiştiren Kitaplar, (Çev.: Erol Güngör), Ötüken Yay., 2. Baskı, İst., 1994.
- Demir, Ömer-Acar, Mustafa: Sosyal Bilimler Sözlüğü, Ağaç Yay., İst., 1992.
- Develioğlu, Ferit: Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitapevi Yay., Düzenlenmiş Yeni Baskı, Ank., 1993.
- Djilas, Milovan; Yeni Sınıf, (Çev.: Sedat Umran), İstanbul Kitabevi, İst., 1982.
- Dollot, Lovis: Kitle Kültürü ve Bireysel Kültür, (Çev. Özlem Nudralı), İletişim Yay., İst., 1990.
- Drucker, Peter: Kapitalist Ötesi Toplum, İnkılâp Kitapevi, İst., 1994.
- Drucker, Peter: Yeni Gerçekler, (Çev.: Birtane Karanakcı), Türkiye İş Bankası Yay., Ank., 1991.
- Dura, Cihan: Bilgi Toplumu, Kültür Bakanlığı Yay., Ank., 1990.
- Duverger, Maurice: Siyasal Rejimler, (Çev.: Teoman Tunçdoğan), Sosyal Yay., İst., 1986.
- Duverger, Maurice: Siyasi Partiler, (Çev. Ergün Özbudun), Bilgi Yay., İst., 1974.
- Duverger, Maurice: Siyaset Sosyolojisi, (Çev.: Şirin Tekeli), Varlık Yay., İst. (T.S).

- Duverger, Maurie: Seçimle Gelen Krallar, (Çev.: Necati Erkurt), Kelebek Yay., İst., 1986.
- Eco, Umberto: “Göstergebilimsel Bir Gerilla Savaşına Doğru”, Enformasyon Devrimi Efsanesi, (Der.: Yusuf Kaplan), Rey Yay., İst., 199.
- Erdem, Salih: “Basın ve Kitle Eğitimi” Kitle İletişim Araçları ve Eğitim Sempozyumu, Ank. Üniv. Eğitim Bilimleri Fak., Ank., 1985.
- Erder, Nejat: “Siyasal İlimlerde Teori ve Metod Hakkında Bazı Genel Düşünceler”, S.B.F. Dergisi Ank., 1962.
- Erdoğan, Mustafa: “Demokrasi, Laiklik, Resmi İdeoloji”, Türkiye Günlüğü, Sayı:29, Temmuz-Ağustos 1994.
- Erkal, Hüsnü: Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme, Türkiye İş Bankası Yay., Ank., 1994.
- Erkal, Mustafa: İktisadi Kalkınmanın Kültür Temelleri, Yenilik Basımevi, İst., 1991.
- Eroğlu, Cem: “Siyaset Kavramı Hakkında Bir Deneme”, A.Ü., S.B.F.D., Cilt: XXIX, No:3-4, Ank., 1974.
- Eslin, Martin: T.V Beyaz Camın Arkası, (Çev.: Murat Çiftkaya), Pınar Yay., İst. 1991.
- Fillian, Patrick: “Yazılı Basının Okunması, Eğilimler ve Çelişkiler”, Medya Dünyası, (Der., Jean-Marie Choron), İletişim Yay., İst., 1992.
- Gellner, Ernest: Ulusal ve Ulusçuluk, İnsan Yay., İst., 1992.
- Giddins, Anthony: Max Weber Düşüncesinde Siyaset ve Sosyoloji, (Çev.: Ahmet Çiğdem), Vadi Yay., Ank.,1992.

- Giritli, İsmet: Günümüzde Haberleşme ve Bazı Sorunları, Filiz Kitapevi, İst., 1984.
- Gonne, Valerie: “Günlük Basının Karmaşa Dolu Dünyası”, Medya Dünyası, (Der.: Jean-Marie Choron), İletişim Yay., İst.1992.
- Guerin, Serge: “Yazılı Basın”, Medya Dünyası, (Der.: Jean-Marie Choron), İletişim Yay., İst., 1992.
- Guibert, Edward: “Enformasyon: Radyo Programlarının Devindirici Gücü”, Medya Dünyası, (Der. Jean- Marie Choron), İletişim Yay., İst., 1992.
- Gülmen, Yüksel: Türk Seçmen Davranışı, İ.Ü. İktisat Fak. Yay., İst., 1979.
- Güngör, Erol: Kültür Değişmeleri ve Milliyetçilik, Ötüken Yay., 3.Baskı, İst., 1989.
- Güngör, Erol: Türk Kültürü ve Milliyetçilik, Ötüken Yay., 7. Baskı, İst., 1989.
- Gürbüz, Yaşar: Siyasal Sosyoloji, Bakış Yay., İst., 1980.
- Güvenç, Bozkurt: İnsan ve Kültür, Remzi Kitapevi, İst., 1979.
- Güz, Nükhet: “Halkla İlişkiler ve Dil”, İstanbul Üniv., İletişim Fak. Yay., İst., 1992- 1993.
- Hartley, Eugene: “Tutumlar ve Kanatlar”, Kitle Haberleşmesi Teorilerine Giriş, (Çev.: Ünsal Oskay), Der Yay., İst., 1992.
- Huntington, Samuel P.-Domungues, Jorge I.: Siyasal Gelişme, (Çev.: Ergun Özbudun), “S” Yay., Ank., 1985.
- Huxley, Aldous: “Ekranların Arkasında Kimler Var”, Enformatik Cehalet, (Der. Nabi Avcı), Rehber Yay., 1990.

- Illich, Ivan: Okulsuz Toplum, (Çev. Bedirhan Üstün), Birey ve Toplum Yay., Ank., 1985.
- İçel, Kayıhan: Kitle Haberleşme Hukuku, Beta Yay., İst., 1990. İletişim Yay., İst. 1992.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem: İnsan ve İnsanlar, Evrim Yay., İst., 1988.
- Kaliç, Sabri: Tarihimizdeki Garip Olaylar, Maya Kitap Yay., İst., 2012.
- Kapani, Münici: Politika Bilimine Giriş, Bilgi Yay., 6. Baskı, İst., 1992.
- Kaplan, Yusuf: “Öykü Anlatma ve Mit Üretme Aracı Olarak Televizyon”, Enformasyon Devrimi Efsanesi, Rey
- Kaplan, Yusuf: Enformasyon Devrimi Efsanesi, Rey Yay., İst., 1991.
- Kaplan, Yusuf: Televizyon, Ağaç Yay., 2. Baskı, İst., 1993.
- Kaya, Raşit: Kitle İletişim Sistemleri, Teori Yay., Ank., 1985.
- Keane, John: Medya ve Demokrasi, (Çev. Haluk Şahin), Ayrıntı Yay., İst., 1992.
- Kezar, Aydın: Siyaset Kavramı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ank., 1987.
- Kışlalı, A. Taner: Siyaset Bilimi, İmge Kitapevi, Ank., 1992.
- Kışlalı, Ahmet Taner: “Siyasal Tutumlarda Kuşak ve Cinsiyet Etkenleri” A.Ü., S.B.F.D., Cilt: XXXI, No:1-4, Ank., 1976.
- Kışlalı, Ahmet Taner: Siyasal Çatışma ve Uzlaşma, İmge Kitapevi, Ank., 1993.
- Klapper, Joseph: “Değişik Haberleşme Araçlarının Karşılaştırmalı Etkileri”, Kitle Haberleşmesi Teorilerine Giriş, (Zikreden: Ünsal Oskay), Der Yay., İst., 1982.

- Koloğlu, Orhan: “Kamuoyu, Tanzimat, 21. Yüzyıl”, İst. Üniv. İletişim Fak. Yay., İst., 1992-1993.
- Kongar, Emre: Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği, Remzi Kitapevi, 4. Baskı, İst., 1985.
- Konuk, Osman: Kültür Değişmesi ve Televizyon- Televizyonun Etkileri, Malatya Uygulaması, Malatya, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 1991.
- Krech, David- S. Crutchfeld, Richard: Sosyal Psikoloji, Türk Siyasal İlimler Derneği Yay., Ank., 1967.
- Kutluer, İlhan: Modern Biliminin Arkaplanı, İnsan Yay., İst., 1985.
- Kuzu, Burhan: “Demokrasi Gerekleri ve Demokrasimizin Bazı Çıkmazları”, Sosyo-Politik Yaklaşım, Sayı:1, Şubat-Mar, 1993.
- Kuzu, Burhan: “Demokrasi-Resmi İdeoloji-Sivil Toplum”, Gündüz Ökçün Armağanı, S.B.F.D. Yay., Cilt:47, Sayı:1-2, Ank., 1992.
- Kuzu, Burhan: “Demokrasi-Resmi İdeoloji-Sivil Toplum”, Gündüz Ökçün Armağanı, S.B.F.D. Yay., Cilt:47, sayı:1-2, Ank.,1992.
- Lerner, Daniel: “Propagandada Etkinlik”, Kitle Haberleşme Teorilerine Giriş, (Çev.: Ünsal Oskay), Der Yay., İst., 199.
- Lerner, Daniel; “Çağdaşlaşma Sürecinde İletişim İşlevi” Enformatik Cehalet, (Der. Nabi Avcı), Rehber Yay., Ank., 1990.
- Lipset, S. M.: Siyasal İnsan, (Çev.: Mete Tuncay), Teori Yay., Ank., 1986.
- Lipset, S.M.: Siyasal İnsan, (Çev. Mete Tuncay), Teori Yay., Ank., 1986.
- Lipson, Leslie: Demokratik Uygarlık, (Çev.: H. Gülalp – T. Alkan), Türkiye İş Bankası Yay., Ank., 1984.

- Lipson, Leslie: Demokratik Uygarlık, (Çev.: H. Gülalp-T. Alkan),
Türkiye İş Bankası Yay., Ank., 1984.
- Lunberg, A.: Sosyoloji, (Çev.: Özer Ozankaya), Işın Yayıncılık,
Cilt:1, Ank., 1985.
- Marret, François: “Televizyon Aptallaştırmaz”, Medya Dünyası,
(Der.: Jean- Marie Choron), İletişim Yay., İst. 1992.
- Mc. Quail, Denis-Windahl, Sven: İletişim Modelleri, (Çeviren:
Mehmet Küçükkurt), İmaj Yay., Ank., 1993.
- Mc.Phal, Thomas: “Yanlış Bir Başlangıç”, Enformasyon Devrimi
Efsanesi, (Der.: Yusuf Kaplan), Rey Yay., İst., 1991.
- Mc.Quail, Denis: Communication Aspects of Modern Sociology, 3.
Baskı, Longman, London 1983.
- Melucci, Alberto: “Toplumsal Hareketler ve Günlük Hayatın
Demokratikleşmesi”, Sivil Toplum ve Devlet, (Çev.: Levent
Köker), Ayrıntı Yay., İst., 1993.
- Meynaut, Jean: Politika Baskı Grupları, (Çev.: Semih Tiryakioğlu),
Varlık Yay., İst., 1975.
- Mills, Wright: İktidar Seçkinleri, (Çev.: Ünsal Oskay), Bilgi Yay., İst.,
1974.
- Nabi, Avcı: Enformatik Cehalet, Rehber Yay., Ank. 1990.
- Nef, John: Sanayileşmenin Kültürel Temelleri, (Çev.: Erol Güngör),
Milli Eğitim Basımevi, İst., 1986.
- Oktay, Ahmet: Toplumsal Değişme ve Basın, Bilim, Felsefe, Sanat
Yay., İst., 1987.
- Ozankaya, Özen: Üniversite Öğrencilerinin Siyasal Yönelimleri,
S.B.F. Yay., Ank., 1966.

Ozankaya, Özer: “Türkiye’de Yığın İletişiminin Demokratik Siyasal Kültür Gelişimindeki Yeri ve Önemi”, Ankara Üniv., S.B.F. Dergisi, Cilt: XXXV, Ocak-Aralık 1980.

Ozankaya, Özer: Köyde Toplumsal Yapı ve Siyasal Kültür, Sevinç Mat. A.Ü., S.B.F. Yay., Ank., 1971.

Öz, Esat: Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım, Gündoğan Yay., Ank., 1992.

Özbudun, Ergün: Siyasal Partiler, A.Ü. Hukuk Fak. Yay., 2. Baskı, Ank., 1977.

Özbudun, Ergün: Türkiye’de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma, A.Ü. Hukuk Fak. Yay., Ank., 1975.

Özbudun, Ergün: Türkiye’de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma, A.Ü., Hukuk Fak. Yay., Ank., 1975.

Özerlioğlu, Necdet: “Dernekler ve Siyaset”, Türk İdare Dergisi, Yıl:61, Sayı:385, Ank., 1989.

Özkök, Ertuğrul: “McLuhan’ı Tersinden Okumak”, Yazı, Üç Aylık Kültür Dergisi, Şafak Matbaası, Ank., 1978/1.

Özkök, Ertuğrul: “Propaganda ve İletişim Çağdaş Bir Mitos”, İletişim Dergisi, Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Y.O. Yay., Cilt:1, Ank., 1981.

Özkök, Ertuğrul: Kitlelerin Çözülüşü, Tam Yay., Ank., 1985.

Ploman, Edward: “İletişim Devrimi Üzerine”, Enformatik Cehalet, (Çev.: Nabi Avcı), Rehber Yay., Ank., 1990.

Qualter, Terence: “Propaganda Teorisi ve Propagandanın Gelişimi”, (Çev. Ünsal Oskay), A.Ü, S.B.F.D., Ank., 1980.

- Reddi V. Usha: “Sanayinin Devrimlerinin Aşılması”, Enformasyon Devrimi Efsanesi, (Der.: Yusuf Kaplan), Rey Yay., İst., 1991.
- Rigel, Nurdoğan: Elektronik Rönesans, Der Yay., İst., 1991.
- Rostow, R.W: İktisadi Gelişmenin Merhaleleri, (Çev.: Erol Güngör), Kalem Yay., İst., 1980.
- Sağlam, Mehmet: “Siyasal Sistemde Genç Kuşakların Yeri”, Ankara Ticaret Odası Dergisi, Ank., Sayı:3, 1976.
- Sarıbay, Ali Yaşar: Siyasal Sosyoloji, Gündoğan Yayınları, Ank., 1992.
- Sarıtaş, Mehmet: Türkiye’nin Tanıtılması, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ank., 1988.
- Savcı, Bahri: “Gençliğin Siyasal Hayata Hazırlanması”, A.Ü., S.B.F.D., Cilt:XX, No:2, Ank., 1965.
- Saybaşıllı, Kemali: “Demokrasi, Türk Demokrasisi ve Demokratikleşme”, Sosyo-Politik Yaklaşım, Sayı:1, Şubat-Mart 1993.
- Schiller, Herbert: “Dünya Ekonomik Sistemlerinin Egemenlikleri Aşındırması”, Enformasyon Devrimi Efsanesi, (Der. Yusuf Kaplan), Rey Yay., İst., 1991.
- Schramm, Wilbur: “Haberleşme Nasıl İşler”, Kitle Haberleşmesi Teorilerine Giriş, Der Yayınları, 4.Baskı, İst., 1992.
- Schumpeter, Joseph A.: Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi, (Çev.: Rasim Tınaz), Karlık Yay., İst.,1977.
- Speier, Hans: “Psikolojik Savaş Hakkındaki Düşüncelerin Yeniden Değerlendirilmesi”, (Çev. Ünsal Oskay), Kitle Haberleşme Teorilerine Giriş Der Yay., İst., 1992.

- Şaylan, Gencer: Türkiye’de Kapitalizm, Bürokrasi ve Siyasal İdeoloji, V Yay., Ank., 1986.
- Şenel, Adnan: Doğu ve Batı’da Düşüncenin Temelleri, Kamer Yay., İst., 1993.
- Şenyapılı, Önder: Toplum ve İletişim, Turhan Kitapevi Yayınları, I. Baskı, Ank., 1981.
- Şeylan, Gencay: Çağdaş Siyasal Sistemler, Türkiye ve Orta Doğu A.İ.E. Yay., Ank., 1981.
- Şeylan, Gencay: Çağdaş Siyasal Sistemler, Türkiye ve Orta Doğu A.İ.E. Yay., Ank., 1971.
- Temiz, Mustafa: Bilgi Toplumu, Seha Neşriyat, İst., 1991.
- Toffler, Alvin: Üçüncü Dalga, Altınlar Kitaplar Yay., İst., 1981.
- Tokgöz, Oya: “Gazetecilik Yapan İletişim Araçlarında Gelişme: Elektronik Gazete”, (Seminer Tutanakları), Hürriyet Vakfı Yay., İst., 1982.
- Tokgöz, Oya: “Siyasal Toplumsallaşmada Kitle Haberleşme Araçlarının Rolü ve Önemi”, A.Ü., S.B.F. Yay., Cilt: XXXIII, No:3-4, Ank., 1978.
- Tokgöz, Oya: Siyasal Haberleşme ve Kadın, Sevinç Matbaası, Ank., 1979.
- Tolan, Barlas: Toplum Bilimine Giriş, Adım Yay., Ankara 1991.
- Topuz, Hıfzı: Televizyon, Radyo, Basın ve Afişle; Seçim Savaşları, Milliyet Yay., İst., 1977.
- Tormey, Simon: Totalitarizm, (Çev.: A. Yılmaz-O. Akınhay), Ayrıntı Yay., İst., 1992.

- Tortop, Nuri: “Radyo ve Televizyon” Halkla İlişkiler, Gazi Üniv. Basın Yayın Yüksek Okulu Matbaası, Ank., 1990.
- Tuna, Orhan-Yançintaş, Nevzat: Sosyal Siyaset, Der Yay., İst., 1981.
- Turan, İlter: Siyasal Demokrasi, Siyasal Katılma, Baskı Grupları ve Sendikalar, Türkiye Belediye İş Sendikası Yay., İst., 1987.
- Turan, İlter: Siyasal Demokrasi, Siyasal Katılma, Baskı Grupları ve Sendikalar, s.45.
- Turan, İlter: Siyaset Sistem ve Siyasal Davranış, Der. Yay., 3. Baskı, İstanbul,1986
- Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğü, Yeni Baskı, Cilt:2, Ank., 1988.
- Türkdoğan, Orhan: Türkiye’nin Sanayileşmesi, Töre-Devlet Yay., Ank., 1981.
- Uğur, Aydın: “Zihinlerin Yeri Efendileri: Medyalar”, Enformasyon Devrimi Efsanesi, (Der.: Yusuf Kaplan), Rey Yay., İst., 1991.
- Usluata, Ayseli: İletişim, İletişim Yayınları, İst., 1994.
- Uysal, Birkan: “Siyasal Katılma ve Katılma Davranışı Üzerinde Ailenin Etkisi”, TODAİE Yay., Cilt:17, Sayı:4, Ank., 1984.
- Vergin, Nur: Genel Siyaset Sosyolojisi, Filiz Kitapevi, İst., 1995.
- Vergin, Nur: Siyaset Sosyolojisi, Filiz Kitapevi, İst., 1980.
- Yayla, Atilla: “Bilgi Çağı ve Bazı Sorunları”, Türkiye Günlüğü, Sayı:12, Ank., 1990.
- Yeniçeri, Özcan: “Kitle Kültürünün Dayanılmaz Egemenliği”, Türkiye Günlüğü, Sayı:22, Ank., 1993.
- Yücekök, Ahmet N.: Türkiye’de Örgütlenmiş Dinin Sosyo- Ekonomik Tabanı (1946-1968), S.B.F. Yay., Ank., 1971.

Yücekök, Ahmet N.; Türkiye’de Örgütlenmemiş Dinin Sosyo-
Ekonomik Tabanı, (1946-1968), S.B.F.Yay., Ank., 1971.

Doç. Dr. Bekir KOCADAŞ

Dr. Kocadaş Samsun’da doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Samsun’da tamamladı. 1993 yılında İnönü Üniversitesi Sosyoloji Bölümünü bitirdi. 1996 yılında İnönü Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Genel Sosyoloji ve Metodoloji Ana Bilim dalında yüksek lisansını “Kitle İletişim Araçlarının Siyaset Kurumuna Etkisinin Analizi” adlı tez ile 2003 yılında yine İnönü Üniversitesi’nde aynı ana bilim dalında doktora öğrenimini “Görsel Medya ve Şiddet Kültürü” (Orta Öğrenim Çağı Gençliğinin Şiddet Eğiliminde Görsel Medyanın Etkisi)-Malatya İli Uygulaması-” adlı tez ile tamamladı.

21 Mart 1994’te İnönü Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde Genel Sosyoloji ve Metodoloji Ana Bilim Dalında Araştırma Görevlisi ve Mart 2003 yılından 2007 yılına kadar Arş. Grv. Dr. olarak çalıştı. 31 Ocak 2007 tarihinde Adıyaman Üniversitesi Eğitim Fakültesine Yardımcı Doçent olarak atandı. Eylül 2007 yılında Adıyaman Üniversitenin Fen-Edebiyat Fakültesinde Sosyoloji Bölümünü kurdu ve yine aynı fakültede Felsefe, Psikoloji, İngiliz Dili ve Edebiyatı

Bölümlerinin kurulmasını sağladı. 2007-2011 yılları arasında Fen-Edebiyat Fakültesinde dekan yardımcılığı başta olmak üzere pek çok idari görev üslendi. Halen kurucusu olduğu sosyoloji bölümünde bölüm başkanı olarak çalışmaktadır. 16 Mayıs 2018 yılında doçent oldu.

Çalışma alanı; şiddet, intihar, toplumsal sapma ve suç sosyolojisi, kurumlar sosyolojisi, uyuşturucu ve uyuşturucu madde bağımlılığı, iletişim sosyolojisi, gençlik sosyolojisi, sosyoloji tarihi, Türk sosyoloji tarihi ve sosyolojide araştırma yöntemleri olup; yayınlanmış pek çok kitabı, ulusal ve uluslararası dergilerde yayımlanmış çok sayıda makale, sempozyum bildirileri bulunmakta olup, pek çok dergide editörlük ve hakemlik yapmaktadır.

ISBN: 978-625-7139-27-4